Nevidna srednjeveška Evropa

Župa Bled

ANDREJ PLETERSKI

ZALOŽBA ZRC

Zbirka DELA INŠTITUTA ZA ARHEOLOGIJO 1
Uredniki zbirke Jana Horvat, Andrej Pleterski, Anton Velušček

Andrej Pleterski NEVIDNA SREDNJEVEŠKA EVROPA. Župa Bled

Recenzenta Matjaž Bizjak, Benjamin Štular
Jezikovni pregled Sonja Likar
Tehnična ureditev Mateja Belak
Slikovno gradivo Mateja Belak
Digitalni model reliefa Benjamin Štular
Oblikovanje in grafična ureditev Milojka Žalik Huzjan
Računalniški prelom Mateja Belak

Izdajatelj Inštitut za arheologijo ZRC SAZU
Za izdajatelja Jana Horvat
Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Glavni urednik založbe Vojislav Likar
Izid knjige sta podprla Javna agencija za knjigo RS, Znanstvenoraziskovalni center SAZU

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Bled)(082.034.2)

PLETERSKI, Andrej
Nevidna srednjeveška Evropa [Elektronski vir] : Župa Bled / Andrej Pleterski ; slikovno gradivo Mateja Belak. - El. knjiga. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011. - (Dela Inštituta za arheologijo ; 1)

ISBN 978-961-254-260-3

255368960

© Avtor. Vse pravice pridržane. Noben del te knjige ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).
© Author. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the publisher.

NEVIDNA SREDNJEVEŠKA EVROPA

Župa Bled

ANDREJ PLETERSKI

ZALOŽBA
Z R C

LJUBLJANA 2011

VSEBINA

1. Uvod 7
1.1. Prostor, čas, problematika 8
1.2. Prednosti mikroregije 10
1.3. Bodoče smeri 12

2. Metoda analize 13
2.1. Retrogradna analiza zemljiškega katastra 13
2.2. Pisni viri 22
2.3. Arheološki viri 24

3. Razvoj posameznih vasi 25
3.1 Zasip in Mužje 25
3.2. Spodnje Gorje 33
3.3. Zgornje In Spodnje Bodešče 38
3.4. Višelnica 48
3.5. Zgornje Gorje 50
3.6. Poljšica 54
3.7. Podhom 58
3.8. Spodnja Bohinjska Bela 62
3.9. Grad - Bled 63
3.10. Koritno 70
3.11. Grimšče, Rečica in naselbina na Pristavi 72
3.12. Želeče in Zagorice 78
3.13. Mlino in Zazer 84
3.14. Ribno 89
3.15. Selo 90
3.16. Zgornja Bohinjska Bela 94
3.17. Blejska Dobrava in Zgornja Blejska Dobrava 95
3.18. Spodnje in Zgornje Laze 97
3.19. Kupljenik 100

4. Blejski domačini v drugi polovici 11. stoletja 103

5. Posestniki v Blejskem kotu od 12. do 15. stoletja 107
5.1. Reynmani 108
5.2. Seepacherji oz. Mlinski 113
5.3. Grimšičarji 114
5.4. Kranschroti 115
5.5. Gorjanci 116
5.6. Lambergarji 118
5.7. Drugi 119
5.8. Razvoj 121

6. Edlingi 15. stoletja 125

7. Župani v Blejskem kotu od 12. do 15. stoletja 129

8. Blejske planine 131

9. Poti v Blejskem kotu 137

10. Zemljiško-posestni in družbeni razvoj v Blejskem kotu 141
10.1. Blejski kot na začetku 7. stoletja 141
10.2. Od 7. stoletja do tretje četrtine 10. stoletja 143
10.3. Druga polovica 10. stoletja 153
10.4. Blejski kot v 11. stoletju 155
10.5. Blejski kot v 12. in 13. stoletju 157
10.6. Blejski kot v 14. in 15. stoletju 159

11. Imena, kraji, posebni izrazi 161
Pisanje osebnih imen 162
Pomen imen 162

12. Viri in literatura 169
Splošne kratice 169
Literatura 169
Objavljeni pisni viri 172
Arhivski viri 173

UVOD 1

Župa Bled podaljšuje evropsko zgodovino. Daje nov zorni kot in zato drugačne rezultate. Čeprav je zgodovina vse, kar se je zgodilo v preteklosti, je v strokovni terminologiji še vedno ohranjen spomin na čase, ko je zgodovinopisje temeljilo na pisnih virih in je bila zato zgodovina samo tisto, kar so opisovali ti viri. Ker pa je bilo drugih virov, ki so izvirali iz časa pred obzorjem pisnih virov vedno več, so ta čas zasilno opisali kot prazgodovino. Danes so pisni viri samo eden izmed informacijskih virov o preteklosti in so zato zgornja poimenovanja anahronistična. Vendar so trdno ukoreninjena, hkrati pa omogočajo nekatere nove pomenske odtenke. Še vedno namreč drži, da za nekatera ozemlja v nekem obdobju ni na voljo pisnih virov, ki bi vsebovali dovolj zanesljivih informacij. Če izraz "prazgodovina" uporabimo za čas in prostor, ki ga pisni viri ne "vidijo" (in pri tem ozkogledo med pisne vire ne štejemo ideogramov), potem imamo ozemlja, ki so "prazgodovinska" tudi v času, ki sicer splošno velja za "zgodovino". V tem pomenu še vedno obstajajo v Evropi v času zgodnjega srednjega veka obširna ozemlja, kjer stanje pisnih virov lahko opišemo kot prazgodovinsko. Mednje spada tudi današnja Slovenija, kjer leži Bled. Ta "stopi v zgodovino" šele leta 1004.

Evropa je celina, kjer (po ugotovitvi enega mojih ameriških znancev) prepotuješ nekaj sto kilometrov in je vse drugače. V skladu s tem je dejstvo, da tudi pojem srednji vek, ki ga je rodila evropska renesansa, nima enotne opredelitve, in to še bolj velja za pojem zgodnji srednji vek (*Mirnik-Prezelj 1998, 362–367*). V tej knjigi bo to pomenil čas med 6./7. st. in 10./11. st., ko se na obeh časovnih mejah število gospodarskih, družbenih, poselitvenih, političnih sprememb v obravnavanem prostoru pomembno zgosti.

Nevidnost za pisne vire seveda pomeni manj informacij o vojaški, politični in drugi zgodovini, ki jo vodijo družbene elite. Vendar to ni nujno slabost. Lahko je celo prednost, ki preusmerja pozornost na tiste dele zgodovine, ki sicer ostajajo "medijsko" manj opaženi, vendar dajejo za njeno razumevanje izjemno pomembne informacije, še zlasti za vse zgodovinske pojave dolgega trajanja.

Tudi v zgodovinopisju nastajajo modni trendi. Eden izmed njih je trenutno zanikanje identitetnih povezav med preteklostjo in sedanjostjo (npr.: *Geary 2005*) na področju, ki ga obsega v sedanjem času izjemno kontroverzni pojem narod. Z analizo pisnih virov je resnično mogoče nakopičiti vrsto dokazov za diskontinuiteto, še posebno če opazujemo družbeno elito. Ta je nabolj bleščeča, najbolj privlačna, najbolje dokumentirana – in najbolj zavajajoča. Prav družbene elite so namreč najbolj spremenljive. One so tiste, ki proizvajajo modo kot nenehen tok zavestnih sprememb, saj je prav sposobnost sledenja in prilagajanja tem spremembam vstopnica v elitni klub. Množice ostajajo nevidne. Vendar so prav te tiste, ki ohranjajo tradicijo kot strukturo dolgega trajanja. Opazovanje "prazgodovinskega" ozemlja zato avtomatično postavlja v ospredje množice in dolgotrajne pojave. Blejski kot kaže posestno kontinuiteto od 7. st. do danes in z njo so povezana slovenska ledinska imena, ki razkrivajo oblike in razvoj kulturne krajine. Iz časa pred 7. st. je samo ime Bled, ki je še predslovanskega izvora (*Bezlaj 1976, 26*). V 7. st. se začne reorganizacija prostora in z njo njegovo poimenovanje v novem jeziku, ki se je *mutatis mutandis* v tem prostoru obdržal do danes. Hkrati je spremembe v 7. st. preživelo marsikaj, kar izvira od še starejšega prebivalstva (npr. nekatere prvine kmetijstva in bivalne kulture). Vse to so sestavine identitete današnjih domačinov, Slovencev, ki jim dajejo jasen občutek, da niso šele od danes ali včeraj.

1.1 PROSTOR, ČAS, PROBLEMATIKA

Geografsko gledano leži Slovenija v Evropi na stičišču Jadranskega morja kot dela Sredozemlja na zaključku loka Alp, Dinarskega gorstva in ravnin Panonije. To stičišče je kopenski vhod v Italijo in tu se je končala starodavna jantarna pot med Baltikom in Sredozemljem (*sl. 1.1*). Ime Bled se danes nanaša na eno najmlajših slovenskih mest v severozahodnem, alpskem delu Slovenije. Pred tem je pomenilo celotno mikroregijo v sotočju Save Bohinjke na jugu, Save Dolinke na vzhodu ter visokogorskih planot Pokljuke in Mežaklje na zahodu in severu. Knjiga obravnava ta prostor (*sl. 1.2*).

Njegovo izbiro je narekovala raziskovalna metoda. Ta temelji na premisi, da lahko pomembna nova spoznanja o preteklosti dosežemo predvsem z interdisciplinarno in celostno obravnavo sledov preteklosti. Ker se s tem število informacij, ki jih je treba obdelati, izjemno pomnoži, je potreben kompromis pri velikosti preučevanega teritorija. Odločitev za geografsko mikroregijo je zato smiselna. Res je, da v mikroregiji potekajo dogodki in procesi, ki so lokalno omejeni na njen prostor, vendar se v njej prav tako stalno kopičijo sledovi nadregionalnih, tudi globalnih dogajanj. Zato je mikroregionalna zgodovina hkrati *pars pro toto* splošne zgodovine.

Informacijski viri so v mikroregiji Bleda izjemno zgoščeni, zato odločitev prav za to mikroregijo ni bila težka. Ker je morala biti raziskava informacijsko obvladljiva in časovno izvedljiva, je bil dan poudarek razvoju agrarne družbe v srednjem veku. Bogate problematike železarstva, podeželskih

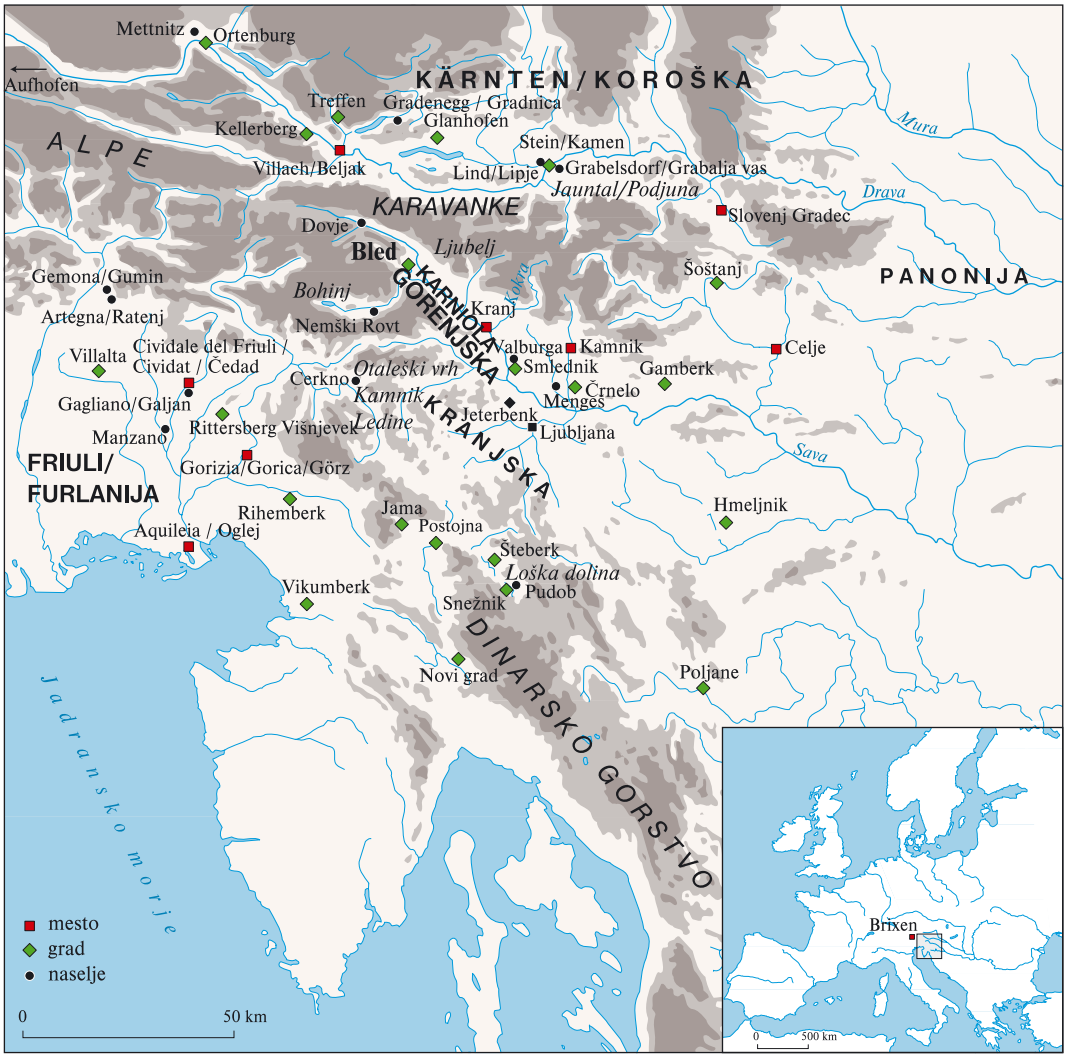

Sl. 1.1: Jugovzhodne Alpe.

obrti in trgovine, ki pomembno oblikujejo zgodovino tega prostora od konca srednjega veka dalje, knjiga ne obravnava. Vendar je nabor tem, ki se jih dotika, še vedno izjemno velik.

Obravnavani čas je čas po propadu rimskega imperija. V drugi polovici 6. st. so bile vzhodne Alpe z Bledom v presečišču političnih interesov Frankov, Bizanca, Langobardov, Avarov in katoliške cerkve. A ko se je razkadil dim konfliktov, so bili v prostoru usidrani Slovani. Njihov navidezni prihod iz niča je bil posledica izkrivljene optike tedanjih medijev in posledično sodobnih zgodovinarjev. Slovani danes naseljujejo največji del Evrope. O njihovem izvoru se krešejo prav tako srdite diskusije kot o izvoru Indoevropejcev. O njihovi asimilacijski moči že v zgodnjem srednjem veku ni dvoma. Pridružili so se jim iranskojezični Anti, Hrvati, Srbi, Kosezi, slavizirali so velike dele Baltov in Ugrofincev. In medtem ko so različna germanska ljudstva sicer uspešno osvajala razsežna ozemlja rimskega imperija, so se nato tam v veliki meri romanizirala. To se Slovanom na imperialnem ozemlju Balkana in vzhodnih Alp ni zgodilo. Še več, tamkajšnje prebivalstvo, ki so ga Slovani imenovali Vlahi, so marsikje slavizirali. Na čem je temeljila asimilacijska moč Slovanov, kakšni so bili njeni mehanizmi, bodo nedvomno osvetlile bodoče raziskave. Ta knjiga prikazuje primer, kako so lahko bili organizirani v času pred oblikovanjem zgodnjefevdalnih držav. Koliko je ta primer mogoče posplošiti, je treba še raziskati. Vsekakor pa predstavlja razlagalni model, ki se je uresničil najmanj enkrat.

Osnovna teritorialna, upravna, politična enota starih Slovanov je bila *župa*. Primerljiva je s tem, kar je bila pri Grkih *polis*, pri Rimljanih *civitas*, pri Germanih *gau*, pri Keltih *oppidum*. V njej so ljudje uresničevali svojo pravno identiteto, danes bi temu rekli državljanstvo. Ovrženo je staro mnenje, da so jo Slovani prevzeli od Avarov (*Smiljanić 2010, 14*). Pisni viri omenjajo njene predstojnike *župane*

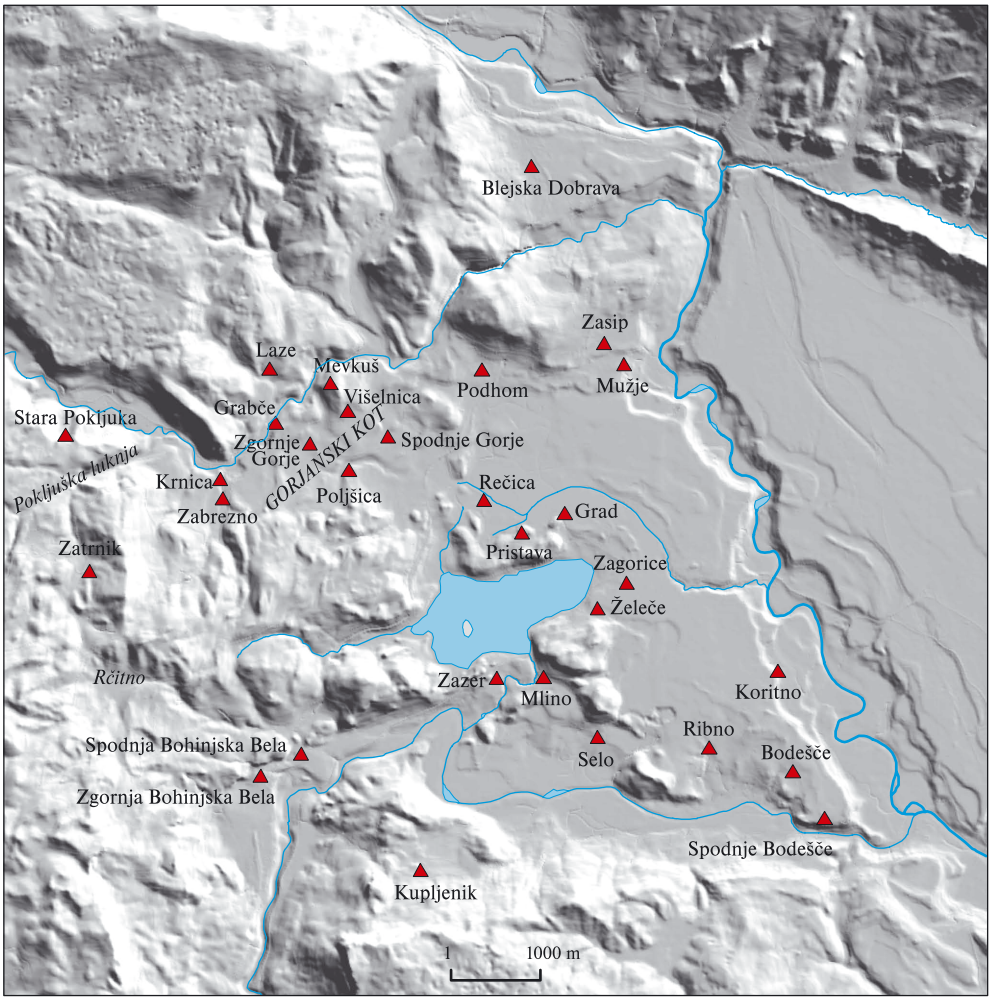

Sl. 1.2: Vasi v Blejskem kotu.

šele v času njenega vključevanja v fevdalni sistem od 777 dalje, ko je nato v različnih krajih in časih že dobivala različne pomene (*Hardt 1998*; *Smiljanić 2010, 13–72*). Za njeno starejšo obliko moramo zato pogledati v "prazgodovino". To je pogled, ki ga omogoča analiza Blejskega kota. Ali je poimenovanje *župa Bled* v zgodnjem srednjem veku tudi v resnici obstajalo, ne moremo potrditi s tedanjimi pisnimi viri, ker jih ni. Čeprav je zato to ime seveda samo tehnično poimenovanje in rekonstrukcija, obstaja indic o možnosti njegovega obstoja v preteklosti. Sosednja mikroregija Bohinj, ki kaže zelo podoben strukturni razvoj kot Bled, ima še ohranjeno besedo *župa* v živi ljudski rabi (*Snoj 1997, 767*) in ob tem tudi izročilo, da je bil Bohinj nekoč "*dežela*, ki se je sama *rihtala*". Beseda *dežela* je pravni izraz, ki je izpeljan iz iste osnove kot beseda država (*Škrubej 2002, 176–182*). V tem primeru se zdi, da se je pojem *dežela* v zgodnjem srednjem veku nanašal na župo.

Knjiga torej govori o nastanku in razvoju neke "prazgodovinske" župe, o njenem propadu in o vključitvi njenih sestavin v fevdalno družbo srednjega veka. Širši politični okvir župe je bila v času njenega obstoja kneževina Karniola (o tej: *Štih 1996*). V času, ko je Karel Veliki osvajal panonsko Avarijo, si je podredil tudi Karniolo, vendar kaki strukturni posegi v njeno ureditev skozi prizmo župe Bled niso opazni. Do preloma je prišlo šele ob popolni priključitvi srednjeveškemu rimskemu cesarstvu v drugi polovici 10. stoletja.

Ob koncu srednjega veka je bil posebnost jugovzhodnoalpskega prostora neodvisen družbeni sloj *edlingov*, osebno svobodnih ljudi, ki so bili s svojo malo posestjo podrejeni neposredno deželnemu knezu. Kraji z nemškim imenom Edling imajo slovensko ime Koseze/Kazaze. Ob tem se je razvila nedokončana diskusija o možnostih povezanosti poznosrednjeveških (13./14. in 15. st.) edlingov z zgodnjesrednjeveškimi Kosezi (glej zgoraj) in o verjetnosti, da so bili v zgodnjesrednjeveški družbi *kosezi* poseben družbeni sloj in ne plemenska skupina. Ker pisni viri v 15. st. v Blejskem kotu omenjajo številne edlinge, mikroregionalna analiza vsaj v tem konkretnem prostoru omogoča jasen odgovor na vprašanje o morebitnem zgodnjesrednjeveškem izvoru edlingov (*pogl. 6)*.

Tudi pri vprašanju o vrstah poljedelstva in privatni lastnini zemljišč daje župa Bled povsem nova spoznanja. Dosedanje razlage o primitivnem slovanskem poljedelstvu z nestalnimi njivami za Blejski kot nedvomno ne držijo. Enako za ta prostor ni veljavna teza, da se je uvajanje stalne razdelitve zemljišč v obdelavo posameznim družinam uveljavilo šele z uvedbo fevdalnih zemljiških gospostev. Družbeno razslojevanje v Blejskem kotu je mogoče razložiti s povsem samostojnim razvojem. Kar vse močno relativizira sodobne romantične predstave o fiktivnem staroslovanskem kolektivu – *zadrugi*.

1.2 PREDNOSTI MIKROREGIJE

Kar je v naravoslovju laboratorij, je v humanistiki mikroregija. Prostor, v katerem iščemo, gradimo, razvijamo ter preizkušamo hipoteze in teorije. V obvladljivem okolju lahko opazujemo kar največje število razmerij. Čeprav gre za žabji pogled na zgodovino, je prednost v njegovi globini. Hkrati lahko spremljamo tudi generalno dogajanje, ki pušča sledi na lokalni ravni. Če jih ne, ni generalno.

Spodbudo za mikroregionalno raziskavo mi je dala knjiga, ki sem jo bral še kot študent (*Taylor 1974*). Konča se namreč s pozivom k "totalni arheologiji, popolni razlagi krajine in njene geneze". To pomeni razumeti krajino kot zgodovinski zapis. Taka raziskava je multidisciplinarna, po svoji predizobrazbi pa jo najlažje organizira arheolog. Obljublja izjemne rezultate. Seveda pa jo je mogoče zaradi globine izpeljati samo v mikroregionalnem obsegu.

Predstavljena raziskava je bila narejena do konca leta 1984 in takoj zatem objavljena (*Pleterski 1986*). Njeni rezultati kot podoba preteklosti so tako kot vsaka razlaga hkrati tudi interpretativni napovedni model. Praktično merilo verjetnosti takega modela pa je njegova sposobnost vključevanja informacij, ki se pojavljajo na novo. Več preostankov preteklosti in njihovih povezav ko vključi, boljši je. Veljaven je, dokler to zmore. Tako je bilo kot napovedni model mogoče uporabiti opažanje, da imajo vasi z zgodnjesrednjeveško starostjo poljske razdelitve tudi svoja grobišča in da ta grobišča ležijo ob stari poti ali blizu nje, na prisojnem pobočju, vrh katerega je vsaj majhna gomila. Vse to je obstajalo na ledini Žale pri Zasipu, ki je tudi s svojim imenom izzivala arheološko pozornost. Že prvi

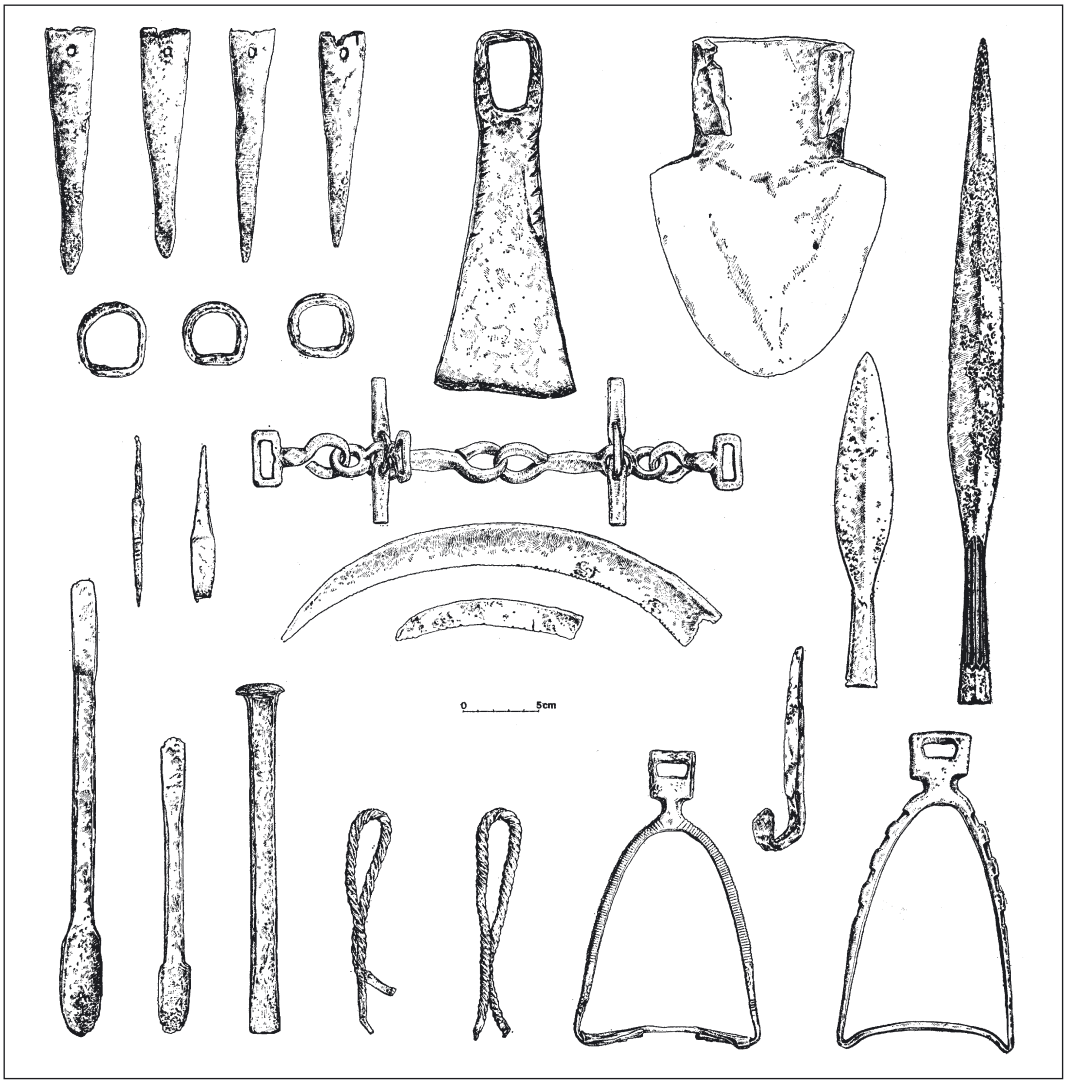

Sl. 1.3: Sebenjski zaklad.

poizkus izkopavanja je tam odkril dotlej neznano grobišče. Njegova analiza pa je pokazala natančno strukturno ujemanje z že prej ugotovljenim razvojem vaškega polja (*pogl. 3.1)*. S tem sta bili ustreznost analitične metode in pravilnost rezultatov potrjeni na najboljši mogoč način.

Drugo potrditev je prinesla naključna najdba zaklada zgodnjesrednjeveškega orodja, orožja in konjeniške opreme v Sebenjah na stari meji med vasema Zasip in Podhom (*Pleterski 1987*) poleti 1985. Predmeti so bili precej verjetno zakopani poleti leta 820 v razmerah vojne med Franki in plemensko zvezo, ki se je v zahodnih Alpah in na zahodnem Balkanu uprla frankovski nadoblasti. Še bolj kot sled vojaško-političnega dogajanja je zaklad pomemben kot zapis razmer na neki tedanji blejski domačiji (*sl. 1.3*). Imetnik predmetov se je preživljal s kmetovanjem. Imel je vsaj tri orala in rovnico, s katerimi je lahko na različne načine obdeloval polje. Dve orali sta bili *sohi*, lahki dvozobi orali, kakršna so Slovani nekoč uporabljali za obdelavo požganic. Tretje oralo je imelo širok lopatast lemež za oranje starih njivskih površin. Taka orala so bila razširjena v vzhodnih Alpah že v pozni antiki (npr.: *Cigleneški 2000, 56–57, t. 3*). Pridelek na njivah so želi s srpi. Kosirji pričajo o košnji trave in sušenju sena za zimsko krmo živine. Dleto govori, da je gospodar svoje orodje vzdrževal sam. Gradil je stavbe in pri tem uporabljal moznike (lesene kline), za kar je imel lesna svedra. Pri izdelovanju usnjenih izdelkov si je pomagal s šilom. Skrbno je hranil neuporabne železne predmete, da bi jih lahko dal pozneje prekovati. Med vojno je postal vojak. Imel je svojega bojnega konja. Oborožen

je bil vsaj z dvema sulicama, najverjetneje je imel tudi ščit in vsaj sekiro, če ne že meča. – Zaklad tako potrjuje prevzem njivskih površin in poljedelskih orodij od vlaških staroselcev, pa tudi soho kot orno orodje, ki so ga Slovani prinesli v prostor, kjer tako orodje prej ni bilo v uporabi. Slednje orodje se ujema z ledinskimi imeni, ki dokazujejo pridobivanje njiv s požiganjem in krčenjem gozda (*pogl. 3.2.c; 3.6.b; 3.14.a*). Že v začetku 9. st. so bili nekateri domačini dovolj premožni, da so se lahko borili v težki konjenici, kar dokazuje določeno stopnjo družbene razslojenosti.

Zgodnjesrednjeveški izvor nekaterih poljskih meja v vzhodnih Alpah je pozneje potrdila tudi neodvisna raziskava Hansa Krawarika (*Krawarik 1994*).

1.3 BODOČE SMERI

Pričujoča študija upošteva povezave med pokrajino, naravnim okoljem in človekom, ki je ta prostor gospodarsko uporabljal. Medtem so se razvila tudi različna digitalna GIS-orodja za raziskovanje takih povezav. Vendar ta orodja ne morejo sama od sebe prikazati diahronega razvoja neke pokrajine. Za kaj takega je potreben kulturni kontekst. Župa Bled ga ponuja. Poleg tega neodvisno že vsebuje historične strukture, ki si jih GIS-analiza šele prizadeva najti (npr. gospodarsko zaledje nekega naselja). Zato je primerna za preverjanje in izpopolnjevanje GIS-algoritmov ter razvijanje novih GIS-metod (nedavno s pomočjo župe Bled: *Štular 2006; 2006a*).

Seveda pa splošno velja, da vsaka nova skupina informacij, ki jo vpeljemo v prostor blejske mikroregije, poveča število informacijskih povezav in pomnoži rezultate (glej zgoraj). Župa Bled zato ni samo zgodovina neke mikroregije, je informacijski ključ do nevidne evropske civilizacije, ki dopolnjuje kulture Sredozemlja in Atlantika v zgodovini Evrope.

METODA ANALIZE 2

Analitični postopek temelji na premisi, da isti historični proces pušča svoje sledove v različnih vrstah virov. Da zato v različnih virih lahko najdemo sledove dogajanja v preteklosti, ki se strukturno ujemajo, ker so nastali v istem historičnem procesu in so zato sopomenski. Za ugotavljanje takih sopomenskih struktur je potrebna multidisciplinarna raziskava. Za tako raziskavo je Blejski kot idealen, saj je mikroregija, za katero je čas zgodnjega srednjega veka v vzhodnih Alpah arheološko najbolje raziskan. Hkrati se na Blejski kot naša bogata vrsta številnih pisnih virov od 11. st. dalje, je pa tudi podrobno onomastično preučen. Analiza v nadaljevanju temelji na informacijah, ki jih dajejo toponomastika, ustno izročilo, pisni viri, arheologija, zemljiški kataster. Vse se navezujejo na isti prostor, ki jih povezuje in je njihova analitska os. Ta os je opredmetena v zemljiškem katastru, ki s svojimi kartami ponazarja prostor, s pisnimi protokoli pa se nanaša na besedilne vire. Zato je sinteza snovne in nesnovne dediščine. Ker je zemljiška razdelitev odvisna od pojmovanja lastništva, to pa govori o družbi, v kateri velja, nam razvoj zemljiške razdelitve lahko priča o razvoju družbe.

Zemljiški kataster je kumulativen zapis zgodovinskih procesov, ki so vsi projicirani v isti informacijski sloj, kar ustvarja napačen videz, da ta sloj nima časovne globine. Vendar gre za tipičen palimpsest, ponavljajoče se zapise na isto mesto. Njihov vrstni red lahko določimo, ko jim poiščemo sopomenske strukture v drugih informacijskih virih. Najlažje je ugotoviti najmlajše zapise. Zato daje metoda retrogradne analize, pri kateri odstranjujemo plast za plastjo zapisov, najprej najmlajšega in nato vedno starejše, zelo dobre rezultate.

Blejski kot je konec srednjega veka obsegal 26 vasi in z retrogradno analizo zemljiškega katastra je bila ugotovljena geneza razvoja polja in njegove razdelitve za vsako vas posebej. Predstavljena je v obliki razvojnega drevesa, ki je primerjano in povezano z razvojno sliko, ki jo kažejo pisni viri, kot sopomensko strukturo. V dveh primerih je bilo mogoče kot tretjo sopomensko strukturo pritegniti tudi razvojni drevesi zgodnjesrednjeveških grobišč vasi Bodešče in Zasip (*sl. 3.5; 3.18*). Ključnega pomena pri tem je uspešnost retrogradne analize zemljiškega katastra, ki jo zato podrobneje predstavljam.

RETROGRADNA ANALIZA ZEMLJIŠKEGA KATASTRA 2.1

Za izhodišče mi je bil najstarejši zemljiški kataster z ohranjenimi katastrskimi mapami. Na Slovenskem je to franciscejski kataster iz let 1817–1828 (predstavitev in delo z njim: *Blaznik 1978*). Pomembno je, da se njegove meje katastrskih občin ujemajo s tedanjimi gospodarskimi območji vasi, ki so hkrati njihov okoljski maksimum. To spoznanje je mogoče koristno uporabiti pri nadaljnjih analizah.

Iz franciscejskega katastra sem vzel katastrske mape, podatke o parcelnih površinah, navedbe hišnih imen in družbeni status obdelovalcev. To sem povezal s podatki starejšega jožefinskega katastra iz let 1785–1789 (predstavitev in delo z njim: *Blaznik 1974*) o posameznih parcelah: o zemljiškem gospodu, o donosnosti in ledinsko ime. Podatke iz jožefinskega katastra sem vnesel v mape franciscejskega katastra, tako da sem najprej vsaki parceli dopisal hišno številko (te uporabljam v vseh slikah in besedilu knjige) njenega lastnika, ki je praviloma ista kot v jožefinskem katastru. Ker je komisija, ki je sestavljala jožefinski kataster, hodila po terenu in po vrsti popisovala parcele z ustreznimi podatki (med njimi tudi hišne številke obdelovalcev), se zaporedje hišnih številk v jožefinskem katastru ujema s tistim na franciscejski katastrski mapi. S tem pa so izenačene tudi parcele obeh katastrov. Franciscejsko oštevilčenje parcel za omenjeno izenačevanje ni pomembno, ker je iz njegovega vrstnega reda razvidno, da ni nastalo na terenu, ampak upošteva potrebe tistega, ki išče parcelo na mapi, in ne tistega, ki hodi po polju. Tako je pred nami dopolnjena, rekonstruirana slika jožefinskega katastra.

Za rekonstrukcijo razvoja posamezne vasi je običajno dovolj obravnavati le njeno zemljišče, kot ga kažeta katastra, a ne vedno. Kadar je iz ene vasi nastalo več vasi ali pa je bil del zemljišča naknadno odtujen, je nujno pritegniti tudi sosednja zemljišča. Da so ta včasih tudi iz drugih katastrskih občin, nas ne sme motiti. Nazoren primer sta dvojici vasi Mlino – Selo (*pogl. 3.13.c)* in Želeče – Zagorice (*pogl. 3.12.c)*. Ker pa takih primerov ne moremo predvideti vnaprej, se mogočim napakam pri razlagi razvoja le ene vasi najlaže izognemo, tako da obravnavamo naenkrat vsaj pokrajinsko sklenjeno skupino vasi. Ta način nam mnogokrat tudi omogoča ugotoviti medsebojen časovni red poljske razdelitve posameznih vasi, npr. Višelnica – Sp. Gorje (*pogl. 3.2.c)*, Blejska Dobrava – Zg. Blejska Dobrava (*pogl. 3.17.c)*, Zasip - Mužje (*pogl. 3.1.c)*, Sp. Bodešče – Zg. Bodešče (*pogl. 3.3.c)*.

Slika, ki jo kaže katastrska mapa, o starih časih sama po sebi ne pove ničesar, saj je le prikaz stanja v trenutku geodetske izmere. Na videz neurejena množica posameznih parcel pa mnogokrat skriva pričevanja o veliko starejših časih. Delovno izhodišče pri obravnavi polja posameznih vasi mi je bila teorija o osrednjih zemljiških jedrih, ki pravi, da je imelo naselje sprva sorazmerno malo obdelane zemlje, in to v neposredni bližini, navadno na posebno ugodnih tleh, ko pa se je večalo, so v obdelovanje pritegnili nova zemljišča, bolj oddaljena od vasi, pa tudi staro zemljiško jedro se je moralo nadalje kosati in cepiti (*Ilešič 1950, 48–49*). Vasi, ki so se razvijale skladno s to teorijo, omogočajo retrogradno analizo, ki išče starejše pojavne oblike v mlajših. – Potek dela bomo prikazali na primeru vasi Spodnje Gorje (*pogl. 3.2)*. Za druge vasi so predstavljeni samo končni rezultati retrogradne analize, torej razvojne stopnje polja in njegove razdelitve.

2.1.a KATASTRSKA MAPA

Začnimo pri najočitnejšem – franciscejski katastrski mapi. Zgovorno je že obrobje sklenjenega vaškega zemljišča. Zelo mlado je tisto zemljišče, kjer se meša posest več vasi. Do tega je prišlo šele tedaj, ko so okoliške vasi že stale in so že izrabile prostor v svoji neposredni bližini. Mladi so ozki jeziki ali otočki zemljišča posamezne vasi, ki se zajedajo v sklenjeno posest sosednje vasi. Tu gre skoraj vedno za že novoveške spremembe lastništva, skladno z naraščanjem razpolagalnih pravic kmetov do zemlje, ki so jo obdelovali. S tem se je promet z zemljišči povečeval.

Osnovna vrsta kmetijskih površin so njive. Pri teh se je osebnolastniški odnos najprej in najjasneje uveljavil, saj dajejo največ dobrin. Zato lahko svojo preiskavo osredotočimo prvenstveno na njivske površine. Mlade so njive nepravilnih oblik, ki ležijo osamljeno sredi travnikov. Sklenjene njivske površine posameznih blejskih vasi so običajno ločene med seboj. Kadar pa mejijo v ravni črti, pogostokrat celo na ledini z istim imenom, gre za skupno delitev njivskih površin, ki omogoča vzporejanje razvoja poljske razdelitve sosednjih vasi.

Primer Sp. Gorij. Ozemlje Spodnjih Gorij (*sl. 2.1; 2.2; 2.3*) leži med ozemljem Višelnice na zahodu, Poljšice na jugu, Rečice na vzhodu in Podhoma na severovzhodu. Od podhomskega zemljišča ga loči pašnik Radolca. Na rečiško stran so predvsem travniki, ti so tudi z rečiške strani. Jezik, ki se zajeda v rečiško ozemlje, je razmeroma mlad. Ob poglejski meji so njive, ki pa ne mejijo na poglejske njive, ampak jih od njih ločuje grapa Klobasnica. Ena poglejska njiva, ki se zajeda v polje Spodnjih Gorij, je mlajša poglejska pridobitev. Na zahodu mejijo spodnjegorjanske njive v ravni črti na višelniške. Oboje imajo tudi skupno ledinsko ime (*sl. 2.4*) Na rivouce. To pomeni zemljišče, ki je bilo izkrčeno z ognjem. Navedeno opozarja na verjetnost, da sta obe vasi to zemljišče skupno izkrčili in si ga nato razdelili. – Večina njiv nepravilnih oblik, ki hkrati ležijo osamljeno sredi travnikov, je vzhodno od vasi. Te njive lahko štejemo za razmeroma mlade.

2.1.b VNAŠANJE POSAMEZNIH PODATKOV V KATASTRSKO MAPO

Najprej je koristno pregledati lego kajžarske posesti. Ker gre za družbeni sloj, ki se je oblikoval šele od konca srednjega veka dalje, je lahko sodeloval le pri mladem krčenju zemljišča. Predeli s kajžarsko posestjo so torej razmeroma mladi. Le izjemoma so deli kajžarske posesti na starem va-

Sl. 2.1: Spodnje Gorje. Vaško zemljišče po franciscejskem katastru iz l. 1827.

škem zemljišču. V tem primeru gre za dele nekdanje kmetije, ki je bila deljiva in se je v stoletjih zato razdrobila.

Že prej je bilo povedano, kako lahko podatke jožefinskega katastra vnesemo v franciscejsko katastrsko mapo. Tako si lahko naredimo natančno karto ledinskih imen. Ta nam lahko da precej podatkov. Včasih nam pomaga pri iskanju starejših obdelovalnih enot. Področje ledine z enim ledinskim imenom običajno zajema več lastniških parcel. Starejša imena navadno obsegajo večji prostor, mlajša pa po eno parcelo, ki seka starejšo. Meje ledin s starejšimi imeni se včasih ujemajo s starimi posestnimi mejami. Zanimivo je, da je slika imen najbolj povedna predvsem za tiste vasi Blejskega kota, katerih polje je bilo na novo razdeljeno v 11. st. na posesti briksenske škofije. Seveda pa gre le za eno izmed pomožnih poti pri iskanju starejših obrisov. Pomagamo si lahko tudi z ledinskimi imeni, ki pomenijo nekdanje lastnike, vendar le, če zemljišče leži ob vasi in ni bilo drugotno razdeljeno. Tudi ta vrsta imen nam daje samo delovno izhodišče.

Marsikaj nam pove tudi pomen ledinskih imen. Tako lahko izvemo, katere njive so nastale na nekdanjih travnikih ali iz gozda. Te so seveda mlajše. Včasih izvemo celo za način krčenja, npr. s požiganjem. S podatki o nekdanjem rastlinstvu, oblikovanosti zemljišča, vrstah tal pa nam ledinska imena pomagajo pri rekonstrukciji nekdanje kulturne krajine. In naj samo omenim, da iz njih seveda izvemo tudi za celo vrsto arheološko zanimivih točk.

Naslednje, kar je koristno kartirati, so podatki o zemljiškem donosu. Jožefinski kataster ga deli

Sl. 2.2: Spodnje Gorje. Hišne številke obdelovalcev posameznih parcel. V izseku je tloris vasi, počrnjena so bivališča kmetij.

na tri vrste: slab, srednji in dober. Ne zanima nas njegovo denarno ovrednotenje, ampak medsebojne razlike vaškega zemljišča. Donos združuje v sebi različne podatke o danostih, ki ga oblikujejo: o vrsti zemlje, podnebnih razmerah, o oblikovanosti zemljišča. Razlike v donosu so pri travniških površinah manjše kot pri njivskih, poleg tega je običajno donosnost travnikov za stopnjo ali celo dve nad njivsko na istih ledinah. Da sem dobil bolj izčiščeno sliko, sem zato upošteval le donosnost njivskih površin. Najstarejše vaško polje obsega najdonosnejše njive ali vsaj večino teh.

Ko smo storili vse navedeno, se nam že lahko pokaže obris prvotnega zemljiškega jedra, če ga vas seveda ima. A tega vnaprej ne moremo vedeti. – Sedaj nam preostane še presoja hišnih številk, ki smo jih vnesli v katastrsko mapo kot prve, da smo povezali jožefinski in franciscejski kataster. Najpreprosteje je opazovati, kje imajo posamezne kmetije svoje njive. Kmetije, ki imajo njive le na mlajšem polju, so mlade in jih lahko odštejemo. Kmetija, ki ima vse njive na starejšem polju, je med najstarejšimi, tiste, ki jih imajo del na starejšem polju in del na mlajšem, pa so mlajše od nje. Vendar na tej stopnji dela velikokrat še ne poznamo točnega obsega prvotnega zemljiškega jedra, poleg tega so kmetije, ki imajo njive le na starem polju ali le mladem, zelo redke.

Primer Sp. Gorij. V Spodnjih Gorjah imajo kajžarji posest predvsem na severnem delu vaškega zemljišča (*sl. 2.3*). Med njihovo posest se mešajo tudi deleži sosednjih vasi. Vse to kaže, da je bilo to

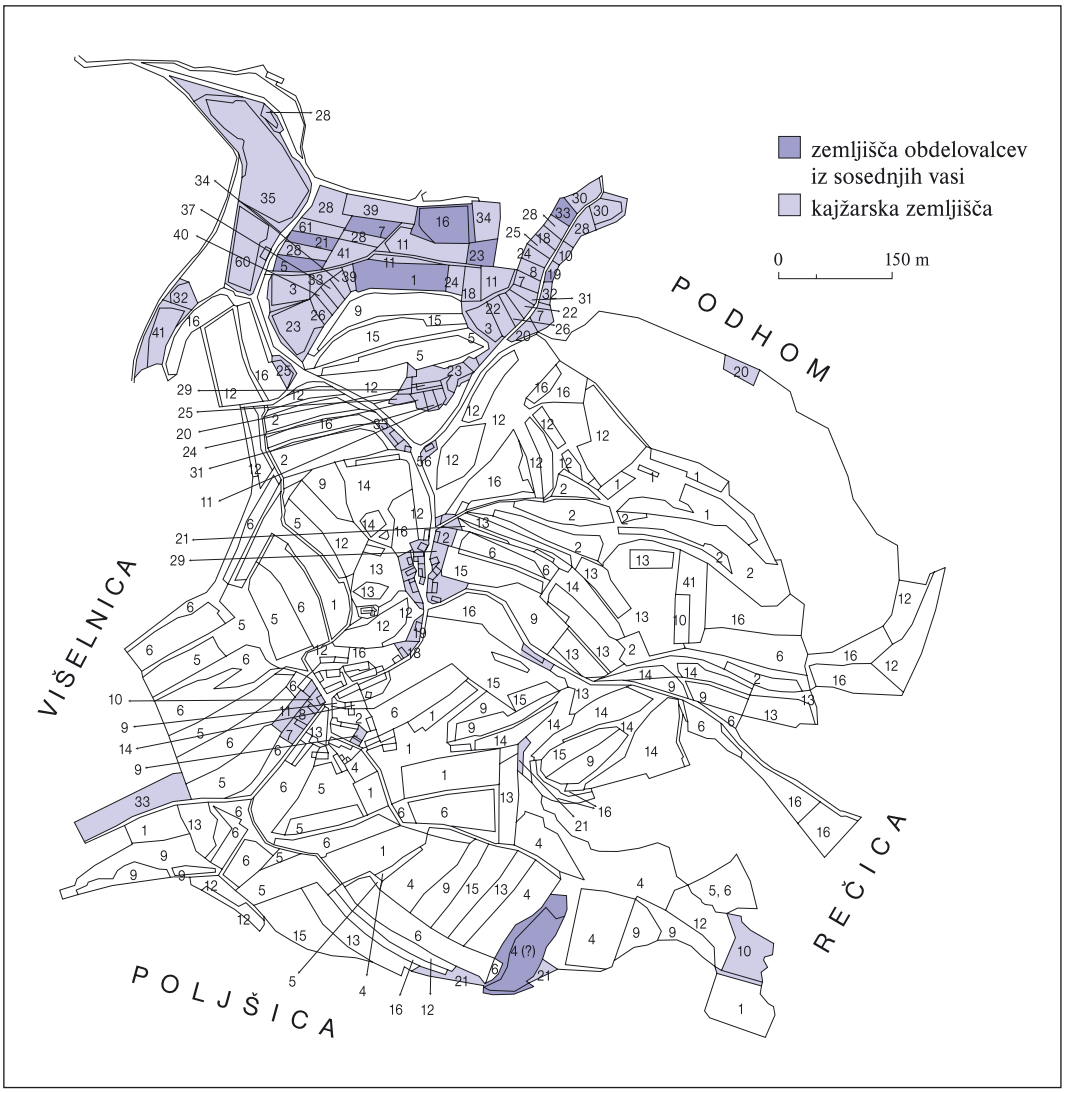

Sl. 2.3: Spodnje Gorje.

zemljišče izkrčeno mlado. Pri ostalih posameznih parcelah kajžarske posesti je domnevati drugotno pridobitev od starejših kmetij.

Precej pove karta ledinskih imen (*sl. 2.4*). Ime U gabrce na severnem delu vaškega zemljišča, ki hkrati obsega kajžarsko posest, kaže na mlado krčenje gabrovega gozda. Ime ledine Na rivouce na zahodu kaže na krčenje z ognjem v ne najstarejši dobi vasi. Imena Na ledine in U travence so najpogostejša vzhodno od vasi. Označujejo mlade njive na nekdanjih ledinah in travnikih.

Obravnavati moramo vsaj še tri imena: Na došce, Na Radolce, Pr Dobrule. Prvo pomeni dolgo njivo in obsega skupek njiv na jugu vaškega zemljišča. Nakazuje možnost, da gre za nekdanjo obdelovano celoto. Enako možnost kažeta drugi dve imeni, ki obe izvirata iz staroslovanskih imen Radol in Dobrul, imen nekdanjih lastnikov. Zemljišče Na Radolce je torej pripadalo eni posestnoobdelovalni enoti. Ledina Pr Dobrule je sicer zelo majhna, a pomeni zemljišče ob potoku z imenom Dobrul. To si lahko razložimo tako, da je bil Dobrul lastnik zemljišča, čez katero teče imenovani potok.

Karta zemljiškega donosa (*sl. 2.5*) kaže, da so najdonosnejše njive jugovzhodno od vasi, največje površine srednje donosnih njiv pa južno od nje. – Na južnem delu vaškega zemljišča so tudi največje sklenjene njivske površine. Vse doslej povedano kaže, da je bilo to polje pridobljeno najprej, da nam je tu iskati prvotno zemljiško jedro. Tu nimata njiv kmetiji 2 in 14, ki ju zato lahko štejemo za mlajši.

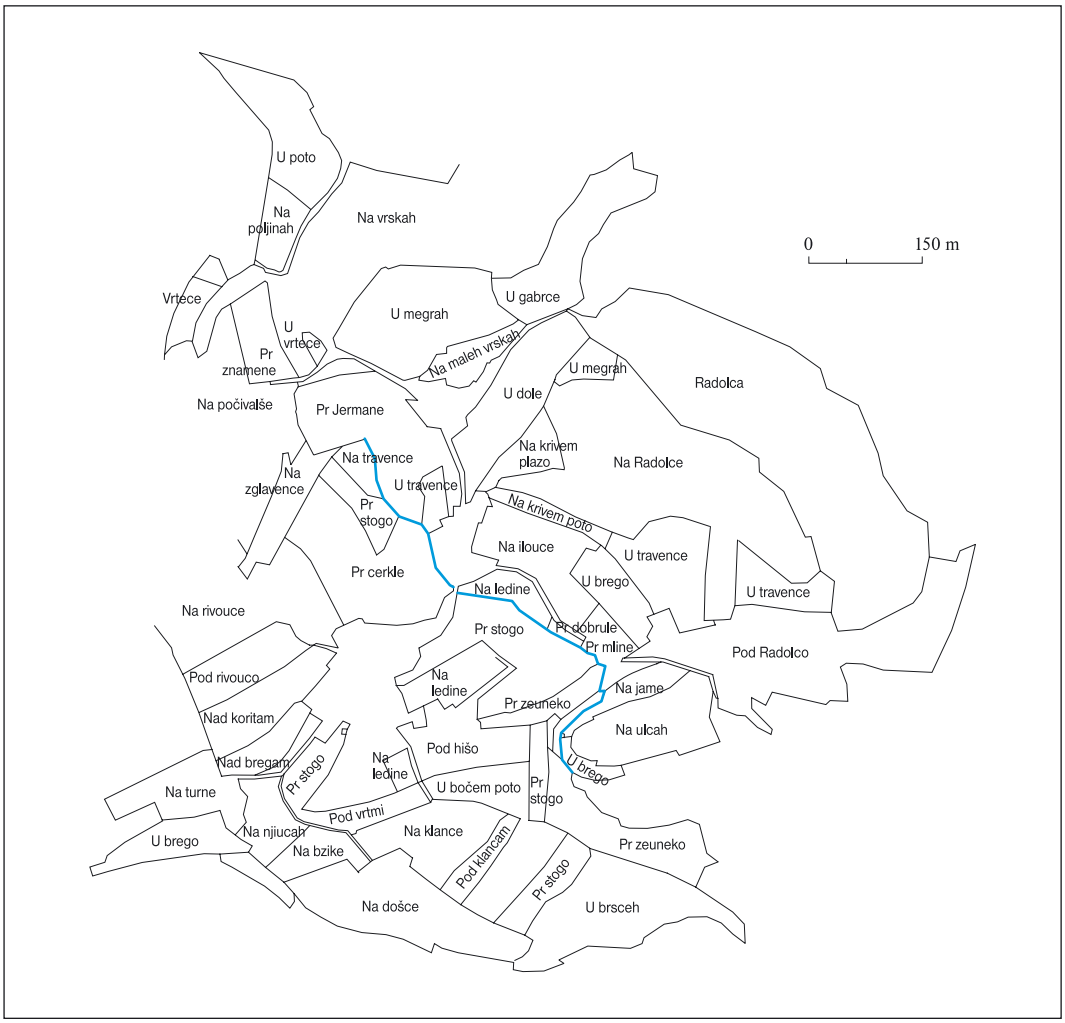

Sl. 2.4: Spodnje Gorje Razprostranjenost ledinskih imen po jožefinskem katastru iz l. 1785. Modra črta je potok Dobrul.

2.1.c REKONSTRUKCIJA STAREJŠE RAZDELITVE ZEMLJIŠČA

Sedaj se moramo lotiti najkočljivejšega dela celotnega postopka, ki je najbolj odvisen od sposobnosti osebne presoje raziskovalca. Čeprav je zaradi tega uspešnost analize subjektivno pogojena, lahko objektivnost rezultata potrdimo s sopomenskimi strukturami (glej dalje). Ker so se prvotne obdelovalne enote in tudi pozneje kmetije lahko večkrat delile, je treba poiskati skupine stalno si sosednjih hišnih številk. Ta soseščina je nastala, kadar so se notranje delile posamezne enote, ne pa celotno vaško zemljišče vsakokrat na novo. S pisnimi viri je bilo mogoče pri blejskih vaseh dokumentirati le cepitve kmetij iz mlajših obdobij. Ti primeri nam kažejo značilen način delitve zemlje. Veliko parcel je bilo razdeljenih na pol. Prej ko je prišlo do delitev, več nove, samostojno ležeče posesti sta si lahko nabrali novi polovici. Iz starejše obdelovalne enote sta lahko nastali dve novi, v primerih pa, ko so razpadale razširjene obdelovalne enote – dvori, je bilo novih enot lahko več. Ker vnaprej ne poznamo izida, moramo biti pozorni tako na dvojice hišnih številk kot tudi na ponavljajoče se skupine več hišnih številk.

Dodatna težava je v tem, da pri delitvah ni bila vedno dosledno razdeljena vsaka posamezna parcela stare obdelovalne enote, ampak so bolj pazili na skupni obseg njivskih površin. Zato nam pri iskanju pravih parov velikokrat pomaga tudi izračun njivskih površin posameznih kmetij. Kmetije,

Sl. 2.5: Spodnje Gorje. Donos njiv po jožefinskem katastru.

ki imajo njivske površine, ki so manjše od vaškega povprečja, so največkrat nastale z delitvijo. Vendar na ta način navadno ugotovimo le mlajše cepitve, ko ni bilo več časa ali prostora, da bi nove enote povečale posest.

Več izvemo, če izračunamo njivske površine vsake obdelovalne enote posebej na starejšem polju in posebej na mlajšem, in nato primerjamo te posamične izračune. Kmetije, ki so nastale ob isti delitvi zemljišča, imajo vsaj približno enake njivske površine, vendar večkrat le tiste na starem polju, kajti po osamosvojitvi si je vsaka zase te površine povečala po svoje. – Kako si pri iskanju pravilnih skupin pomagamo s karto ledinskih imen, je bilo že povedano (glej zgoraj).

Le redko se posreči najti pravilno "kombinacijo" že v prvem poskusu. Postopek je treba večkrat ponoviti. Domnevne skupine kmetij nato združimo in narišemo njihovo posest kot celoto. Če smo uporabili pravi ključ, se pokažejo obrisi starejše poljske razdelitve. To je lahko že najstarejša ohranjena razdelitev in delo smo na tej stopnji končali. Pri blejskih vaseh gre v takem primeru za enkratno načrtno razdelitev med manjše število prvotnih obdelovalnih enot, lahko pa tudi za eno razširjeno obdelovalno enoto, na kateri je živelo več družin. Takšna razdelitev ni posledica daljšega razvoja, ki bi nas lahko popeljal še globlje v čas. Če pa dobljena podoba kaže, da je del polja enakomerno razdeljen med posamezne obdelovalne enote, del pa ga imajo vsaka v enem kosu, lahko postopek nadaljujemo. Polje, ki je enakomerno razdeljeno, je starejše, celki (celek= strnjeno zemljišče v enem

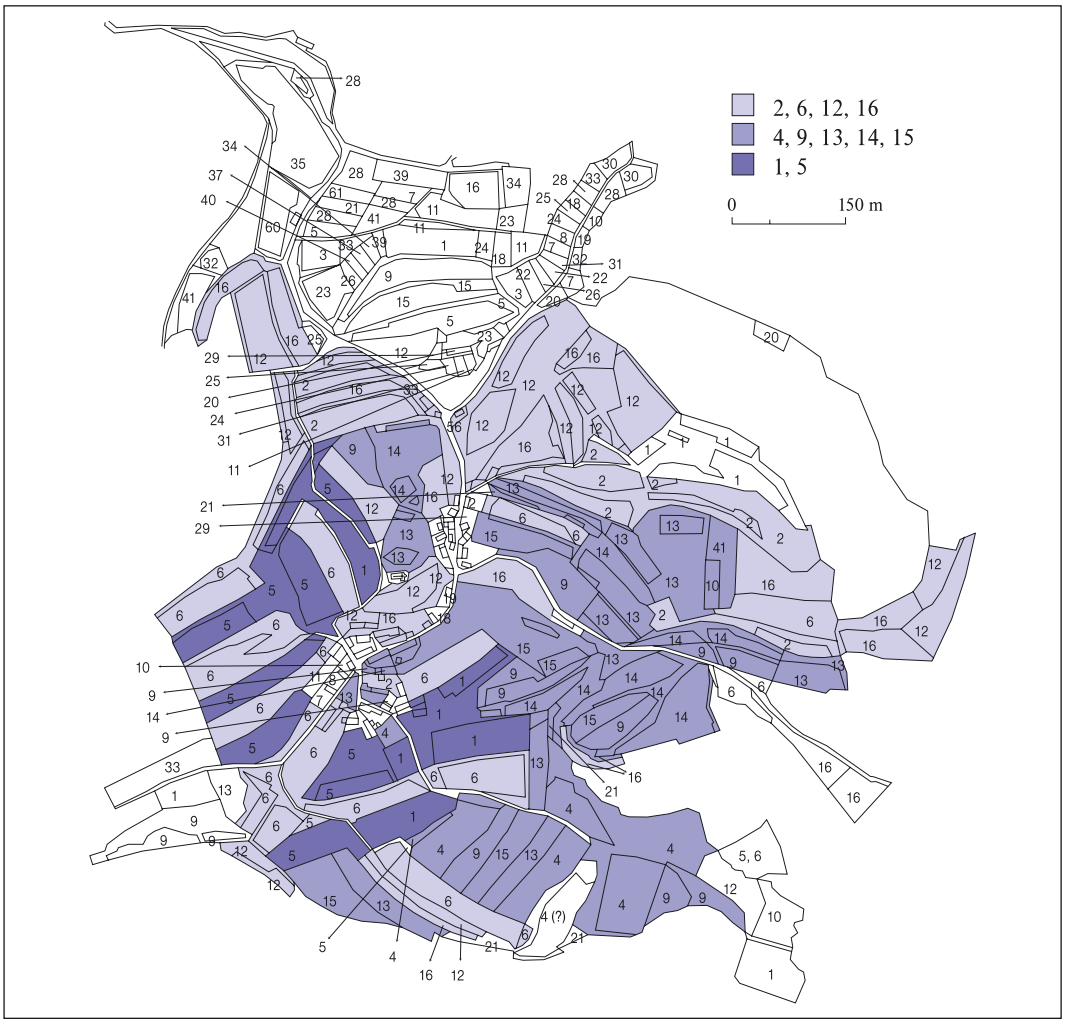

Sl. 2.6: Spodnje Gorje. Zemljišče posameznih skupin kmetij.

kosu) so mlajši. O združevanju sestavnih delov sklepamo enako kot prej, samo da je sedaj le še malo primerov, ki bi imeli njive le na najstarejšem polju.

Primer Zg. Gorij. Če pogledamo, kako je razvrščena posest spodnjegorjanskih kmetij po vaškem zemljišču (*sl. 2.6*), ki je bilo izkrčeno pred kajžarsko kolonizacijo, postaneta očitni najprej dve skupini: 1, 2, 5, 6, 12, 16 in 4, 9, 13, 14, 15. V okviru teh skupin so nekoliko tesneje prepletene posesti 1 in 5, 2 in 16, 9 in 15, 13 in 14. Njivske površine posameznih kmetij na sklenjenem vaškem zemljišču pa so: 1 – 3,1 ha, 5 – 3,2 ha, 2 – 1,9 ha, 16 – 2,3 ha, 6 – 4,8 ha, 12 – 3,9 ha, 4 – 2,7 ha, 9 – 2,2 ha, 15 – 2,3 ha, 13 – 2,5 ha, 14 – 2,0 ha. Najmanj njiv ima kmetija 2 in še te niso na najstarejšem polju. Lahko rečemo, da gre za mlado kmetijo, ki je nastala z odcepitvijo od kmetije 16. Podobno velja za kmetijo 14, ki je najverjetneje nastala z odcepitvijo od kmetije 13. Pri presoji preostalih dvojic 1 in 5, 9 in 15 je vidno, da imata posesti 1 in 9 več njiv na mlajšem polju vzhodno od vasi kot pa 5 in 15, zato je verjetno, da se je posest 1 odcepila od 5, 9 pa od 15. Tako lahko naštejemo naslednje "prakmetije" v dveh skupinah: 5, 6, 12, 16 in 4, 13, 15.

Ko smo enotno označili posest vsake skupine posebej, pri čemer smo kot tretjo določili še kmetijo 5, ki ima edina posest le v neposredni okolici vasi, se je prikazala zgovorna podoba. Kmetija 5 ima posest le pri vasi in je enakomerno prepletena s posestjo skupine 6, 12 in 16. Ta ima še del njiv Na došce, sicer pa velik sklenjen kos severnega dela vaškega zemljišča. Ta obsega tudi ledino Na Radolce.

Skupina 4, 13 in 15 ima drugi del njiv Na došce, sicer pa veliko sklenjeno zemljišče deloma severno od vasi, predvsem pa vzhodno in jugovzhodno od nje. Po njenem zemljišču teče potok Dobrul. Posamezni otoki skupine 6, 12 in 16 v njeni posesti so najverjetneje posledica drugotne spremembe lastništva skozi stoletja.

Taka podoba kaže, da je bilo zemljišče na severu in vzhodu izkrčeno pozneje kot tisto na zahodu in jugu. Posest vseh treh enot se prepleta le na polju južno od vasi, kar potrjuje misel, da je tam prvotno poljsko jedro. – Enoti 4, 13 in 15 in 6, 12 in 16 sta bili prvotno manjši. Šele z razširitvijo na večje število družin (poznejših kmetij) sta si morali izkrčiti zemljišče severno in vzhodno od vasi. V enoti 4, 13 in 15 ima največ njiv na starejšem vaškem zemljišču zahodno in južno od vasi kmetija 4, v enoti 6, 12 in 16 pa kmetija 6. Zato lahko ti dve kmetiji štejemo za matici v skupinah 13 in 15 ter 12 in 16.

Sedaj narišimo sliko, ki prikazuje razporeditev posesti med "prakmetijami" 4, 5, 6 na starejšem vaškem zemljišču zahodno in južno od vasi (*sl. 3.7c*). Kmetija 4 ima posest v enem kosu jugovzhodno od vasi in še njivo Na došce. Posest kmetij 5 in 6 je enakomerno prepletena. Večina je je severozahodno od vasi, kjer je tudi ime Na rivouce, ki kaže, da je to polje mlajše od tistega južno od vasi. Tudi kmetiji 5 in 6 sta torej prvotno sestavljali manjšo celoto. Matica je bila morda kmetija 6, ki ima južno od vasi 2,4 ha njiv, kmetija 5 pa jih ima malo manj – 1,9 ha.

Osredotočimo se torej lahko le še na polje južno od vasi in na razporeditev posesti 4 in 6 (*sl. 3.7b*). Kmetija 4 ima sklenjeno posest v vzhodnem delu, 6 v zahodnem, obe pa se prepletata v srednjem delu. Tu so tudi največje sklenjene njivske površine. Ker je jedro razdeljeno med obe enoti, obrobje pa ima vsaka v enem kosu, lahko sklepamo, da sta bili prvotno ena sama manjša enota. Morda je bila to kmetija 4, ki ima v prvotnem jedru 3,4 ha njiv, 6 pa 3 ha. Tako se nam končno izlušči jedro kot razmeroma (kolikor je bilo pač mogoče zaradi precej razgibanega zemljišča) pravilna njivska površina (*sl. 3.7a*). Ta meri 6,4 ha in je razdeljena na tri dele, ki so veliki 1,9 ha, 2,1 ha in 2,4 ha. Meje med temi deli so upoštevale vse poznejše delitve. Južni od teh treh delov je ledina Na došce.

VAŠKI TLORIS 2.1.d

Ko smo dobili podobo razvoja in posameznih razvojnih stopenj, jo lahko poskušamo preveriti na več načinov. Razvoj se kaže tudi v vaškem tlorisu. Pri tem niso pomembne oblika in velikost hiš ter razporeditev gospodarskih poslopij. Vse to je bolj podvrženo spreminjanju kot pa razporeditev bivališč, ki se je v osnovi ohranjala od njihovega nastanka. Običajno stojijo poslopja obdelovalnih enot, ki so nastale skupno iz ene starejše obdelovalne enote, skupaj. Ta navada je bila dosledneje upoštevana v starejših dobah kot v mlajših. Včasih so skupine bivališč povsem jasne, drugič so pomešane med seboj. V številnih vaseh imajo posamezne skupine kmetij v naselju posebna imena in ljudsko izročilo včasih ve povedati, kateri del vasi je starejši. Tudi s tem si pomagamo.

Za razliko od zemlje, ki jo je mogoče skoraj poljubno deliti, pa to pri cepitvah starejših obdelovalnih enot s hišami ni bilo mogoče. En novi del je obdržal staro bivališče, ostali deli so si morali zgraditi novo. Razmerje sil, ki je odločalo, kdo obdrži staro hišo in kdo mora zgraditi novo, se je lahko nekoliko odrazilo tudi pri delitvi polja. Tisti, ki je ostal v stari hiši, je včasih dobil malo večji delež na starem polju. Tako lahko z določeno verjetnostjo sklepamo, katere hiše so starejše in katere mlajše. Razvoj vaškega tlorisa in zemljiške razdelitve se torej medsebojno pojasnjujeta.

Tvegano pa je o naselitveni zgodovini vasi sklepati le po končni obliki vaškega tlorisa, kot ga kaže zemljiški kataster. Dosedanje mnenje, da je obcestni tloris mlajši od gručastega, so posamezni primeri blejskih vasi obrnili na glavo. Tako je obcestni tloris Zagoric starejši od gručastega tlorisa Želeč (*pogl. 3.12.c*), enako je v vasi Grad severni obcestni del vasi starejši od osrednjega gručastega (*pogl. 3.9.c*). Zelo splošno gledano so gručaste vasi res starejše od obcestnih, ker pa so večkrat mogoče izjeme, to ne more biti vselej veljavno pravilo. Boljša opredelitev razlike med njimi se mi zdi ta, da je gručasti tloris posledica nenačrtnega razvoja, obcestni pa načrtnega, in to ne glede na čas nastanka.

Primer Sp. Gorij. Navidezno gručasti stavbni tloris Spodnjih Gorij postane, če upoštevamo le bivališča, v skladu s prikazanim razvojem polja urejen. Bivališča najstarejših treh enot 4, 5, 6 sestavljajo južni del vasi (*sl. 3.8*). Severni del vasi sestavljajo urejeno postavljena bivališča kmetij 12, 16, 13 in 15,

ki so bile nekoč sestavni del širših enot 6, 12 in 16 ter 4, 13 in 15. Vmesni prostor so pozneje zapolnile najmlajše kmetije 1, 2, 9, 14. Takšen smiselni razvoj vaškega tlorisa potrjuje prikaz razvoja polja.

2.1.e DREVO RAZVOJA VASI

Ko smo s pomočjo retrogradne analize zemljiškega katastra izluščili sliko razvoja vasi in njenega zemljišča, si vse to ponazorimo še z drevesom razvoja. Vrišemo posamezne obdelovalne enote s hišnimi številkami bivališč in prikažemo njihove cepitve vse do stanja, ki ga je zabeležil zemljiški kataster. Tako dobljeno drevo lahko povezujemo s pisnimi in arheološkimi viri.

2.2 PISNI VIRI

S pisnimi viri si osvetlimo razvoj posameznih vasi. Da pa pisne omembe vasi postanejo povedne, jih moramo skleniti v neprekinjeno verigo od najstarejše do zemljiškega katastra (poučen primer: *Vilfan 1966*). Listina o neki vaški kmetiji namreč sama po sebi ne pove veliko. Pomembna postane šele, ko vemo, za katero kmetijo gre.

Veriga virov za blejske vasi je navadno takale: posamezne omembe v listinah – načrtni popisi v urbarjih – terezijanski kataster (ki je nekak izpisek iz urbarjev) – jožefinski kataster (ki obravnava celotno vaško zemljišče hkrati s pripadnostjo posameznim zemljiškim gospodom) – franciscejski kataster (kjer je zemljišče prvič natančno narisano in izmerjeno).

Verigo je treba skleniti za vsako vas posebej, pri čemer je treba zajeti čim več pisnih virov. Razdeljenost vasi med številne posamezne lastnike, ki sicer otežuje zbiranje pisnih virov, je po drugi strani koristna, saj olajšuje enačenje kmetij in posesti, ki jih ti viri omenjajo.

Nekatere mlade delitve kmetij so lepo razvidne iz popisov posesti, ki si sledijo. A takih je le malo. Glavni razvoj vasi v Blejskem kotu je bil že do srede 13. st. končan. Zato je razumljivo, da se členitev blejskih vasi v 14. st., ki jo pisni viri že dobro dokumentirajo, običajno ujema le s končno razdelitvijo, ki jo kaže drevo razvoja vasi. Bolj zanimiva je povezava s pisnimi viri 11. in 12. st., ki še kažejo delitev na starejše, velikokrat tudi večje obdelovalne enote. Listin, ki bi neposredno govorile o nastanku vasi, za Blejski kot ni. Za nekatere vasi pa je o njihovem nastanku še ohranjeno ljudsko izročilo. To nam letnice nastanka sicer ne sporoča, pojasnjuje pa njegove okoliščine.

Pravilno verigo pisnih virov lahko velikokrat sestavimo šele pri njenem primerjanju z drevesom razvoja vasi. Seveda pa velja tudi obratno. Oba postopka sta torej povezana. Izvedemo lahko vsakega posebej, njuno ovrednotenje pa mora biti istočasno. – Za vse doslej povedano velja, da večkratno ponavljanje izboljšuje rezultat.

Primer Sp. Gorij. Pisni viri, ki se nanašajo na posest v Spodnjih Gorjah (*pogl. 3.2.c)*, so: verjetno (lokalizacija ni povsem nedvoumna) že briksenska listina iz let 1050–1065, listine iz let 1302, 1333, 1352, 1392, popis pravic goriškega grofa na Bledu iz leta 1368, urbarja blejske proštije iz okoli 1330 in 1431, celjska fevdna knjiga iz 1436, fevdna knjiga Habsburžanov za bivšo celjsko posest iz let 1457–1461, briksenski urbar iz leta 1464, radovljiški urbar iz 1498, urbar otoške proštije iz 1524, radovljiški urbar iz 1579, briksenski urbar iz 1602, briksenski urbar iz okoli 1731, terezijanski kataster iz 1756, jožefinski kataster iz 1785 in franciscejski kataster iz leta 1827.

Veriga teh virov (*sl. 2.7*) nam pove, da je do cepitve posesti 5 na 5 in 1 prišlo najverjetneje v času med 14 st. in letom 1464. Skupina kmetij 4, 9, 13, 14 in 15 je bila leta 1392 že razdeljena na štiri kmetije in dvor (najverjetneje hiša št. 4). Tudi hiši št. 5 in 6 viri omenjajo kot dvora. Če se listina iz 1050–1065 res nanaša na Spodnje Gorje, bi posestvo, ki ga navaja, lahko pomenilo razširjeno obdelovalno enoto 6, 12 in 16. Do nastanka posameznih kmetij je torej prišlo po sredini 11. st. in pred 14. stoletjem. Pisni viri pojasnjujejo tako le spodnji del drevesa razvoja vasi. Kažejo, da je njegov zgornji del starejši od sredine 11. st.

Le lučaj od južnega, starejšega vaškega jedra je bilo pri kopanju peska odkrito zgodnjesrednjeveško grobišče, žal je bilo pri tem skoraj v celoti uničeno. Arheološke raziskave so odkrile samo še

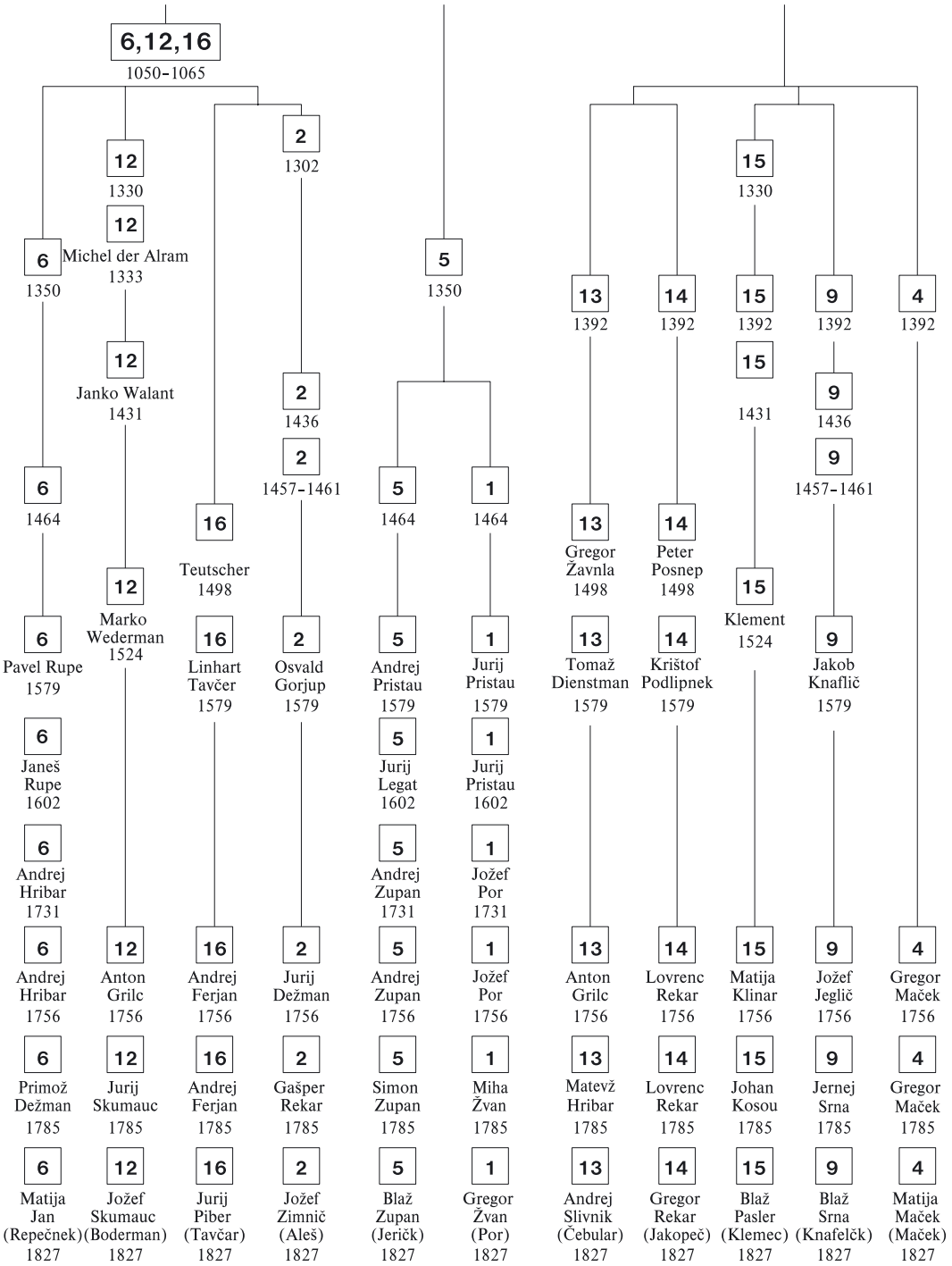

Sl. 2.7: Spodnje Gorje. Posamezne kmetije in posesti v verigi pisnih virov. Navedene so hišne številke, imena obdelovalcev, kadar so znana, letnica omembe, v oklepajih pa so hišna imena po franciscejskem katastru.

štiri grobove (*Knific, Pleterski 1993, 235–240*). Po ohranjenih najdbah in navedbah domačinov je pripadalo vsaj obdobju od druge polovice 8. st. do 10. st., lahko pa se je začelo še prej. Povezava med grobiščem, vasjo in njenim poljem se zdi logična in bi pojasnjevala zgornji del drevesa razvoja vasi.

2.3 ARHEOLOŠKI VIRI

Pisni viri 11. st. so za Blejski kot najstarejši. Vendar so še vasi s številnimi razvojnimi stopnjami, pri katerih nam celo ti viri ne pojasnijo začetnega razvoja, ker so premladi. Nadaljnjo možnost osvetljevanja za čas pred 11. st. nam dajejo arheološki viri iz zgodnjesrednjeveškega obdobja. Od teh so najneposrednejši ostanki naselbin in grobišč. Ti so v povezavi le s tistimi obdelovalnimi površinami franciscejskega zemljiškega katastra Blejskega kota, ki so bile v uporabi v zgodnjem srednjem veku, s tistimi, ki so bile izkrčene šele od 11. st. dalje, pa ne.

Sledovi zgodnjesrednjeveških naselbin so bili najdeni na treh mestih. V dveh primerih (Blejski grad, Pristava) proč od sedanjih vasi, v enem primeru sredi sedanje vasi Zasip. Več je zgodnjesrednjeveških grobišč. Z gradivom dokazanih je deset, topografski podatki nakazujejo možnost obstoja nadaljnjih treh, retrogradna analiza zemljiškega katastra pa še treh.

Lahko sklepamo, da imamo vasi, ki so nastale v zgodnjem srednjem veku in se je razdelitev njihovega polja nepretrgano razvijala in ohranjala do danes. Nadalje so vasi, ki so nastale v istem obdobju, a je bilo njihovo polje skozi stoletja vsaj enkrat povsem na novo razdeljeno, preurejena je bila tudi naselbina, ki je bodisi ostala na starem kraju bodisi je nastala nova na drugem kraju. Za nedvoumno povezavo med drevesom razvoja vasi in grobiščem sta dva pogoja. Pomembne so le vasi s povsem nepretrganim razvojem, pri katerih vaško polje ni bilo drugotno razdeljeno. To je prvi pogoj. Drugi pogoj je, da je raziskano celotno grobišče take vasi. Oba pogoja sta bila izpolnjena pri Zasipu (*pogl. 3.1)* in (Zg.) Bodeščah (*pogl. 3.3)*. Pri obeh je bilo mogoče izdelati drevo razvoja grobišča in ga kot sopomensko strukturo povezati z drevesom razvoja vasi (*sl. 3.5; 3.18*).

RAZVOJ POSAMEZNIH VASI 3

ZASIP IN MUŽJE 3.1

NARAVNI POGOJI *(sl. 3.1)* 3.1.a

Prostor, kjer sta nastali vasi Zasip in Mužje, leži na južnem vznožju hriba Hom – Pršivec. Na jugu tega prostora ležijo močvirne Dobravce, na vzhodu je globoko vrezana struga Save Dolinke, na zahodu pa se kopičijo ledeniške morene, ki nato segajo proti vzhodu do brega nad Savo in zato delijo prostor na dvoje. Opisani prostor je samo delno primeren za polje. Zahodni in srednji del je bil preveč neraven (ledine: V goričicah, V jamah, Pod strmoglavko, Na globeli, Na brego) in močvirnat (ledine:

Sl. 3.1: Zasip. Vaško zemljišče in ledinska imena.

V rekovniku, Mužje, Loka), severni in jugovzhodni je bil poraščen z gozdom (ledine: Na boršto, Na lipje, Na hrušce). Kljub temu dobre zemlje ni primanjkovalo. Največje polje leži severovzhodno ob Zasipu (V zadnjem polje). Je lepo naravno omejeno s hribom na eni strani, z ostalih pa ga obdaja ledeniška morena. Deli zemljišč z dobrim donosom (po podatkih jožefinskega katastra) so raztreseni tudi južneje (Pod stagname, Za Mužjam, Na žalah, V štuko) in jugozahodno (V trne, Tripočca, Pod strmoglavko). Sredi sedanjega Zasipa izvira studenec, voda teče mimo Mužij v Piškovco do Save.

3.1.b Naselbinska in poljska razdelitev ter njun nastanek in razvoj *(sl. 3.1–3.5)*

Na opisanem območju sta dve vasi: Zasip in Mužje. Grunti v prvi sestavljajo dve skupini: zahodna se imenuje Na vasi, vzhodna pa Pod lipo. V drugi vasi Mužje, ki se imenuje glede na Zasip tudi Spodnja vas, je vrsta gruntov, ki ležijo od juga proti severu in se na severu končujejo z dvema drugače zasukanima kmetijama. Polje med vasema je razdeljeno tako, da Mužjancem pripadajo njive razmeroma enakomerno razdeljene med vse grunte, le hiše št. 38, 39 in 42 jih imajo nekaj več ob vasi. V Zasipu ima vsak vaški del svoje polje: Pod lipo severovzhodno in vzhodno od vasi, Na vasi pa južno in zahodno.

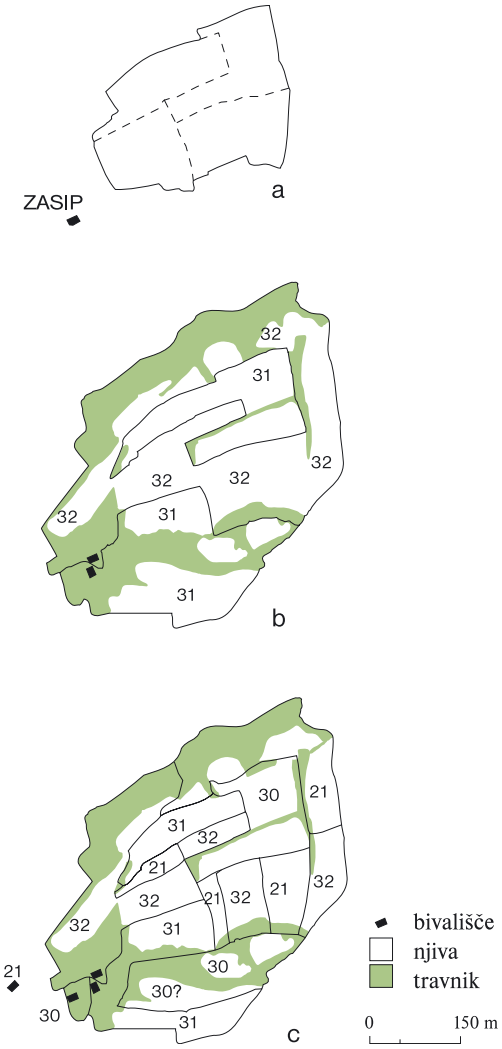

Sl. 3.2: Zasip. a – prva stopnja ureditve polja, b – druga stopnja ureditve polja, c – tretja stopnja ureditve polja.

Mužjansko in zasipško polje sestavljata dve veliki sklenjeni skupini njiv. Manjša leži severovzhodno ob Zasipu, nekajkrat večja pa južno od vasi na obeh straneh ceste proti Bledu. Posamezne njive so tudi drugje, vendar tam ležijo raztresene med travniki, so manjše, nepravilnih oblik, slabo donosne. Vse to priča, da gre za mlado krčenje. Prvotno zemljiško jedro moramo torej iskati na prej opisanem polju. Obseg iskanja lahko skrčimo še naprej, če upoštevamo ledinska imena jugovzhodnega (Na lipje, Na hrušce) in jugozahodnega dela (Na rekovniku), ki pričajo o krčenju prvotnega gozda in slabšem, močvirnatem(?) zemljišču. Če sedaj upoštevamo še kakovost zemljišča in bližino vasi, se lahko omejimo na polje severovzhodno ob Zasipu, ki ga v celoti sestavljajo njive najboljše kakovosti.

Vse to polje je v lasti vzhodnega zasipškega vaškega jedra Pod lipo. Zahodno vaško jedro je torej mlajše. Hiše vzhodnega jedra imajo posamezne njive tudi ob omenjenem polju na slabše rodovitnem svetu in so obdane s travniki. To kaže, da so te njive mlajše. Vzhodno jedro je bito torej prvotno manjše. Celoto zaradi stalnega sosedstva sestavljajo njive hiš št. 21 in 32 ter 30 in 31. Tako smo število obdelovalnih enot skrčili na dve. Sedeža obeh sta bili najverjetneje številki 31 in 32, ki imata največ zemlje ob hiši. Obe hiši stojita tesno druga poleg druge, posest obdelovalnih enot, ki jih predstavljata, se sklenjeno prepleta. Zato lahko z veliko verjetnostjo sklepamo, da sta le polovici prvotne obdelovalne enote. S tem smo prišli do začetka.

Sedaj si lahko ogledamo razvoj vasi po običajnem časovnem redu. Sedež prve, najstarejše obdelovalne enote je bil postavljen na grebenu ledeniške morene, na prostoru poznejših hiš 31, 32 (*sl. 3.2a*). Gledano z Bleda je pred njim še več ledeniških moren – nasipov. Kraj torej leži "za (na) sipi (= Zasip)". Od tod si lahko razlagamo množinsko obliko mestnika – "v Zasipih". To je stara ljudska oblika, ki pa

je že skoraj izginila. Takoj ob naselbini se je začelo polje, ki se je razprostiralo proti severovzhodu. Njivske površine najboljšega donosa so merile 7 ha. To je bilo prvotno zasipško zemljiško jedro.

V poznejšem razvoju se je ta prva obdelovalna enota razpolovila (*sl. 3.2b*). Sedaj sta v Zasipu že dve domačiji (pozneje št. 31, 32). Prvotno zemljiško jedro je bilo razdeljeno enakomerno med obe novi obdelovalni enoti, hiša št. 32 ga je dobila 3,6 ha, št. 31 pa 3,4 ha. Najstarejše polje je bilo razdeljeno na četrtine. Novi obdelovalni enoti sta dobili vsaka po eno polovico zahodnih dveh četrtin in po eno celo vzhodno četrtino. Morda je tedaj že prišlo do prve širitve polja; posest 32 se je širila proti vzhodu, 31 pa proti jugovzhodu. S temi novimi njivami so bile njune njivske površine: 32 – približno 5 ha, 31 – približno 4,6 ha.

Na naslednji stopnji razvoja sta se obe obdelovalni enoti delili naprej, 31 na 31 in 30, 32 pa na 32 in 21 (*sl. 3.2c*). Nova razdelitev njivskih površin je bila: 31 – 2,4 ha, 30 – 2,2 ha, 32 – 2,8 ha, 21 – 2,3 ha. Do novih širjenj polja ni prišlo. Zanimivo je, da je posest 21 prva, ki ni imela več poslopja Pod lipo, ampak že Na vasi.

Sledila sta rojstvo novih enot in najobsežnejša širitev polja (*sl. 3.3*). Nove njivske površine so bile izkrčene južno od vasi ob poti proti Bledu, kjer je bilo na voljo še vedno dovolj dobre rodovitne zemlje. Na novo so nastale tri različno velike obdelovalne enote: 28, 38, 45. Preoblikovala pa se je posest 21, ki je imela poleg starih njiv tudi njive v treh velikih kosih ob poti proti Bledu. Notranje se je delila na tri družine: 21 (sedež), 3 in 20. Na tako ureditev je mogoče sklepati po tem, da je družina 21 (v ožjem pomenu) edina, ki ima težišče posesti še na starem polju. Da je obdelovalna enota 21 že od vsega začetka te stopnje obsegala več družin, priča tudi dejstvo, da je bila neprimerno večja (9 ha) od obdelovalne enote 28, ki je najverjetneje obsegala le eno družino (3,4 ha). Delitev njivskih površin po posameznih kmetijah znotraj enote 21 je: 21 – 3 ha, 3 – 2,9 ha, 20 – 3,1 ha.

Novo polje je bilo razdeljeno na velike pravokotno ležeče njive. Na njem se z zasipškimi prepletajo tudi mužjanske njive. Ob novem polju sta bili namreč postavljeni tudi novi kmetiji 45(?) in

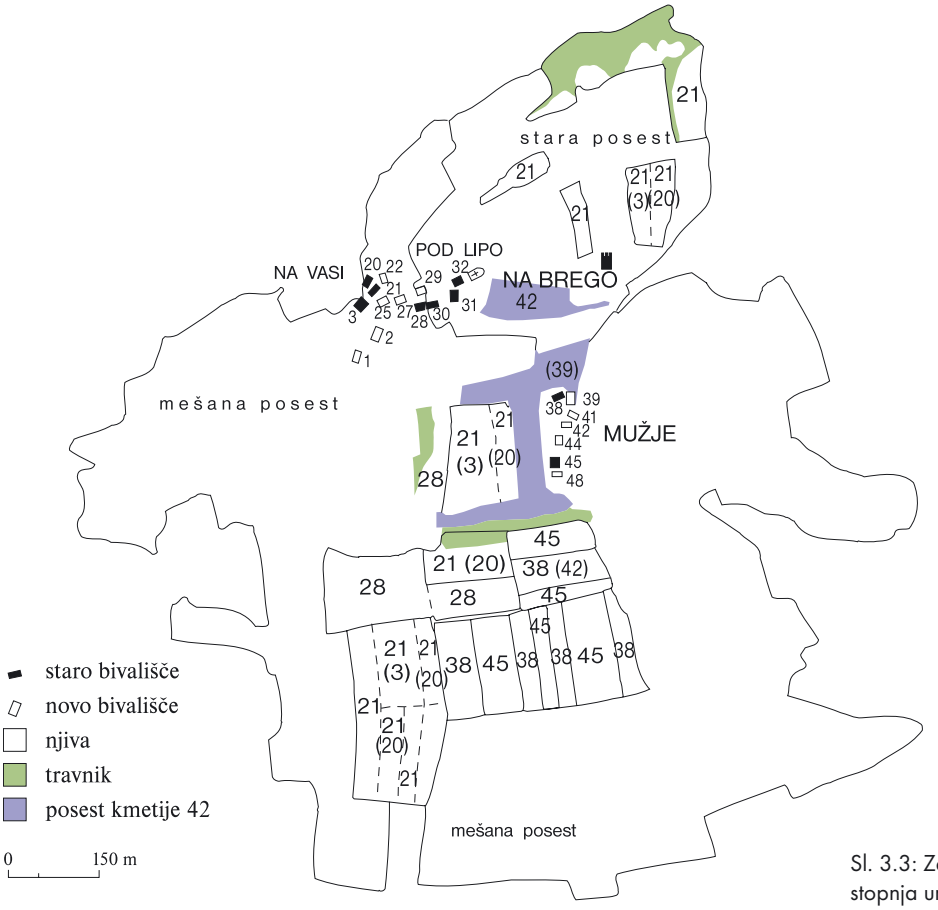

Sl. 3.3: Zasip. Četrta stopnja ureditve polja.

38 – Mužje. Njive sta si razdelili izmenično, tako je imela kmetija 38 3,8 ha njiv, 45 pa 4 ha. Verjetno je, da je šlo za dve samostojni obdelovalni enoti.

Treba je pomisliti tudi na možnost, da je bila tudi kmetija 28 prvotno le sestavni del enote 21. Proti temu govorijo trije razlogi: različno velike njivske površine po kmetijah, poslopja 21, 20 in 3 stojijo v zahodnem vaškem jedru, 28 pa ob vzhodnem in edino 28 nima nobene njive na prvotnem vaškem polju. Tako je precej verjetno, da so na tej stopnji nastale tri nove obdelovalne enote – 28, 38 in 45, preoblikovala pa se je enota 21, ki je po novem obsegala tri družine. Če so ob treh starih – 30, 31 in 32, nastale tri nove enote – 28, 38 in 45, je mogoče, da je vsaka nova nastala iz ene stare: 38 in 45 morda iz 31 in 30, posest zadnjih dveh se namreč najbolj prepleta z mužjansko posestjo, 28 pa bi lahko nastala iz 32. – Hiši 38 in 45 stojita razmeroma precej daleč narazen.

Ker je bilo na voljo še precej obdelovalne zemlje, so se naštete obdelovalne enote pozneje še naprej drobile na posamezne kmetije, ki pa so si njive morale iskati tudi že na slabši zemlji, končno celo na travnikih zahodno od vasi. Od 28 so se tako ločile kmetije 1, 2 in 27. Dvor 21 je sprva razpadel na tri osnovne sestavne dele – 21, 20 in 3, ti pa so se pozneje delili še naprej: 21 na 21 in 29, 3 na 3 in 22 (23), 20 na 20 in 25. Kmetija 38 se je delila na 38 in 41, enako se je 45 delila na 45 in 44. Ob starih je nastala kmetija 42, ki ima njive večinoma tik ob Mužjah (eno sredi zasipških, morda nekoč last št. 30), eno pa je verjetno dobila od 38. Iz kmetije 42(?) je še pozneje nastala 39, ki ima večino njiv na mlado izkrčenem polju Na lipje, Na hrušce. Zadnja je v Mužjah nastala kmetija 48, ki ima edina vse njive na najmlajšem polju. Po jožefinskem katastru so bile njivske površine po naštetih kmetijah v okviru sklenjenega vaškega zemljišča take: 1 – 2,7 ha, 2 – 2,5 ha, 3 (22) – 6,9 ha, 20 – 2,8 ha, 21 – 2,6 ha, 23 (22) – 2,8 ha, 25 – 2,4 ha, 27 – 2,1 ha, 28 – 5 ha, 29 – 2,3 ha, 30 – 2,2 ha, 31 – 2,8 ha, 32 – 4,4 ha, 38 – 2,5 ha, 39 – 2 ha, 41 – 2,9 ha, 42 – 2,6 ha, 44 – 4 ha, 45 – 2,5 ha, 48 – 3,4 ha. Izjemno velikost kmetije 3 je mogoče razložiti s tem, da obsega tudi kmetijo 22, ki je v seznamih sicer navedena posebej, ima pa s 3 istega lastnika. V franciscejskem katastru ima že samostojnega lastnika. Poleg stoječa hiša št. 23, ki ima gtuntarski obseg posesti, je označena kot kajža, njeno prepletanje s 3 pa kaže, da je verjetno del nekdanje kmetije 22.

Pri najmlajšem velikem širjenju polja je opaziti, da se v grobem upošteva delitev med mužjanskim in zasipškim delom polja, delitev med posameznimi obdelovalnimi enotami pa ni več tako izrazita kot prej, vidna je težnja drobitve na prej omenjene osnovne sestavne dele. Na tem delu polja imata njive tudi najstarejši obdelovalni enoti, ki si pri prejšnjih delitvah polja nista jemali deleža.

Z vsemi temi širitvami polja so se zelo skrčile travniške površine. Nadomestilo so Mužjanci in Zasipljani poiskali preko Homa-Pršivca ob Radovni in čez njo na Blejski Dobravi, delno pa še proti Savi v Piškovci.

3.1.c ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI

Potem ko so bile ugotovljene in medsebojno razvrščene posamezne stopnje poljskega razvoja, se seveda samo po sebi postavi vprašanje o splošni časovni opredelitvi. V začetku 20. stoletja so bili ob poti proti Bledu (gostilna Cilke Burja) odkopani človeški okostnjaki (*ANSl 1975, 165*). O njihovi časovni pripadnosti je mogoče le ugibati. Okostja ležijo na zemljišču obdelovalne enote 28. Severno od Mužij so pri gradnji hiše prav tako naleteli na številna človeška okostja. Najdb niso ohranili. V neposredni soseščini so bili odkriti ostanki rimskodobnega naselja (*Sagadin 1990, 379–383*). Obe grobišči bi lahko pripadali tej naselbini. Nekje v Zasipu so bili odkriti tudi grobovi z zgodnjesrednjeveškimi lonci (informacija: Paola Korošec). Podrobnejša lokacija ni znana, dokazuje pa zgodnjesrednjeveško poselitev.

Prvo določno časovno oporo iz pisnih virov lahko dobimo šele v darilnih listinah iz druge polovice 11. stoletja. Med 1075 in 1090 si je briksenski škof Altwin pridobil v Zasipu 4 posestva (*Kos F. 1911, št.: 312, 313, 316, 372*) od svobodnih domačinov, ki so še vedno večinoma nosili slovanska imena (prim.: *Kos M. 1970–1971, 12*). Zasip je bil tedaj torej že razdeljen na najmanj 4 obdelovalne enote, osnovna poljska razdelitev je bila že končana. Pri njej briksenska škofija pač ni mogla sodelovati, zato poljsko razdelitev lahko štejemo za starejšo ne le od druge polovice 11. stoletja, ampak od 11. stoletja sploh.

Videli smo, da so bili lastniki prvih posestev, omenjanih v pisnih virih, domačini. Ali je briksenska škofija postala v 11. st. že edina lastnica zasipške zemlje, ni gotovo. Nasprotno, iz naslednjih razlogov je celo zelo malo verjetno. Če bi bil Briksen edini lastnik, se mu pozneje posest ne bi v celoti izmuznila iz rok, kot se je zgodilo. Nadalje je treba upoštevati listino iz let 1050–1065 (*Kos F. 1911, št. 166*), po kateri je Briksen izgubil v kraju Mužje z zamenjavo za eno posest orne zemlje. Ker gre za zamenjavo za enako posestvo nekega Prisnoslava pod Blejskim gradom, kjer so bila v 11. st. posestva razmeroma majhna (prim. *pogl. 3.9.b; 3.9.c*), pri mužjanski posesti ni mogoče računati s celotnimi Mužjami, ampak le z enim od sestavnih delov vasi.

Da bi šlo za celotno mužjansko zemljišče, ni verjetno tudi glede na prikazani razvoj zemljiške razdelitve (glej: *3.2.b*). Enako malo verjetno je, da bi šlo za posamezno mužjansko enoto, in to iz istega razloga kot prej. Poleg tega bi listina govorila o posestvu in ne le o orni zemlji. Gre torej najverjetneje za neko zemljišče zunaj okvira obstoječega vaškega polja. Ponuja se misel, da gre za njive, ki jih je imela pozneje kmetija 42 (39 – glej: *3.2b*) in ki v veliki meri ležijo na ledini Za Mužjam, ena pa Na žalah. Te površine merijo 2,4 ha. Če bi bilo pravilno to enačenje, potem je Briksen daroval nekaj še neobdelane zemlje med posameznimi bloki vaškega polja (*sl. 3.3*). To pa hkrati pomeni, da je vsa prej opisana osnovna razdelitev vaških zemljišč (na sedem obdelovalnih enot) nastala že pred sredino 11. stoletja. Zanimivo je, da se v Zasipu pozneje spet omenja (isti?) Prisnoslav, ki med letoma 1075 in 1090 prepusti podedovano posestvo v tej vasi briksenski škofiji (*Kos F. 1911, št. 313*). Če gre za isto osebo, bi bilo darovano posestvo lahko kmetija 30, razumljiva pa bi bila tudi prepletenost posesti kmetij 30 in 42 (prim.: *3.2.b*).

Nadaljnji razvoj lastniških odnosov do 14. st. je mogoče le domnevati. V 13. st. niti zasipška niti mužjanska posest nista bili vpisani v briksenski urbar. Da so ju vsaj del (morda pa tudi v celoti) odtujili lastni briksenski ministerijali, je zelo verjetna razlaga. Zadnji ostanek briksenskih lastniških pravic je mogoče razbrati na listini iz leta 1329 (*Santifaller 1941, Nr. 417*), po kateri Nikolaj z Bleda potrebuje za preureditev hiše v Zasipu dovoljenje briksenskega škofa.

Nebriksenska je bila v Zasipu tudi cerkev Sv. Janeza Krstnika. Kdaj je bila postavljena, ni jasno. Stoji tik ob hišah 31, 32 na meji njunega zemljišča, torej na robu prvotnega zemljiškega jedra. Na tej podlagi je nedvomno le to, da cerkev ni ustanova vseh vaških gospodarjev, saj bi sicer stala na srenjski zemlji. Ustanovitelja cerkve sta bili ali obdelovalni enoti 31, 32 (lahko še v zgodnjem srednjem veku) ali pa njun lastnik v 12. ali 13. stoletju. Od kod ta zadnji datum? Če bi bila v 11. st. ustanoviteljica briksenska škofija, ki je bila tedaj glavna zasipška posestnica, je le težko verjeti, da bi se ji izmuznila iz rok njena lastna cerkev. Ta je bila leta 1296 že sedež samostojne župnije (*Kovač 1909, 634–635*), ki je sicer spadala pod oglejski patriarhat, pisno potrjeno pravico prezentacije duhovnika pa so imeli Lambergarji (*1398 15/9, CKSL*). Ti so bili tudi lastniki zemljišča, na katerem je stala cerkev, in kmetije (28), ki jo je užival zasipški župnik. Na podlagi povedanega je mogoče trditi, da je bila zasipška cerkev prvotno lastniška, ali last Lambergarjev ali pa je bila njihova dediščina po še starejših ustanoviteljih.

V prvi polovici 14. st. sta živeli v Zasipu vsaj dve plemiški družini: Nikolaj iz Zasipa - Bleda (*1311 18/2 – 1333 2/3, CKSL*) in bratje Merchle, German, Heugel, Ernst, Meinzlein iz Zasipa (*1312 21/8 – 1333 11/7, CKSL*), sredi tega stoletja pa je živel v Zasipu tudi eden izmed Lambergarjev, "Hans der Lamberger von Azzpp" (*1356 23/4, CKSL*). Še bolj pisan je bil promet z zemljišči v tem času. Eno kmetijo je imel celo oddaljeni Nikolaj s Črnelai. Kako je prišel do nje in od koga jo je dobil, lahko le ugibamo. Ta jo je prodal Nikolaju z Bleda in njegovemu vitezu (*1320 4/5, CKSL*). Drugi Nikolaj je imel v Zasipu še eno hišo (*1329 10/7, CKSL*), ki zelo verjetno ni bila brez zemlje. Najverjetneje so njegovi otroci ti kmetiji prodali stricu Nikolaju Sumerekerju, od njega pa je po dedni pogodbi (glej *pogl. 5.1; 5.6; 5.8)* morda prešla k Lambergarjem. Ti so imeli svojo posest v Zasipu nedvomno že v 14. st. Tedaj se je izrecno omenjalo: 1 kmetija (*1353 21/3, CKSL*), 1 kmetija in en dvor in 2 njivi pri Sebenjah (*1380 19/3, CKSL*). Zadnja listina je pomembna tudi za retrogradno analizo katastra. Izrecno omenjanje njiv pri Sebenjah (zahodni pretežno travniški del zasipškega zemljišča) dokazuje, da gre za mlajše izkrčene njive, ki niso prvotni sestavni del neke kmetije, hkrati pa priča o tem, da so njivske površine dosegale v 14. st. že svoj končni obseg (s tem pa tudi cepitev kmetij). Eno kmetijo so kupili Lambergarji od sorodnika Nikolaja Stainerja (*1394 2/7, CKSL*). V 15. st. so imeli Lambergarji v Zasipu tako že 6 kmetij (*1464 28/10, AS*).

Teh 6 so jih imeli tudi sredi 17. st. (*Lamb. urb. 1650*), ko je mogoče nekatere lastnike povezati s tistimi v katastrih 18. in 19. st., s tem pa tudi s hišnimi številkami. V tem urbarju se poleg 5 kmetij ponovno omenja en dvor. Po prej omenjeni poti ga je mogoče omejiti na eno od treh hiš št. 1, 21, 31. Srednja je bila sedež nekdanje velike obdelovalne enote (21, 20, 3).

Po terezijanskem katastru (*RDA: 18, 247, 292*) so imeli v Zasipu posest: gospostvo Grimšče – 4 kmetije (3, 22, 27, 29), Otoška proštija – 1 kmetija (25), gospostvo Kamen – 6 kmetij (2, 20, 21, 30, 31, 32) + župnijska posest (28) (v velikosti 2 in 1/3 kmetije) + ena kmetija (1?). Zadnja je Kamnu inkorporirana posest gradu Brdo, ki je bila nekdaj verjetno grimšiška (prim.: *Adam 1983, 9*). Proštijska kmetija (št. 25) je bila z zamenjavo pridobljena od Grimšč (*1609 11/6, Gr. A III, Bled, Dom., fasc. 6, AS*). Vsaj del grimšiške posesti, če že ne vsa, pa je najverjetneje izviral od ene ali obeh plemiških zasipških družin iz 14. stoletja.

Mužje: prvič po 11. st. se omenjajo posestne razmere šele v 14. st., ko bratje Reynmani prodajo 4 mužjanske kmetije stricu Nikolaju Sumerekerju (*1352 24/9, CKSL*). Kako so prišli do te posesti, ni jasno. Če jih lahko štejemo za naslednike briksenskih zasipških ministerijalov (prim. *pogl. 5.1)*, bi bila ta mužjanska posest lahko prej briksenska. Po terezijanskem katastru (*RDA: 247, 253, 292*) so imeli v Mužjah posest: gospostvo Kamen – 3 kmetije (41, 42, 48), gospostvo Begunje – 3 kmetije (39, 44, 45), gospostvo Grimšče – 1 kmetijo (38). Grimšče je imelo še 1684 (*Cenitev 1684*) v Mužjah 2 kmetiji, Lambergarji pa malo prej enako 3 (*Lamb. urb. 1650*). Grimšičarji so torej izgubili kmetijo v korist gospostva Begunje, ki je bilo v bistvu le ena izmed vej Lamberškega drevesa. Lambergarji so pridobili svojo posest od Sumerekerja (glej zgoraj). Ena kmetija se je v 15. st. odcepila v okviru Lamberške rodbine (*1464 28/10, AS*). Pozneje je bila najverjetneje del begunjske posesti. O izvoru grimšiške posesti lahko le ugibamo.

3.1.d KRONOLOGIJA ZGODNJESREDNJEVEŠKEGA GROBIŠČA ŽALE PRI ZASIPU

Ledina Na žalah jugozahodno ob Mužjah in vzhodno ob cesti Zasip - Bled obsega teraso, ki teče od vzhoda proti zahodu in ima izrazito pobočje, obrnjeno proti jugu. Že ime samo opominja na grobove, ki so bili znani v zgodnjem srednjem veku. Bližina poti, južno pobočje in vrh njega nizka gomilica so mikrotopografija več zgodnjesrednjeveških blejskih grobišč. Vse to obstaja tudi na ledini Žale pri Zasipu. Prostor je vabil k izkopavanjem, ki so potekala v letih 1985–1987 in potrdila obstoj grobišča, ki ga je domneval že interpretativni model župe Bled (*Pleterski 1986, 19*).

Raziskano je bilo celotno grobišče s 55 grobovi (za arheološke podatke glej: *Knific, Pleterski 1993*, za antropološke: *Leben-Seljak 1996*). Tako kot grobišče Dlesc pri Bodeščah (*pogl. 3.3.d*) ga je mogoče v celoti primerjati z grobiščem Sedlo na Blejskem gradu s štirimi generacijami pokojnikov (*Pleterski 1982*). Posebnost grobišča Žale je pomanjkanje predmetov v moških grobovih. Poleg tega so oblike nožev tu časovno neznačilne. Moški grobovi so zato datirani prvenstveno po njihovi topografski legi na grobišču. Kronološko pa je zelo informativen nakit v ženskih grobovih, ki kaže pravilno širjenje grobišča od zahoda proti vzhodu.

Prva skupina (*sl. 3.4a*). – Na Sedlu so zanjo značilni obsenčniki iz tanke žice z zanko in kaveljčkom na konceh (*Pleterski 1982, 141, sl. 5*). Enake predmete najdemo na Žalah v ženskem grobu 20 ter v otroških grobovih 13 in 15, ki segajo do skrajnega zahodnega roba grobišča. Moža ženi iz groba 20 lahko vidimo v pokojniku iz izjemno velikega groba 55 na skrajni nasprotni, vzhodni strani grobišča, ki ima poleg noža tudi izjemno okrašen lonček, kot edini na celotnem grobišču. Očitno gre za začetnika rodu, njuna grobova določata prostor grobišča, kar lahko sklepamo po tem, da linija, ki ju povezuje, pomeni prevladujočo smer grobov na grobišču. Če je ta razlaga pravilna, ni presenetljiva niti njuna razmaknjena lega na robovih grobišča.

Druga skupina (*sl. 3.4b*). – Na Sedlu so zanjo značilni mdr. obsenčniki s kaveljčkom in kovano S-zanko in taki z ravno odrezanima koncema (*Pleterski 1982, 141, sl. 5*). Take imata na Žalah ženski grob 14 in otroški grob 25. Tanek, sklenjen prstan iz ženskega groba 18 se časovno ujema z opisanimi obsenčniki. Na podlagi topografske lege lahko tej skupini prištejemo tudi ženska grobova 17 in 24 ter

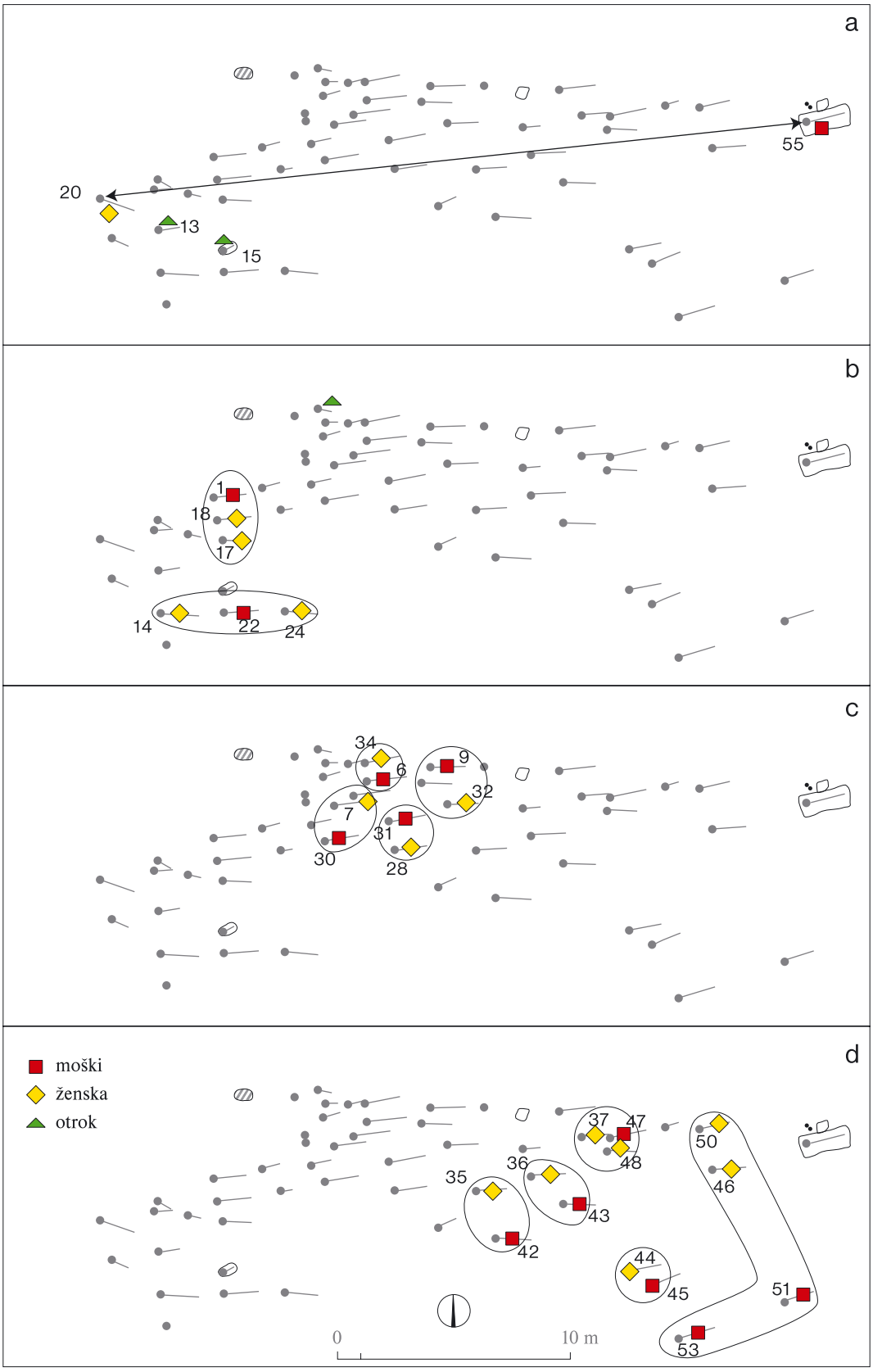

Sl. 3.4: Grobišče Žale pri Zasipu.
a – prvi rod,
b – drugi rod,
c – tretji rod,
d – četrti rod.

moška grobova 1 in 22, ki vsi ležijo na istem delu grobišča. Odrasli so razporejeni v dve skupini, od katerih ima vsaka po enega moškega in dve ženski. Mogoča je razlaga, da gre za dve družini v drugem rodu, ki je pokopan tu . Vprašanje o razmerjih v družini ostaja nerazrešeno. Lahko bi šlo za moža s po dvema ženama (vzporednima ali zaporednima) ali pa z ženo in žensko sorodnico.

Tretja skupina (*sl. 3.4c*). – Na Sedlu so zanjo značilni obsenčniki z enojno odebelitvijo na konceh, tedaj se pojavijo tudi polmesečasti uhani (*Pleterski 1982, 141, sl. 5*). Na Žalah je tak nakit v ženskih grobovih 7, 28, 32, 34, 37. Ženski grob 37 leži oddaljeno na najmlajšem delu grobišča in je tam stratigrafsko nad starejšim grobom 47, kar dokazuje, da gre za grob zadnjega obdobja grobišča, ki ne spada v tretjo skupino. Skupino ženskih grobov prostorsko dopolnjujejo moški grobovi 6, 9, 30, 31. Moški in ženski grobovi so razporejeni v 4 pare, ki si jih lahko predstavljamo kot 4 družine tretjega rodu.

Četrta skupina (*sl. 3.4d*). – Na Sedlu so zanjo značilni obsenčniki z večkratnimi odebelitvami na konceh, nadaljujejo se obsenčniki z enojno odebelitvijo in tudi polmesečasti uhani (*Pleterski 1982, 141, sl. 5*). Na Žalah so taki predmeti v grobovih 35, 36, 46, 47, 48, 50. Topografsko pripadajo tej skupini še ženski grob brez pridatkov 44 in moški grobovi 42, 43, 45, 47, 51, 53. Tudi tu lahko sestavimo pare, ki so razporejeni v dve skupini. V zahodni so grobovi 35 in 42, 36 in 43 ter mož 47 z ženama 48 in 37. Slednja ga je očitno preživela, ker sega z nogama nad njegov grob. Vzhodna skupina je sestavljena iz dvojice ženskih grobov 46, 50 in dvojice moških 51, 53. Na čelu skupine je par 44, 45. V četrtem rodu zato lahko vidimo 6 družin, od katerih so tri pokopane enakopravno, četrta in peta pa se zdita nekako podrejeni šesti.

3.1.e UGOTOVITVE O RAZVOJU POLJA IN GROBIŠČA

Ko sestavimo štiri rodove v sliko prebivalstvenega razvoja, se ta povsem ujame s sliko, ki jo da zemljiški razvoj Zasipa, katerega analiza je bila narejena neodvisno in pred odkritjem grobišča. To odpira pomembne nove možnosti razumevanja razvoja. Dogajanje je sedaj mogoče pojasniti na naslednji način. Če verjamemo podatku o obstoju drugega zgodnjesrednjeveškega grobišča z več lonci

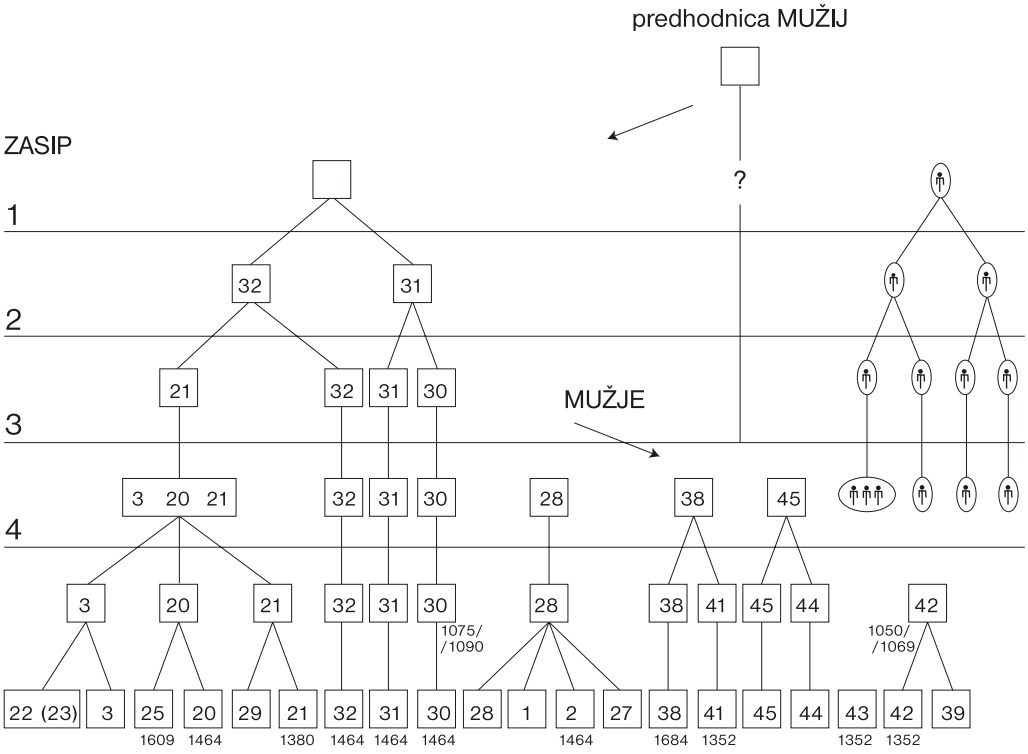

Sl. 3.5: Zasip in Mužje. Razvojne stopnje obdelovalnih enot in razvoj družin na grobišču. Leto prve omembe v pisnih virih.

v grobovih, potem je to sled starejše naselbine. Najstarejše zasipško polje je severno od vasi, vendar so največje njivske površine, prav tako z dobrim donosom, južno od vasi. Zasip je torej nastal, kot kažejo najstarejši grobovi na Žalah, v drugi polovici 8. st. (*Knific, Pleterski 1993, 240*) ob že obstoječi naselbini. Ta je imela polje južno ali jugozahodno od vasi in podrobneje še nelokalizirano grobišče. V nekem trenutku je bila povsem opustošena in njen prostor so naselili ponovno. To se je zgodilo s četrto razvojno stopnjo zasipškega polja, ki jo predstavlja četrti rod na grobišču Žale. S kronološko naslonitvijo na sosednje grobišče Sedlo na Blejskem gradu je verjeten nastop četrtega rodu na začetku 10. st. (*Pleterski 1982, 146*). Do opustošenja je torej prišlo najkasneje tik pred tem in ni verjetno, da bi se to zgodilo več desetletij pred tem. V tem primeru bi pač že pri urejanju tretje razvojne stopnje (*sl. 3.2c*) zasipškega polja izkoristili možnost širjenja. Vendar te ni bilo in stiskati so se morali na starem omejenem prostoru. Sosednje njivske površine so bile torej v drugi polovici 9. st. še v uporabi.

V začetku 10. st. je torej prišlo do širitve zasipškega polja na opuščene njivske površine južno od vasi (*sl. 3.5*). Kmetija 21 se je okrepila z dvema družinama (3, 20) vendar je še ostala posestna celota. Na novo so se oblikovale kmetije 28, 38, 45, najverjetneje z ljudmi starejših zasipških kmetij 30, 31, 32. Ta misel se ujema s tem, da stoji poslopje kmetije 28 neposredno ob poslopju kmetije 30 (*sl. 3.3*). Prebivalci kmetij 38 in 45 pa so se odločili, da si bivališče postavijo bližje polju. Tako so (znova?) postavili vas Mužje.

Čas četrtega rodu na grobišču Žale je čas opuščanja vaških grobišč in prehoda na cerkvena pokopališča. V tem času so na starem bodeškem grobišču pokopali samo še nekaj posameznic (glej *pogl. 3.3.c)*. Zato ne preseneča, da na zasipških Žalah v četrtem rodu ni pokojnikov kmetij 28, 38 in 45. V skladu s svojim novim statusom so bili pač pokopani že na novem cerkvenem pokopališču, najverjetneje ob Sv. Martinu pod Blejskim gradom.

SPODNJE GORJE 3.2

NARAVNI POGOJI *(sl. 3.6)* 3.2.a

Ozemlje Spodnjih Gorij omejuje na severu Radovna, na zahodu hrib Višelnica, na jugu grapa Klobasnica, proti jugovzhodu prehaja v močvirnati svet, proti severovzhodu pa obsega vzpetino Radolco. Svet je precej razgiban, poln padajočih teras in pobočij, o čemer pričajo tudi ledinska imena (V brego, Nad bregam, Na klance, V brzeh, Na jame, V dole, V megrah). Tudi zemlja ni najboljša (ledina Na ilovcah), v povprečju je srednja do slaba. Nekaj dobre zemlje je le vzhodno in jugovzhodno od vasi, najslabša pa je na hribu Radolci.

Sl. 3.6: Spodnje Gorje. Vaško zemljišče in ledinska imena.

3.2.b NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.7; 3.8)*

Vaško jedro (gruntarski del vasi) se na prvi pogled deli na dva dela, severni in južni. Pripadajoče polje obeh delov ni tako jasno razmejeno in se precej prepleta. V grobem pa je vidno, da ima južni del polje pretežno jugovzhodno, južno in zahodno od vasi, severni pa severozahodno, severno in severovzhodno. Velik delež travnikov, med katerimi ležijo njive, in slaba zemlja kažeta, da gre pri polju severnega dela vasi za mlajše krčenje. Največji sklenjeni kos njivskih površin, ki hkrati ležijo na razmeroma dobri zemlji (najboljši v vasi), se razprostira južno–jugovzhodno od vasi. Tu tudi lahko izluščimo prvotno zemljiško jedro, ki leži južno od stare poti proti Grimščam in Pristavi.

Če hkrati pogledamo posestno pripadnost parcel po celotnem vaškem zemljišču, vidimo dve skupini lastnikov, ki sta si ponavljajoče sosedski. To sta skupini hiš 1, 2, 5, 6, 12, 16 in 4, 9, 14, 13, 15. Prvotno polje je razdeljeno med obe približno na pol, preostalo zemljišče pa z večjim delom pripada prvi, z manjšim pa drugi skupini. Posest obeh skupin je tu sklenjena in se skoraj ne meša. Posamezne posestne otoke prve skupine znotraj imetja druge je mogoče razložiti s poznejšimi menjavami lastništva (nakup, poroka, dedovanje). Na starejšem delu vaškega polja imata posest od prve skupine 5, 6 in deloma tudi 1, od druge skupine pa 4. Druge imajo posest le (ali skoraj le) na mlajšem polju. Vse to kaže, da obe lastniški skupini nista nastali naenkrat, ampak sta doživeli svoj notranji razvoj.

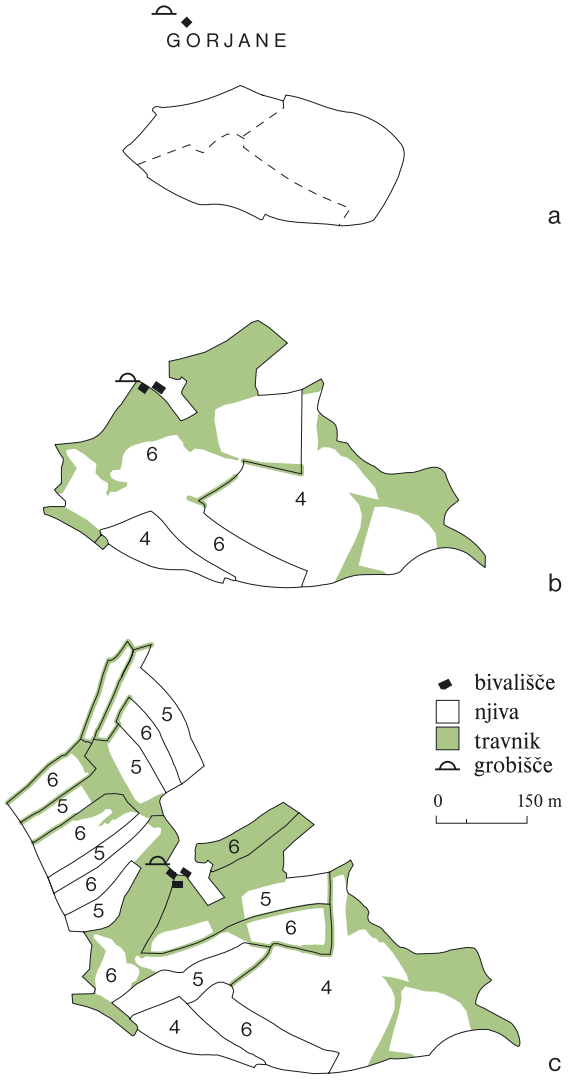

Sl. 3.7: Spodnje Gorje. a – prva stopnja ureditve polja, b – druga stopnja ureditve polja, c – tretja stopnja ureditve polja.

Če pogledamo tako določeno starejšo skupino 5, 6, 1, vidimo, da je posest 1 obrobna in da ima del posesti tudi na mlajšem polju. Zato je verjetno mlajša od 5 in 6. Ker dopolnjuje njivske površine 5, je misliti, da se je odcepila od nje. Izrazito pa se prepletata posest 5 in 6 in ju zato štejemo za polovici neke starejše enote, morda 6, ker v mlajšem razvoju kaže veliko večjo moč. Tako smo prvotno lastništvo skrčili na 6 in 4. Ker njive obeh obsegajo večjo površino kot domnevno zemljiško jedro, je zato mogoče sklepati le na eno prvotno obdelovalno enoto, katere njive so obsegale samo najstarejše zemljiško jedro. Sedež je bila verjetno posest št. 6, ki ima polje pri naselbini, medtem ko ga ima 4 bolj stran.

Na tej podlagi je mogoče obnoviti razvoj zemljiške razdelitve, hkrati pa ga bomo preverili s številčnimi podatki o njivskih površinah.

(Spodnje) Gorje so nastale z naselitvijo ene obdelovalne enote na vzdignjenem svetu nad polji v okolici Bleda. Od tod je verjetno ime Gorjane, ki je v tej obliki zapisano še v *Briks. urb. 1602* – "Spodne Goryane". Poslopje je stalo blizu razpotja poti proti Bledu, Radovni in Zasipu ter Zgornjesavski dolini(?) (*sl. 9.2*). Pripadajoče polje je ležalo južno-jugovzhodno od naselbine, južno ob poti proti Bledu (*sl. 3.7a*)**.** Njive so merile približno 6,4 ha. Ta prva obdelovalna enota se je sčasoma razdelila. Nastali sta dve novi: 6, ki je ohranila sedež stare, in 4, ki si je postavila poslopje poleg matičnega (*sl. 3.7b*)**.** Razdelili sta si staro polje, enota 6 je dobila približno 2,6 ha, 4 pa približno 3,8 ha. Hkrati sta si izkrčili poleg starih njiv še nove: 4 vzhodno ob starem jedru, 6 pa severno in zahodno. S temi novopridobljenimi njivami so merile njivske površine 6 do 4,2 ha, 4 pa do 5,5 ha.

Na naslednji stopnji se je od enote 6 odcepila enota 5, ki je postavila svoje poslopje poleg enote 6 (*sl. 3.7c*)**.** Da ne bi bili gospodarsko prizadeti, sta si obe enoti (6, 5) izkrčili

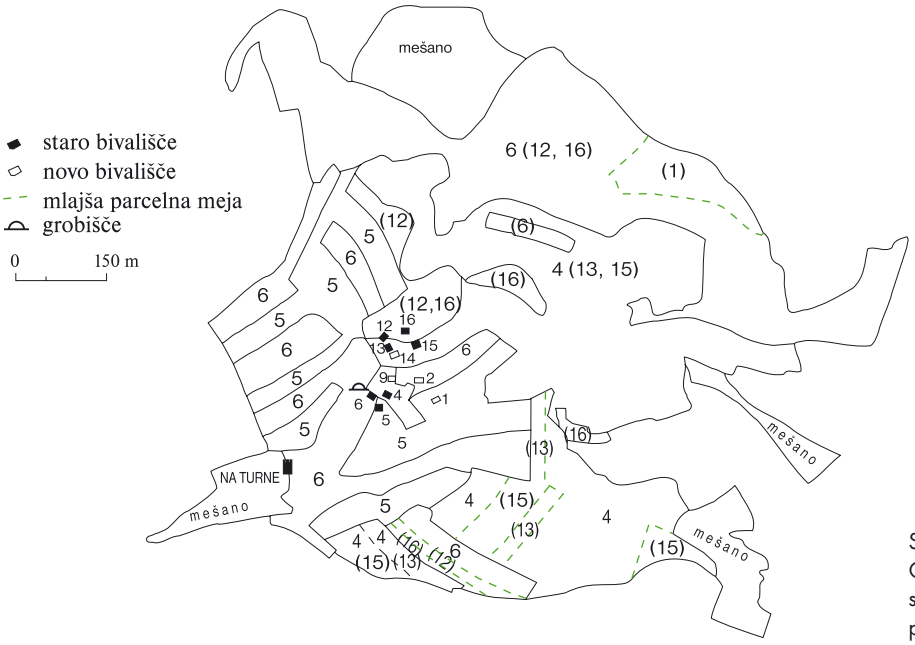

Sl. 3.8: Spodnje Gorje. Četrta stopnja ureditve polja.

še novo polje severno in zahodno ob vasi. To meji v ravni črti na višelniško polje in sestavlja z njim enoten njivski blok. Torej je bilo, glede na načrtno razmejitev, izkrčeno hkrati z nastankom Višelnice (*pogl. 3.4.b*). S tem novim poljem sta imeli enoti 5 do 4,6 ha in 6 do 4,2 ha njiv. Možno je, da je višelniška obdelovalna enota nastala z odcepitvijo od 4. V celoti so se tako izoblikovale štiri obdelovalne enote: 4, 5, 6 in Višelnica.

Na naslednji stopnji sta se enoti 4 in 6 notranje preoblikovali še naprej (*sl. 3.8*). Vsaka je postavila po dve kmetiji s poslopji severno od starega vaškega jedra, 4 južno ob poti proti Zasipu in Jesenicam, 6 pa severno. Nove kmetije so dobile njive deloma na starem polju, v glavnem pa so si jih izkrčile na novo na travnikih, ki so pripadali obema obdelovalnima enotama. Enoti sta imeli tako: 4 do 11,8 ha, 6 pa do 13,2 ha njiv. 4 in 6 (matični enoti) sta se skoraj v celoti zadovoljili z njivskimi površinami na starem polju. Enota 6 je imela do 4,6 ha, njena poganjka pa: 12 do 3,9 ha in 16 do 4,2 ha (prvotna površina je bila nekoliko manjša, ker sta sešteti površini enote 16 in mlajše 2, ki je ob nastanku izkrčila še kakšno njivo). Enota 4 je na starem polju obdržala le 2,7 ha njiv, novih pa si ni izkrčila. Njena poganjka 15 in 13 sta imela z novoizkrčenimi njivami do po 4,5 ha njivskih površin.

Nadaljnji razvoj je šel po poti drobljenja osnovnih obdelovalnih enot. Od enote 5 se je odcepila enota 1, ki si je del njiv pridobila tudi na travnikih na Radolci. Enota 16 se je razdelila na 16 in 2 (ta nima njiv na starem polju), 15 na 15 in 9, 13 pa na 13 in 14. Razen enote 14, ki ima poslopje poleg enote 13 v severnem delu vasi, so druge novonastale kmetije dobile poslopja med obema jedroma južno od poti proti Bledu. S tem je bil zemljiški razvoj Spodnjih Gorij do razvoja kajžarstva končan. Končna velikost njivskih površin tako razdrobljenih kmetij je: 1 – 3,1 ha, 2 – 1,9 ha, 4 – 2,7 ha, 5 – 3,2 ha, 6 – 4,8 ha, 9 – 2,2 ha, 12 – 3,9 ha, 13 – 2,5 ha, 14 – 2 ha, 15 – 2,3 ha, 16 – 2,3 ha.

ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.9)* 3.2.c

Čas nastanka vasi nam vsaj približno pomaga določiti staroslovansko grobišče (*Knific, Pleterski 1993, 235–240*), ki leži poleg. Da pripada vasi, sklepam po neposredni soseščini najstarejšega naselbinskega jedra in staroslovanskega grobišča (*sl. 3.7a*), ki je le nekaj 10 m oddaljeno od hiše št. 6. Grobišče leži na zemljišču, ki si ga je s krčenjem "srenjskega" zemljišča pridobila hiša 6. Skoraj v celoti je bilo uničeno pri kopanju peska. Značilna sta dva predmeta – obsenčnika, od katerih eden pripada ketla-

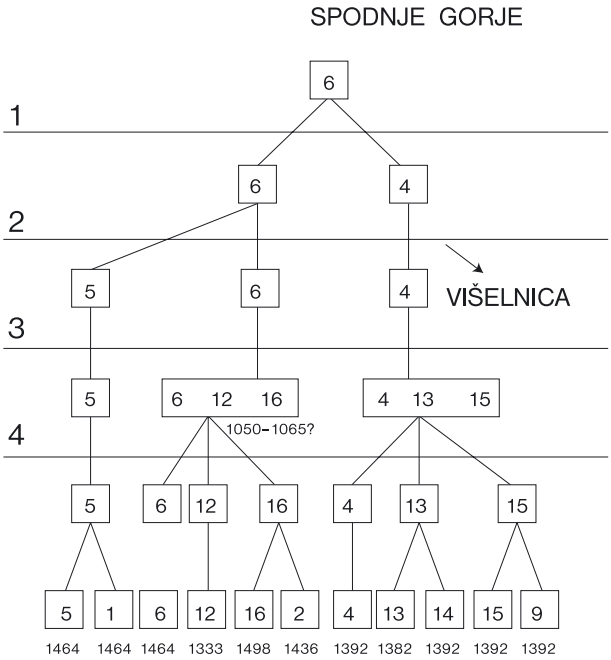

Sl. 3.9: Spodnje Gorje. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih.

ški, drugi pa karantanski stopnji tvarne kulture alpskih Slovanov (*Knific 1983, 61–62*). Po predvojnem poročilu so bili v grobovih tudi glinasti lončki (*Kocjančič 1940*). Na tej podlagi je mogoče reči, da je bilo grobišče v uporabi vsaj že v 8. stoletju, kar seveda ne izključuje možnosti starejšega začetka.

Naslednjo lastniško časovno oporo nam dajeta imeni Radolca (hrib) in Dobrul (potok). Vsi travniki in njive Na Radolce so v izključni lasti obdelovalne enote 6. Ledinsko ime je nastalo iz osebnega imena Radol(?), kar nam daje misliti na prvotnega lastnika, ki si je pridobil travnike na temenu vzpetine severovzhodno od vasi. Med Radolco in Spodnjimi Gorjami teče potok, ki se po jožefinskem katastru imenuje Dobrul (lokativ: Pr Dobrule), današnje ime je Pr Dr(o)bune. Zadnjo obliko pozna tudi F. Bezlaj in jo razlaga iz osnove drobiti, dopušča pa tudi možnost izpeljave iz osebnega imena Drob (*Bezlaj 1956, 157*). Obliko Dobrul je enako mogoče izvajati iz osebnega imena (osnova Dobr). Večjo vrednost dajem starejšemu zapisu (18. st.), zlasti še če upoštevamo možnost metateze, do katere bi lahko prišlo v vmesnem času: iz dobr- v drob-. No, kakorkoli že, ena in druga razlaga izhajata iz osebnega imena. Potok izvira in teče v celoti po zemljišču druge obdelovalne enote (št. 4). Verjetno je dobil ime po njenem lastniku Dobrulu(?).

Iz tega sledi, da je bil svet severovzhodno od vasi razdeljen med dva lastnika (4 in 6) Dobrula in Radola (*sl. 3.6; 3.8*). Hkrati se je to zgodilo pred razdelitvijo obeh obdelovalnih enot na manjše gospodarske enote – kmetije. Zanimivo je tudi vprašanje, ali si je Radol pridobil travnike pred odcepitvijo enote 5 ali po njej. Enota 5 sama na Radolci nima posesti, ima pa jo enota 1, ki je nastala z odcepitvijo od enote 5. Vendar je ta posest majhna, nič večja od posesti posameznih sestavnih delov enote 6 (2, 12, 16). Če bi bila omenjena prilastitev pred odcepitvijo 5 od 6, bi si verjetno razdelili tudi travnike na Radolci. Posest 1 je bila lahko na Radolci pridobljena pozno v času, ko so nastajala nova zemljiškoposestna razmerja. Zato je najverjetneje, da je do pridobitve travnikov na Radolci prišlo po delitvi posesti 5 in 6.

Poleg te gospodarske pričevalnosti je pomembno tudi ledinsko ime Na rivouce, ki označuje mejni griček med Spodnjimi Gorjami in Višelnico (*sl. 3.6*). Govori o načinu krčenja novega zemljišča v času delitve posestev 5 in 6 ter nastanku Višelnice. Polje so si pridobili s požigom gozda(?). Rivouca je namreč mogoče izpeljati iz Gorevouca, ki pomeni pogorelo zemljišče.

V pisnih virih se Spodnje Gorje prvič omenjajo morda že v 11. stoletju (*Kos F. 1911, št.: 165, 167*). Med letoma 1050 in 1065 je namreč neki Winrih prepustil briksenski cerkvi svoje podedovano posestvo v kraju, ki se imenuje latinsko *Summitas campi* oziroma nemško *Obinentiges felde* – torej kraj na gornjem polju. Tej zemljepisni opredelitvi bi sicer ustrezale vse vasi Gorjanskega kota (Spodnje Gorje, Zgornje Gorje, Poljšica, Višelnica), a po slovenskem imenu so ji najbližje Gorje. Katere od obeh?

V Zgornjih je živel že v 12. st. briksenski ministerijal, v Spodnjih pa je imel Briksen v poznejših stoletjih izpričano precejšnjo posest. Pomemben je tudi podatek, da je Briksen kmalu zatem ko si je pridobil posest, posestvo v kraju *Obinentigemo uelde* dal v zameno plemenitemu Frideriku, ki izvira iz Rodenecka blizu Mühlbacha severno od Briksna (*Kos M. 1970–1971, 13*). Ni jasno, ali je dal vse, kar je prej dobil, ali le del. Odločitev med Zgornjimi in Spodnjimi Gorjami ni lahka. Morda gre

vendarle za Spodnje Gorje (prim.: *pogl. 3.5.c)*. Vsekakor pa je zanimivo, da je bil Winrih domačin (*Kos M. 1970–1971, 12*), ki je imel skupaj z brati(?) Paulom, Tvnzom in Ivanom precejšnjo posest v Blejskem kotu pa tudi zunaj njega (prim.: *pogl. 4)*.

Naslednja možna omemba Spodnjih Gorij je v listini iz 1185 3/12, v kateri se med letoma 1142 in 1164 v Gorjah omenjata briksenski ministerijal vitez Eberhard in njegova žena Mahthilda (*Santifaller 1929, Nr. 46*). Zelo verjetno je isti Eberhardus nastopil kot briksenska priča 1179 3/8 (*Kos F. 1915, št. 617*). Ker se 1173 v (Zgornjih) Gorjah omenja briksenski ministerijal Nantwin (*Kos F. 1915, št. 542*), ki je bil torej sočasen Eberhardu, in ker je le malo verjetno, da bi v Zgornjih Gorjah živela kar dva briksenska ministerijala, je verjetno, da je bil Eberhard iz Spodnjih Gorij. To bi nekoliko okrepilo izenačitev *Summitas campi* oziroma *Obinentigemo uelde* s Spodnjimi Gorjami.

V 13. in na začetku 14. stoletja briksenski urbarji v Spodnjih Gorjah ne omenjajo posesti. To si lahko razložimo s tem, da je bila tamkajšnja posest podeljena v fevd. Že popis pravic goriškega grofa na Bledu iz 1368 pa omenja briksensko posest v Spodnjih Gorjah (*UBŠ, 195*). Nekaj pred tem je torej Briksen prevzel lastnino spet neposredno v svoje roke. Leta 1464 je že vpisana v urbar (*UBŠ, 197*)), žal brez označitve števila kmetij.

To lahko poskušamo določiti z iskanjem skupnega imenovalca vsote posameznih vrst dajatev. Pri tem si bomo pomagali s primerom Dvorske vasi, ki ima podobno sestavo dajatev in kjer po starejšem urbarju vemo, da je bilo 6 briksenskih kmetij (*UBŠ, 191*). Pri izračunu sem predpostavljal, da je bil 1 modij ("mut") za 6 dvornih mer ("hoffmes") (*UBŠ, 65*). Pri isti vrsti dajatev kot v Spodnjih Gorjah je bila obremenitev kmetov v Dvorski vasi takale: po 3 kmetje skupaj so dajali po 2 svinji, 2 kunji koži, 2 meri boba, 2 meri soli ("salcz"), 2 povesmi lanu, 5 modijev 4,5 dvorne mere pšenice, 5 modijev 3 dvorne mere rži, 74,5 dvorne mere ovsa. Podložniki v Spodnjih Gorjah pa so dajali: 2 svinji, 2 kunji koži, 2 meri boba, 2 meri soli, 2 povesmi lanu, 5 modijev pšenice, 5 modijev rži in 80 dvornih mer ovsa. Po tej primerjavi bi lahko rekli, da so bile leta 1464 v Spodnjih Gorjah 3 briksenske kmetije.

Naslednji podatek o briksenski posesti je iz leta 1579, ko je v radovljiškem desetinskem seznamu v Spodnjih Gorjah zapisanih 5 briksenskih kmetij (*Rad. urb. 1579*). Vendar je ta številka dvomljiva, ker so v vseh poznejših briksenskih urbarjih v Sp. Gorjah le 3 kmetije škofijske in ker je omenjeni desetinski seznam ravno na tem mestu neurejen, saj meša prebivalce Sp. in Zg. Gorij ter Višelnice. Prav tako pa bi bila obremenjenost gorjanskih kmetov, če bi predpostavili število 5 briksenskih podložnikov v letu 1464, neprimerno manjša od dajatev ostalih briksenskih podložnikov po istem urbarju (*UBŠ, 196–200*). Že tako so bile Sp. Gorje 1464 edina vas, ki ni plačevala dajatev tudi v denarju. Na podlagi zapisanega je najverjetnejša možnost, da je imel Briksen od 1464 pa do 18. st. v Spodnjih Gorjah ves čas 3 kmetije.

Pomemben je podatek iz urbarja 1602 (*Briks. urb. 1602*), po katerem je briksenska posest označena kot dvakrat po 1/2 dvora ("halben hoff") in 1 dvor ("ganzen hoff"). Enako je bilo tudi v 18. st. (*Briks. urb. ok. 1731*). Na podlagi terezijanskega, jožefinskega in franciscejskega katastra je mogoče določiti, da sta polovična dvora hiši št. 1 in 5, celi pa 6. Pri posestnem razvoju vasi smo videli, da sta 5 in 1 nekoč sestavljali celoto. Tega se jasno zaveda tudi briksenski urbar, zato je upravičeno sklepati, da je do delitve prišlo v času briksenskega lastništva, verjetneje drugega, torej med 14. st. (ko posest ponovno dobi) in 15. st. (ko je delitev že opravljena), ki je omogočilo krčenje zemljišča za posest 1 na Radolci (glej *pogl. 3.2.b*).

Drugi veliki posestnik v Spodnjih Gorjah v 14. st. je bil Nikolaj Kokrčan, doma z Bleda (prim. *pogl. 5.5)*. Leta 1392 sta njegovi hčeri zastavili svoji materi za jutrnjo (= nemško Morgengabe, darilo ki ga je dal mož ženi po poročni noči) od očeta mdr. tudi posest v Spodnjih Gorjah. Ta je obsegala 1 dvor in 4 kmetije (*1392 13/6, CKSL*). Ker sta bila v 14. st. dva dvora briksenska (5 in 6), je tretji dvor verjetno 4. Že okoli 1330 je imela 1 kmetijo (15) otoška proštija (*UBŠ, 206*), 1498 sta bili 2 kmetiji radovljiški (13, 14) (*Rad. urb. 1498*), 1 kmetija je do 1436 (*CF, 27 v.*) postala grimšiška (9), sedež dvora (4) pa last gospostva Kamen (*RDA, fasc. 292*).

Tudi preostale 3 kmetije se omenjajo že v 14. stoletju. Tako je 1302 Aeschwein iz Trebnjega na Koroškem s sinom in ženo prodal 1 kmetijo (morda št. 2) bratoma Maerchleinu in Wulfingu (*1302 5/3, CKSL*). Drugi je živel v Spodnjih Gorjah (prim. *pogl. 5.1)*, morda kot lastnik tretjega dvora.

Leta 1333 so bratje prejšnjih dveh vrnili 1 kmetijo (12) otoški proštiji, katere fevd je bila (*1333 11/7, CKSL*), 1352 (*1352 24/9, CKSL*) pa so bratje Reynmani z Bleda prodali stricu Nikolaju Sumerekerju 1 kmetijo (morda 16 ali 2). Kdo je bil prejšnji lastnik teh treh kmetij, ni znano, treba pa je računati z verjetnostjo, da je bil to Briksen, ki jih je izgubil v viharjih 13. stoletja. S tem smo se vrnili do vprašanja, kaj je obsegalo Winrihovo posestvo v 11. stoletju. Zelo verjetno je bilo sestavljeno iz obdelovalne enote 6 s kmetijama 12 in 16, ki pa sta lahko pozneje Briksnu ušli iz rok. Otoška proštija je obdržala svoji kmetiji do 18. stoletja, 16 je postala do 1498 radovljiška (*Rad. urb. 1498*), 2 pa do 1436 grimšiška (*CF, 27 v.*). Grimšičarji so imeli 1436 v Gorjah dve posestvi "gueter" kot celjski fevd (*CF, 27 v.*), enako tudi 1457–61 (*HCF, f. 37'*) in 1579 (*Rad. urb. 1579*).

Na podlagi zapisanega je očitno, da je bila poljska delitev in posestna drobitev na 11 kmetij končana že do 14. st. (lahko že prej) in da je bila notranja cepitev dvorov (2, 9, 13 od 16, 15, 14) opravljena med 11. in 14. stoletjem.

V drugi polovici 11. st. so bila v Spodnjih Gorjah tri posestva. Eno je imel Winrih kot svojo dediščino (*Kos F. 1911, št. 165*) in je obsegala obdelovalno enoto 6 s pripadajočima družinama (12, 16). Drugo posestvo je bilo sedež z dvema družinama (4 + 13?, 15?), tretje pa obdelovalna enota 5. Drugo in tretje posestvo sta verjetno ostala še v rokah domačinov.

3.3 ZGORNJE IN SPODNJE BODEŠČE

3.3.a NARAVNI POGOJI *(sl. 3.10)*

Vaško zemljišče obeh bodeških vasi (Zgornje in Spodnje Bodešče) je naravno omejeno. Na severovzhodni strani strmo pada v sotesko Save Dolinke, na jugu ga omejujejo prepadne stene, ki se končajo v Savi Bohinjki, na jugozahodni strani se razmeroma strmo spušča proti Ribnemu in Savi

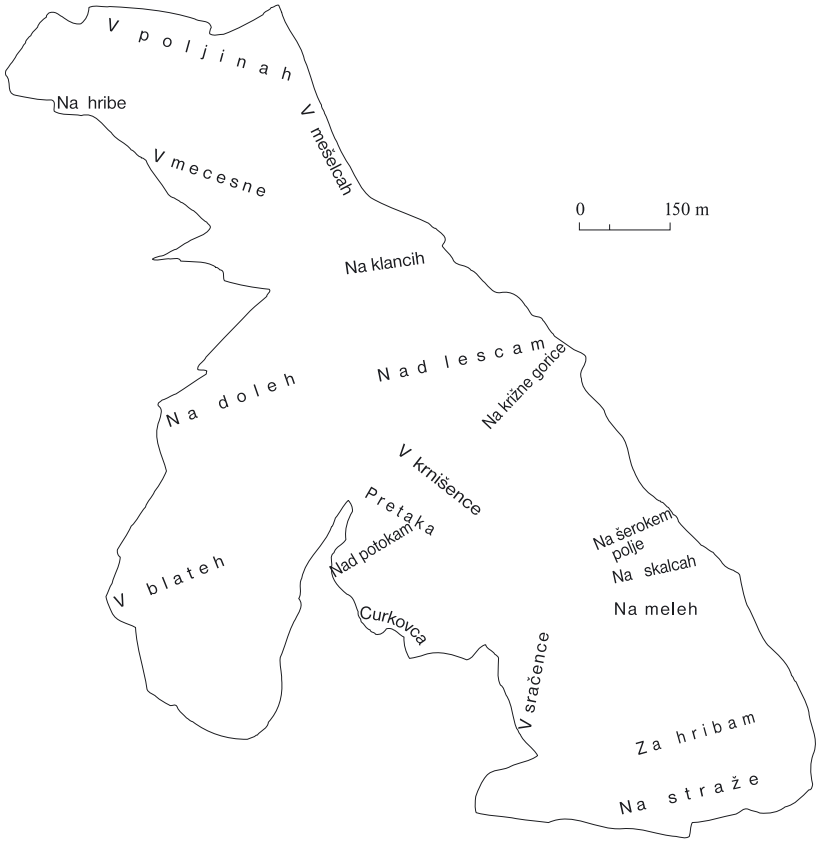

Sl. 3.10: Bodešče. Vaško zemljišče in ledinska imena.

Bohinjki, na severozahodni pa se srečuje z zemljiščem vasi Koritno in Ribno. Širjenje zemljišča je bilo zato omejeno na določen prostor. Pa tudi ta ni ves raven, ampak ga sekajo ledeniške morene in groblje (Na hribe, Na klancih, Na križne gorice), večje doline (Na doleh, V krnišnce), ki so večkrat zelo vodnate in močvirne (V blateh, Curkovca, Pretaka, Nad potokam). Severozahodni del je bil vsaj delno poraščen z gozdom (V mecesne, Nad lescam). Dobra obdelovalna zemlja je na dveh sklenjenih površinah, manjša pri Zgornjih Bodeščah (Nad lescam), večja pa pri Spodnjih Bodeščah (Na meleh, Za hribam).

NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.11 – 3.15)* 3.3.b

Bodešče so sestavljene iz dveh vasi, Zgornjih Bodešč (Bodešče) in Spodnjih Bodešč (Na pečeh), ki sta 600 metrov narazen. Pripadajoče polje ima vsaka sklenjeno okoli sebe, na bolj oddaljenih zemljiščih pa se zemljiški deleži obeh vasi močno prepletajo (V blateh, V poljinah, Na klancih, V mešelcah). Te ledine so bile pridobljene z mlajšim krčenjem, ko sta stali že obe vasi. Prvotno zemljiško jedro je tako mogoče videti v sklenjenem pasu ravnega, rodovitnega njivskega sveta, ki leži vzdolž roba soteske Save Dolinke (od ledine Nad lescam do ledine Na straže). To jedro je večinoma lastnina Spodnjih Bodešč in le manjši severni del sveta je v lasti Zgornjih Bodešč. Ta prvi vtis kaže, da so prvotna naselbina Spodnje Bodešče.

Tudi posestna razdelitev v vsaki vasi kaže na notranji vaški razvoj. V vsaki vasi je mogoče izluščiti po dve skupini stalno se prepletajoče posesti posameznih kmetij; v Zgornjih Bodeščah 11, 13, 14 in 15, 16, 17, 18, v Spodnjih pa 19, 20, 23 in 21, 22, 24, 25. Če upoštevamo še izračune pripadajočih njivskih površin in njihovo razporejenost po vaškem zemljišču, je mogoče domnevati naslednji razvoj.

Najprej je bil naseljen prostor Spodnjih Bodešč, ali kot jih imenujejo domačini, Na pečeh, kjer je nastala morda ena obdelovalna enota (*sl. 3.11*). Pripadajoče polje se je razprostiralo severovzhodno od nje in je bilo sestavljeno iz dobre zemlje (Na meleh, Za hribam) in nekoliko slabše (Na skalcah, Na šerokem polje). Celoten obseg tega verjetnega najstarejšega polja je bil lahko približno 9,3 ha.

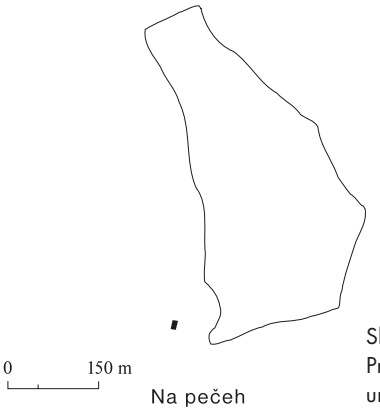

Sl. 3.11: Bodešče. Prva stopnja ureditve polja.

Pozneje sta nastali dve obdelovalni enoti (*sl. 3.14*). Prvotno polje je bilo enakomerno razdeljeno med obe, tako da je vsaka dobila 6 njiv, ki so se enakomerno lastniško izmenjevale. Pri tem je enota 22(?) dobila približno 4,3 ha njiv, enota 23(?) pa približno 5ha. Razdelili sta si tudi njive na še preostalih ravnih površinah pri vasi. Gre predvsem za tri ledine: Nad lescam, V križne gorice, V sračence. Tudi tu se posest obeh enakomerno menja. Prostor zahodno ob starem polju je izrabila enota 23, južno pa 22. No, če upoštevamo celoto, je imela enota 22 približno 8,1 ha njiv, enota 23 pa 9,2 ha. Mlajše izkrčene njive imajo (po katastrskih mapah) precejšnje omejke (nepreoran travniški pas zemljišča na robu njive, ki so ga verjetno uporabljali za dovoz pri spravilu pridelka), za katere ni gotovo, ali so obstajali že od vsega začetka. Verjetneje se zdi, da so nastajali šele ob poznejšem drobljenju zemljišča. Kjer so se

Sl. 3.12: Bodešče. Druga stopnja ureditve polja.

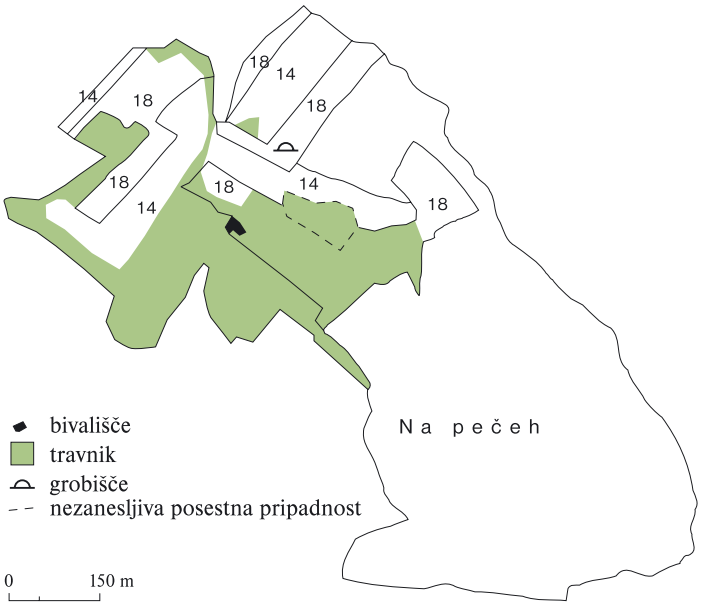

Sl. 3.13: Bodešče. Tretja stopnja ureditve polja.

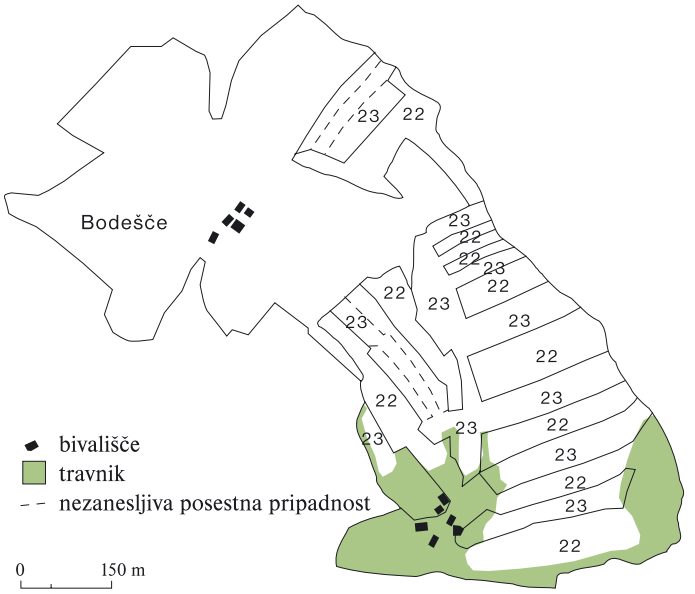

Sl. 3.14: Bodešče. Četrta stopnja ureditve polja.

ohranili prvotni lastniški deli celi, jih namreč ni, pa tudi domačini ne poznajo neke smiselne razlage. To seveda otežuje izračun prvotnih njivskih površin, ki je zaradi tega lahko le približen, saj ni jasno, katere sedanje travnike je mogoče šteti kot nekdanje njive, katerih pa ne.

S tem je bil poljski razvoj Spodnjih Bodešč končan. Že njive te druge širitve se na ledinah Nad lescam in Križna gorica tesno prepletajo z njivami Zgornjih Bodešč, kar kaže, da so te nastale sočasno z nastankom širšega polja Spodnjih Bodešč. Tudi polje V sračence v ravni črti meji na travnike Zgornjih Bodešč.

Nove njive so si Spodnje Bodešče krčile le še na oddaljenem obrobju Zgornjih Bodešč (*sl. 3.15*) in s posameznimi pridobitvami znotraj zgornjebodeškega zemljišča, ki pa seveda zamegljujejo prvotno stanje.

Tudi v Zgornjih Bodeščah je mogoče domnevati le eno prvotno obdelovalno enoto 18(?), katere polje je ležalo na ledinah Nad lescam in Križna gorica, na prvi boljše njive, na drugi nekoliko slabše (*sl. 3.12*). Te so obsegale približno 6,3 ha.

Na naslednji razvojni stopnji se je kmetija 18 delila na dvoje, na 18 in 14 (*sl. 3.13*). Razdelili sta si tudi staro polje, v katerem je 14 dobila približno 3,1 ha, 18 pa približno 3,2 ha. Nove njive sta si izkrčili severozahodno od vasi Na doleh in si jih prav tako enakomerno razdelili. V celoti sta imeli obe po približno 5 ha njiv. Razdelili sta si tudi travnike, kmetija 18 jih je dobila jugovzhodno od vasi, 14 pa jugozahodno. Stavba 14 stoji tik ob stavbi 18. Možnost, da gre že v samem začetku za dve obdelovalni enoti v Zgornjih Bodeščah, je malo verjetna, saj bi bilo potem pričakovati, da bo njuno zemljišče manj razdrobljeno in manj medsebojno prepleteno. Tudi možnost, da bi že prva obdelovalna enota imela izkrčeno celotno zemljišče, skoraj ni verjetna, saj bi enoti 14, 18 brez širjenja na nova zemljišča imeli nato le še polovici tega. Odslej je bilo novo zemljišče pridobljeno le še na robu starega, skupaj s prebivalci Spodnjih Bodešč in pa s spreminjanjem posameznih travnikov v njive.

V obeh vaseh so se obdelovalne enote notranje delile še naprej: 23 na 19, 20, 23; 22 na 21, 22, 24, 25; 14 na 11, 13, 14; 18 na 15, 16, 17, 18. Te so imele tudi precej različne deleže na starem polju: 19 in 20 – 5,6 ha, 23 – 2,4 ali 3,6 ha (glej dalje), 21 – 2 ha, 22 – 1,8 ha, 24 – 2,5 ha, 25 – 2,4 ha, 11 – 2,7 ha, 13 in 14 – 2,9 ha (glej dalje), 15 in 16 – 1,7 ha, 17 – 2 ha, 18 – 1,9 ha.

Razširjena obdelovalna enota 23 je izgubila del posesti na starem polju v korist obeh razširjenih obdelovalnih enot iz Zgornjih Bodešč. Pri tem ima kmetija 23 njive le v prvotnem zemljiškem jedru Spodnjih Bodešč, dopolnilni kmetiji 19 in 20 pa po celotnem zemljišču, zato se zdi, da je šla izguba le v škodo kmetije 23. Od tod dva podatka o velikosti njenih njiv: z izgubo in brez nje. Precejšnja

prepletenost posesti 21 in 22, njuna majhnost (za Spodnje Bodešče) in dejstvo, da je stavba 21 nekoliko zunaj vasi, nakazujejo sklep, da je prvotno računati z eno kmetijo (22) z njivsko površino 3,8 ha, od katere se je odcepila kmetija 21. Tudi 13 in 14 štejem skupaj, saj se posest obeh kmetij zelo prepleta tudi na mlado izkrčenem polju V poljinah in Na klancih, gre torej za mlajšo cepitev. Tudi 15 in 16 je treba šteti skupaj, saj ima vsaka zase le neznatno posest, poleg tega je delitev razvidna iz urbarjev (glej: *3.3.c)*. Vse posamične kmetije so si pridobivale njive tudi na mladoizkrčenih zemljiščih in s spreminjanjem travnikov v njive, vendar teh površin v izračunu nisem več upošteval, ker niso pomembne za naše vprašanje.

V času prve notranje razdelitve razširjenih obdelovalnih enot v Bodeščah so se te delile takole: 22 na 22, 24, 25; 23 na 19, 20, 23 (glej: *3.3.c)*; 14 na 11, 14; 18 na 15, 17, 18 (zato manjša povprečna njivska površina).

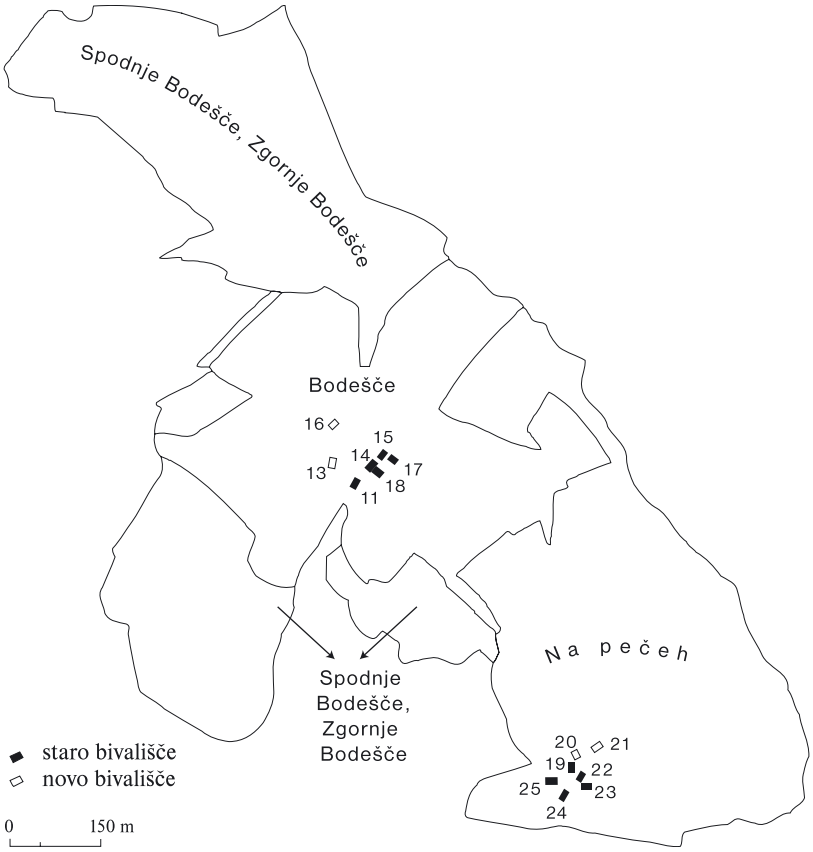

Sl. 3.15: Bodešče. Končna stopnja ureditve polja.

ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI 3.3.c

Videli smo, da je polje Spodnjih Bodešč starejše od polja Zgornjih. Te so glede na prepletenost posesti najverjetneje nastale z naselitvijo prebivalcev iz naselbine na prostoru Spodnjih Bodešč (Na pečeh). Ob Zgornjih Bodeščah je bilo izkopano na ledini Nad lescam (danes Dlesc) zgodnjesrednjeveško grobišče (*Knific, Pleterski 1981*), ki dokazuje, da sta obe vasi nastali v zgodnjesrednjeveškem obdobju (glej: *3.3.d)*.

Vendar je v Spodnjih Bodeščah slika nejasna, saj je polje razdeljeno na številne proge (*sl. 3.14*). Hkrati kaže v primerjavi z istodobnimi polji drugih vasi (glej *pogl. 10.2)* še dve razliki: celotno polje vasi je bilo hkrati enakomerno razdeljeno med dve obdelovalni enoti (poleg starega torej tudi mlajše), iz obeh sta se nato neposredno oblikovali razširjeni obdelovalni enoti z več družinami. Ne eno ne drugo nima primerjave pri naselbinah, ki so nastale do 10. stoletja. Če hkrati ponovim ugotovitev, da je polje Zgornjih Bodešč mlajše od polja Spodnjih Bodešč (glej: *3.3.b)*, se odpira navidezno protislovje.

Pred nastankom Zgornjih Bodešč bi pri Spodnjih pričakovali vsaj dve razvojni stopnji pripadajočega polja. Prvo, ki bi obsegala zemljiško jedro, in drugo, ki bi izrabljala vmesni prostor do polja Zgornjih Bodešč. Vendar je očitna (*sl. 3.14*) enkratna delitev celotnega zemljišča, pri kateri je zemljiško jedro mogoče določiti samo po naravnih danostih (oblikovanosti zemljišča, rodovitnosti zemlje), ne pa po poljski razdelitvi. Videti je, da je do sedanje poljske razdelitve Spodnjih Bodešč prišlo šele, ko so Zgornje Bodešče s svojim poljem že stale. Ta sklep pa je v navideznem nasprotju s prejšnjim, ki pravi, da je polje Zgornjih Bodešč mlajše.

Rešitev vidim v naslednji razlagi: najstarejša naselbina je bila Na pečeh verjetno na mestu kasnejših Spodnjih Bodešč. Pozneje se je na severnem robu njenega polja oblikovala nova naselbina

Bodešče s svojim poljem. Po tem času je prišlo v "Spodnjih Bodeščah" do posestne prekinitve, ki jo je mogoče povzročila nesreča, ki je uničila prebivalce. Ker ni sledov ponovnega krčenja polja, se zdi, da je do njegove ponovne razdelitve in naselitve vasi prišlo razmeroma kmalu, ko se zemljišče še ni zaraslo. Novi naseljenci so prišli morda iz sosednjih Bodešč, s čimer bi lahko razložili, zakaj je bil jugovzhodni del Blejskega kota močneje poseljen šele z briksensko kolonizacijo v 11. in 12. st. (glej *pogl. 10.4; 10.5)*. Tam je bilo pred tem manj ljudi in več zemlje.

Ker je na obe novi obdelovalni enoti prišlo do 8,l ha in do 9,2 ha zemlje, kolikor je bil drugje obseg razširjene obdelovalne enote (glej *pogl. 10.2)*, je verjetno, da sta tudi ti dve enoti že na začetku nastali kot razširjeni obdelovalni enoti s po tremi družinami (glej *3.3.b)*, lastnikove in dveh pripadajočih. Število dveh razširjenih obdelovalnih enot v Spodnjih Bodeščah se ujema s številom razširjenih obdelovalnih enot v Zgornjih, ki bi bili lahko matični. Tak nastanek spodnje vasi tudi pojasnjuje, čemu se je ime Bodešče razširilo na obe vasi.

Naj k temu dodam še to, da dobijo dodatno oznako prve Spodnje Bodešče (*1387 25/11, prepis iz 1503 1/3, AS*), kar bi lahko tudi kazalo na njihov mlajši nastanek (prim.: *Kos M. 1966, 89–91*). Šele pozneje dobijo Bodešče glede na Spodnje tudi pridevnik Zgornje (*Rad. urb. 1498*). To potrjuje tudi ljudska raba, ki Zgornje Bodešče označuje kot Bodešče, Spodnje pa Na pečeh. Na tej podlagi je tudi mogoče enačenje imena Na pečeh s "Peccaz" v 11. stoletju (glej spodaj). V tem primeru bi bil to dokaz, da se je ime Bodešče začelo širiti z Zgornjih na Spodnje šele po 11. stoletju. Kaj pomeni ime Bodešče? Izvajati ga je mogoče iz staroslovanskega osebnega imena Bodeh ali Bod(eš). Štejemo ga lahko za ustanovitelja (Zgornjih) Bodešč.

Taka razlaga omogoča tudi okvirno časovno opredelitev propada in ponovne naselitve Spodnjih Bodešč; razširjeni obdelovalni enoti v Zgornjih Bodeščah sta se oblikovali šele v drugi polovici 9. st. (*3.3.d)*, briksenska kolonizacija se je, kot že rečeno, začela v 11. stoletju. To sta zgornja in spodnja časovna meja omenjenega dogajanja, ki se je odvijalo v vmesnem času.

V pisnih virih se že med 1075 in 1090 omenja posestvo, ki ga je briksenski cerkvi podelil domačin Radogoj v vasi "Peccaz" (*Kos F. 1911, št. 302*). Zgornje Bodešče se omenjajo v 12. stoletju, ko je briksenski škof Oton (1165–1170) daroval v vasi Bodešče dve kmetiji cerkvi Sv. Marije na Blejskem otoku (*Santifaller 1929, Nr. 46*). Otoška proštija ju je obdržala do 18. st., ko ju je mogoče izenačiti s kmetijama 11 in 17. Leta 1253 navaja briksenski urbar v Bodeščah 2 kmetiji (*UBŠ, 187*). Najverjetneje je bila tudi ta posest v Zgornjih Bodeščah, kjer je imel Briksen isto število kmetij še v 18. stoletju. Tedaj sta to kmetiji 13 in 15 (16). Do delitve kmetije 15 je prišlo po 1609 (*Opis 1609*), ko je imel Briksen v obeh vaseh le štiri kmetije (v vsaki po dve), in pred okoli 1731, ko sta že obstajali obe polovični kmetiji 15, 16 (*Briks. urb. ok. 1731*). Ostali dve kmetiji 14 in 18 sta že 1579 pripadali gospostvu Kamen (*Rad. urb. 1579*).

Na tej podlagi lahko sklepamo, da je imel Briksen sredi 12. st. v Zgornjih Bodeščah 4 kmetije (11, 13, 15, 17), torej vse razen sedežev obeh razširjenih obdelovalnih enot. Ali si je Briksen pridobil posest že v 11. st. ali šele v 12., lahko le ugibamo. Možni pa so nekateri sklepi: da je do delitve posesti 13 in 14 prišlo že pred sredino 12. st., da je bilo torej najmlajše izkrčeno polje Na poljinah, Na klancih med Ribnim in Koritnim (prim.: *3.3.b)* pridobljeno že pred tem časom in da je tedaj že prihajalo do razpada razširjenih obdelovalnih enot v obeh vaseh na posamezne kmetije, kar dokazujejo neurejeno pomešani deleži posameznih kmetij obeh vasi na omenjenem novem polju.

Briksenska posest v Spodnjih Bodeščah se po 11. stoletju več stoletij ne omenja. Leta 1387 je kupila briksenska škofija v Spodnjih Bodeščah, ki se tedaj tako prvič omenjajo, kmetijo od Nikla Wassermana in njegove žene. Zemljišče se sicer navaja kot njuna lastnina, a prav mogoče je, da je šlo za nekdanji briksenski fevd (*1387 25/11, prepis 1503 1/3, AS*). Po urbarju iz 1464 je imel Briksen v obojih Bodeščah le dve kmetiji, 13 in 15 v Zgornjih Bodeščah (*UBŠ, 197*). Iz popisa 1609 vemo, da so bile v Bodeščah 4 briksenske kmetije (*Opis 1609*). Če sta bili v Zgornjih 2, potem sta bili tudi v Spodnjih 2, kar je isto število kot v 18. stoletju. Gre torej za kmetiji 21, 24.

Že okoli 1330 je imela otoška proštija v obeh Bodeščah 3 kmetije (*UBŠ, 204*) in to število obdržala do 18. st. (*RDA, fasc. 18*). Cerkev sv. Lenarta stoji na posesti proštijske kmetije 25.

Če rekonstruiramo razvoj, je mogoče reči, da je domnevno Radogojevo posestvo, ki ga je dobil Briksen, v 11. st. obsegalo kmetije 21, 24, 25. Briksen je dobil tako skoraj celotno razširjeno obdelo-

valno enoto razen njenega domnevnega sedeža 22. To je tudi čas, pred katerim je prišlo do domnevne cepitve 22 na 22 in 21. Briksen je posest v Spodnjih Bodeščah podelil v fevd in mu je bila do 14. st. odtujena, ko jo je moral deloma odkupiti. Ostali del si je ponovno pridobil do 16. stoletja. Sam sedež 22 je že 1498 pripadal radovljiškemu gospostvu (*Rad. urb. 1498*). To je bilo tedaj kot tudi pozneje lastnik celotne preostale posesti: 19 (20), 23 (*Rad. urb. 1498*). Od starejših lastnikov so znani Ortenburžani, katerih sta bili nedvomno najmanj 1 kmetija (*1368 20/7, Komatar AS*) in – morda ista ali pa neka druga – zapuščina po Nikolaju iz Kokre (*1392 13/6, CKSL*).

Že 1498 se v Bodeščah navaja 13 kmetij (*Rad. urb. 1498*), od tega 1579 izrecno 6 v Zgornjih Bodeščah in 7 v Spodnjih (*Rad. urb. 1579*). Po posamičnih navedbah je bilo v Spodnjih Bodeščah le 6 kmetij (2 briksenski, 1 proštijska, 3 radovljiške). Šele po terezijanskem katastru sta imela dva radovljiška podložnika (19, 20) skupaj eno kmetijo (*RDA, fasc. 282*), ki je bila nato dokončno razdeljena. Tudi po velikosti je bila ta kmetija velika za dve. Verjetno je prvotno prav tako šlo za dve kmetiji, od katerih pa je ena opustela, ki ju je obdeloval le en podložnik. Odtod si lahko razlagamo, čemu so 1579 po številu 4 radovljiške kmetije, po imenskem seznamu pa le tri. O lastniških spremembah pred 14. st. lahko le ugibamo.

KRONOLOGIJA ZGODNJESREDNJEVEŠKEGA GROBIŠČA NA DLESCU PRI ZGORNJIH BODEŠČAH *(sl. 3.16; 3.17)* 3.3.d

Grobišče (za arheološke podatke glej: *Knific, Pleterski 1981*, za antropološke: *Štefančič, Leben-Seljak 1992*) je izredno izpovedno že iz dveh razlogov: ker je izkopano v celoti (*Knific, Pleterski 1981, 497*) in ker ima izrazito topografsko kronologijo (*Knific, Pleterski 1981, sl. 28–34*). Na tem mestu nas bo prvenstveno zanimala kronologija. Grobišče je bilo okvirno že razčlenjeno na starejšo in mlajšo časovno stopnjo (*Knific, Pleterski 1981, sl. 33*). Vendar pa je možna še podrobnejša členitev. Pri tem se bom naslonil na časovno razdelitev bližnjega grobišča Sedlo na Blejskem gradu (*Pleterski 1982*). To drugo je bilo mogoče časovno razčleniti na štiri stopnje, ki se dajo enačiti s štirimi rodovi pokojnikov. Primerjava obeh grobišč kaže, da se tudi grobišče Dlesc deli na 4 časovne skupine – rodove.

Pripadnost večine pokojnikov posamezni skupini je mogoče določiti na podlagi predmetov, ki so bili najdeni v njihovih grobovih, in na podlagi prostorske umestitve grobov, tako da ostane težko določljivih le nekaj otroških grobov.

Prva skupina (*sl. 3.16a*). – Na Sedlu so zanjo značilni noži s hrbtom, ki se v konici lomi k ostrini, in obsenčniki iz tanke žice z zanko in kaveljčkom na konceh (*Pleterski 1982, 141*). Enake predmete najdemo na Dlescu v grobovih 6, 31, 43 (nož) in 4, 38, 34 (obsenčnik). Ker pa sta v grobu 6 tudi obsenčnika iz debele žice z ravno odrezanim koncem na eni strani in z enojno odebelitvijo na drugi in ker ta grob leži na starejšem grobu 14, ga nikakor ne moremo prišteti k najstarejši skupini. Prvi skupini lahko s precejšnjo verjetnostjo prištejemo tudi grob 45, v katerem je bil najden glinen lonček, ki si ga kot pridatek stare tradicije težko predstavljamo v mlajšem grobu (prim.: *Pleterski 1981, 590*). O starosti grobov 43 in 34 je bilo precej napisanega tudi že prej (*Knific,Pleterski 1981, 502; Knific 1983a*).

Prva, najstarejša skupina z izjemo nekaterih otroških grobov zavzema skrajni zahodni del grobišča in s tem teme ledeniške gomile. Glede na tako vodoravno plastovitost ji morda smemo prišteti tudi grobova 46 in 47, ki ležita na istem predelu med določljivimi grobovi. Tako smo pripadnost prvi skupini določili grobovom 4, 31, 34, 38, 43, 45, 46, 47.

Druga skupina (*sl. 3.16b*). – Na Sedlu so zanjo značilni mdr. obsenčniki z ravno odrezanima koncema, kot osamljen primerek pa ji pripada tudi nož, pri katerem se rezilo enakomerno zožuje v konico (*Pleterski 1982, sl. 5: gr. 40*). Take predmete imajo na Dlescu grobovi 27, 33 (nož) in 32, 6 (obsenčnika). Pri zadnjem imata obsenčnika sicer že enojno odebelitev na enem koncu in se s tem približujeta mlajšim vodilnim tipom, vendar za njuno zgodnjo opredelitev govorita dva razloga: bila sta najdena ob senceh novorojenčka, ki bi jih, če bi preživel, ponesel v grob veliko pozneje. Poleg tega je bil v istem grobu ob okostju odraslega moškega najden nož starejšega tipa (s hrbtom, ki se v konici lomi k rezilu). Zato grob 6 prištevam k drugi skupini. Tudi ti grobovi razen otroškega ležijo na zahodni polovici grobišča, vendar vzhodno od prve skupine. Na podlagi topografske lege lahko

tej skupini prisodimo tudi grobova 35 in 42, ki ležita na istem predelu in pri izkopu katerih sta bila poškodovana grobova starejše skupine 45 in 34. V grobu 42 je bil sicer najden nožič z zavojkoma, ki pa je sam po sebi ožje časovno nedoločljiv (prim.: *Knific 1983a; Pleterski 1983*). Morda smemo k tej skupini prišteti tudi otroški grob 7, ki leži tik ob grobu 6, vzporedno v isti smeri. V celoti pripadajo drugi skupini grobovi 6, 7, 27, 32, 33, 35, 42.

Tretja skupina (*sl. 3.17a*). – Na Sedlu so zanjo značilni obsenčniki z enojno odebelitvijo na konceh, noži, pri katerih se v konici stikata rezilo in hrbet bliže hrbtu, prav tako pa so v tej skupini tudi noži, pri katerih se v konici ostrina upogiba k hrbtu (*Pleterski 1982, 141*). Vse te predmete najdemo tudi na Dlescu v grobovih 8, 10, 12, 13, 21, 23, 29, 30 (obsenčniki) in 3, 15, 16, 28 (noži). Vsi ti grobovi ležijo na vzhodni polovici grobišča in sestavljajo tudi njegov vzhodni rob. Njihovo zahodno mejo predstavljajo grobovi druge skupine.

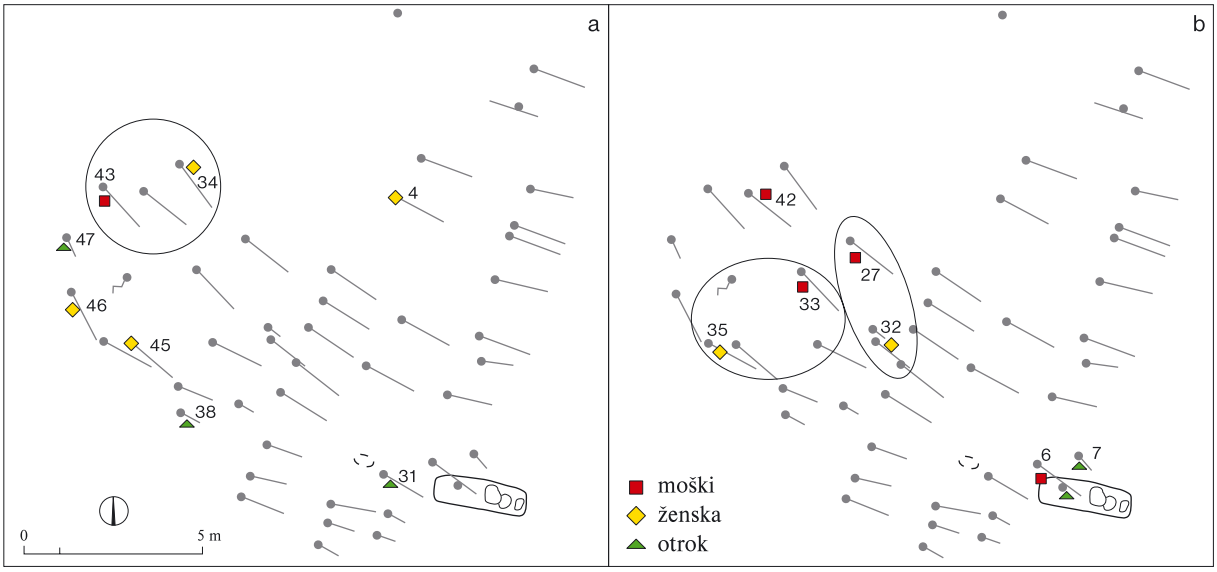

Sl. 3.16: Grobišče Dlesc pri Bodeščah. a – prvi rod, b – drugi rod.

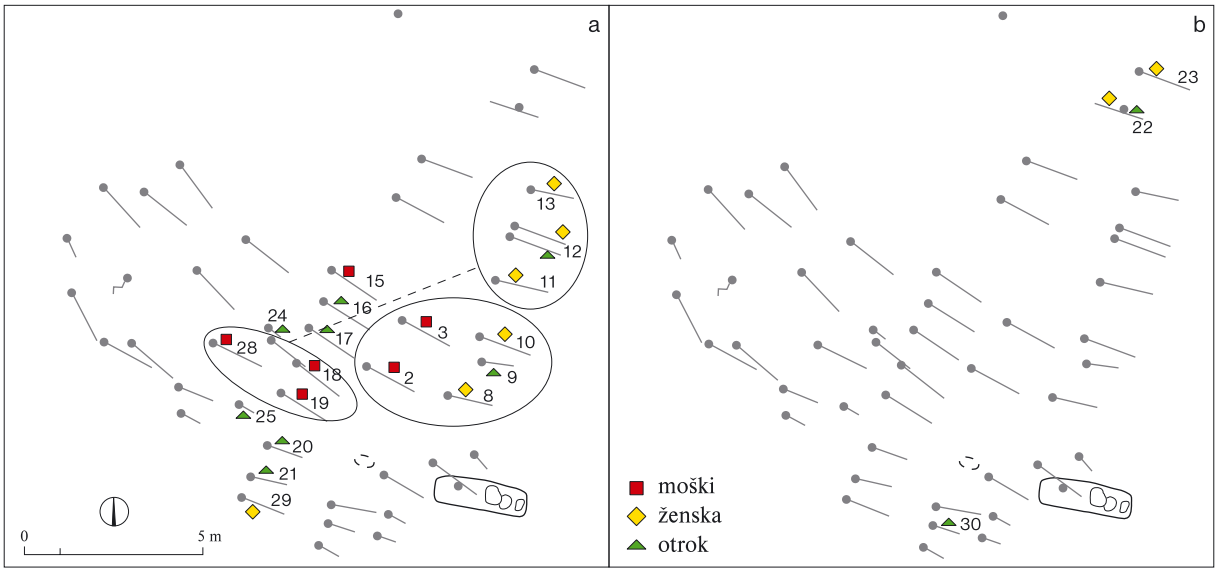

Sl. 3.17: Grobišče Dlesc pri Bodeščah. c – tretji rod, d – četrti rod.

Na podlagi take razporejenosti, pri grobovih 18 in 24 tudi stratigrafije, ker ležita nad grobom 32, je tej skupini mogoče prišteti še grobove 2, 9. 11. 17, 18, 19, 20, 25, ki ležijo na istem delu grobišča v istih vrstah kot določljivi grobovi. Izločimo pa lahko grob 23, ki leži na skrajnem severnem robu grobišča, razmeroma oddaljen od ostalih grobov tretje skupine. Prav tako je vprašljiva pripadnost tej skupini groba 30, v katerem so bili polmesečasti uhani in verjetno tudi okrogla okrasna zaponka. Podobni uhani s Ptujskega gradu so bili najdeni skupaj z že razmeroma mladim belobrdskim nakitom (*Knific, Pleterski 1981, 503*). Enako oblikovana majhna, okrogla okrasna zaponka je bila najdena tudi na Sedlu v grobu 143, ki spada med najmlajše grobove tamkajšnjega grobišča (*Pleterski 1982, sl. 5*). Na podlagi teh primerjav lahko grob 30 prištejemo naslednji, četrti skupini.

Časovno težko opredeljiv je tudi grob 37, v katerem je bil najden prstan iz debele bronaste žice, kakršna je bila v rabi za obsenčnike od časa druge skupine naprej. Tretji skupini smo torej prisodili grobove 8, 9, 10, 11, 12, 13, 2, 3. 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 28, 29.

Četrta skupina (*sl. 3.17b*). – Na Sedlu so zanjo značilni obsenčniki z večkratnimi odebelitvami na konceh in predmeti, okrašeni z jamičastim emajlom (*Pleterski 1982, 141*). Na Dlescu so taki predmeti v grobovih 22 (obsenčniki), 30 (emajl). Grob 22 leži nekoliko stran od tretje skupine zunaj njenih urejenih vrst ob severnem robu grobišča. Na istem prostoru sta še grobova 23 in 1, ki ju zato enako prištevam k četrti skupini. V tej so tako v celoti grobovi 1, 22, 23, 30. Morda ji je pripadalo še več grobov, vendar je bil prav ta del grobišča delno prekopan pri kopanju peska v minulih časih.

Jasno se kaže širjenje grobišča od zahoda proti vzhodu, s temena ledeniške gomile po njenem vzhodnem pobočju v ravnino. Tako je bilo pri prvih treh skupinah, kajti četrta se ni nadaljevala v isti smeri, ampak si je poiskala prostor na severu. Videti je, kot da je grobišče trčilo ob neko oviro, ki je postavila ravno mejo, do kod je mogoče. Ker grobišče še danes leži med njivami Zgornjih Bodešč, je logična misel, da je šlo za rob njive, ki leži vzhodno od grobišča. Ko so ga prenehali uporabljati in se je izgubil jasen spomin nanj, se je tudi rob njive pomaknil nekoliko zahodneje nad prvo vrsto najbolj vzhodnih grobov, kjer je ostal do danes. Na podlagi zapisanega lahko rečemo, da so bile njive Zgornjih Bodešč izkrčene, preden je nastal vzhodni rob grobišča, torej pred časom pokopa tretje skupine.

Vendar to ni edino, kar je mogoče reči o odnosu grobišča do polja in vasi. Poglejmo, kaj se prikaže, če okostja v grobovih posameznih skupin obravnavamo kot človeške posameznike. Najprej nekaj splošnih ugotovitev, ki nam bodo pomagale pri podrobnejših opredelitvah.

Grobišče se je sčasoma izrazito širilo, lepo vidna pa je tudi socialna razčlenjenost pokopališkega prostora. Prostor pri grobu 14 je bil prihranjen le otrokom (tudi mož v grobu 6 je pokopan z dojenčkom). To je tudi edini del grobišča, ki je bil v uporabi od začetka do konca pokopavanja (*Knific, Pleterski 1981, 504, sl. 34*). Enako izstopa osrednji del grobišča, na katerem so izkopani vsi najlepši grobovi – največji, najgloblji (*Knific, Pleterski 1981, sl. 28*), ki gledajo bolj proti jugu kot drugi (*Knific, Pleterski 1981, sl. 29*), v katerih so pokopani vsi odrasli moški (*Knific, Pleterski 1981, sl. 34*) in le dve ženski (32, 34), vsi ostali so bili odrinjeni na rob. Glava družine je bil torej moški.

Kaj pa nam pove taka členitev znotraj vsake posamezne skupine?

Prva skupina (*sl. 3.16a*). – Tu je le en grob odraslega moškega, ki je od vseh pokopanih na grobišču doživel najvišjo starost (grob 43). Odrasli ženski sta dve (grobova 34, 45). V grobovih 4, 46 sta bili mladenki (najstnici), ostalo so otroci. Pred nami je podoba družine, mož (43) z ženo, pokopano poleg (34). Kdo je ženska v grobu 45, stara mati, stranska žena, služabnica, ostaja odprto vprašanje. V ostalih grobovih so pokopani umrli otroci.

Druga skupina (*sl. 3.16b*). – V tej so kar 4 grobovi odraslih moških (6, 27, 33, 42), od katerih je eden (42) umrl v mlajših letih kot drugi trije. Pri njem je bil najden nožič z zavojkoma, na podlagi katerega lahko sklepamo o "potepuškem" življenju lastnika (prim.: *Pleterski 1983, 386*), ki je hodil po svetu in prišel domov umret ter je bil nato pokopan med grobova očeta? (43) in matere? (34). Tudi mož v grobu 6, ki je bil pokopan z dojenčkom na otroškem delu pokopališča, ni bil enakopraven ostalim, saj bi ga drugače pokopali na moškem delu. Prava gospodarja lahko vidimo le v možeh iz grobov 27, 33. In res sta to pokojnika, ki sta bila najbolj skrbno pokopana. Eden (33) je bil pokopan v krsti (*Knific, Pleterski 1981, sl. 12–18*), drugi (27) v jami, obloženi z velikimi kamni, in pokrit z desko (*Knific, Pleterski 1981, sl. 5*). Odrasli ženski sta bili le dve (32, 35), drugo so bili otroci. Osnovna podoba, ki se tako kaže, je: dva moža (27, 33) s svojima ženama (32, 35).

Tretja skupina (*sl. 3.17a*). – V njej je moških grobov največ. Pet odraslih mož (2, 3, 18, 19, 28) in še eno odraslo okostje, ki ga zaradi noža kot pridatka (tipično moški predmet) lahko štejemo za moškega (15), kar potrjuje tudi antropološka analiza. Vendar to okostje leži za dvema otrokoma, nekoliko oddaljeno od moške skupine prejšnjih petih grobov, zato ga štejemo za neenakopravnega. Omenjenih pet mož leži v treh vrstah, 2 in 3, 18 in 19 ter zahodno med njima 28. Tudi ženskih grobov je precej (8, 10, 11, 12, 13, 29). Od teh so v grobovih 11, 13, 29 še mladenke, ena izmed njih (29) pa je celo pokopana med otroki in je zato ne štejemo za enakovredno ostalim petim. Te so pokopane v eni vrsti, ki je tudi rob grobišča, razmeroma enakomerno, vendar tako da je med 8, 10 in 11, 12, 13 nekoliko večji presledek. Drugi grobovi so otroški. V celoti gledano se kaže podoba petih mož (2, 3, 18, 19, 28) s petimi ženami (8, 10, 11, 12, 13). Pri obojih se hkrati nakazuje delitev na dve skupini: trije možje (18, 19, 28) in tri žene (11, 12, 13) ter dva moža (2, 3) in dve ženi (8, 10).

Četrta skupina (*sl. 3.17b*). – Ta je najmlajša in v njej ni moških grobov, so le ženski (22, 23) in otroški (30). Z njimi preneha pokopavanje na grobišču Dlesc. Drugi, ki bi pripadali tej skupini, so bili že pokopani na krščansko posvečenem prostoru ob neki bližnji cerkvi.

Na podlagi prikazane podrobne razčlenitve je vidno, da so posamezne časovne skupine na Dlescu v bistvu zaporedni rodovi prebivalcev, ki so tu pokopani. To se ujema tudi z razlago časovnih skupin na grobišču Sedlo (*Pleterski 1982, 141*). Dlesc tako kaže naslednji razvoj prebivalstva: sprva le ena družina, ki se v naslednjem rodu razcepi na dve, ti dve pa se v tretjem rodu namnožita na pet družin, ki pa so še vedno povezane v dve večji skupini z dvema družinama in tremi. V času četrtega rodu je pokopavanje ponehalo in počasi se je spomin na grobišče zabrisal. A ne povsem. Do današnjega dne se je ohranilo med domačini Zgornjih Bodešč izročilo o zakladu, ki je zakopan 100 korakov od kapa Marofarjeve hiše (lastnik večine zemljišča, na katerem leži grobišče, nekdaj št. 18) v smeri proti Dlescu. Enako je prostor ohranil svoj obredni pomen, saj so na križišču poti poleg grobišča še do nedavna kresovali vaščani Zgornjih Bodešč.

3.3.e UGOTOVITVE O RAZVOJU POLJA IN GROBIŠČA *(sl. 3.18)*

Videli smo, da so bile njive ob grobišču izkrčene že pred pokopom tretjega rodu. Grobišče pa ima do njivske razdelitve še eno neposredno razmerje: čez grobišče na ledeniški gomili gre parcelna meja med kmetijama 17 in 18. Te meje si v času, ko je bilo grobišče v uporabi, pač ne moremo zamišljati. Do delitve posesti med 17 in 18 na tem mestu je lahko prišlo šele potem, ko je grobove že dodobra prerasla trava.

Med grobiščem in poljsko razdelitvijo Zgornjih Bodešč lahko poiščemo tudi strukturno povezavo. Razvoj naselbinske in poljske razdelitve Zgornjih Bodešč je kazal tri stopnje; prva – ena prvotna obdelovalna enota (18?), druga – dve obdelovalni enoti (14, 18), tretja – enota 14 se razširi na 11, 14, enota 18 pa na 15, 17, 18. Razvoj grobišča Dlesc pri isti vasi kaže naslednje: prvi rod – ena družina, drugi rod – dve družini, tretji rod – pet družin, povezanih v dve skupini po dve družini in tri družine.

Očitna je skladnost razvoja poljske razdelitve in grobišča. Tri stopnje razvoja polja se ujemajo s tremi rodovi na grobišču: ena obdelovalna enota – ena družina, dve obdelovalni enoti – dve družini; obdelovalni enoti se razširita na dve in tri poznejše kmetije – dve skupini družin z dvema družinama in tremi.

Vse doslej zapisano ne more biti naključje, ampak je lahko le odraz dejanskega dogajanja. Grobišče na Dlescu je pokopališče prvih prebivalcev Zgornjih Bodešč.

Že prej (*3.3.c*) smo videli, da ime Bodešče sprva pomeni le poznejše Zgornje Bodešče in da je nastalo iz osebnega imena ustanovitelja. Če to razlago prenesemo na grobišče, lahko rečemo, da je Bodeh resnično živel. To je starec, pokopan v grobu 43, najstarejšem moškem grobu na pokopališču. Če vemo, da gre za začetnika rodu, se ne čudimo pozornostim, ki so mu bile izkazane. Njegov grob leži na vrhu ledeniške gomile, s truplom so pokopali tudi pridatke, ki po številu, raznolikosti in bogastvu prekašajo druge. Hkrati je tudi razumljivo, da si je njegova žena (34), pramati rodu, zaslužila

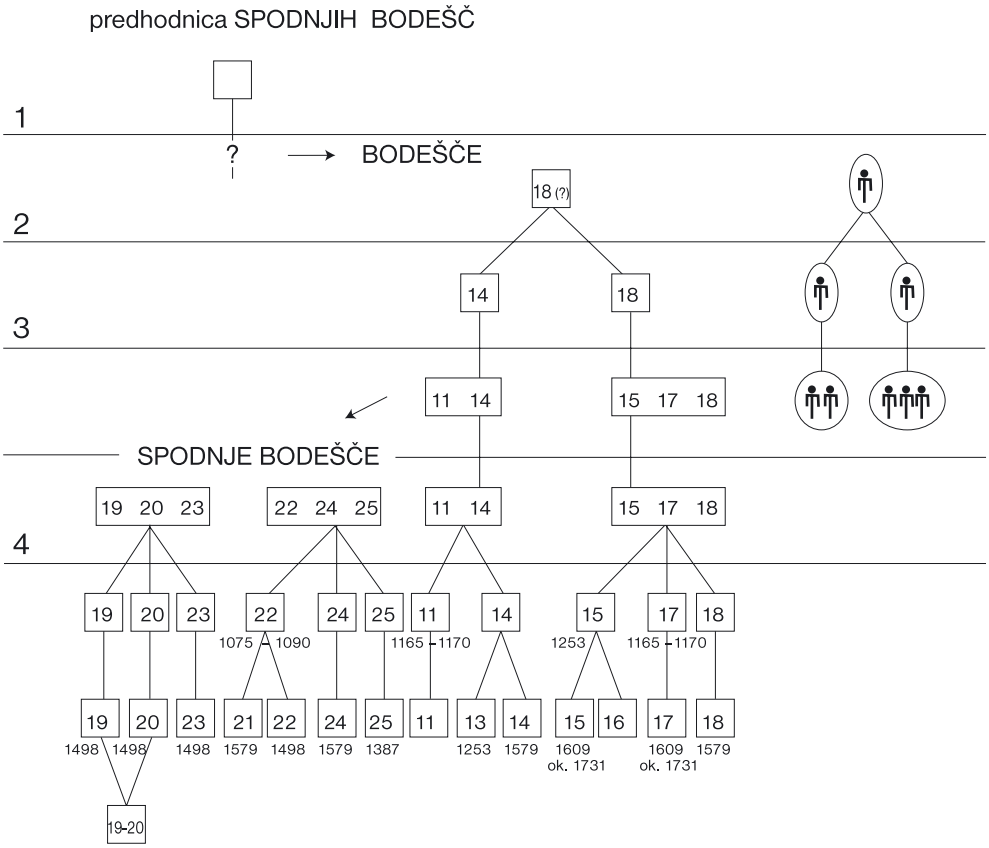

Sl. 3.18: Spodnje in (Zgornje) Bodešče. Razvojne stopnje obdelovalnih enot in razvoj družin na grobišču. Leto prve omembe v pisnih virih.

prostor v moškem delu grobišča, da ima v grobu številen in izjemno bogat nakit in da je njen grob največji na grobišču.

Glede na razvoj zemljiške razdelitve je zelo verjetno, da se je Bodeh priselil iz Spodnjih Bodešč, si postavil nov dom ob svojem polju in osnoval novo pokopališče za svojo družino na ledeniški gomili, ki se je kot otoček dvigala med njegovimi njivami. Za njim sta posest prevzela dva od njegovih sinov, ki sta si osnovala družini in si pravično razdelila očetovino ter si bratsko izkrčila nekaj novega sveta (Na doleh). Za njima so prevzeli njuni nasledniki. Vendar je prišlo do bistvene spremembe.

Videli smo, da je do delitve posesti med 17 in 18 in s tem do notranje delitve prejšnjih dveh posesti prišlo šele po opustitvi grobišča. Razvoj na dve skupini družin (11, 14 in 15, 17, 18) pa je viden na grobišču že v tretjem rodu. To lahko razlagamo s tem, da se v tretji generaciji posest ni več delila, da sta bila tudi tedaj lastnika le dva, sam način kmetovanja pa je omogočal preživetje petim družinam. Ker pa je bilo število pet zgornja meja, ki so jo dopuščale naravne danosti, se ni več spreminjalo do časa, ko je vsaka družina dobila v užitek zemljišče, ki ga je odtlej obdelovala sama.

In končno, bodeško grobišče omogoča tudi okvirno splošno časovno opredelitev. Primerjava z grobiščem na Sedlu velja tudi za določitev časa pokopa posameznega rodu. Na Sedlu je bilo mogoče določiti štiri glavna obdobja – prva generacija je bila pokopana v prvi četrtini 9. stoletja, druga sredi, tretja na prelomu istega stoletja, četrta pa je bila pokopana že v drugi četrtini 10. stoletja (*Pleterski 1982, 146*). Nekako isti čas velja tudi za grobove na bodeškem pokopališču. Če upoštevamo, da je Bodeh ustanovil novo naselje še kot mlad mož, je mogoče reči, da se je to zgodilo že v zadnji četrtini 8. stoletja. Predhodnica Spodnjih Bodešč je bila torej starejša od tega časa. Do prve zemljiške delitve je v (Zgornjih) Bodeščah prišlo nato v prvi polovici 9. stoletja. Razširjeni obdelovalni enoti z večjim številom družin sta se izoblikovali že v drugi polovici 9. stoletja, sama zemlja pa je bila med posamezne družine razdeljena šele po drugi četrtini 10. stoletja, vsekakor pa do 12. st.

3.4 VIŠELNICA

3.4.a NARAVNI POGOJI *(sl. 3.19a)*

Vas je nastala na vrhu položnega dela južnega vznožja hriba Višelnica. Njeno zemljišče se zato razprostira po razmeroma strmem in razgibanem terenu (ledine: V brego, V rebre, V ježah, Za brscam, V brsce). Jugovzhodno od naselja je precejšnja sklenjena površina njiv z najboljšim donosom (dober po definiciji jožefinskega katastra).

3.4.b NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.19b; sl. 3.19c)*

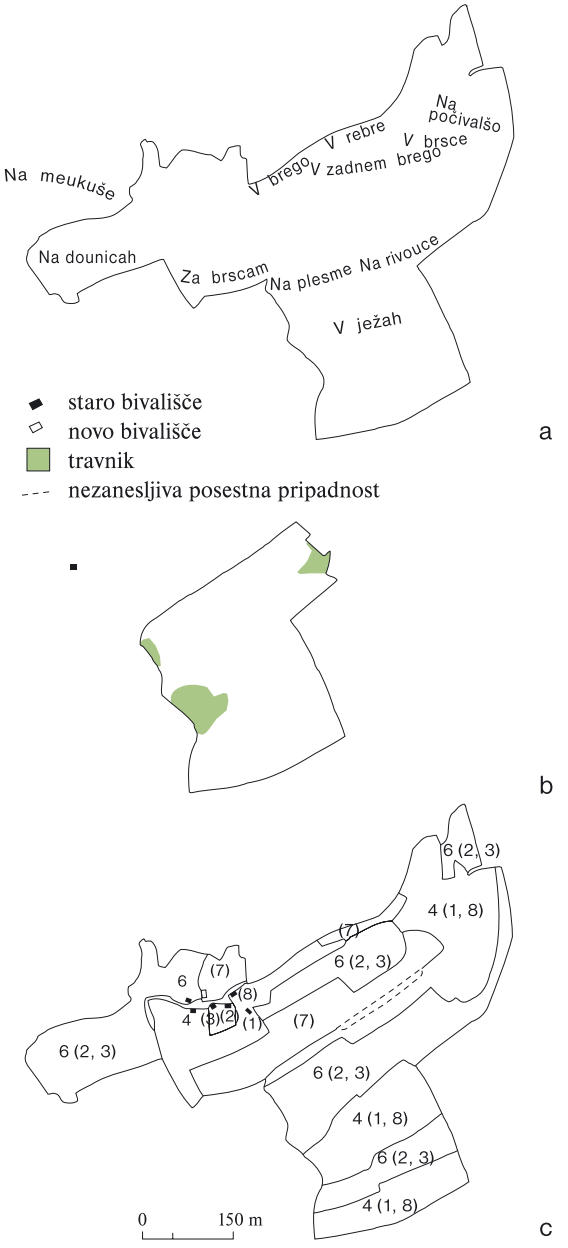

Sl. 3.19: Višelnica. a – vaško zemljišče in ledinska imena, b – prva stopnja ureditve polja, c – Končna stopnja ureditve polja.

Vaške hiše so postavljene na obeh straneh vzdolž poti, ki proti vzhodu vodi z enim krakom v sotesko Radovne, z drugim skozi Megre v Podhom, proti zahodu pa v Zgornje Gorje. Pripadajoče polje na jugozahodu meji na zgornjegorjansko in se tam navezuje na njegovo zemljiško razdelitev (Na dounicah), južno sega do poti med obojimi Gorjami, vzhodno pa se navezuje na zemljiško razdelitev Spodnjih Gorij (prim. tam: Na rivouce, Na počivalšo). Zemljišče severno od poti proti Podhomu leži na strmem pobočju (V brego, V zadnjem brego, V rebre), je slabo donosno, na njem je precej kajžarskih parcel. Vse to kaže, da je bil ta del vaškega zemljišča uporabljen za njive razmeroma pozno. Severozahodno stoječe naselje Mevkuš je sestavljeno iz kajž, je torej očitno zelo mladega nastanka in ga ne bomo obravnavali (enako je z njegovim zemljiščem: pretežno ledina Na meukuše).

Višelnico sestavlja 7 kmetij (št. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8). Po njivskem sosedstvu je mogoče določiti dve skupini: 1, 4, 8 in 2, 3, 6. Kmetija 7 je edina, ki ima zemljišče v celku, in to pretežno na najslabšem delu severno od poti proti Podhomu. Glede na zastopanost obeh skupin pri lastništvu polja je mogoče ločiti tri dele preostalega polja. Jugozahodno od vasi (Na dounicah) ima posest le druga skupina (2, 3, 6). K posesti 2 prištevam tudi posest št. 5 iz Mevkuša, ker sta si stalno sosednji, kar je posledica odcepitve 5 od 2. Jugovzhodno od vasi, kjer je najboljše zemljišče, se enakomerno menjava posest obeh skupin, severovzhodno od vasi pa ima zemljišče skoraj le prva (1, 4, 8). Preostalo zemljišče ob vasi je razdeljeno med obe skupini in kmetijo 7. Po tej podobi lahko sklepamo na takle vrstni red krčenja zemljišča: prvotno polje je tisto jugovzhodno od vasi, kjer se enakomerno menjuje posest obeh skupin. To polje meri približno 7 ha njiv (*sl. 3.19b*). Prvotno je bilo zelo verjetno v lasti ene obdelovalne enote, ki se je oblikovala sočasno kot enoti 5 in 6 v Spodnjih Gorjah (prim. *pogl. 3.2.b).*

Naslednja stopnja razvoja je bilo oblikovanje dveh obdelovalnih enot iz ene prvotne (*sl. 3.19c*). Staro polje, ki je bilo sestavljeno iz boljšega in slabšega zemljišča, je bilo pravično razdeljeno, tako da je vsaka enota (4, 6)

dobila po eno parcelo na boljšem in slabšem delu. Hkrati sta si izkrčili še dodatno zemljišče, ena pretežno zahodno, druga pa vzhodno od prvotnega polja. Enota 4 je imela na prvotnem polju 3,4 ha njiv, v celoti do 5,8 ha, 6 pa v prvotnem polju 3,6 ha in v celoti do 6,3 ha. Poslopji obeh obdelovalnih enot vidim v št. 4 in 6, ki si stojita nasproti, vsaka na svoji strani poti. Na to sklepam tudi po izjemnem položaju, ki ga je imela enota 4 tudi še več stoletij pozneje (prim. *pogl. 3.4.*c). V poznejšem razvoju sta se obe obdelovalni enoti notranje razširili in nato sčasoma razdrobili; 4 na 1, 4, 8 in 6 na 2, 3, 6. Stavbe novih štirih enot – sedaj je že mogoče govoriti o kmetijah – so stale po dve (glede na pripadnost isti obdelovalni enoti) vzhodno od starih dveh hiš. Po času, ko sta razširjeni obdelovalni enoti razdelili zemljišče med pripadajoče družine, se je oblikovala še ena kmetija – 7, na najslabšem zemljišču pri vasi. Njena stavba stoji poleg poslopja 6, zato morda lahko sklepamo, da izvira iz te domačije. Nekaj preostalega zemljišča so dobile še kmetije prve in druge obdelovalne enote.

Velikost njivskih površin posameznih kmetij je bila po končani razdelitvi zemljišč taka: 1 – 2,1 ha, 4 – 1,9 ha, 8 – 1,8 ha, 2 – 2 ha, 3 – 2,3 ha, 6 – 2 ha, 7 – 1,6 ha. Primerjava teh velikosti potrjuje, da je kmetija 7 nastala, ko razpoložljive zemlje že skoraj ni bilo več.

ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.20)* 3.4.c

Naselbina je nastala na pobočju hriba Višelnica in po njem dobila ime. To kaže na vzvišen svet in v resnici je Višelnica najvišji vrh v Gorjanskem kotu. Na tako razlago imena se naslanja tudi omemba Višelnice iz 1352 "tze Bisschawnitz" *(1352 27/3, CKSL)*, torej "na Višavnici" (< višava). Etimolog Silvo Torkar pa je nedavno zbral močne argumente za tezo, da ime izhaja iz imena Višel.

Videli smo, da je polje prve obdelovalne enote nastalo ob skupnem krčenju in delitvi zemljišča posesti 5 in 6 iz Spodnjih Gorij (prim. *pogl. 3.2.c).* Zato je mikavna misel, da so naseljenci na Višelnico prišli iz Spodnjih Gorij, morda iz enote 4.

Naslednja širitev polja na Višelnici je prav tako potekala hkrati s širitvijo polja v Spodnjih Gorjah in z delitvijo v Zgornjih Gorjah (prim. *pogl. 3.5.c).* S tem je bila Višelnica dokončno vklinjena/vrinjena med obe vasi.

Kdaj je bila končana delitev zemljišč, ni znano. Verjetno je, da je v 14. st. že stalo vseh 7 kmetij. Določljivi sta kmetiji proštije Otok (8, 1), ki se prvič omenjata okoli 1330 *(UBŠ, 205).* V darovnici iz leta 1184 *(Santifaller 1929, Nr. 46)* nista omenjeni, zato je verjetno, da ju je proštija pridobila po tem letu. Leta 1352 se omenja kmetija na Višelnici, ki so jo bratje Reynmani prodali stricu Nikolaju Sumerekerju *(1352 27/3, CKSL).* Za katero kmetijo je šlo, ni mogoče reči. V 15. st. se večkrat omenjajo kmetije na Višelnici, a tudi tedaj je le približno mogoče ugotoviti, za katere kmetije gre. Kmetija 4 se je še obdržala kot samostojna posest in je bila prvič(?) vpisana v urbar šele 1498 *(Rad. urb. 1498),* ko je plačevala minimalno denarno dajatev in opravljala tovorno službo deželnemu knezu med njegovim potovanjem od Karavank do Naklega. Njeni lastniki so bili do sredine 18. st. izenačeni z drugimi podložniki radovljiškega gospostva.

Na kateri kmetiji sta živela Jorg Ratt in žena, ki sta 1474 prodala rovt v Radovni, ki je bil podložen Briksnu *(1474 21/4,* AS), ni mogoče ugotoviti. Leta 1388 je Nikolaj Stainer zastavil svoji ženi eno kmetijo za jutrnjo *(1388 8/3, CKSL).* Leta 1428 pa je dobil Linhart Stainer isto(?) kmetijo kot svoj del dediščine po očetu *(1428 8/2, CKSL).* Verjetno je isto kmetijo 1464 dobil kot del dediščine Jurij Lambergar *(1464 28/10,* AS). Tedaj je bilo to "vogthuebe", plačilo za neko odvetništvo. Vsekakor je še v 18. st. spadala ena kmetija (3) pod gospostvo Kamen *(RDA, fasc. 292).*

Leta 1436 *(CF, f 30)* se omenja kmetija, ki jo je dobil v fevd od Celjanov Leonhard z

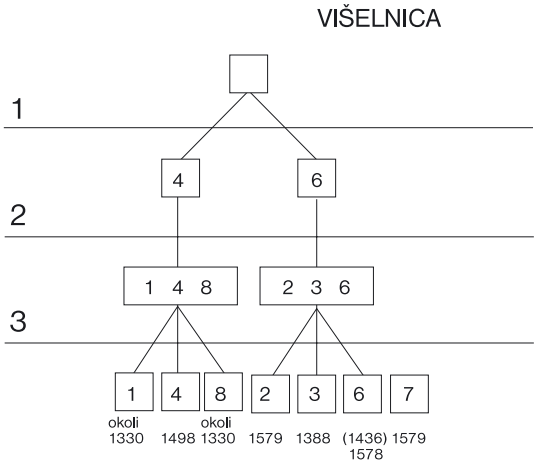

Sl. 3.20: Višelnica. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih.

Zgoše. Morda je bila ista kmetija predmet prodaje novemu lastniku Štefanu Sneyderju, meščanu iz Radovljice, med 1462 in 1464 (AF, f. 267') in še pozneje prodana Briksnu, ki je imel prvo in do 18. st. edino kmetijo na Višelnici (6), prvič izpričano 1579 *(Rad. urb. 1579),* ko je na njej živel kmet Novak, ki je morda dobil ime prav po novem lastništvu. Leta 1579 so imeli svoji kmetiji tudi cerkev Sv. Jurija iz Zgornjih Gorij (2) in Grimšičarji (7) *(Rad. urb. 1579),* ki so ju prav tako obdržali tudi vnaprej. Kako in kdaj so prišli do njiju, ni jasno.

3.5 ZGORNJE GORJE

3.5.a NARAVNI POGOJI *(sl. 3.21)*

Vaško zemljišče je razgibano, saj je prepredeno z dolinami, potoki, griči, položnimi pobočji (ledine: V dougem brde, Na meukuše, V rebre, Na brde, V kobasence, Dou, Na potoko, V točce, Na uobočence), in je bilo sprva v precejšnji meri poraščeno z gozdom (Na boršto, Na zabreznem, V vošeh = jelšah). Zemljišče je na splošno slabo donosno. Dobre zemlje je nekaj le tik ob vasi, večinoma severno od nje. Kljub vsemu pa je bilo dovolj položnega sveta za krčenje njiv.

Sl. 3.21: Zgornje Gorje. Vaško zemljišče in ledinska imena.

3.5.b NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.22–3.24)*

Po jožefinskem katastru je vidna velika razdrobljenost in raztresenost posesti. Na to je vplivala možnost neagrarnega zaslužka v zvezi s fužinami v Radovni. Tako so nastale pri Zgornjih Gorjah kar štiri kajžarske vasi (Krnica, Zabrezno, Grabče, Mevkuš), ki jim je ostalo na voljo celo razmeroma veliko položnega zemljišča za njive. Te ležijo predvsem severozahodno in zahodno od Zgornjih Gorij in pomenijo mlajše izkrčeno zemljišče, ki so ga pridobili tudi z izsekavanjem gozda (Na zabreznem, od česar tudi ime vasice; Na boršto). Tako v bistvu ostane za obravnavo enakomerno razporejeni svet okrog Zgornjih Gorij.

Tu lahko ugotovimo nekaj ponavljajoče si sosednjih zemljišč posameznih kmetij. Najopaznejši je velik kos zemljišča severozahodno od vasi, ki je v izključni lasti župnišča 26 in župnijske kmetije 28. Posest 26 ima nekaj njiv tudi drugje, kjer pa je vsaj za nekatere mogoče domnevati, da pripadajo župnišču drugotno, da so le darovi posameznikov za njihov dušni blagor.

Dobro je vidna tudi skupina 1, 2, 25, ki ima vse zemljišče severovzhodno ob vasi (prim.: *sl. 3.22c*). Tej je treba prišteti še posest 19, ki s 25 še v terezijanskem katastru sestavlja celoto. Tedaj sta tu živela brata(?), Jurij in Jakob Jan, od katerih je imel eden 3/4, drugi pa 1/4 kmetije, dajatve pa sta še plačevala skupaj *(RDA, fasc.* 282). Na posest naštetih mejita še prepletajoči se posesti 7 in 10.

Tretja preostala skupina kmetij je še bolj razdrobljena. Sestavljajo jo 6, 16, 13, 20, 21, 22, 23 ter posamezne parcele kajž 3, 9 in 42 (iz Krnice), 35 (Krnica – Zabrezno). V okviru teh treh skupin je mogoče določiti še podskupine, ki jih štejem za kmetije, ki so se pozneje razdrobile.

Skupine imajo, če gledamo vsako kot celoto, posest v sklenjenih kosih. Edini del vaškega zemljišča, ki je razdeljen med vse tri, je polje zahodno od vasi (prim.: *sl. 3.22b*). Taka podoba kaže, da je mogoče v Zgornjih Gorjah prvotno računati z eno samo obdelovalno enoto.

Če tej osnovni podobi priključimo še kmetijam pripadajoče njivske površine, je mogoče izluščiti naslednjo sliko razvoja. V Zgornjih Gorjah je bila ob nastanku (*sl. 3.22a*) ena obdelovalna enota s poslopjem ob poti(?) Spodnje Gorje–Poljšica in z njivami zahodno od nje. Teh je bilo približno 4,8 ha. Na naslednji stopnji so nastale tri enote, ki so si razdelile staro polje in si dodatno izkrčile še vsaka svoj kos zemljišča (*sl. 3.22b*). Prva, – 28 (prim.: 3.5.*c*), je imela posest severozahodno od vasi. Njene njive so merile do 6,4 ha. Druga, 2 (še 1579 kmet Duornickh, pozneje pa hišno ime Dornik), je imela nove njive severovzhodno od vasi v velikosti do 5,6 ha. Tretja, 13(?), je imela nove njive južno ob vasi. Merile so do 6,3 ha.

Na naslednji razvojni stopnji (*sl. 3.22c*) se je enota št. 2 vsaj obdelovalno delila na dva dela, 2 in 25. Ali se je s tem skrčila njivska površina 2, ni gotovo, ker je mogoče, da je imela prvotno nekoliko manj njiv in jih je ob delitvi nekaj sicer izgubila, nekaj pa jih je lahko izkrčila na novo. Vsekakor jih je enota 2 še naprej imela le v enem posestnem kosu (4 ha), enota 25 pa nekaj prav tam, večinoma pa jugovzhodno od vasi nad potokom v dolini K1obasnici ter eno njivo na prvotnem polju zahodno od vasi. Vse te njivske površine so merile 4,1 ha. Tudi tretja enota (13?) se je sčasoma delila na tri dele: 13, 22 in 21. Vsi ti so si posest razdelili tako, da je vsak dobil kos novejšega polja, le 21 je imela en večji in en manjši kos, na starem polju zahodno od vasi pa vsak po dve njivi. Njihove njivske površine so tako bile: 13 – 3,1 ha, 22 – 3,4 ha, 21 – 2,9 ha. Delila se je tudi enota 28 na 28 in 26, prva je imela do 3,3 ha, druga pa do 4,6 ha njiv.

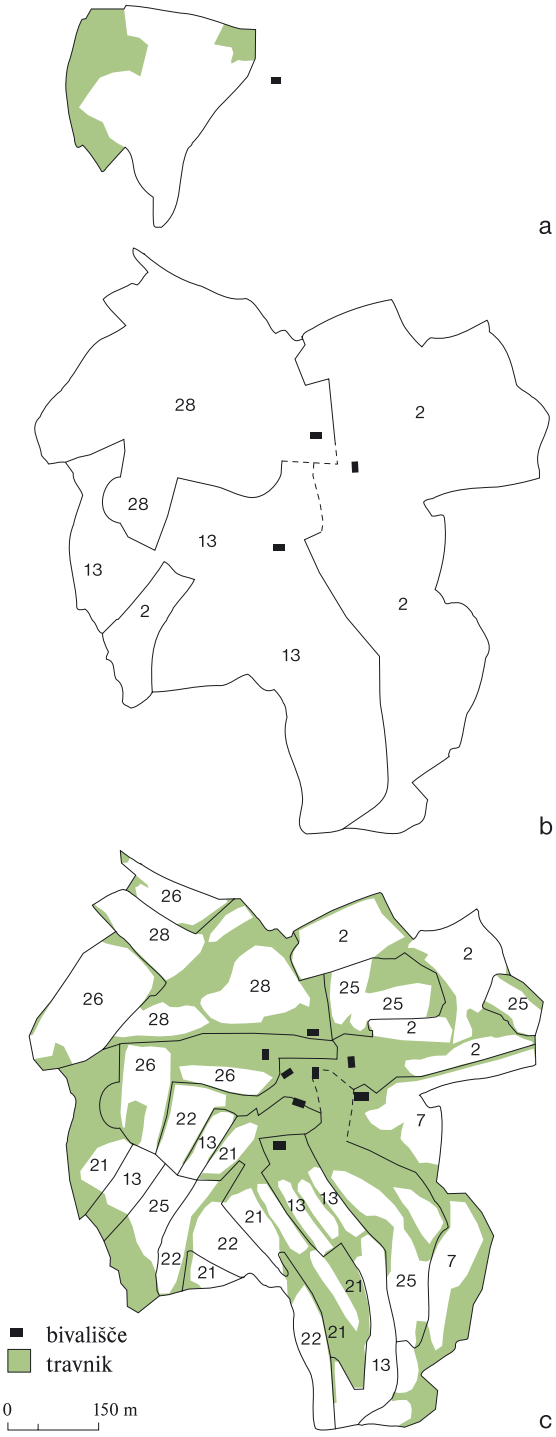

Sl. 3.22: Zgornje Gorje. a – prva stopnja ureditve polja, b – druga stopnja ureditve polja, c – tretja stopnja ureditve polja.

Kmalu potem se je na posest 2, 25 naslonila še ena kmetija – 7. Ta si je morala poiskati prostor že v dolini nad potokom, ki teče skozi Klobasnico, in ob njem. Možno bi sicer bilo, da je nastala kot lastniško samostojna kmetija, verjetno pa je, da je bila sprva del razširjene obdelovalne enote 2, saj se v celoti naslanja na njeno posest (*sl. 3.22c*). Njivske površine št. 7 so merile 3,3 ha.

Na tej tretji stopnji so bile v Zgornjih Gorjah torej tri razširjene obdelovalne enote. Prva je obsegala dve, druga tri in tretja tudi tri kmetije. Nadaljnji razvoj je šel po poti močnega drobljenja (*sl.*

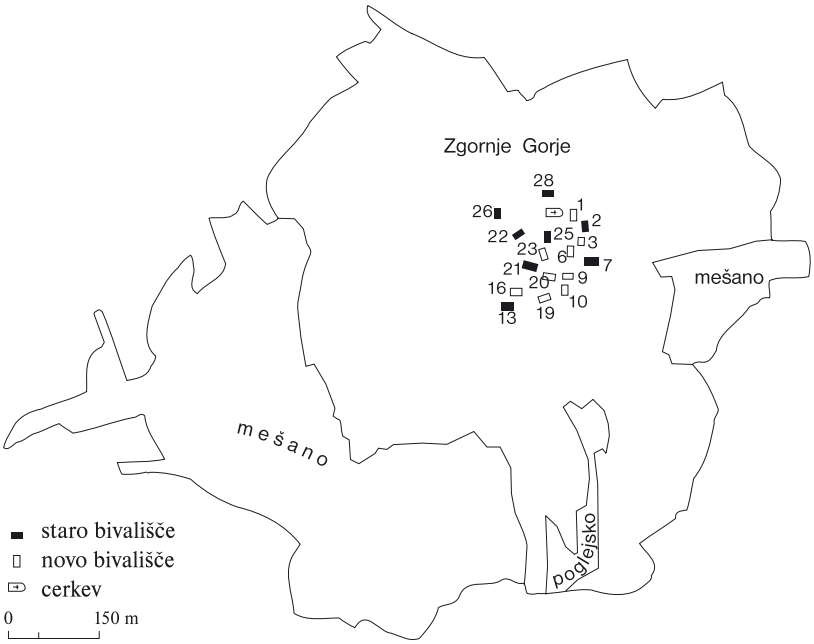

Sl. 3.23: Zgornje Gorje. Končna stopnja ureditve polja.

3.24). Enota 2 se je delila na 1 in 2, 25 na 25 in 19, 7 na 7 in 10, 13 se je delila na 13 (ta pa še naprej na 13, 17, 18, 35 Krnica, 42 Krnica) in 20 (ta naprej na 20 in 23), 22 na 22 in 6, 21 na 21 in 16 (ali 9) (ta pa naprej na 3, 16, 9). Vse to drobljenje je zahtevalo vsaj delno nadomestilo za manjšanje posesti po kmetijah. Zato je bilo izkrčenega nekaj novega polja vzhodno od vasi v Klobasnici, daleč največ pa na zahodu do Krnice, Zabreznega in Grabč. Tam so nastajale tudi nove kajže, ki jih zaradi poznejšega nastanka ne bom upošteval.

3.5.c ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.24)*

Nastanek vasi je relativno opredeljiv v odnosu do razvoja polja sosednje Višelnice. Drugi stopnji širitve višelniškega in zgornjegorjanskega polja sta sočasni (glej *pogl. 3.4.b)*. Zapeljiva je misel, da je prvi gospodar prišel iz Spodnjih Gorij. To bi tudi pojasnilo vaško ime Zgornje Gorje. – Zanimivo pričevanje o starih lastnikih sta tudi ledini Hotunje in Ratna dolina. Prva obsega predvsem travnike jugozahodno od Krnice, njeno ime pa izvira iz slovanskega imena Hotimir. Druga so travniki v dolini južno ob visokogorski planoti Pokljuki. Dolina se konča v soteski Pokljuški luknji. Njeno ime izvira iz slovanskega imena Ratimir. Ali sta bila Ratimir in Hotimir dva izmed prvih zgornjegorjanskih gospodarjev? To je manj verjetno že zato, ker so Hotunje razdeljene med kmetije vseh treh prvotnih razširjenih obdelovalnih enot (2, 13, 28). Poleg tega sta obe ledini (še zlasti Ratna dolina) precej daleč stran od vasi in se nanjo posestno ne naslanjata. Mogoče je tudi, da sta imenovana živela v drugih blejskih vaseh. Dokaj verjetno je le, da je njuna posest menjala lastnike (tako si lahko razlagamo drobitev Hotunj).

Ali so Zgornje Gorje omenjene že v 11. st., ni jasno (prim *pogl. 3.2.c)*. Mogoče je, da se nanje nanaša briksenska pridobitev posestva v Krnici – "Cornizic" *(Kos F. 1911, št. 158),* od nedomačina Ozija *(Kos M. 1970–1971, 13).* Ker je Krnica kajžarska vas, ki je nastala šele v novem veku, ledinsko ime pa je staro, je mogoče, da so poznejše Zgornje Gorje sprva še označevali po njej. Vsekakor je v Zgornjih Gorjah 1173 živel briksenski ministerijal Nantwin, ki je imel na svoji posesti postavljeno lastniško cerkev *(Kos F. 1915, št. 542).* Posest, ki jo je imel v Zgornjih Gorjah Nantwin, je tista, ki jo je imelo poznejše župnišče, torej razširjena obdelovalna enota 28. Ali je bila to njegova lastna posest ali pa prejšnji briksenski fevd, lahko le ugibamo. Če more imeti primerjava z Nantwinovo

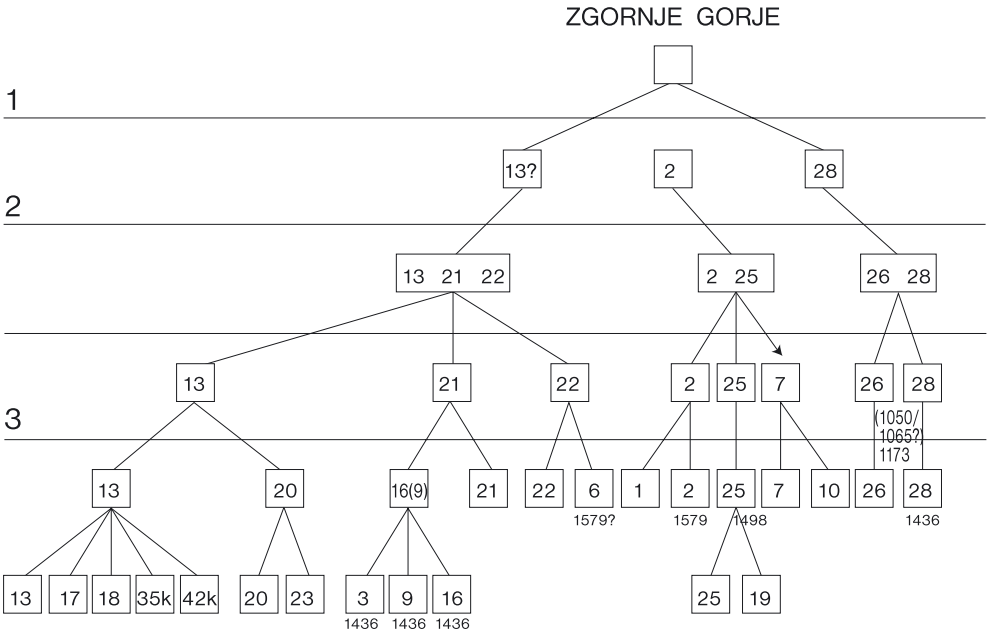

Sl. 3.24: Zgornje Gorje. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih. k = kajža.

posestjo v bližnjih Lescah kako vrednost za naše vprašanje, je nekoliko večja druga možnost in s tem tudi verjetnost omembe prostora Zgornjih Gorij že v 11. stoletju. Zelo je namreč verjetno, da je bila Nantwinova posest v Lescah nekdanji briksenski fevd. Med 1050 in 1063 je mejni grof Odalrik podaril briksenski cerkvi med drugim tudi posestvo v "Lêscah", kar so verjetneje Lesce kot pa Leše *(Kos F. 1911, št. 143),* ki pozneje nikoli več ne nastopajo v zvezi z Briksnom. Najverjetneje je bil prav podjetni Nantwin tisti, ki je Briksnu dokončno odtujil fevd.

Pozneje je kmetija 26 kot del nekdanje Nantwinove posesti postala župnijsko dominikalno zemljišče, ko je iz nekdanje lastniške cerkve nastala samostojna fara. Če je bila Nantwinova posest nekdanje Ozijevo posestvo, je verjetno, da sta kmetiji 26, 28 stali že v 11. st., saj je Ozi zanju dobil dve posestvi: v Vadičah in Visočah.

Leta 1253 je omenjen ortenburški ministerijal Berchtold (Baraga, Otorepec 2002, Št. 189).

Naslednji zanesljivi podatki o Zgornjih Gorjah so nato šele iz 14. stoletja. Tedaj sta tu živeli najmanj dve rodbini (prim. *pogl.* 5.5) ortenburških ministerijalov. Med njiju je zelo verjetno zašla tudi Nantwinova rodbina, saj je 1394 dobil Friderik Ortenburški celo patronatno pravico do fare Sv. Jurija v Zgornjih Gorjah *(1394 10/11, CKSL).*

Vas je bila v 14. st. posestno že močno razdrobljena. Leta 1326 je daroval Ulrik z Waldenbercha kmetijo hčerki Greti in zetu Fricu z Drnče *(1326 25/7, CKSL).* Leta 1392 sta zastavila Nesel in Dyemot hčeri Klare, vdove po Nikolaju iz Kokre, za jutrnjo po očetu 2 dvora in kmetijo *(1392 13/6, CKSL).* Leta 1385 je zastavil Jakob Steiner dvor bratu Nikolaju *(1385 23/4, CKSL).* Leta 1400 je dobil isti dvor kot del dediščine po Jakobu Plešastem Jurij iz Poljč *(1400 25/10, CKSL).* Vse te listine kažejo, da so bili v 14. st. v vasi trije različni dvori, od teh sta bila dva združena pod enim lastnikom. Hkrati lahko sklepamo, da gorjanski župnik še ni imel posesti, razen dominikalne, kajti eden od treh dvorov je zelo verjetno 28. Kmalu zatem si je začelo župnišče pridobivati posest. Že 1436 je omenjena kmetija, ki mu je pripadala *(CF, f. 30).*

Leta 1464 dobi dvor in 2 kmetiji kot svojo dediščino Jurij Lambergar *(1464 28/10, AS*). Lambergarji so bili glavni posestniki v Zgornjih Gorjah vse do 1645, ko 5 celih kmetij in 1 polovična preidejo najprej h gospostvu Javornik, to pa ga naslednje leto zamenja z Briksnom, ki se tako pojavi v Zgornjih Gorjah *(Menjava 1646*). Med temi kmetijami so bile 1, 7, 20, pri drugih gre verjetno za posest tudi na Pokljuki, ki je postala briksenska. To bi bil tako datum prve posredne omembe zaselka Stara Pokljuka. Ta se ne omenja v urbarju 1579 (*Rad. urb. 1579)* in je morda nastala šele po tem času.

– V tej zvezi omenimo še nastanek zaselka Zatrnik. Ta se prvič omenja 1579 in tamkajšnja lastnika nista plačevala puntarskega novčiča *(Rad. urb. 1579),* kar pomeni, da je zaselek nastal šele po kmečkem uporu 1515. Zatrnik je ves čas spadal pod radovljiško gospostvo. – Gospostvu Kamen je v 18. st. pripadala v Zgornjih Gorjah le še kmetija 22 (*RDA*, *fasc. 292).*

Velika skupina posestnikov se omenja 1436 kot celjski fevdniki. Niclas lovec ("jaeger") edlinger je imel v fevdu pol edlinške posesti: hišo in domec ("hofstat") v vasi med lamberškim podložnikom Matušem in Janezom lovcem *(CF, f. 28 v.).* – Jakob, stric Vczeta, Janez Ferčej in Urša, hči Spetleina, so imeli v fevdu eno edlinško posest *(CF, f. 40).* – Urša, hči pokojnega Janeza lovca ("Janes der jeger"), je dobila v fevd pol edlinške posesti *(CF, f. 40).* – Brata Primož in Niclas dobita v fevd eno edlinško posest *(CF, f. 40).* – Dve njivi pri Zgornjih Gorjah imata v fevdu bratranca Hieronim in Nikolaj Menciger s Poljšice *(CF, f.* 40). Ista skupina edlingov nastopa v fevdni knjigi 1457–1461. Gre za isto posest in v dveh primerih tudi za iste ljudi *(HCF, f.:* 29, 29'). V enem pa so navedeni otroci prejšnjih lastnikov *(HCF, f. 29'),* ki so združili dve prejšnji posesti spet v eno (prim. *pogl. 6).*

Kdo so bili ti ljudje in kaj so imeli? Kot pri drugih blejskih vaseh so bile tudi tu posesti pozneje vpisane v urbar gospostva Radovljice. Leta 1498 je imelo to v Zgornjih Gorjah 1 kmetijo ter 3 edlinške posesti *(Rad. urb. 1498),* 1579 1 kmetijo in en bivši celjski fevd, velik za pol kmetije, 1 malo posest, ki je tudi bila fevd, nadalje 1 travnik ter še 1 edlinško posest. Po terezijanskem katastru je imela Radovljica v Zgornjih Gorjah in Zabreznem poleg posesti 25 in 19 samo še kajžarsko posest *(RDA, fasc. 282).* Za prvi smo videli, da se razdelita šele v 18. st. (prim.: *3.5.b*). Verjetno ju je mogoče enačiti s kmetijo iz 1498. Kajže so nastale z drobljenjem kmetij 16 ali 9, večinoma pa s krčenjem novega polja.

Če upoštevamo, da ni primera, ko bi posest, ki je bila 1436 zapisana še kot celjski fevd, do 1498 postala že popolnoma navadna kmetija, lahko sklepamo, da tudi 25 ni leta 1436 omenjena edlinška posest, ampak jo je Radovljica dobila od drugod. Edlinška posest iz 1436 je torej zelo majhna, vsekakor ne večja kot povprečna zgornjegorjanska kajža. Družbeni izvor lastnikov lahko vsaj deloma vidimo v lovski službi, ki so jo opravljali (vzdevek "jeger").

Natančno pa je mogoče določiti njivi, ki sta ju imela Mencingerja s Poljšice. To so ledine Pod skavo, Na došce, Za gorjame, V klučeh, ki so bile prvotno del posesti kmetije 13, kajti še vedno so bile z njo močno prepletene in so sestavljale logično celoto ter bile edini jezik poglejske posesti v zgornjegorjanskem prvotnem zemljiškem jedru (*sl. 3.23*).

O razdrobljenosti posesti priča tudi urbar 1498, ki v desetinskem seznamu omenja v Gorjah, verjetneje Zgornjih, čeprav bi bile možne tudi oboje (Spodnje in Zgornje Gorje), 14 kmetij. Če verjamemo, da gre za Zgornje Gorje, potem je velika posestna razdrobljenost vasi dokazana že najpozneje konec 15. st. *(Rad. urb. 1498).*

Vpogled v posestne razmere daje tudi urbar iz 1579, ki pa je prav za to vas najbolj nepopoln in zmeden. Tako omenja: kot posest Winckhlerjevih dedičev 1 kmetijo in morda so imele prav to v lasti Grimšče sredi 18. st. (6), nadalje imetje bratovščine Sv. Rešnjega telesa iz Radovljice (še v 18. st. št. 2), ki je imela bivši sedež dvora, saj se njen kmet imenuje Duornickh *(Rad. urb. 1579).* Omenja pa tudi briksensko posest, vendar ta do 1646 ni označena v nobenem starejšem urbarju. Tudi briksenski urbarji 18. st. *(Briks. urb. ok. 1731)* ne dajejo jasne slike, saj naštevajo pri Zgornjih Gorjah precej več kmetij, kot pa jih je tam dejansko bilo (1, 7, 20, 21, 23). Verjetno so prištete tudi kmetije na Pokljuki ter posest v Krnici in Radovni.

Do sredine 18. st. si je kmetije pridobilo tudi gorjansko župnišče, ki je imelo tedaj poleg svoje dominikalne posesti še kmetije 10, 13, 28 *(RDA, fasc. 49).*

3.6 POLJŠICA

3.6.a NARAVNI POGOJI *(sl. 3.25)*

Vaško zemljišče je prostor, ki ga na severu omejuje graben Klobasnica (V potoko, V dole), na jugu pa prepadna pobočja hriba Stolec. Vas leži na robu grebena, ki ga obliva potok v dolinici

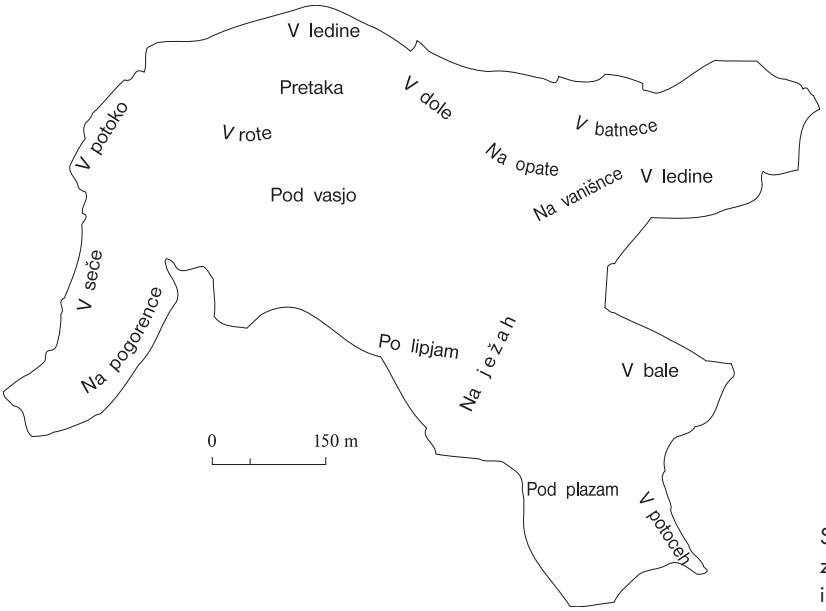

Sl. 3.25: Poljšica. Vaško zemljišče in ledinska imena.

Klobasnici. Njeno polje se razprostira vzhodno od naselja na zložno padajočem (Na ježah) zemljišču, ki ga na vzhodu od sosednje vasi Rečica omejujejo močvirje (V batnece) in skupina nizkih gričev. Zahodni del polja (ledina Pod vasjo) je dobro donosen, druge njive so večinoma srednje kakovosti.

NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.26; 3.27)* 3.6.b

Polje, vzhodno od vasi, je naravno omejeno in s sklenjeno njivsko površino. Razdeljeno je med precejšnje število kmetij, ki pa jih je glede na stalno ponavljanje določenih lastnikov mogoče združiti v dve skupini 1, 2, 4, 6 in 7, 16, 17, 18. Ti dve imata izmenično razdeljeno polje. V okviru teh skupin pa se tesneje prepleta še posest naslednjih dvojic 2, 4 – 1, 6 – 7, 16 – 18, 17. Če štejemo za prvotno zemljiško jedro njive, ki ležijo južno od poti Poljšica–Rečica in ne obsegajo bolj vodnatega zemljišča na skrajnem jugovzhodu (V potoceh, V bale, Pod plazam, Na ledince), je mogoče obnoviti naslednjo podobo razvoja poljske razdelitve in s tem tudi vasi.

Prvotno je bila v vasi ena obdelovalna enota, katere polje je bilo sestavljeno iz dveh različno donosnih njivskih površin, ki sta se stikali (*sl. 3.26a*). Manjša (Pod vasjo – 4,1 ha) je bila bolj rodovitna, večja (Pod lipjam – 4,4 ha) pa manj. To polje sta si na drugi stopnji razvoja razdelili obdelovalni enoti (7, 4), katerih poslopji sta stali tesno drugo poleg drugega severno od poti Zgornje Gorje–Rečica (*sl. 3.26b*). Nastali sta z delitvijo najstarejše enote. Njive sta si razdelili tako, da je vsaka dobila kos boljše zemlje in kos slabše. Na prvotnem polju sta tako imeli 3,8 ha (7) in 3,7 ha (4) njiv. Hkrati sta si izkrčili še nove njive severno in vzhodno ob starem polju. Njive severno (Pretaka) je imela večinoma enota 4, le malo (Na opate, Na vanišnce) 7, njive vzhodno Na ježah pa večinoma enota 7 in le malo 4. Novih njiv je imela enota 7 za 3,1 ha, 4 pa za 3 ha. S starimi in novimi njivami sta odslej imeli: 7 – 6,9 ha, 4 – 6,7 ha njiv.

Na naslednji stopnji sta se obe enoti notranje delili (*sl. 3.26c*). Njuna velikost je omogočila, da zaradi tega ni bilo treba pridobiti novih njiv. Enota 4 se je delila na 4 in 1, ki si je postavila hišo poleg 4, 7 pa na 7 in 17, ki pa je dobila stavbo nekoliko proč, južno od drugih. Njive so bile po površini razdeljene takole: 1 – 3,3 ha, 4 – 3,7 ha, 7 – 3,4 ha, 17 – 3,5 ha.

Takšna velikost je pozneje še vedno omogočala nadaljnjo delitev (*sl. 3.27*). Enota 4 se je delila na 4 in 2, 7 na 7 in 16, 1 na 1 in 6 ter 17 na 17 in 18. Hkrati so pridobili še nove njivske površine predvsem severno, severovzhodno in jugovzhodno ob obeh potokih (V ledine, V potoceh, V bale, V dole,

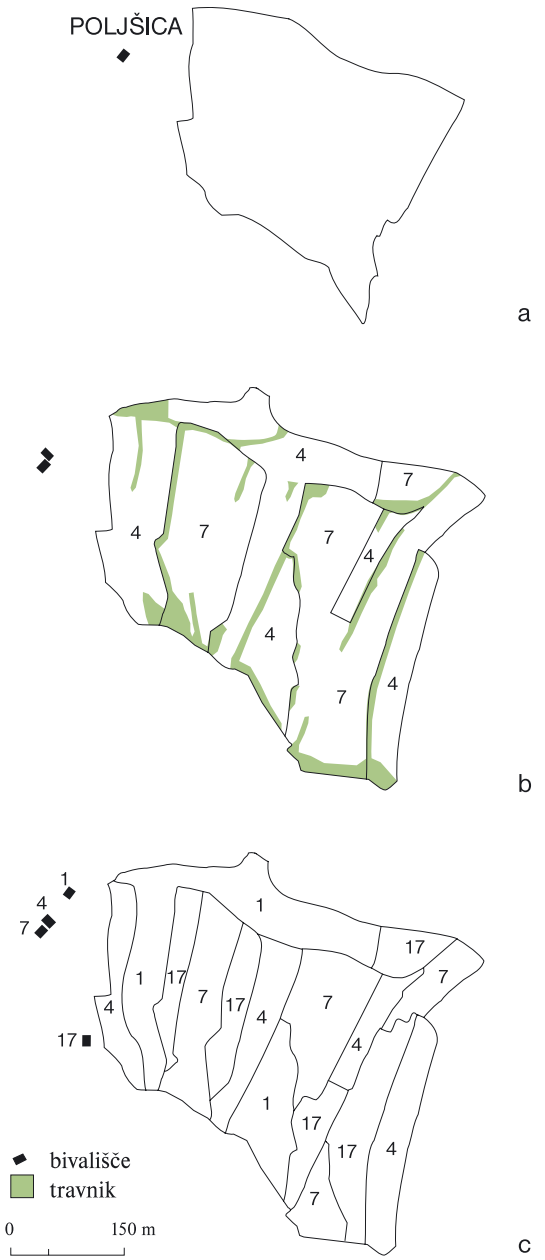

Sl. 3.26: Poljšica. a – prva stopnja ureditve polja, b – druga stopnja ureditve polja, c – tretja stopnja ureditve polja.

Pretaka, Pod plazam). Pri tem je bilo verjetno treba regulirati potok, ki priteče iz doline med Stolcem in Kuhovnico in teče danes v ravni črti med njivami proti severu. Kljub tem širitvam pa so se njivske površine na kmetijo zelo zmanjšale. Tako so imele: 4 – 2,5 ha, 2 – 1,9 ha, 7 – 2,2 ha, 18 – 1,8 ha, 1 – 3,l ha, 6 – 2,4 ha, 17 – 2,6h a, 16 – 2,8 ha.

Novoizkrčeno zemljišče ne kaže več tako jasnega razvrščanja kmetij v dve skupini in je zato verjetno, da teh dveh ob tretji delitvi zemljišča v gospodarsko-posestnem smislu ni bilo več. Zemljišča zahodno od vasi (V potoko), ki so bila deloma izkrčena tudi z izsekavanjem in požiganjem (V seče, Na pogorence), so morda še nekoliko mlajša, saj tu srečamo že tudi kajžarsko posest. Prav s to širitvijo je nastala še zadnja kmetija v vasi 8(?). Posest ima v štirih ločenih kosih vzdolž doline Klobasnice (*sl. 3.27*). Ti se ne povezujejo z deli le ene ali le druge razširjene obdelovalne enote, ampak se zajedajo zdaj v ene, zdaj v druge. Precejšnjo njivsko površino pa ima kmetija 8(?) tudi na zgornjegorjanskem polju, del posesti 13 (prim. *pogl. 3.5.c*). Tako raztresene in s tujo posestjo prepletene zemljiške parcele govorijo o poznejšem nastanku kmetije, za katero so poiskali zemljišče tam, kjer nihče ni imel kakih posebnih gospodarskih želja, del posesti pa so vzeli od raznih starih lastnikov. Ta zadnja kmetija je imela tako 3,1 ha njiv, če prištejemo še njive na zgornjegorjanskem polju, pa kar 4,4 ha. Pozneje se je razdrobila na več manjših enot (glej: *3.5.c*). Poslej so v vasi nastajale le še kajže.

3.6.c ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.28)*

Poljšica je prvič omenjena 1185 *(Santifaller 1929, št. 46*), ko je na njej živel briksenski ministerijal Rudeger. Ali je tedaj na Poljšici užival briksenski fevd ali ne, lahko le posredno sklepamo na podlagi stanja iz poznejših stoletij. Ponovno se vas omenja 1253, ko si je Briksen tu pridobil od Ortenburžanov, viteza Erckhenpolda in preko ortenburškega ministerijala z Waldenberga (Pusti grad pri Radovljici) še 3 kmetije (*Jaksch 1915, št. 2529a = 3082*).

Nato spet mine skoraj stoletje do naslednje omembe 1344, ko sta briksenski ministerijal Schroetel in žena prodala briksenskemu škofu 1 dvor v vasi in tretjino jame v gozdu pri vasi, kar vse je bilo briksenski fevd *(1344 24/4, CKSL).* Ali je tega mogoče enačiti s katero od treh kmetij, ki so bile pridobljene 1253? To ni preveč verjetno, ker iz več nadaljnjih listin zvemo, da je poglejski briksenski fevd obsegal najmanj: 1 dvor na Poljšici, gozd z jamo pri vasi (najverjetneje gre za Stolec in Poglejsko cerkev. – Prim. *pogl.* 5.4) in planini Javornik ter Lipanco v Bohinju *(1347 4/11, 1377 25/2, CKSL).* Vse to bi bil lahko del domnevnega briksenskega fevda, ki ga je v 12. st. užival Rudeger.

V 14. st. omenjeni dvor je dal Briksen naprej v fevd svojemu blejskemu gradiščanu in oskrbniku Dyemu iz Bruneka *(1351 9/1, CKSL).* Tako so Briksnu ostale le prej omenjene tri kmetije. Te so vpisane tudi v urbar 1464, ki sicer ne navaja števila kmetij, a je vsota dajatev večinoma lepo deljiva s tri *(UBŠ, 197*). Vpis v briksenski urbar bi pričakovali že prej, a tisti iz 1253 je bil verjetno še prezgoden, tistemu iz 1306–1309 pa manjka gorjanski del. Zakaj ni Poljšice v popisu odvetniških pravic goriške-

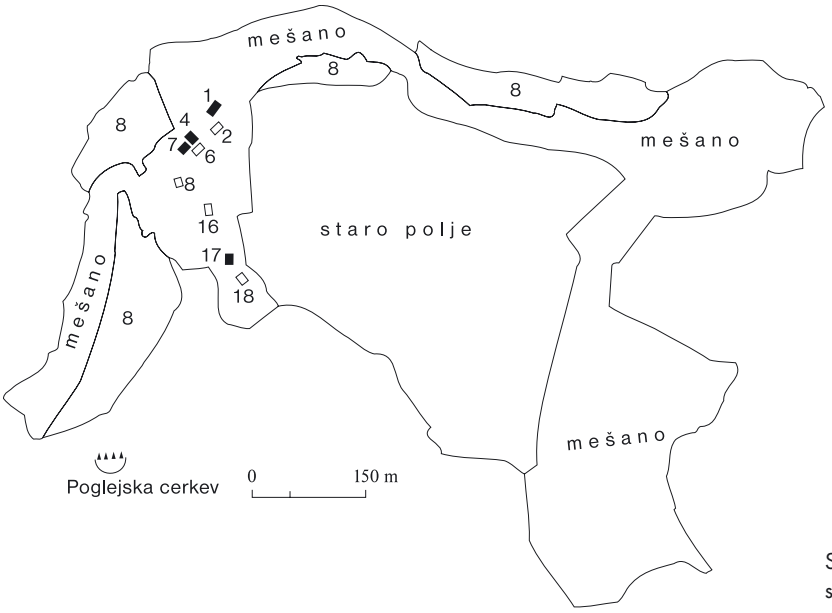

Sl. 3.27: Poljšica. Končna stopnja ureditve polja.

ga grofa iz leta 1368 *(UBŠ, 194*–195), ni jasno. V urbarju iz 1602 pa ima Briksen na Poljšici že končno število kmetij, to je 5: 1, 2, 6, 17, 18 *(Briks. urb. 1602).* Med 1464 in 1602 si je torej pridobil še dve kmetiji (17, 18), vsaj eno od obeh od naslednikov Linharta Steinerja.

V 14. st. se omenja še ena kmetija, ki je bila v lasti Kranschrotov *(1354 27/4, CKSL)* in verjetno jo je kupil Nikolaj Steiner *(1390 3/6,* AS; *1393 21/10, CKSL).* Verjetno jo je pozneje kot del dediščine dobil Linhart Steiner *(1428 8/2, CKSL).* Gospostvo Kamen tu ni imelo posesti. Njen lastnik v poznejših stoletjih je bil Briksen.

Kranschroti so prodali Lambergarjem tudi senožet na Rčitnem na vzhodnih obronkih Pokljuke in travnik pod Poljšico, ki je ležal poleg Klinerjevega travnika (*1390 5/3, CKSL).* Istoimenski kmet je orientacijska točka (Klynerjeva kmetija) tudi za 1436 *(CF, f. 27 v.).* Leta 1467 se omenja na Poljšici Miklaw Kliner (1467 *23/9, CKSL), v* radovljiškem urbarju 1498 pa Ulrik Miclaw, morda njegov sin *(Rad. urb. 1498).* Na istem mestu nastopa v urbarju iz 1579 Andrej Klinar *(Rad. urb. 1579).* Ali gre ves čas za isto kmetijo ali ne, je težko presoditi. Ime je lahko kdaj tudi prešlo z ene hiše na drugo, npr. s poroko. Vsekakor pa je "radovljiški" Kliner živel na kmetiji št. 16, kjer se je njegov priimek ohranil tudi kot hišno ime Klinar *(Fr. kat., občina Poljšica, L 210 Poljšica, 15).*

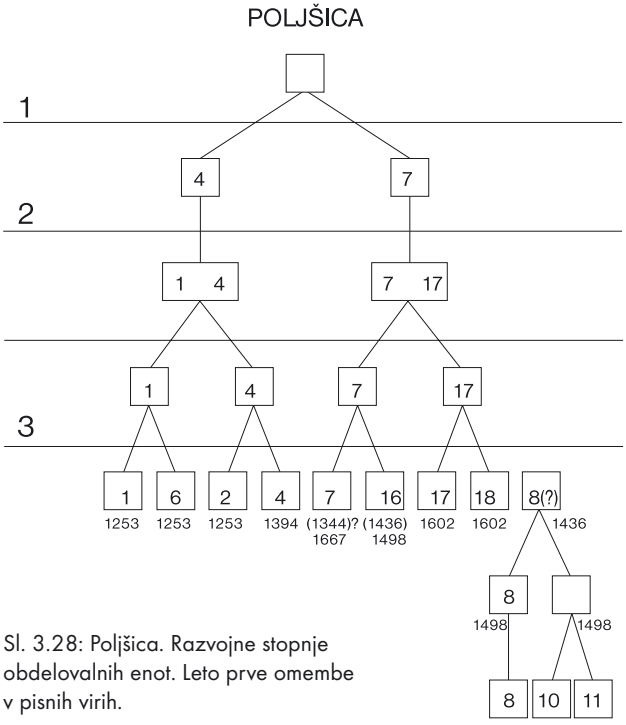

Sl. 3.28: Poljšica. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih.

V 14. st. se omenja na Poljšici še en dvor, ki je ortenburški fevd in ga je Hensel z Zgoše zastavil ženi Wendlein za jutrnjo *(1394 1/11, CKSL).* Verjetno je dvor s tem tudi izgubil, saj so ga 1436 Celjani kot dediči Ortenburžanov dali v fevd Henslovemu sorodniku (glej

*pogl. 5.*3) Hansu Grimšičarju *(CF, 27. v.),* ki ga je imel še med 1457–1461 *(HCF, f. 37').* Leta 1498 sta v radovljiškem urbarju na Poljšici vpisani dve kmetiji – 16, 4 *(Rad. urb. 1498).* Ena je Klinarjeva domačija (16), druga pa mi pomeni nekdanji grimšiški dvor (4). Če zaupamo mnenju, da se Klinarjevo ime drži ves čas iste kmetije, nam enačitev kmetije 4 in nekdanjega grimšiškega dvora potrjuje tudi krajevni opis iz 1436, ki pravi, da leži dvor pod Klinarjevo kmetijo *(CF, f. 27. v.).* V resnici stoji kmetija 16 nekoliko više na pobočju kot 4.

Leta 1436 se na Poljšici omenja še en nekdanji ortenburški fevd. To je posest, ki sta jo imela Jeronim Mencziger s Poljšice in Niclaw, njegov bratranec, na Poljšici ter 2 njivi pri Zgornjih Gorjah *(CF, f. 40*). Ta fevd sta imela še med 1457–1461 *(HCF, f. 29').* Po njuni smrti so si dediči posest razdelili, saj je v urbarju 1498 opisana že kot dve posesti *(Rad. urb. 1498),* ki sta ju imela Šoberlova vdova in Jurij Miklavič, v čigar priimku lahko slutimo ime nekdanjega Niclawa. Leta 1579 je imel prvo posest Šoberle, drugo pa Jernej Miklavšič in Jakob Pešlap *(Rad. urb. 1579).* Spričo dvolastništva druge posesti je tudi ta razpadla in sredi 18. st. so bile tu tri enote: 8, ki velja kot polovična kmetija, ter 10 in 11, ki sta označeni kot četrtinski kmetiji. Vse tri so radovljiške *(RDA, fasc. 282).*

To podobo potrjuje tudi kataster, po katerem se posest vseh treh tesno prepleta in kaže na nekdanjo celovitost. Pri tem je treba omeniti, da ima že po jožefinskem katastru enota 11 le še eno njivico na Zgornjem polju nad kmetom Borštnarjem jugozahodno od vasi, ki je očitno najmlajša pridobitev, vse drugo je izgubila v korist kmetije 18. To spremembo lastništva potrjuje tudi podatek, da celotna kmetija 18 spada sicer pod Briksen, le nekdanja posest 11 je podložna Radovljici. V posestih 8, 10, 11 (radovljiški del 18) lahko torej vidimo fevd iz 1436.

Leta 1667 je bil znan tudi lastnik kmetije 7, to je bil beneficij Naše gospe in Sv. Katarine iz Lesc *(Urb. Sv. Katarine 1667),* ki si je svojo posest pridobil neznano kdaj od neznanega lastnika, morda posredno od Briksna, saj jo verjetno lahko enačimo z briksenskim dvorom iz 14. stoletja.

Iz vsega prikazanega lahko izluščimo naslednje obrise razvoja. Morda si je že v 11. st. Briksen pridobil na Poljšici s katero od krajevno nedoločljivih darovnic razširjeno obdelovalno enoto (7). Ta je tedaj obsegala najmanj dve kmetiji (7, 17). To posest je podelil Briksen v fevd. Na njem je živel v drugi polovici 12. st. ministerijal Rudeger. Druga razširjena obdelovalna enota (4) je postala do 13. st. ortenburški fevd in na njem so živeli ortenburški ministerijali. Tri kmetije od tega fevda (2, 1, 6) je 1253 dobil Briksen. Če drži ta domneva, je bila tedaj že končana tudi zadnja stopnja razvoja poglejskega polja (prim.: *3.6.b*). Sčasoma so se Briksnu njegovi poglejski ministerijali vse bolj odtujevali. V 14. st. je bil prisiljen od njih kupovati svojo lastno posest. Kranschroti so postali do konca tega stoletja ortenburški fevdniki (prim. *pogl. 5.4)* in odtujili preostali del bivšega briksenskega fevda. Ortenburžanom je po 1253 ostal še sedež podložnega dvora (4) in dajali so ga v fevd raznim fevdnikom.

Konec 14. st. sta bila na Poljšici torej dva velika posestnika: Briksen in Ortenburžani (posredno preko svojih fevdnikov). Oboji so imeli delež pri obeh dvorih. To je bilo posestno stanje, pri katerem si najlaže zamišljamo nastanek kmetije 8 (prim.: *3.6.b*). Namen nastanka je mogoče najti v priimku hasnovalcev (od hasek, hasnovati = je imeti v užitek) – Mencziger. Če je možna misel, da njegovo osnovo tvori beseda "metze" = žitna mera, mernik, je bil mencziger človek, ki je imel opravka z merami. V tem primeru bi šlo torej za prvotno službeni fevd v zvezi s pobiranjem določenih dajatev.

Pozneje je del posesti ortenburških fevdnikov, kot smo že videli, prešel k Briksnu.

3.7 PODHOM

3.7.a NARAVNI POGOJI *(sl. 3.29)*

Prostor vasi Podhom je omejen na zahodu z gričem Radolco, grebenom Fortuno in Grabnom – sotesko Radovne. Na severu se naslanja na pobočja hriba Homa (odtod ime vasi), na jugu se pogreza v močvirno ravnino Blata, na vzhodu pa se pri Sebenjah prepleta z zasipškim zemljiščem. Pa tudi tako omejeno ozemlje ni v celoti ravno, o čemer pričajo tudi ledinska imena (V megrah, V beržiči, Vobočenca, V klanci, Na doli, V hribeh, Na vrskah, V brdi ...), ostala površina je bila sodeč po imenih poraščena z gozdom, deloma so bili tam tudi travniki (Na gaberce, V dromažu – drma = gozd,

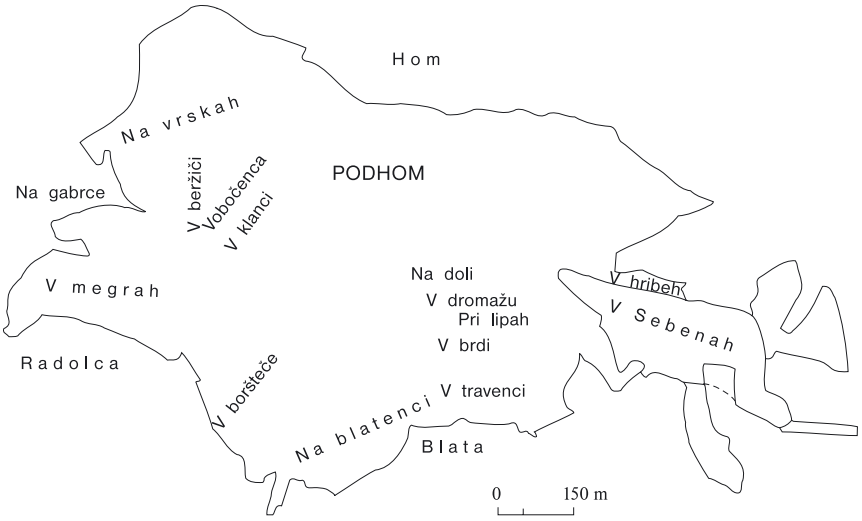

Sl. 3.29: Podhom. Vaško zemljišče in ledinska imena.

V boršteče, Pri lipah; številne ledine V travenci), pri čemer je bil na južnem delu svet močviren (Na blatenci). Dobre njivske zemlje je le malo. Še ta se vleče v ozkih pasovih severno in južno mimo vasi in se vzhodno od nje združi v nekoliko večji kos sklenjenega dobrega zemljišča. V celoti gledano svet za naselitev ni najboljši.

NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.30; 3.31)* 3.7.b

Vas se deli na več skupin poslopij kmetij 15, 16, 17; 10, 11, 12, 13, 14; 5, 6, 7; 8, 9. Deleži posameznih kmetij so na polju dodobra premešani, vendar je mogoče ugotoviti ponavljajoče se sosedske skupine, ki se skoraj v celoti ujemajo s posameznimi gručami hiš v vasi. Izjema je le št. 13, ki je s poslopjem sosednja skupini 10, 11, 12, 14, njeno polje pa dokazuje, da pripada skupini 15, 16, 17. Tudi kmetiji 8 in 9 nista samostojni, ampak se njuno polje prepleta s skupino 5, 6, 7.

Vas je torej mogoče razdeliti na tri skupine kmetij: A (5, 6, 7, 8, 9), B (10, 11, 12, 14), C (13, 15, 16, 17). Njihova posest je enakomerno prepleteno razporejena po večini vaškega ozemlja (*sl. 3.30*). Izjema so pobočja nad Radovno in proti Fortuni, ki so območje kajžarskega krčenja, in sklenjeno cerkveno zemljišče v Sebenjah. O kakem prvotnem jedru polja ni mogoče govoriti. Edini večji kos

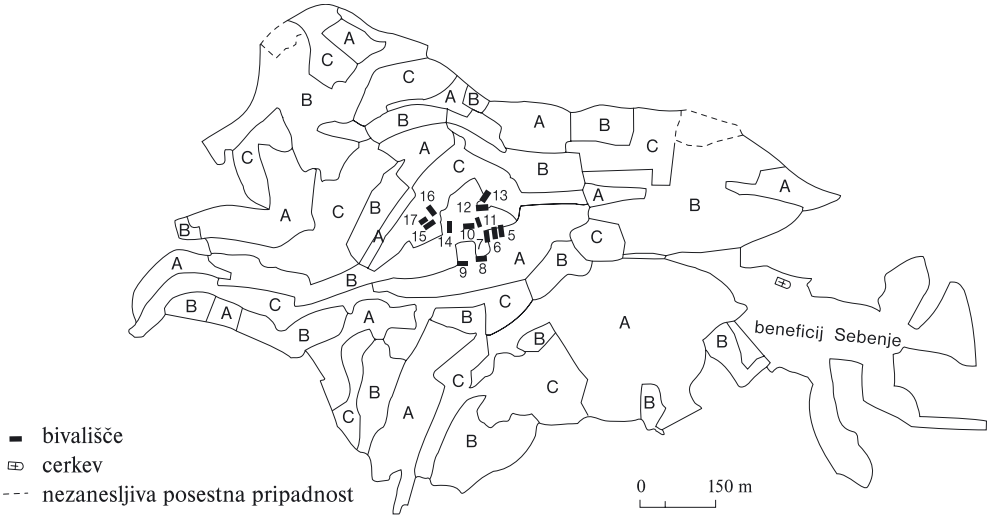

Sl. 3.30: Podhom. Razdelitev vaškega zemljišča.

dobre zemlje je enakomerno razdeljen med vse tri. Pri tem sta dve skupini kmetij dobili tudi dva večja kosa sklenjenega zemljišča: A južno od poti proti Zasipu pri Sebenjah, B pa severno. Pri prvi so bili to nedvomno travniki, ki so taki ostali v večjem delu ves čas, druga pa je imela v 18. st. tam večinoma njive, prvotno morda tudi travnike. Tretja enota v 18. st. ni imela takega velikega kosa zemljišča (travnika?). Morda ji je prvotno pripadal travnik v Sebenjah, ki pa ji je bil odtujen in je pozneje pomenil jedro cerkvenega beneficija Sebenje.

Velikost njivskih površin enote A v 18. st. je bila približno 12 ha, B 13 ha, C 11 ha. Pri tem je treba računati, da je bil prvotni obseg njivskih površin manjši in da so pri drobljenju osnovnih treh obdelovalnih enot na posamezne kmetije obdelali tudi nekatere travnike. Odtod tudi lahko izvirajo razlike med njivskimi površinami enot, pa tudi med posameznimi kmetijami. Prva enota je bila do 18. st. razdeljena na 5 kmetij, od katerih je št. 8 veljala za polovično. Velikost njivskih površin: 5 – 2,4 ha, 6 – 1,9 ha, 7 – 2,5 ha, 8 – 1,8 ha, 9 – 3,3 ha. Majhnost kmetij 6 in 8, veljavnost 8 za polovično ter prepletenost njune posesti navajajo k misli, da gre prvotno za eno kmetijo, ki se je razdelila.

Druga enota je bila razdeljena na 4 kmetije: 10 – 3,6 ha (rekonstruirano), 11 – 3,3 ha (rekonstruirano), 12 – 3 ha, 14 – 3 ha.

Tretja enota je bila v 18. st. sestavljena iz 4 kmetij: 13 – 2,3 ha, 15 – 2,6 ha, 16 – 3 ha, 17 – 3 ha. Razmeroma majhne njivske površine kmetije 13, prostorska odmaknjenost njenega bivališča od matične skupine hiš in prepletenost posesti s št. 17 navajajo na misel, da gre prvotno za eno kmetijo. Njivske površine sebenjskega beneficija so merile približno 3,1 ha.

3.7.c ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.31)*

Izredna razdrobljenost in premešanost posesti kažeta, da je bilo sprva število kmetij precej manjše kot na koncu razvoja vasi. Verjetno je na samem začetku mogoče računati s tremi obdelovalnimi enotami, ni pa nujno, da so obsegale kaj več kot eno kmetijo. Prvotno polje je iskati severovzhodno in verjetno tudi severozahodno od vasi. Zaradi večkratnih cepitev, ki jim je sledilo postopno krčenje, je prišlo do neurejenega pridobivanja zemljišča, ki pa so ga morda vsaj še nekaj časa vodili gospodarji osnovnih treh obdelovalnih enot. Vsaka je imela tudi svoj velik kos sklenjenih travnikov. Travniki tretje enote C (glej: *3.7.b*) še nosijo ime prvotnega lastnika Seben(oslav)a. Ime Sebenje je namreč mogoče izpeljati iz osebnega imena *(Bezlaj 1961, 178)*.

Pozneje je bila zemlja razdeljena med več družin in je postopoma prehajala k novim gospodarjem. Spomin na nekdanji posestni sedež se je ohranil v imenu kmetije 14, D(v)ornik – "Dornickh" *(Cenitev 1684)*. Seben(oslavov)a enota je verjetno že pred tem izgubila svoj travnik, ki zato posestno ni bil razdrobljen, ampak je prešel k novim lastnikom kot en kos.

Prva omemba Podhoma v pisanih virih je šele iz 14. st. *(1345 10/4, CKSL)*. Po tej listini je Jensel "von Hof" prodal kmetijo, ki je bila briksenski fevd, stricu Viljemu I. Lambergarju. Listina dokazuje, da je imel Briksen posest v Podhomu že veliko pred 1464, ko se prvič omenja v urbarju *(UBŠ, 197)*. Najverjetneje je bila posest prej v fevdu in zato ni bila vpisana v urbar. Ker je bila z omenjeno prodajo kmetija Briksnu praktično že odtujena, je zelo verjetno, da je bila v fevdu že precej časa, prav verjetno že v 13. stoletju. Ni nemogoče, da je Briksen že takrat imel vsaj posredno kmetije, ki so bile pozneje vpisane v urbar 1464. Leta 1602 je imel Briksen v Podhomu 5 celih (6, 7, 10, 15, 16) in eno polovično kmetijo št. 8 *(Briks. urb. 1602)*. Kdaj in kako si je Briksen kmetije

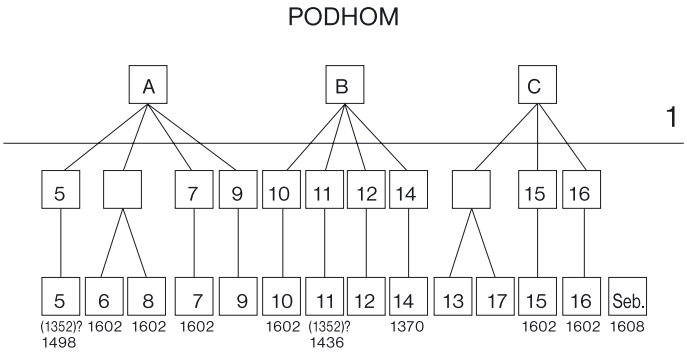

Sl. 3.31: Podhom. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih. Seb. = beneficij Sebenje.

pridobil, ostaja nejasno. Zanimivo pa je, da si je pridobil od prvotno najmočnejše razširjene obdelovalne enote (10, 11, 12, 14) le eno kmetijo (10). Ta enota vztraja zato morda dlje in tako edina še ohranja slovensko ime svojega sedeža.

V 14. st. se v Podhomu poleg že omenjene kmetije pojavlja v raznih listinah še druga nebriksenska posest. Leta 1352 so bratje Reynmani z Bleda prodali stricu Nikolaju Sumerekerju 3 kmetije, od katerih je 2 obdeloval en sam podložnik *(1352 24/9, CKSL).* Leta 1370 je Katarina, žena pokojnega Nikolaja Lambergarja, prodala svojo jutrnjo, ki jo je dobila od moža, Viljemu III. Lambergarju: 1 dvor skupaj s travnikom in 2 kmetiji *(1370 19/4, CKSL).* Leta 1388 je morda dal isti kmetiji Nikolaj Stayner za jutrnjo ženi Katarini, hčerki Viljema III. Lambergarja *(1388 8/3, CKSL).*

Kaj predstavlja našteta posest? Najprej je treba razjasniti, ali gre za različno posest ali večkrat za isto. V vseh treh primerih gre za različne prodajalce, kupec pa je dvakrat Viljem Lambergar, enkrat prvi, drugič tretji svojega imena (prim.: *5.6).* Iz zapisanega sledi, da gre za tri različne posesti. Če vse seštejemo, znese to 6 kmetij, 1 dvor in 1 travnik. Če temu prištejemo še briksenskih 5 kmetij in 1/2 kmetije, dobimo isto število kmetij kot v 18. st., 13 *(RDA, fasc.: 17, 49, 181, 247, 282).* Tudi razmerje med briksenskimi in drugimi kmetijami je potemtakem enako. Le lastniki so bili drugi. Tri so imeli Grimšičarji (12, 13, 14), 2 Radovljica (5, 11), po 1 pa farna cerkev sv. Jurija iz Zgornjih Gorij (9) in župnišče iz Zgornjih Gorij (17). Grimšičarji so bili tudi lastniki kmetije Dornik (14), torej dvora iz 14. stoletja. Ta se kot dvor omenja zadnjič 1464, tedaj še kot del dediščine, ki jo je dobil Jurij Lambergar *(1464 28/10, AS).* Grimšiška posest v Podhomu je torej razmeroma mlada. Od preostalih 4 kmetij iz 14. st. 2 postaneta cerkveni (Sv. Jurij in župnišče v Zgornjih Gorjah), 2 pa od gospostva Radovljica. Radovljiški najverjetneje izvirata iz Sumerekerjeve posesti, ki je po izumrtju rodbine (glej: *5*) prešla k drugim lastnikom.

Travnik, ki se omenja 1370, verjetno lahko poistovetimo s "Sebenjami". Dejstvo, da se navaja posebej, priča, da ni bil sestavni del neke kmetije, ampak hasnovalsko ločena celota (glej prej). Kot taka je lahko prešla v lastništvo briksenskih gradiščanov na Bledu. Zato je sestavljala jedro cerkvenega beneficija, ki ga je ustanovila v korist radovljiškega kaplana Ana Marija Lenkovič, ki je v Sebenjah 1608 tudi zgradila cerkev *(Gornik 1967, 127).*

Prikazani lastniškoposestni razvoj ne daje trdnih opornih točk za razlago poljskega razvoja. Dokazuje le, da so tri obdelovalne enote v Podhomu nastale pred obdobjem fevdalne razdrobljenosti in da je njivska razdelitev v Sebenjah sad novoveške kolonizacije.

Poglejmo si še usodo radovljiške posesti. Rekli smo že, da je zelo verjetno izvirala iz kmetij, podedovanih po Sumerekerjih. Ti so v Podhomu kupili tri kmetije, od katerih je dve obdeloval isti podložnik *(1352 24/9, CKSL).* Kaj verjetno je, da so pozneje pripadle radovljiškemu gospostvu, tedaj pač ortenburških in za njimi celjskih grofov. Leta 1436 je podelil celjski grof bivše ortenburške fevde: 1 kmetijo je dobil kot polovico edlinške posesti ("edlingtumb") Andrej iz Podhoma, 1 pa kot edlinško posest ("edling gut") vdova Helena, hči pokojnega Martina iz Žirovnice, kjer je živel njen brat Janez, tudi lastnik edlinške posesti *(CF, f. 12 v.)*, in žena pokojnega Kristana iz Podhoma *(CF, f. 40).* V letih 1457–1461 sta omenjena v fevdni knjigi še ista fevdnika, a z obratno označitvijo velikosti posesti; prvi je imel celo, drugi pa polovico *(HCF, f. 29, 29').* To kaže,da gre prvotno za eno posest, ki je bila pozneje razdeljena.

1498 je bil na eni kmetiji župan Ingenuin ("Jenuin") – št. 5, na drugi, ki je označena kot edlinška ("edlthumb"), pa Janez *(Rad. urb. 1498)* – št. 11. Radovljiškemu gospostvu podložno posest, ki pa je bila manj obremenjena kot prej omenjeni kmetiji, sta imela tedaj še dva solastnika, verjetno je šlo za drugo polovico edlinške posesti, ki se je še enkrat delila. V tem obdobju je živel v Podhomu tudi Jurij, ki se je 1505 ali 1506 poročil s Polyxeno, vdovo po Kreigu, gradiščanu na Bledu *(Gornik 1967, 121).* Jurij je bil še posebno znan po svojem izžemanju blejskih briksenskih podložnikov (prim.: *Gornik 1967, 41–45*). Verjetno je pripadal rodbini Lambergarjev ali pa Grimšičarjev, je pa zaradi tega, ker je tedaj živel v Podhomu, po njem nosil tudi ime. To bi bila tudi možna pot sebenjskega travnika do blejskih gradiščanov. Morda je bil doma prav na poznejši Dornikovi domačiji (št. 14).

Preostala kmetija (št. 11) z značajem plemiške posesti je to lastnost ohranila še v 17. stoletje. Leta 1579 se fevdnost kmetije ne omenja, ampak je označena kot 1/2 kmetije, ki pa je resda le denarno obremenjena *(Rad. urb. 1579).* Na njej je živel Janez Dinstman ("Janesch Diennstman"). Pač

pa je bila še 1623 posest Hansa Dinstmana označena kot fevdna kmetija, ki se imenuje edlinška posest ("ein Lehens hueben das Edlthumb genant") *(Kom. za fevd. zadeve, 10 (7) št. 224 – Kom. fevd., 16, AS)*. V 18. st. je bila kmetija izenačena z drugimi, vendar še vedno ocenjena kot polovična, priimek Dinstman pa se je ohranil v hišnem imenu Dežman (št. 11). Eden od podhomskih Dinstmanov je bil v prvi polovici 16. st. tudi Janez (morda stric Janeza iz druge polovice stoletja), ki je imel skupaj z Lovrencem Močnikom svobodniško (svobodnik, nemško Freisass, je bil kmet, ki je imel gospoščinske pravice pri kakem agrarnem viru dohodkov) kmetijo v Radovljici *(Im. knj. 1–4)*. Druga polovica posesti je v terezijanskem katastru sicer že vpisana kot dve četrtinski kmetiji, a brez hišne številke, kar je pri posesti radovljiškega gospostva izjemno *(RDA, fasc. 282)*. Že v jožefinskem katastru o njiju ni sledu. Verjetno ju je kupil lastnik prve polovice, eno parcelo pa lastnik št. 10. To bi bila razlaga za razliko med poimenovano velikostjo kmetije kot polovične (glej: *3.7.b*) in dejansko velikostjo posesti.

3.8 SPODNJA BOHINJSKA BELA

3.8.a NARAVNI POGOJI

Vaško zemljišče je stisnjeno v ozek prostor med Savo Bohinjko na jugu in skalnatimi pobočji Gradišča, Kamne gorice in Osojnice na severu. Na zahodu sega do potoka Suhe, na vzhodu pa se končuje s tesnijo med Savo in Osojnico. Po sredini zemljišče režeta dva potoka, večji Belica in manjši Blato. Vas leži ob desnem bregu Belice pri njenem izhodu iz tesni med Gradiščem in Kamno gorico. Ravnega polja v enem kosu je razmeroma malo, saj je zemljišče razgibano zaradi potočnih strug in savskih jež. Večji ravni površini sta le: južno ob vasi, ki je največja, in dolga nepravilna ozka proga vzhodno od vasi – Pod rojam. Na teh površinah je tudi dobra rodovitna zemlja, južno ob vasi je je največji sklenjen kos, velik približno 7 ha.

3.8.b NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.32)*

Vaški tloris je preprost, saj ga sestavlja le 5 kmetij: na levem bregu Belice št. 17, na desnem pa skupaj v vrsti stoječe 3, 4, 5 in nekoliko stran na drugi strani poti 2.

Vaško zemljišče je močno razdrobljeno med različne lastnike. Že na polju južno od vasi imajo nekaj njiv posestniki iz Zgornje Bohinjske Bele, močno pa so udeleženi tudi na polju južno od ledine Pod rojam. Tu je tudi kajžarska posest obeh vasi. Zanimivo je, da je kajžarska posest Spodnje Bohinjske Bele raztresena po celotnem vaškem zemljišču, kar je mogoče razložiti z izrednim dro-

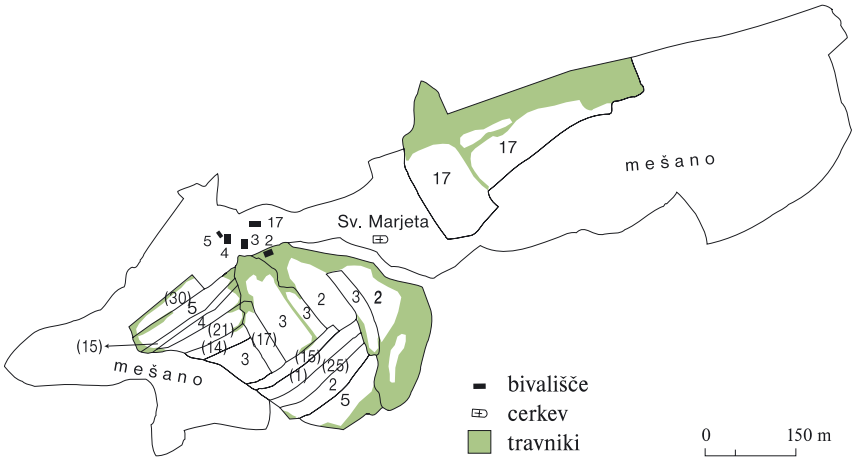

Sl. 3.32: Spodnja Bohinjska Bela. Razdelitev vaškega zemljišča.

bljenjem kmetij. Kmetije 2–5 imajo njive medsebojno pomešane predvsem na polju južno pod vasjo, zato po naravnih pogojih in po prikazani posestni razdelitvi lahko tu vidimo prvotno poljsko jedro.

Kmetija 17 ima polje v celku Pod rojam in na njenem zemljišču je tudi mlin ob Blatu. Njivske površine v sklenjenem vaškem polju po posameznih kmetijah so: 2 – 1,9 ha, 3 – 1,8 ha, 4 – 0,3 ha, 5 – l ha, 17 – 2,7 ha. Poleg teh je še velik delež kajžarskih njiv in celo nekaj njiv kmetov iz sosednje belske vasi. Vprašljivo je, ali je majhnost kmetij 4 in 5 mogoče razložiti le z drobljenjem njune posesti ali pa je mogoče še dodatno predvidevati, da sta nekoč sestavljali celoto. Izjemna velikost kmetije št. 17 kaže, da je nastala v drugačnih okoliščinah kot druge štiri. Na najstarejšem polju nima deleža.

Prvotno so bila v vasi torej 3 do 4 bivališča (2, 3, 4, 5) kot ena ali več obdelovalnih enot. Pozneje je nastala kmetija 17 s sedežem in poljem v celku na levem bregu Belice. Na robu tega zemljišča je bila v 15. st. postavljena cerkev Sv. Marjete, za gradnjo katere so izkoristili kamnito gradivo, ki ga je ostalo od ruševine poznoantične stavbe na istem mestu (primerjaj: Leben, Lux 2007). Kmetiji 4 in 5 sta se pozneje razdelili na številne kajže.

ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI 3.8.c

O času nastanka vasi in njenih lastnikih je mogoče navesti le nekaj domnev. Svoje ime je vas dobila po potoku, ob katerem leži. Že zato imamo lahko Zgornjo Bohinjsko Belo za mlajšo, saj leži ob potoku Suhi. Kljub temu je prvič omenjena že 1253 *(UBŠ, 186),* Spodnja Bohinjska Bela je torej precej starejša. Po pisnih virih v njej neposredno ni mogoče slutiti nekdanje briksenske posesti (prim. *pogl. 3.15.c),* zato je možno, da je nastala že pred širjenjem briksenske posesti na Bledu. Vendar kratek razvoj njene poljske razdelitve priča, da je med blejskimi vasmi razmeroma mlada. Tako se zdi, da je lahko nastala najprej v 10. stoletju.

V poznejših stoletjih je vas prišla v podložništvo radovljiškemu gospostvu in je v njegovem urbarju prvič omenjena 1498 *(Rad. urb. 1498).* Tedaj je bilo v njej že vseh pet kmetij. Kmetija 17 je torej nastala v prejšnjih stoletjih, najverjetneje takrat, ko je vas prešla (prim. *pogl. 7)* v roke velikih fevdalcev – Ortenburžanov(?). Že v 14. st. je bila namreč na Bohinjski Beli izpričana ortenburška desetina *(1375 15/4, CKSL).* Ortenburžani(?) bi lahko naselili kmetijo 17, na kateri je bil morda že od začetka mlin.

Vaški lastnik se tudi pozneje ni spreminjal. Urbarji kažejo le naglo drobljenje posesti. Leta 1579 je bilo v vasi že 5 kajžarjev *(Rad. urb. 1579).* Očitno sta se najbolj drobili kmetiji 4 in 5. Sredi 18. st. je bila druga označena le še kot polovična, prva pa prav tako, a je bila nato oznaka prečrtana, saj je bila po velikosti posesti dejansko že navadna kajža *(RDA, fasc. 282).* Vaški priimek Kolbl kaže, da je tolikšno drobitev omogočalo dodatno zaslužkarstvo z oglarjenjem.

GRAD - BLED 3.9

NARAVNI POGOJI *(sl. 3.33)* 3.9.a

Grejsko (stara domača pridevniška oblika) zemljišče na zahodu omejujejo pobočja Blejskega gradu, Bledca in močvirni travniki, na severu sega nekoliko čez potok Rečico in meji z gmajno Dobravca, na jugu se naslanja na jezersko obalo, na vzhodu se prepleta z zagoriškim zemljiščem. Vaško zemljišče na jugu in severu režeta ledeniški moreni (severna – Na rebre, južna – Na pecovce, Križna gorica), zaradi česar je ravnina le med obema morenama in delno južno od njiju proti jezeru. Južna ravnica je močvirna (Za bajerjam, Pr potoko, V mlake), severno ravnico pa zožuje čeznjo tekoči potok Rečica. Zato ni čudno, da je dobro rodovitna njivska zemlja le na ravnici med Pecovco in Rečico. Ni je malo, približno 18 ha. Zemljišče severno od Rečice je nekoč pokrival dobov gozd (Dobravca, Na dobah, V boršto).

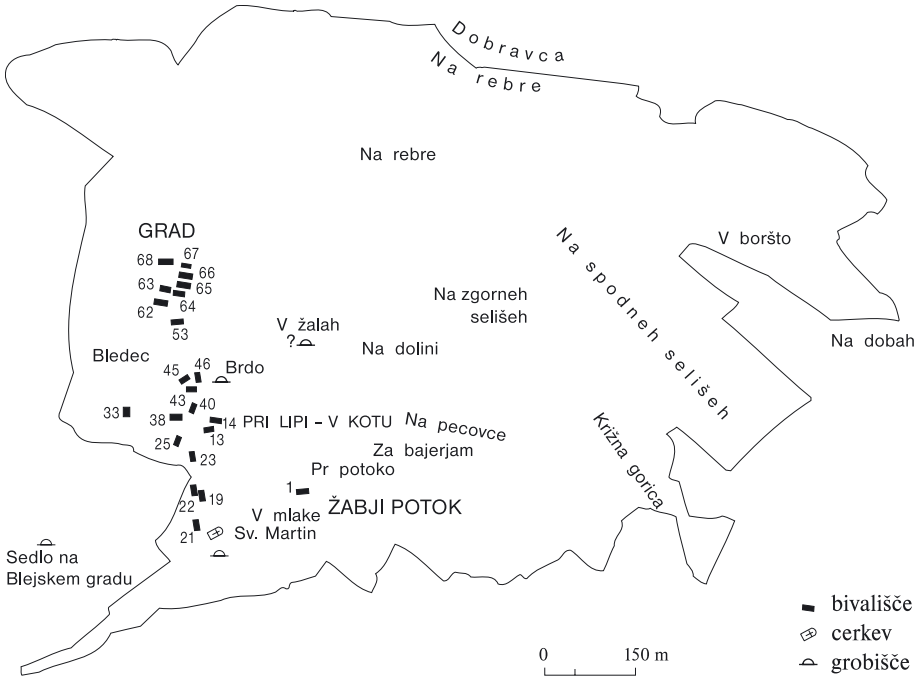

Sl. 3.33: Grad – Bled. Vaško zemljišče in ledinska imena.

3.9.b NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.33–3.35)*

Vaški tloris je sestavljen iz več skupin hiš. Na severu ob poti proti Zasipu je obcestno jedro sestavljeno iz osmih kmetij (53, 62–68). Ob južnem vznožju Bledca je neurejeno gručasto jedro iz desetih kmetij (13, 14, 23, 25, 33, 38, 40, 43, 45, 46). Kot njegov južni podaljšek je skupina kmetij pri cerkvi Sv. Martina (19, 21, 22). Precej oddaljena leži jugovzhodno od vasi še ena osamljena kmetija (1). Poljska razdelitev se v grobem ujema s prikazano členitvijo vasi. Večino dobro rodovitne zemlje imajo kmetije iz obcestnega jedra. Te imajo zemljišča na sosednjih ledinah zahodno, severno in vzhodno. Edina, ki ima nekaj njiv tudi južno, je kmetija 62. Nekaj njiv na dobro rodovitni zemlji imajo še nekatere kmetije iz srednjega gručastega jedra (33, 38, 45, 46). Kmetije tega jedra imajo sicer njive na južnem in vzhodnem delu vaškega zemljišča, nekaj pa tudi severno čez potok Rečico. Kmetije pri cerkvi Sv. Martina imajo zemljo okoli cerkve v sklenjenem kosu, sicer pa precej enakomerno raztreseno po celotnem vaškem zemljišču. Le na dobro rodovitni zemlji ima njive samo župnišče (21). Osamljena kmetija 1 ima zemljišče v enem kosu na južnem robu vaške zemlje.

Taka poljska razdelitev dokazuje, da je najstarejši del vasi severno obcestno jedro. Napačno je prejšnje mnenje, da je najstarejši gručasti del v sredini vasi *(Pleterski 1978, 383)*. Edina kmetija, ki ima njive le na najrodovitnejši zemlji, je 64, zato sklepam, da je iz razporeditve njenih njiv najlaže sklepati na način prve razdelitve polja. Dobro rodovitno polje je razdeljeno na več pravokotnih blokov vzporednih njiv. Omejujejo ga poti. Na zahodu je pot iz Gradu proti Zasipu, na severu je potok Rečica, na vzhodu je pot od potoka Rečica proti Zagoricam, na jugu je pot med Zagoricami in Gradom. Na sredi tako omejenega polja stoji znamenje na križišču dveh poti. Ena seka polje od zahoda proti vzhodu, druga od znamenja na severu proti jugu. Severno od znamenja poti sicer ni, vendar je opazno, da so na zahodnem delu polja njive usmerjene od zahoda proti vzhodu, na vzhodnem delu pa od severa proti jugu. Polje torej navidezno razpada na četrtine. Južni del jugozahodne četrtine je posestno precej razdrobljen, enako je z jugovzhodno, ki je poleg delitve zahod–vzhod razdeljena še od severa proti jugu. Kmetija 64 ima veliko njivo v severozahodni četrtini, njivo v jugovzhodni četrtini in njivo v severovzhodni četrtini. Kljub temu, da so le tri, merijo kar 2,8 ha. V oči bode dejstvo, da v jugozahodni četrtini nima njive. Ali je ta kmetija le del neke večje starejše obdelovalne enote ali pa je odgovor drugačen?

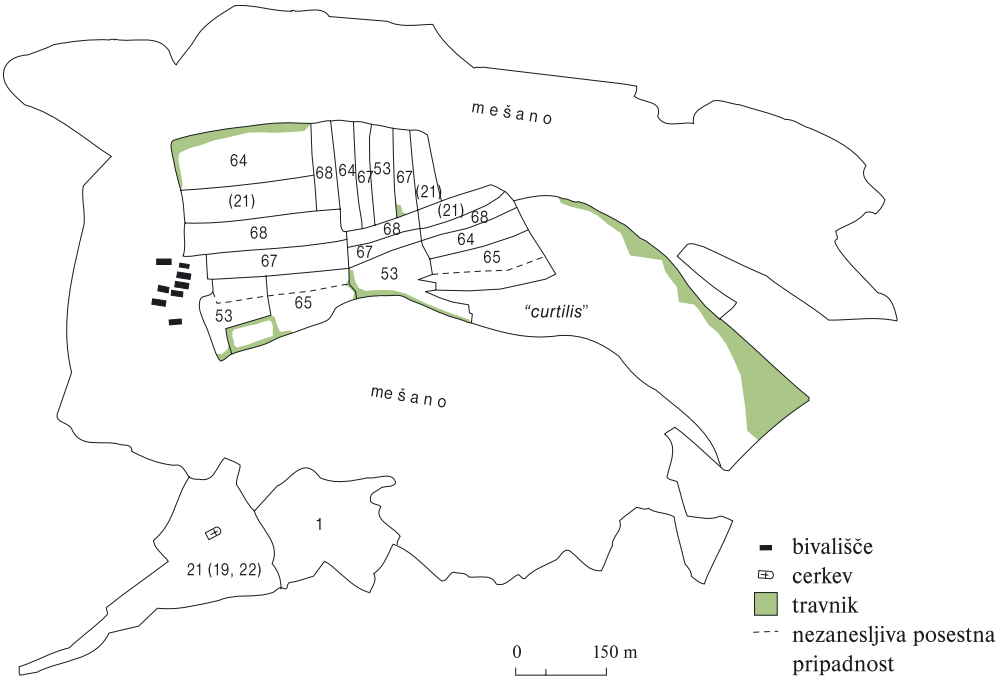

Sl. 3.34: Grad – Bled. Razdelitev vaškega zemljišča.

Kmetija 64 tvori celoto le z vsemi drugimi kmetijami severnega jedra, kar pomeni, da ne gre za del razširjene obdelovalne enote. Razumljivo pa je, da vse kmetije ene vasi na njenem zemljišču vedno sestavljajo celoto, čeprav so vsaka zase obdelovalna enota. Kmetija 64 je torej ohranila podobo prvotne obdelovalne enote.

Njive v jugozahodni četrtini se po obliki in velikosti najbolje ujemajo z njivami v severozahodni četrtini. Obe četrtini je tako smiselno šteti za enoten blok. Prvotna razdelitev polja bi bila lahko torej taka: razdeljeno je bilo na zahodno in vzhodno polovico. Vsaka kmetija je imela eno veliko njivo v zahodni polovici. Vzhodna polovica je bila naprej razdeljena na dve četrtini in vsaka kmetija je imela v vsaki po eno njivo. V tako opisanem polju imajo po jožefinskem katastru njive naslednje kmetije: 21 – 2,2 ha, 33 – l ha, 38 – 0,9 ha, 45 – 0,3 ha, 46 – 1 ha, 53 – 1,2 ha, 62 – 0,8 ha, 64 – 2,8 ha, 65 – 0,8 ha, 66 – 0,9 ha, 67 – 1,4 ha, 68 – 1,8 ha. Precejšnje razlike med njivskimi površinami kažejo, da je treba misliti na drobitev nekaterih kmetij. Če po jožefinskem katastru upoštevamo stanje konec 18. st. na celotnem zemljišču vasi Grad, je v resnici mogoče opaziti nekatere skupine ponavljajoče si sosednjih lastnikov. Izmed prej naštetih kmetij sestavljajo skupine: 45, 46, 53; 66, 67; 62, 68; 38, 33, 65. Poleg tega se zadnja skupina tesno povezuje s prvo, zato je mogoče, da gre prvotno za eno samo obdelovalno enoto, ali kar se mi zdi verjetneje, za dve obdelovalni enoti, ki ju je skupni lastnik naenkrat razdelil na več kmetij, ne da bi strogo upošteval stare meje med obema. Prvotne kmetije bi torej bile: 21 (le njive), 64, 68 (ki ima večji delež na prvotnem polju kot 62), 67 (iz istega razloga kot 68), 53 (enako kot prejšnji dve), 65(?) (njena poslopja so poleg prej naštetih). Vse imajo bivališča v severnem vaškem jedru ob poti proti Zasipu razen 21, ki kot župnišče stoji poleg cerkve Sv. Martina. Ker je župnišče najverjetneje drugotni lastnik (prim.: *3.9.c*), je lahko bivališče prvotnega lastnika prav tako stalo v severnem vaškem jedru. Njivske površine na prvotnem polju teh prvih obdelovalnih enot so: 21 – 2,2 ha, 53 – 2,5 ha, 64 – 2,8 ha, 65 – 2,7 ha, 67 – 2,3 ha, 68 – 2,6 ha.

Tako razdeljeno polje pa ne obsega vse jugovzhodne četrtine poljskega jedra, manjka njen jugovzhodni del. Ta pripada ledini Na zgorneh selišeh. Razdeljen je med mlajše kmetije, tako kot celoten blok polja Na spodneh selišeh, ki obsega sosednji sklenjeni kos srednje donosne poljske zemlje med Križno gorico in Rečico. Tu so bile njive očitno razdeljene pozneje, čeprav te površine sestavljajo smiselno celoto s poljskim jedrom.

S krčenjem okoliških travnikov so lahko tudi pozneje še nastajale nove njive. Po prepletanju posesti je mogoče sklepati na tele delitve: od 53 se je odcepila 45, ki je pozneje razpadla na 45 in 46, nato sta se od 45 odcepili še 40 in 43. Posest 65 je razpadla na 65 in 33, 38, ki sta se razcepili šele pozneje. Končno je iz posesti 65 nastala še 13. Od 67 se je odcepila 66, od 68 pa 62, od te pa 63. Iz posesti 21 sta se oblikovali še 19 in 22. Na novo so nastale 1, 14, 23 in 25, slednji sta bili sprva del ene kmetije. Te kmetije imajo njive na najslabšem zemljišču. Po jožefinskem katastru imajo kmetije naslednje njivske površine na sklenjenem zemljišču vasi Grad: 1 – 0,8 ha, 13 – 1,3 ha, 14 – 2,2 ha, 19 – 1,7 ha, 21 – 3,6 ha, 22 – 1,8 ha, 23 – 1,8 ha, 25 – 1,8 ha, 33 – 2,5 ha, 38 – 2,7 ha, 40 – 2,2 ha, 43 – 1,6 ha, 45 – 3,6 ha, 46 – 4,1 ha, 53 – 2 ha, 62 – 5,5 ha (po terezijanskem katastru in briksenskem urbarju iz okoli 1731 ima lastnik dve kmetiji), 63 – 2 ha, 64 – 2,8 ha, 65 – 4 ha, 66 – 2,6 ha, 67 – 2,1 ha, 68 – 3,1 ha.

3.9.c ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.35)*

Da je bil prostor poseljen že v predbriksenski dobi, pričajo zgodnjesrednjeveški grobovi iz treh ledeniških gomil južno pri poti Grad–Zagorice ob robu vaškega polja. Najvzhodneje je bil najden žgani žarni grob iz 7. st. (*Pleterski 2008, 35–36*). Na sosednji ledini V žalah je bilo v 19. stoletju najdenih nekaj okostij in dolgi saks (*Knific 2008, 21*). Najzahodneje je bilo na ledini Brdo na pobočju ledeniške gomile prav tako v 19. stoletju uničeno veliko zgodnjesrednjeveških skeletnih grobov (*Knific 2008, 21–22*). Vsi znani pridatki pripadajo starejši stopnji zgodnjesrednjeveške materialne kulture vzhodnih Alp (*Korošec 1979 –2, 11*). Grobišče je torej starejše od 9. stoletja. Najstarejši je žgani grob na vzhodu, nato se je grobišče širilo proti zahodu. Že v 7. st. je navada sežiganja pokojnikov prenehala. V prikazani najstarejši razdelitvi polja se to že naslanja na Žale, zato je mlajše od njih.

Naslednje zgodnjesrednjeveško grobišče je bilo odkrito južno ob cerkvi Sv. Martina (*Knific 2008, 23*). Ker so bili v grobovih tudi polmesečasti uhani, je grobišče obstajalo vsaj že v 10. stoletju. Verjetno je, da grobišči pripadata isti naselbini, prvo (Žale-Brdo) v njenem poganskem, drugo pa v krščanskem obdobju, ko bi bilo lahko hkrati pokopališče za vasi širšega okoliša. Grobišče Žale-Brdo leži južno od roba poljskega jedra, pokopališče ob cerkvi Sv. Martina pa na sklenjenem kosu cerkvene posesti radovljiške proštije (19, 21, 22).

Na podlagi starih in številnih grobov na Žalah-Brdu bi pričakovali tudi poljsko razdelitev s številnimi razvojnimi stopnjami. A teh ni. Možni sta vsaj dve razlagi, bodisi da se poljska razdelitev ni razvijala bodisi da je mlajša od grobišč. Ker bi bila prva možnost med blejskimi vasmi izjemna, pa tudi zaradi podatkov, ki jih ponujajo pisni viri (glej dalje), je verjetnejša druga razlaga. To, kaj se je zgodilo, nam nakazuje še tretje bližnje zgodnjesrednjeveško grobišče Sedlo na Blejskem gradu.

To drugo največje raziskano zgodnjesrednjeveško blejsko grobišče je ležalo ob vznožju blejske graščine, na sedlu vrh hriba (*Knific 2008, 22*). Grobišče je imelo izrazito navpično plastovitost grobov, ki jih je bilo zato mogoče razvrstiti na štiri generacije, ki so bile tam pokopane; prva v prvi četrtini 9. st., druga sredi, tretja na prelomu tega stoletja in četrta v drugi četrtini 10. stoletja (*Pleterski 1982, 146*). Od skupnega števila 107 časovno določljivih grobov jih kar 19 ali 17,8 % pripada prvi generaciji. Če pa upoštevamo sorazmerno enak delež od celotnega števila 173 odkopanih grobov, celotno grobišče jih je lahko obsegalo še nekaj več, potem je bilo od prve generacije pokopanih kar 31 pokojnikov. Na sedlu je torej začelo pokopavati svojce več družin naenkrat. Pripadajoča naselbina je nastala v širokem obsegu že takoj in ne šele s postopnim množenjem prebivalcev, kot kaže razvoj pri drugih vaseh z nepretrganim daljšim trajanjem. Kje je stala, lahko le domnevamo. Najbolj smiselna razlaga je, da je bila v neposredni bližini. Prav njen obstoj bi lahko narekoval izbiro poznejšega grajskega prostora. Tako razlago potrjuje tudi ljudsko izročilo z Zgornjih Laz, ki ve povedati, da je na Blejskem gradu na sedlu nekoč stala vas, ki pa so jo blejski graščaki preselili v dolino, ker so jim bili vaščani prehrupni, in tako je nastala sedanja vas Grad.

Naslednje, kar se moramo v zvezi z grobiščem vprašati, je, kje so imeli ti ljudje svoje polje, kajti da bi bili v celoti brez njega, je v tedanjih razmerah komaj verjetno. Edine primerne površine v soseščini so na rečiško-grimšiškem in na grejskem polju. Od prvega so živele Grimšče in pristavska naselbina (glej *pogl. 3.11.c*), preostaja torej le še drugo, ki pa naj bi preživljalo naselbino z gro-

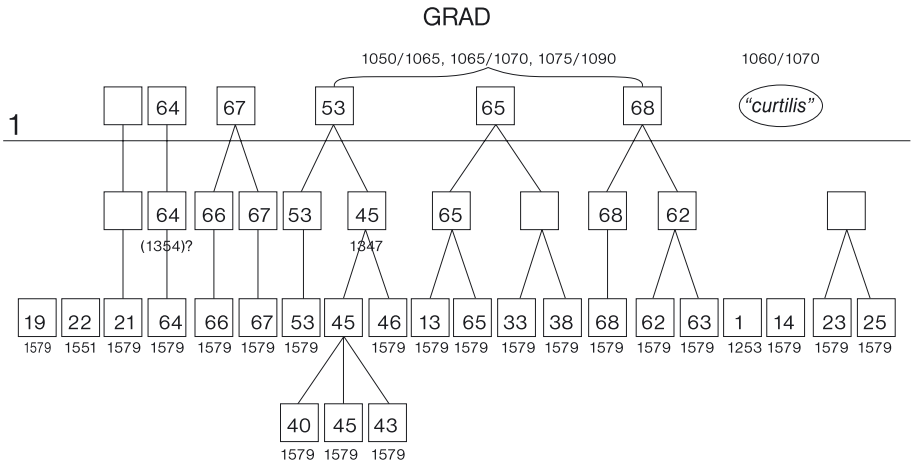

Sl. 3.35: Grad – Bled. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih.

biščem na Žalah-Brdu. Na videz nerazložljive relacije. Prvo vprašanje je, ali sta grobišči Žale-Brdo in Sedlo sočasni? Po sedaj znanih najdbah se, v grobem gledano, časovno dopolnjujeta, Žale-Brdo je starejše, Sedlo mlajše. Med njima ni opaziti časovnega presledka, saj so bile nekatere oblike predmetov z Žal-Brda v uporabi še v prvi generaciji na Sedlu. Sama od sebe se ponuja misel, da so se prebivalci naselbine z grobiščem na Žalah-Brdu preselili na Blejski grad in si tam osnovali novo grobišče na sedlu *(Knific 1983, 72 ss).* Pripadajoče polje je ostalo isto, sedanje grejsko. Naselbina na Blejskem gradu je nastala pred pokopom prve generacije, ki je v njej živela, torej verjetno konec 8. stoletja.

Zadnja generacija je bila pokopana v drugi četrtini 10. st. (*Pleterski 1982, 146*). Že leta 1011 se omenja blejski grad kot dotedanja lastnina (vzhodnofrankovskega) kralja (*Kos F. 1911, št. 17; Štih 2004, 23–24*). Ta je najverjetneje prekinil obstoj naselbine, ko je pred 973 postal gospodar prostora južno od Karavank *(Grafenauer 1965, 140).* To je položaj, ki se ujema tudi z že prej navedenim ljudskim izročilom.

Kdaj je torej nastala najstarejša ohranjena razdelitev grejskega polja? Listine iz druge polovice 11. st. pričajo o močni predbriksenski lastnini v tej vasi (glej dalje), poljska razdelitev ne sega daleč nazaj v zgodnji srednji vek, ker ne kaže večstoletnega razvoja pripadajoče vasi. Zato se ponuja možna razlaga, da je načrtna delitev polja na 6 kmetij z bivališči ob zasipški poti delo vzhodnofrankovskega vladarja ali nekoga, ki je delal v njegovem imenu.

Ta je pravkar osvojeno (glej *pogl.* 10.3) zemljo razdelil kot alod, kot tako jo kažejo darovnice v drugi polovici 11. st., ljudem, ki so bili vsaj sprva osebno odvisni od njega (prim. *pogl.* 4). Drugače si težko predstavljamo nastanek urejenega obcestnega jedra. Prav verjetno je šlo za ljudi iz "pregnane" vasi na Blejskem gradu. Ljudsko izročilo o taki selitvi potrjujejo tudi listine iz 11. st., ki so pri imenovanju nove vasi negotove. Nekajkrat ta leži pod gradom Bled, nekajkrat pa se sama imenuje Bled (prim.: *Kos M. 1975, 24*). Če temu prištejemo še ime skalnatega griča južno od nove vasi – Bledec, torej majhen Bled, je bil pravi Bled lahko le višji sosednji hrib, ki bi dal ime tudi na njem novonastali zgodnjesrednjeveški naselbini z grobiščem na sedlu. Od tod zmeda v 11. st., ko se še ni izčistilo, kdo bo ohranil staro ime, novi grad na mestu starega Bleda ali stari Bled na novem mestu. Ta krajevna nedoločljivost imena je ostala do danes. O nekdanjem izvoru vasi in njenem prvotnem položaju pa verjetno priča tudi njeno slovensko ime – Grad.

Imena vasi v njenem najstarejšem obdobju, pred preselitvijo bivališč na Blejski grad, ne poznamo. In kje je stala? Morda na prisojnem južnem vznožju Bledca ob lipi s studencem (prim.: *Knific 1983, 74*).

Polje novourejene vasi – Gradu, pa ni zajemalo njiv Na selišeh, ki obsegajo približno 8,2 ha srednje rodovitne zemlje. Med 1060 in 1070 je kranjski mejni grof Udalrik briksenski škofiji v vasi podaril dvor pristavo ("curtilem") in še pol orala zemlje (*Kos F. 1911, št. 209*). Pridvorno zemljišče vidim Na selišeh (*sl. 3.34*). Tako postane smiselno tudi ledinsko ime, ki očitno spominja na poslopja

nekdanjega dvora pristave, podobno kot Hišce na zagoriški dvor pristavo (prim. *pogl. 3.12.c*). Dvor pristavo je najverjetneje uredila ista oseba kot sosednje alodialne kmetije in je bil sčasoma podeljen v alod kranjskemu mejnemu grofu.

Le še enemu koščku vaškega zemljišča je treba pojasniti začetek, cerkvi Sv. Martina z okolno zemljo. Ker briksenska škofija ni bila njen patron, je mogoče sklepati, da je ni postavila (*Gornik 1967, 170*). Njen možni graditelj bi bil tudi vzhodnofrankovski vladar v času nove naselitve vasi in preurejanja polja, a potem bi pričakovali njeno vraščenost v novorazdeljeni prostor. Tako pa cerkev stoji, ravno nasprotno, kar najdlje od novih vaških hiš in novorazdeljenega polja. Sklenjeni kos zemljišča okoli stare cerkve je bil prevelik le za gradbeno parcelo. Če pa upoštevamo, da obsega tudi celotno zgodnjesrednjeveško grobišče pri cerkvi, se zdi najverjetneje, da sta cerkev in grobišče nastala sočasno, da je bila cerkev torej že od vsega začetka pokopališčna.

O njenih graditeljih nam pove nekaj tudi izbira prostora zanjo. Tega je morda narekoval le nekaj deset metrov severneje izvirajoči studenec z lipo, v kateri bi lahko videli nekrščanski sveti prostor. Pisni viri lipo kot orientacijsko točko v prostoru prvič omenjajo že 1253 (*UBŠ, 188*) in ni razloga, da ne bi stala že veliko prej. Sosednja cerkev je prostor tako pokristjanila. O starih navadah pri pokopavanju pa pričajo prisojna peščena pobočja pod cerkvijo, kjer je bilo verjetno grobišče, saj je bila izbrana enaka lega kot pri starejših nekrščanskih grobiščih Blejskega kota (prim.: *Knific, Pleterski 1981, 497*). Zapisano govori o nekom, ki je pravkar postal kristjan in je hkrati še poln starih poganskih pojmovanj. Vse to pa priča za zgodnjesrednjeveški izvor cerkve. Verjetno je, da se je vzhodnofrankovski vladar polastil te cerkve, vendar je 1004. leta ni (več?) imel, saj bi bila sicer pripadla briksenski škofiji tako kot cerkev na otoku sredi jezera. Pozneje, do sredine 15. st., je cerkev Sv. Martina pripadala radovljiški župniji in šele tedaj postala farna cerkev novonastale blejske župnije (*Gornik 1967, 168; Gornik 1990, 15*).

Vas Grad in grejsko zemljišče z dvorom pristavo ter cerkev Sv. Martina s pokopališčem 1004 torej niso več bili sestavni deli kraljevega posestva Bled, Briksen jih tedaj ni dobil. Šele v drugi polovici 11. st. si je briksenski škof Altwin pridobil s številnimi darovnicami dobršen del grejske posesti. Od šestih prvotnih kmetij so mu pripadle kar tri (53, 65, 68); med 1050 in 1065 posestvo Prisnoslava (*Kos F. 1911, št. 166*), med 1065 in 1075 Dobrogojevo posestvo (*Kos F. 1911, št. 236*), med 1075 in 1090 Dobriskovo posestvo (*Kos F. 1911, št. 314*). Morda so posamezne kmetije izgubile že kako njivo ali pa se je že začelo prvo dodatno krčenje, vsekakor je pridobil Altwin še nekaj posameznih delov ornice; med 1050 in 1065 njivo od Nepokorja (*Kos F. 1911, št. 164*), med 1060 in 1070 pol orala od mejnega grofa Udalrika (*Kos F. 1911, št. 209).* Obenem je od zadnjega pridobil tudi njegov dvor. S tem je bila velika večina vaškega polja trdno v briksenskih rokah.

Poleg tega so bili ob vasi vinogradi in Altwin jih je precej pridobil; med 1060 in 1070 vinograd plemenite Elizabete (*Kos F. 1911, št. 210*), med 1065 in 1075 tretjino vinograda od nekega Trebinje (*Kos F. 1911, št. 239*), med istima letoma dva dela enega vinograda dveh Bojnoslavov (*Kos F. 1911, št. 240*), *v* istem času Mazilijev vinograd, kateremu ga je prepustil Godeslav (*Kos F. 1911, št. 241*), med 1085 in 1090 Martijev vinograd (*Kos F. 1911, št. 369*). O teh vinogradih pozneje skoraj ni več sledu. Leta 1253 je dal le še kmet (hiša 1) ob Žabjem potoku vedro vina (*UBŠ, 188*), pozneje pa še ta ne več. Njegovo zemljišče je ležalo ob južnem vznožju Pecovce. Pot, ki pelje od cerkve Sv. Martina pod gradom čez Višce do Rečice, leži po pripovedovanju domačinov Pod nogradom. Vinogradi so bili torej tudi na južnih pobočjih Blejskega gradu nad jezerom, na posebno toplem mestu, ki sta ga ogrevala grajska pečina in jezerska voda.

Kdo je zasadil blejske vinograde, lahko le ugibamo. Morda šele vzhodnofrankovski vladar, verjetneje pa so še starejši, saj so bili tudi tam, kjer ni opaziti njegovih posegov v ureditev zemljišča, v Zasipu (*pogl. 3.1)*. Kar dve ledini na prisojnem vznožju Pršivca severno in severozahodno od vasi se tam imenujeta V nograde.

V naslednjih stoletjih si je Briksen večal število grejskih kmetij s krčenjem novih njiv in z delno cepitvijo starih kmetij. Tako se je oblikovalo gručasto jedro ob lipi. Že sredi 13. st. je večina kmetij tu že stala (*UBŠ, 188*). Tedaj se je vas delila na tri dele (*sl. 3.33*), v katerih je imel Briksen neposredno različno število kmetij (glede lokalizacije prim.: *Pleterski 1978, 328–329*): Žabji potok – 1 kmetija (št. 1), Grad – 1 kmetija, Pri lipi – 5 kmetij. Podobno je bilo tudi 50 let pozneje (*UBŠ, 192–193*), ko

se je celotna vas sicer že imenovala Grad, a se je še vedno delila na več delov. Briksen naj bi imel tedaj v vasi 10 kmetij, a podrobno je po posameznih delih naštetih le 8: Žabji potok 1 kmetija, Grad 2 kmetiji, V kotu 4 kmetije in še en neimenovani del, ki morda spada k enemu prejšnjih treh, lahko pa je tudi samostojen, z eno kmetijo. Kje sta še dve kmetiji? Verjetno sta bili oddani v fevd. Ena kmetija v fevdu je omenjena že 1273 (*1273 12/7, CKSL*) in morda je prav ta bila prodana nazaj briksenskemu škofu 1347 (*1347 1/11, CKSL*). Prav tako je bila briksenski fevd kmetija, ki jo je moral kupiti briksenski škof 1312 (*1312 21/8, CKSL*). V 14. st. so briksenski škofje kupili od malih fevdalcev še 4 kmetije (*1343 19/1, 1345 23/11, 1358 10/8, CKSL; 1348 4/8, AS*). Prvi dve, ki ju je obdeloval isti podložnik Kristan, sta bili briksenski fevd. S temi nakupi se je število briksenskih kmetij v vasi že močno približalo poznejšemu številu 16 kmetij. Štirinajsto stoletje je bilo torej čas, ko je bilo drobljenje kmetij skoraj že končano.

Del vasi V kotu je isti kot Pri lipi (danes pomeni del vasi ob cesti proti Zasipu), kar je razvidno iz že navedene urbarske razdelitve, pa tudi iz dveh listin (*1343 19/1, 1345 23/11, CKSL*), ki s tema imenoma označujeta del vasi blizu cerkve Sv. Martina. Leta 1347 (*1347 1/11, CKSL*) in 1348 (*1348 4/8, AS*) se omenja še en del vasi, "an der gazze". Kateri je, lahko izvemo iz prve listine (*1347 1/11, CKSL*), ki natančno opisuje prodano posest. Ta sestoji iz dveh hiš na Bledu v vasi ob ulici ("an der gazzen") pod skalo, iz njive ob Žabjem potoku, njive pri griču Pecovci, dveh njiv na polju v Dobravcah in še ene njive pri griču Pecovca ter travnika za štiri dni košnje na Dobravcah. Na podlagi tega opisa je mogoče reči, da je omenjena skala Bledec, ulica – gasa, je pot proti Zasipu, njive na omenjenih ledinah in stavbi ob poti pod Bledcem pa sta imeli kmetiji 45 in 46, ki sta bili tedaj očitno še celota. Listina je zanimiva tudi zaradi ledinskih imen, ki jih prav tako podrobno našteva, z omembo njiv v Dobravcah pa dokazuje, da so bili tedaj tamkajšnji travniki že uporabljeni za njive. Na zadnje lahko sklepamo tudi po desetinah od novin (= novo izkrčeno zemljišče) na Bledu, ki jih je 1343 prodal Ernest iz Poljan bratrancu Viljemu I. Lambergarju (*1343 2/11, CKSL*). Lambergarji so jih imeli še v poznejših stoletjih in po desetinskem seznamu radovljiškega urbarja iz 1579 je mogoče razbrati, da je šlo za njive v Dobravcah in Na dolini (*Rad. urb. 1579*).

Zanimivo je vprašanje, kaj je Briksen storil z zemljiščem Udalrikovega dvora. Razdrobljen je med veliko število kmetij, med katerimi so zlasti zastopane tiste, ki so nastale najpozneje (npr. 40). Ni nemogoče, da je bilo zemljišče v briksenski pridvorni obdelavi še sredi 13. st. kot ena izmed pristav (prim.: *Pleterski 1978, 394*) blejskega gospostva. Razdeljena je lahko bila šele pozneje, kar pa se zaradi velikega števila kmetij, ki so pri delitvi dobile vsaka svoj delež, ni poznalo tako, da bi nastalo več novih kmetij.

In kaj se je zgodilo s preostalimi tremi nebriksenskimi prvotnimi kmetijami? O njih ni jasnih virov. Ena je bila podarjena novemu blejskemu župnišču (21) in sta se ob njej oblikovali, predvsem s krčenjem na slabših zemljiščih, morda pa tudi s pridobitvijo še kake posamezne njive od drugih lastnikov, še dve kmetiji (19, 22), ki sta tako pripadli istemu lastniku, radovljiški proštiji. Ena (22) je omenjena prvič 1551 (*Prepis iz 1572 15/12, Gr. A III, Bled, Rust., fasc. 17, AS*), vse tri pa so omenjene šele v radovljiškem desetinskem seznamu v urbarju 1579 (*Rad. urb. 1579*). Iz tega seznama izvemo, da sta dve kmetiji tedaj pripadali že tudi cerkvi sv. Martina, 1 bratovščini Sv. Rešnjega telesa na Bledu, 1 bratovščini Matere Božje na Bledu. Na eni izmed obeh kmetij Sv. Martina je živel Liennhardt Khurschner, ki je bil po priimku sodeč morda potomec Primoža Krznarja iz Gradu ("Primos der Chuersner von der Wurg"), ki je živel sredi 14. st. (*1354 28/8, CKSL*). Zanj vemo, da je pozneje, tedaj že z vzdevkom Smrade, kupil kmetijo na Blejski Dobravi (glej *pogl. 3.17.c)*.

Po jožefinskem katastru so cerkvi Sv. Martina v vasi Grad pripadale naslednje kmetije: 13, 46, 64, 66, 67. Zadnja je še po terezijanskem katastru pripadala cerkvi Sv. Jurija v Zgornjih Gorjah (*RDA, fasc. 181*). Ker smo prej videli (glej: *3.9.b*), da sta kmetiji s 66 nekoč sestavljali celoto, lahko Krznarjevo kmetijo iščemo med prvimi tremi. Izmed teh pa ima le kmetija 64 poslopja v severnem vaškem jedru, v Gradu 14. stoletja. Rod Primoža Krznarja se je v 14. st. torej še čvrsto držal na svoji kmetiji. Svoje svobodnjaštvo je prenesel na novokupljeno kmetijo na Blejski Dobravi, stara kmetija pa je bila sčasoma izgubljena v korist Sv. Martina.

Tako je skozi stoletja postala cerkvena vsa grejska zemlja, le da je bila razdeljena med različne cerkvene ustanove.

3.10 KORITNO

3.10.a NARAVNI POGOJI *(sl. 3.36)*

Vaško polje se razprostira po razmeroma ravnem zemljišču, ki se le na jugu naslanja na ledeniško moreno Na brde. Na severovzhodu je omejeno s pobočjem, ki se spušča proti Savi Dolinki (Na brego), na jugu meji na bodeško in ribensko polje, na severozahodu pa sega na polja V jaršah. Vas sama enako stoji na robu ravnine nad savskim bregom, v bližini močnega izvirka. Zemlja je v glavnem srednje donosna, le severozahodno in južno od vasi je nekaj posameznih njiv, ki imajo dober donos.

3.10.b NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.37; 3.38)*

Da celotno polje ni bilo izkrčeno naenkrat, se vidi že iz ledinskih imen. Tako nosijo njive vzhodno od vasi ime V novinah. Tudi za njive na ledini V jaršah lahko domnevamo, da so bile pridobljene nekoliko pozneje, saj gre za dva velika bloka njiv nepravilnih oblik, ki se prepletata s kajžarsko posestjo in zemljo drugih vasi. Meja ledine V jaršah poteka v ravni črti od severovzhoda proti jugozahodu in tako predstavlja severozahodno mejo koritenskega polja. Tudi ime Jarše kaže na mlado krčenje.

Gruntarski del vasi se deli v dve skupini hiš. Že površen pogled na zemljiško razdelitev pove, da ima zahodni del vasi polje večinoma na severnem, vzhodni pa na južnem delu vaškega polja. Pri podrobnejši obravnavi so opazna nekatera odstopanja. Tako sestavljajo celoto njive hiš 8, 10, 11, 12, 14, pri čemer ima 14 sedež v vzhodnem delu vasi, in pa 9, 13, 15, 16, kjer je izjema 9, ki ima sedež v zahodnem delu vasi. Prav posest teh dveh izjemnih kmetij tudi sestavlja nekatere enklave v posesti nasprotne skupine. Enake otoke sestavlja v posesti zahodne skupine tudi nekaj kosov zemljišča kmetij 15 in 16 iz vzhodne skupine. To si je mogoče razložiti z drugotno prerazporeditvijo posesti (prim.: *3.10.c*). Nadalje si lahko pomagamo s primerjavami njivskih površin posameznih kmetij na starejšem delu polja. Pripadajoče površine so naslednje: 8 – 2,7 ha, 10 – 1,7 ha, 11 – 2,2 ha, 12 – 2,8 ha, 14 – 2,4 ha, vzhodna skupina 9 – 2,3 ha, 13 – 2,7 ha, 15 – 4,1 ha, 16 – 3,7 ha.

Sl. 3.36: Koritno. Vaško zemljišče in ledinska imena.

Če to primerjamo z razporejenostjo hiš in posesti, je očitno, da ima 14 hišo v vzhodnem delu vasi, njive pa na polju zahodnega dela razen V jaršah. Verjetno je, da gre za kmetijo zahodnega dela,

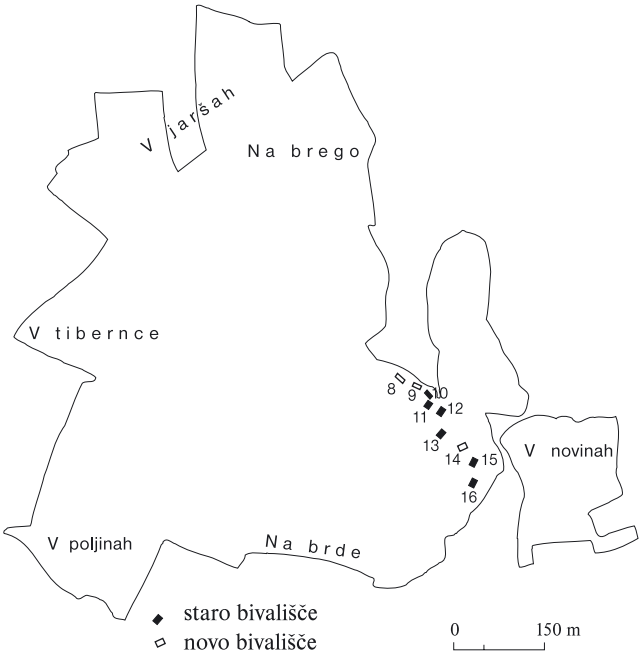

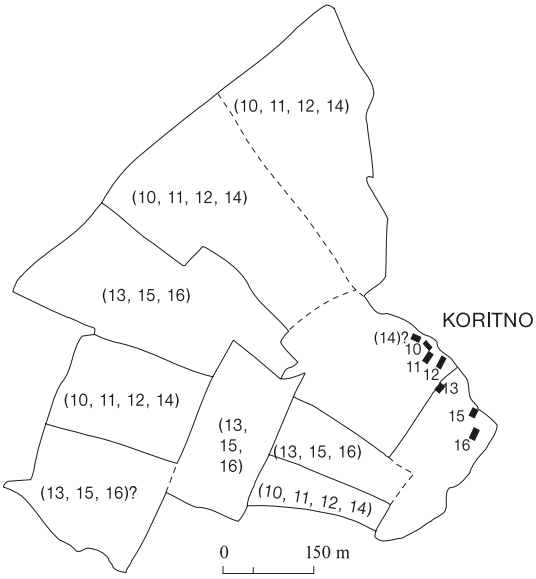

Sl. 3.37: Koritno. Začetna razdelitev vaškega zemljišča.

katere sedež je bil pozneje prenesen v vzhodni del vasi. Nadalje se vidi, da ima 9 njive na polju obeh delov vasi. V zahodnem delu mejijo na 10, ki ima najmanj njiv, v vzhodnem pa na 13, ki ima prav tako precej manj njiv kot 15, 16. Na tej podlagi je možen sklep, da je 9 nastala iz delov posesti 10 in 13. Prav tako bode v oči nenavadna velikost 15 in 16. Tudi ti dve imata nekaj posesti na polju zahodnega dela, od tega njivskih površin za 1,9 ha, torej dovolj za manjšo kmetijo. Verjetno je ta kmetija dejansko tudi obstajala, a je bila pozneje razdeljena med 15 in 16.

Po vsem tem se izlušči naslednja prvotna podoba (*sl. 3.37*). Vas je nastala z naselitvijo dveh razširjenih obdelovalnih enot. Zemljišče sta si izkrčili in razdelili enakomerno v velikih pravokotnih blokih. Vsaka enota jih je dobila pet. Veliki travniški deleži v nekaterih blokih (V poljinah, V tibernce) kažejo, da v okviru razpoložljivega zemljišča niso bile izkrčene vse njive naenkrat, ampak le postopoma. Zato je tudi o prvotnem številu družin, ki so sprva živele v okviru ene obdelovalne enote, težko govoriti z gotovostjo. Tako bi imela vzhodna lahko 3 družine, ki so ob delitvi zemlje dobile: 13 do 3,9 ha njiv, 15 do 3,4 ha in 16 do 2,5 ha. Zahodna je imela sprva morda le 4 družine 10, 11, 12 in 14 (s prvotnim sedežem verjetno med 8 in 10). Kmetija 8 ima njive večinoma na najslabšem zemljišču Na brego in so bile izkrčene morda nekoliko pozneje. Tudi kmetija X, ki si jo razdelita 15 in 16, je zaradi majhne posesti verjetno mlajšega nastanka in so jo oblikovali tako, da so vsaki kmetiji zahodnega dela odškrnili delček posesti. Vsekakor je ob največjem obsegu zahodni del imel 6 kmetij z naslednjimi njivskimi površinami na starem polju: 8 – 2,7 ha, 10 – 2,8 ha, 11 – 2,2 ha, 12 – 2,8 ha, 14 – 2,4 ha, X – 1,9 ha. Bistveno se je polje razširilo s posegom v Jarše. To se je zgodilo verjetno tedaj, ko je že nastala enota 9 in je bil že prenesen sedež enote 14 v vzhodni del vasi, saj sta V jaršah dva bloka njiv, ki pripadata vsak svojemu delu vasi in ne več nekdanjima razširjenima obdelovalnima enotama. Razlika med prvo in drugo je nastala prav zaradi enot 9 in 14 ter deloma 15 in 16.

ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.38)* 3.10.c

Nastanek vasi iz dveh obdelovalnih enot in le majhen razvoj zemljiške razdelitve pričata o razmeroma mladi vasi. V odnosu do bodeškega polja je verjetno, da je Koritno nastalo pred izkrčenjem najmlajšega bodeškega zemljišča severozahodno od Bodešč V poljinah.

Koritno se omenja že v 11. stoletju. Med 1065–1075 je dobila tu briksenska škofija od plemenitega Charilinca dva orala, ki si ju je ta pridobil od svobodnega Gundrama (*Kos F. 1911, št. 237*). Med 1075 in 1090 je domačin Dobrisko odstopil briksenski škofiji posestvo na Bledu (1 kmetijo. Prim.: *pogl.* 3 9.c), za to pa dobil na Koritnem tisto posestvo, ki je bilo apokazano (*Kos F. 1911, št. 314*). To je bilo gotovo večje od dveh oralov, torej je imela briksenska škofija v vasi že od prej večjo posest. Mogoče je, da je naselila vas, Gundram pa je bil njen ministerijal (glej: *pogl. 4)*.

Kako dolgo je Dobrisko užival posest na Koritnem, ne vemo. Če je njegova posest pozneje neposredno postala proštijska, se je to zgodilo po 1185, kajti tedanja darovnica otoški proštiji skrbno našteva vse dotedanje daritve in med njimi Dobriskove posesti ni. Pač pa je med 1142 in 1164 briksenski škof Hartmann dovolil svojemu gorjanskemu ministerijalu Eberhardu, da je daroval fevd, ki ga je imel v Koritnem, cerkvi Sv. Marije na blejskem otoku in s tem otoški proštiji *(Santifaller 1929, Nr. 46)*. Del posesti na Koritnem je briksenski škofiji še ostal. Leta 1253 je imela še tri kmetije (*UBŠ, 187*). Leta 1287 je briksenski škof Bruno zastavil eno kmetijo Ernestu z Rittersberga *(Santifaller 1929, Nr. 246*). Od tedaj je imel na Koritnem ves čas le še dve kmetiji, 10 in 14. Tretja kmetija je prešla v sklop posesti otoške proštije, ki je bila že okoli 1330 edina lastnica vseh drugih kmetij, tedaj osmih, od tega štirih pustih (*UBŠ, 204, 207*). Ta lastniška sestava se tudi pozneje ni več spreminjala.

Tudi 1416 je imela proštija na Koritnem osem kmetij, od katerih sta bili dve pusti (*UBŠ, 210*). Isto število je imela tudi leta 1431, ko sta bili pusti isti dve kot 1416 (*UBŠ, 219*). Leta 1431 je imel od osmih kmetij dve župan Ingenuin in

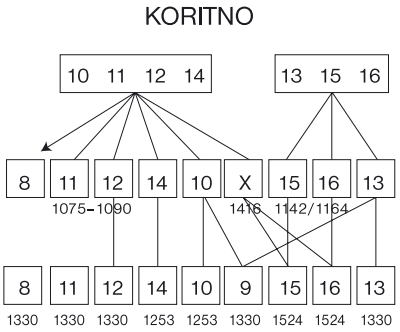

Sl. 3.38: Koritno. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih.

dva podložnika sta obdelovala poleg svoje kmetije še po eno. Tudi naseljene kmetije se ločijo po obremenitvi v dve skupini, ki ju lahko enačimo z zahodnim delom vasi (manjše kmetije) in vzhodnim (večje), vendar je razlika v dajatvah manjša od razlike v velikosti njivskih površin. Leta 1524 je imela proštija v vasi le še sedem kmetij, ki pa so bile vse naseljene (*Briks. urb. 1524*). To število se pozneje ni več spreminjalo.

Iz vsega zapisanega bi lahko rekli, da sta bili prvotni obdelovalni enoti ministerijalska dvora, ki sta nastala v prvi polovici 11. stoletja. Zahodni se je začel drobiti že v 11. stoletju. V tem je imel Briksen posest ves čas (10, 14). Če prištejemo še Dobriskovo posest in Ernestovo kmetijo (11, 12), dobimo prvotno število kmetij – 4 (prim.: *3.10.b)*. Drugi dvor je bil še naprej celota, le da na njem že v 12. st. ni več živel koritenski ministerijal, ampak je bil podeljen gorjanskemu ministerijalu.

Nastanek kmetije 9 in prenos sedeža 14 iz zahodnega dela vasi v vzhodni je najverjetnejši v času skoraj izključnega briksenskega lastništva v prvi polovici 12. stoletja. Od tedaj dalje je bil tudi izveden poseg v Jarše, ki je že upošteval novo razvrstitev hiš v vasi. – Prav tako lahko iz urbarjev določimo čas med 1431 in 1524 kot tisto obdobje, v katerem je dokončno prenehala obstajati kmetija X, ki je bila razdeljena med 15 in 16.

3.11 GRIMŠČE, REČICA IN NASELBINA NA PRISTAVI

3.11.a NARAVNI POGOJI

Vaško ozemlje je precej razgibano. Na vzhodu, kjer leži polje, je ravnina, ki se razprostira proti Gradu, Podhomu in Zasipu. Srednji del ozemlja je razgiban zaradi verige gričev, ki se vlečejo od severa (Turnč) proti jugu (Gorica) in jugozahodu (Prdanca). Na zahodu so travniki, ki mejijo na poglejske in gorjanske. Južni del ozemlja je dolina, ki se spušča do Blejskega jezera. Celotno zemljišče je prepreženo s potoki. Tu lahko vidimo tudi pojav bifurkacije, ko se v močvirni ravnici severozahodno od vasi zlivata potok Dobrul in potok iz Klobasnice, potem pa se njuna voda razdeli in je del odteče kot potok Rečica v Savo Dolinko, del pa kot Mlinščica v Blejsko jezero in nato v Savo Bohinjko. Čez severni del vaškega zemljišča teče potok, ki izvira na južnem vznožju Radolce in se čez močvirna Blata zliva v Rečico. Severovzhodno in jugovzhodno od vasi sta dve veliki sklenjeni površini dobro donosne zemlje, ki ju deli potok Rečica.

3.11.b NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.39–3.41)*

Vaški tloris se že na prvi pogled jasno deli na več delov: na severno obcestno jedro, ki leži ob potoku Rečica, na južno bolj gručasto ob križišču poti med Bledom, Gorjami in Zako, Bohinjsko Belo (*sl. 9.2*). Tri kmetije z mlini ležijo posamično ob potoku južno od vasi vse do jezera. Severno od vasi stoji graščina Grimšče. Razdelitev pripadajočega polja je zanimiva. Graščina Grimšče ima zemljišče v enem kosu na skrajnem severu. Glavni vaški jedri imata njive v dveh in treh delih, ki se enakomerno menjujejo, raztresene kmetije z mlini južno ob vasi pa imajo zemljišče v celkih. Na preostalem zemljišču se neenakomerno mešajo deleži posameznih kmetij in kajž, torej gre očitno za najmlajše krčenje.

Prvotno poljsko jedro je tako iskati severovzhodno in jugovzhodno od vasi. Tu sta dva velika kosa obdelovalne zemlje večinoma dobrega in deloma srednjega donosa. Deli ju ozek travniški pas z značilnim imenom V ledine. Sredi njega poteka silno vijugasta meja med dvema večjima posestnima celotama, severnim in južnim vaškim jedrom. Meja med njima se na zahodu navezuje na strugo Rečice, ki od tam teče proti jugovzhodu v povsem ravni črti ob poti proti Gradu in tako seka njive brez obrežnega travniškega pasu. Taka podoba navaja k sklepu, da je opisana struga Rečice drugotna in da je vijugasta meja vzdolž travnate ledine nekoč tekla po stari strugi Rečice. O "grofovski" regulaciji Rečice govori tudi ljudsko izročilo, ki pravi, da je odtok v Mlinščico umeten, bifurkacija torej ni naravna.

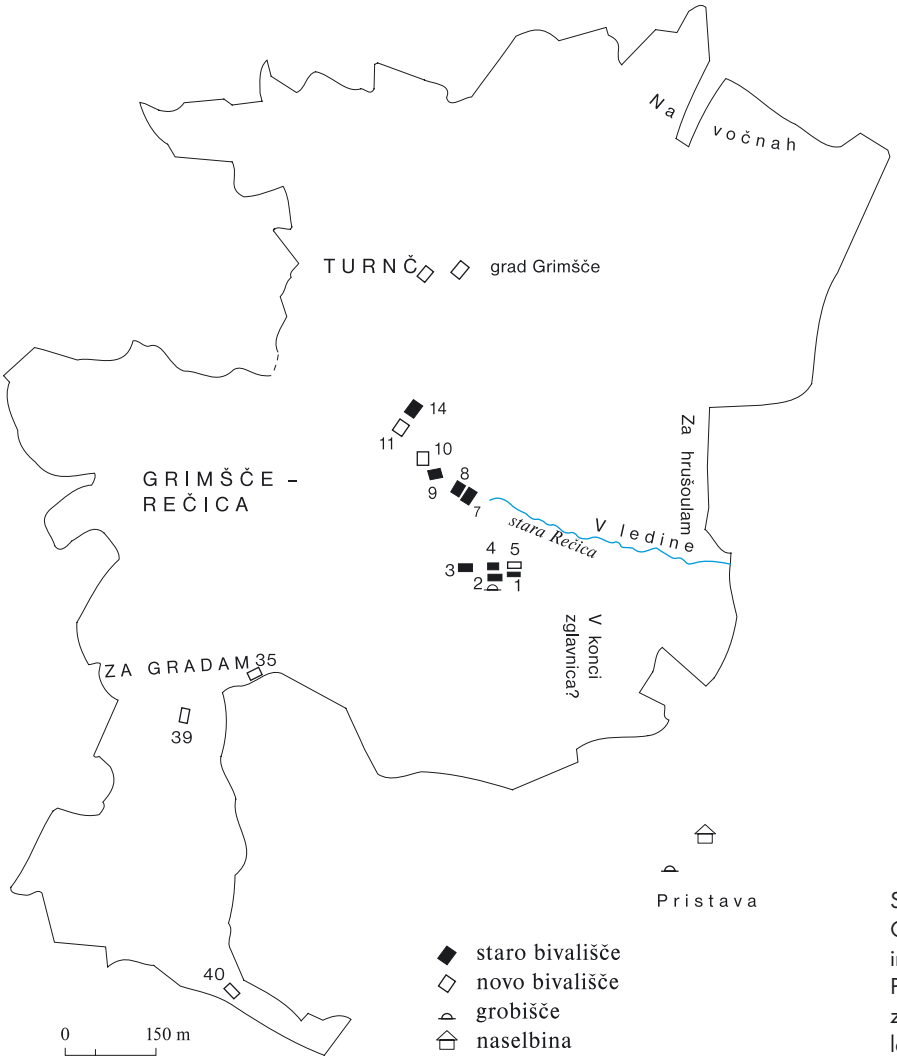

Sl. 3.39: Grimšče, Rečica in naselbina na Pristavi. Vaško zemljišče in ledinska imena.

Stara struga je polje razpolavljala. Njivske površine severne polovice so merile do 14,1 ha, prvotno morda malenkost manj, saj so bile njive Za hrušoulam verjetno izkrčene nekoliko kasneje od drugih, so namreč na robu in le slabo rodovitne. Njivske površine južne polovice pa so merile 13,6 ha. Obe polovici sta razdeljeni na skrbno premišljen način. Južna se deli na dva dela: zahodnega – 7,1 ha, ki je v lasti kmetov južnega jedra naselbine, in vzhodnega – 6,5 ha, ki je v lasti kmetov severnega jedra naselbine. Severna polovica polja se deli na tri približno enake dele: en del imajo kmetje južnega jedra – 4 ha, drugi del kmetje severnega jedra – 5,2 ha (z njivami Za hrušoulam vred), tretji del pa graščina Grimšče – 4,8 ha. V celoti ima južno jedro 11,2 ha njiv, severno pa 11,7 ha. V graščinsko površino je všteta tudi njiva kmetije 11.

Posamezne kmetije imajo po dve do tri zelo velike njive, od katerih sta dve blizu skupaj na istem delu polja, tretja pa je na drugem delu polja (*sl. 3.40*). Njivske površine posameznih kmetij na opisanem polju so: (kmetije južnega jedra) 1 – 2,7 ha, 2 – 2,4 ha, 3 – 3 ha, 4 – 2,7 ha, 5 – 0,4 ha, (kmetije severnega jedra) 7 – 2,7 ha, 8 – 2,5 ha, 9 – 2,9 ha, 11 –0,9 ha, 14 – 2,5 ha. Površina kmetije 3 je bila prvotno nekoliko manjša, ker ima eno njivo sredi travnika V ledine, zaradi česar jo lahko štejemo za mlajšo. Poslopje in njiva kmetije 5 mejita na posest kmetije 1, druge njive ima kmetija 5 na zahodnem, najmlajšem vaškem zemljišču. Zato lahko sklepamo, da je nastala razmeroma pozno z odcepitvijo od 1 in z dodatnim krčenjem na dotlej še neobdelanem srenjskem zemljišču zahodno

od vasi. Zanimivo je, da kmetija 10, ki je bila v 18. st. samostojna, na prvotnem vaškem polju nima posesti. To kaže na njen najmlajši nastanek. Tudi kmetija 11 ima na starem vaškem polju le eno njivo, druge pa na najmlajšem vaškem zemljišču. Tudi v tem primeru gre za mlado nastalo kmetijo. Pri tem je zanimivo, da sta sedeža kmetij 10 in 11 drug poleg drugega, njuni posesti pa se tesno prepletata. Vse to kaže, da je šlo prvotno za eno samo kmetijo, najverjetneje 11. Njuni poslopji stojita na robu srenjskega sveta, njive pa se mnogokrat prepletajo ali mejijo z zemljiščem graščine Grimšče. Tako je verjetna misel, da je kmetijo ustanovila graščina Grimšče ali njena predhodnica.

Prvotno je torej računati s po štirimi kmetijami v obeh naselbinskih jedrih: južno – 1, 2, 3, 4, severno – 7, 8, 9, 14. To število kmetij se ujema z enako njivsko površino. Ni nemogoče, da je bilo na začetku kmetij še manj. Opazno je namreč ožje prepletanje posesti 2 in 3, 9 in 14, 7 in 8. V celoti gledano pa ni mogoče trditi, da bi bilo polje enega jedra mlajše od polja drugega. Isto velja za graščinsko polje. Tudi to je bilo oblikovano sočasno kot vaško. Poljska razdelitev s svojo načrtnostjo namreč kaže, da so bile njivske površine razkosane naenkrat med vse uporabnike. Ali je torej celotna vas nastala naenkrat?

To se na videz ne sklada z razvejeno tlorisno razdelitvijo, ki je pri drugih vaseh običajno posledica različnega časa nastanka. Mnenje o tem podkrepljujeta dva podatka. Tik ob južnem vaškem jedru je bilo odkrito zgodnjesrednjeveško grobišče (*Valič 1967*), graščina s svojim zemljiščem pa je lahko nastala šele v razmeroma mlajšem obdobju. Kako si razlagati navidezno nasprotje med poljsko razdelitvijo in vaškim tlorisom? Možno razlago daje naslednji oddelek (prim.: *pogl. 3.12.c*).

3.11.c ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.39; 3.41)*

Zgodnjesrednjeveško grobišče priča, da je tam stala vas že tedaj. Ker je znan le en pridatek iz groba – železen nož (*Valič 1967*), grobišča ne moremo podrobneje časovno opredeliti. Nedvomno pa so grobovi starejši od konca 10. st., kajti od tedaj pokopavajo na Bledu samo še ob cerkvah. Tako lahko rečemo, da vas ni nastala pozneje od 10. st., lahko pa je seveda starejša.

Pisni viri jo prvič omenjajo med 1050 in 1065, ko je v njej Briksen dobil posestvo od štirih bratov (*Kos F. 1911, št. 168*). Ti so bili domačini (*Kos M. 1970–1971, 12*). Naslednjič je omenjena posest v vasi šele 1253, ko je imel Briksen pri Rečici ("apud Rieschisch") tri kmetije (*UBŠ, 186*). Pomemben je nekoliko mlajši podatek, da je na Rečici živel briksenski oskrbnik pristave ("der maiger") Pertholt (*1287 28/9, CKSL*). V naslednjem stoletju so sorodniki tega oskrbnika Kranschroti (prim.: *pogl. 5.4; 5.7)* imeli na Rečici dvor, ki so ga po kosih prodali Nikolaju Stainerju (*1390 3/6, AS; 1393 21/10, CKSL*). Čeprav so ga prodali kot svojo lastnino, je to bila najverjetneje le Briksnu odtujena posest. Leta 1418 si je dvor z zamenjavo pridobil Jurij Lambergar (*1418 20/9, CKSL* in ostal je v lamberški posesti še 1499 (*1499 26/2, Zap. inv.*). Morda je bilo v lasti rodbine Kranschrotov celotno južno jedro. Še med 1457–1461 se omenja na Rečici Martin, sin Nikolaja, ki je imel tam kmetijo kot bivši celjski fevd in kot dediščino (*HCF, f. 74*). V prejšnji celjski fevdni knjigi ta kmetija ni omenjena, torej je bila podeljena verjetno tik pred izumrtjem celjskih knezov. Preostala posest je bila morda fevdno še neodvisna. V poznejših desetletjih je vsa prešla pod Briksen.

V vasi je imela dve kmetiji okoli 1330 tudi blejska otoška proštija (*UBŠ, 205*). Podobno je bilo leta 1431, le da je bilo tedaj za eno navedeno, da jo ima v zakupu Hans Grimšičar (*UBŠ, 221*), kar je stanje, ki je dokumentirano že 1422 (*UBŠ, 213–214*). Ta jo je imel kot pusto tudi 1461, ko mu je bila ponovno potrjena, hkrati pa je bil podan njen natančen opis s seznamom posameznih ledin in njivskih imen. Zanimivo je, da jih je vsaj polovica raztresenih po vsem Blejskem kotu (Poljane, Obranca, Jarše ...), a tudi tiste, ki ležijo pri vasi, ne nosijo imen, ki bi bila znana iz jožefinskega katastra. Kmetija ima pri vasi le tri njive: ena je pod Grimšičarjevim skednjem pod češnjo, druga se imenuje "V konci zglavnica", tretja pa je zadnja njiva pod vasjo. Poslopje samo stoji poleg Grimšičarjevega vrta (*UBŠ, 224*).

Temu opisu je še najbolj podobna razporeditev posesti kmetije 14 (*sl. 3.40*). Ta ima izmed vseh kmetij v vasi poslopja najbliže grimšiškemu vrtu. Ena njena njiva neposredno meji na grimšiško njivo in bi jo bilo mogoče enačiti z njivo pod češnjo pod Grimšičarjevim skednjem. Druga njiva je na čelu njiv severnega jedra na južni polovici vaškega polja, torej bi lahko imela staro ime V konci zglav-

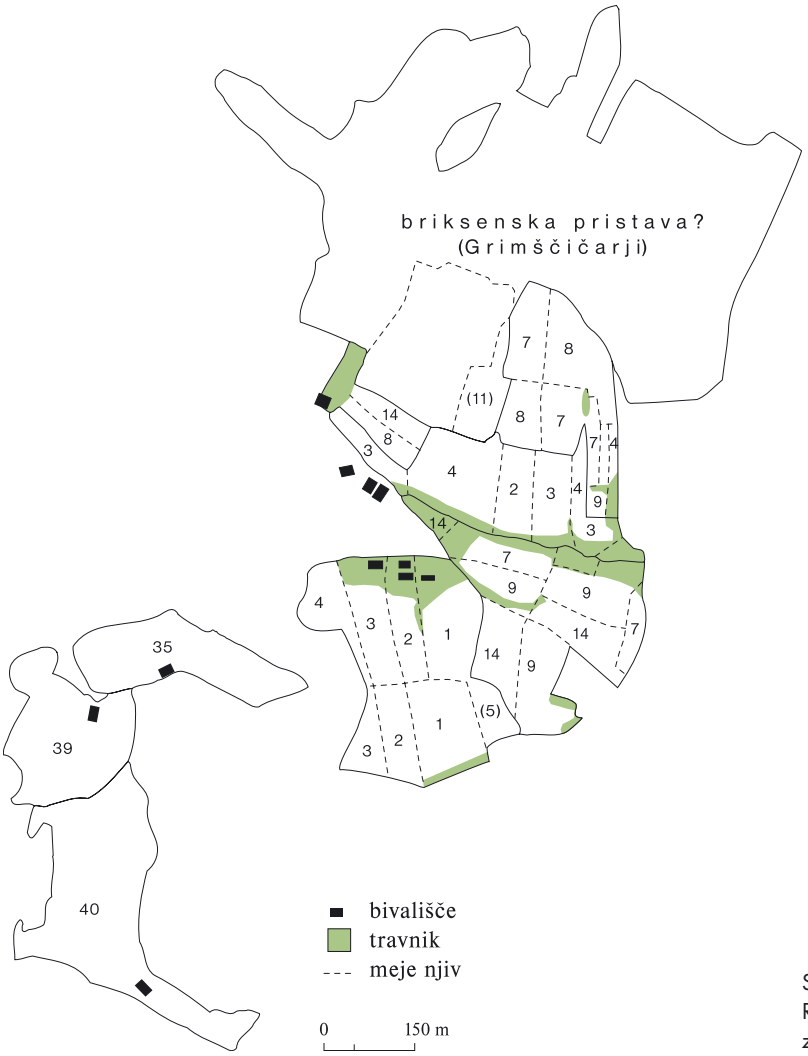

Sl. 3.40: Grimšče in Rečica. Razdelitev vaškega zemljišča.

nica, in tretja sega do roba vaškega polja in bi bila lahko zadnja njiva pod vasjo. Leta 1524 je imela proštija enako dve kmetiji, od katerih je bila ena pusta, hasnoval pa jo je Gašper Dvornik (*Briks. urb. 1524*). Če drži, da je bila izmed obeh proštijskih kmetij 1461 pusta kmetija 14, je verjetno, da je bila ta pusta tudi 1524.

Podrobnejše podatke o proštijski posesti imamo tudi iz 1565, ko je imel proštijski podložnik Miha Gašperšič posest, ki je bila sestavljena iz dveh kmetij, katerih posamezni deli so bili tako pomešani, da se ne da ugotoviti, h kateri kmetiji so spadali. Od obeh je bila ena podložna proštiji, druga pa Jakobu Lambergarju (*Wallner 1889, 245–246*). Tolikšno prepletenost lahko opazimo le pri kmetijah 10 in 11, pri čemer je zanimivo hišno ime kmetije 11 – Gašperček, v katerem se morda skriva spomin na nekdanjega Miho Gašperšiča ali njegovega istoimenskega prednika. Če je tako poistovetenje upravičeno, potem je mogoče tudi reči, da je do končne razdelitve kmetij 10 in 11 prišlo v drugi polovici 16. stoletja. Proštijski kmetiji iz okoli 1330 sta torej 11 in 14.

Briksen je imel na Rečici 1464 morda enako število kmetij kot 1253, vsekakor ne bistveno več glede na vsoto dajatev (*UBŠ, 196*), 1609 pa je imel že 10 kmetij, kar je število, ki obsega vse kmetije v obeh vaških jedrih (*Opis 1609*). To pomeni, da si je Briksen zopet pridobil vse kmetije drugih lastnikov.

Zanimivo je vprašanje, kolikšno posest so imeli v vasi Grimšičarji. Prvi podatek je iz 1436, ko je imel Anton Grimšičar v Grimščah en dvor (*CF, f. 23*). Tega je imel še 1457–1461 (*HCF, f. 20*). Leta

1461 je omenjen v vasi tudi vrt njegovega brata Hansa (*UBŠ,224*). Že tedaj so imeli torej dve različni posesti. Sredi 16. st. so bili Grimšičarji v precejšnjih dolgovih (*Smole 1982, 171–172*), zato ni čudno, da se je njihova grimšiška posest najverjetneje znašla v rokah Hansa Goldschana, za katerega bi po njegovem priimku, ki govori o sijočem zlatu, sklepali, da se je ukvarjal z denarnimi posli. Ta je 1562 prodal Jakobu Lambergarju med drugim tudi graščino ("edlmans siz") in dvor, na katerem je bil Tomaž Dvornik, oboje v Grimščah (*1562 4/12, Zap. inv.*). No, že čez nekaj let, med 1569 in 1572, je bila graščina spet v rokah Grimšičarjev (*Smole 1982, 171–172*). Na podlagi povedanega je razvidno, da je omenjeni Hansov vrt iz 1461 verjetno pripadal graščini Grimšče. Že sredi 15. st. so torej Grimšičarji imeli poleg dvora v vasi tudi graščino z njenim zemljiščem severno od vasi.

Rečeno je bilo, da se omenjajo na Rečici briksenski oskrbniki pristave. Zadnjikrat je 1347 omenjen Andrej Rečiški (*1347 4/11, CKSL*). Pri tem se vprašajmo, za katero pristavo gre? Če lahko sklepamo, da je briksenska pristava pod gradom nastala razmeroma pozno (glej dalje), da je oskrbnik verjetno živel v istem kraju, kjer je bila pristava, in če vidimo, da gre pri vaseh s podobno zemljiško razdelitvijo (*pogl. 3.9; 3.12)* tudi za pristavo dvor, potem je verjeten tudi sklep, da je bila sklenjena zemljiška posest na severu vasi prvotno briksenska pristava in Andrej Rečiški njen oskrbnik. Tako opredelitev krepi tudi listina iz 1343, po kateri je imel Andrej iz Grimšč vzdevek "Hofer" (*1343 19/1, CKSL*). Malo verjetno je, da sočasna Andreja v isti vasi nista ista oseba.

Ker je bilo to zemljišče pozneje dominikalna posest Grimšičarjev, skušajmo ugotoviti, kdaj so postali njeni lastniki. Leta 1347 še niso bili, 1461 pa že. Morda se je to zgodilo v prvi polovici 15. st., ko so Grimšičarji postali že razmeroma veliki fevdalci (prim.: *pogl. 5.3)*. Njihova kupna moč je bila tedaj gotovo že dovolj velika za tak nakup. Po drugi strani so briksensko blejsko gospostvo tedaj že upravljali Kreigi, ki so pač delali za svojo korist in ne za briksensko.

Pomudimo se še z vprašanjem bivališča Grimšičarjev v Grimščah. Sprva so nedvomno živeli na svojem ministerijalskem dvoru v vasi, ki pa so ga v 15. st. opustili in prepustili svojemu podložniku. Leta 1524 je imel pusto proštijsko kmetijo št. 14 Gašper Dvornik (*Briks. urb. 1524*). Očitno jo je obdeloval poleg svoje, saj sicer ne bi bila pusta. Prej omenjeni Tomaž Dvornik iz 1562 je verjetno njegov naslednik. Po družinskem priimku je mogoče sklepati, da je Gašper živel na nekdanjem dvoru Grimšičarjev. Ker je bil priimek tedaj že oblikovan, lahko računamo, da je preteklo kar nekaj časa, odkar so se Grimšičarji odselili s svojega dvora. Ni nujno, da je bila ta odselitev v neposredni povezavi z nakupom briksenske pristave. Lahko so odšli na katero od svojih službenih mest (prim.: *pogl. 5.3)*.

Z briksensko pristavo so Grimšičarji verjetno pridobili tudi bivalna poslopja. Pri tem je zanimivo vprašanje ledine Turnč, ki obsega pobočje nad sedanjo graščino Grimšče. Tu so še danes vidni obrisi pravokotne stavbe, ki jo verjetno lahko enačimo s stolpičem, ki ga gledamo na Valvazorjevi upodobitvi Grimšč iz 1679. leta (*Reisp 1983, 10*). Tedaj je bil enonadstropen in očitno vzdrževan. Verjetno je omenjena ledina dobila ime po njem. Ker ni videti kot kaka stara fevdalna arhitektura, je zelo verjetno, da so Grimšičarji na svoji novi posesti živeli ves čas na istem mestu, torej tam, kjer je sedanja graščina.

Poskusimo ugotoviti razdelitev posesti v vasi v 14.–15. stoletju. Tri kmetije so bile briksenske. Dve kmetiji (11 in 14) sta bili proštijski. Obstajala je briksenska pristava, Kranschroti so imeli dvor, ki je bil bodisi velik za dve kmetiji ali pa sestavljen iz dveh kmetij. Morda jim je pripadala še ena kmetija, na kateri je v 15. st. živel Martin Rečiški. Grimšičarji so imeli svoj dvor. Če upoštevamo, da je dvor Kranschrotov, potem ko so ga prodali, gotovo razpadel na dve kmetiji in da se tudi dvor Grimšičarjev po velikosti ni ločil od drugih kmetij, lahko naštejemo 9 kmetij: 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11, 14 in pristavo.

V virih nastopa še en del vasi. Leta 1253 je omenjen en mlin (*UBŠ, 186*), 1464 dva (*UBŠ, 196*), 1609 pa pet mlinov in tri kmetije (*Opis 1609*) v naselju, ki je 1602 prvič imenovano Millpach (*Briks. urb. 1602*). Register urbarja gospostva Bled, ki nima letnice, bi pa po pisavi sodeč lahko bil še iz 17. st., navaja poleg nemških imen vasi tudi slovenska; poleg Mülpach tudi Sagradam (*Gr. A III, Bled, Rusticalia, fasc. 14, AS*). To je ime, ki se je ohranilo za predel ob Mlinščici do danes. Leta 1609 navedene tri kmetije z mlini so torej nedvomno kmetije – celki 35, 39, 40, ki so se razvile ob starejših mlinih najpozneje v 16. stoletju.

Zanimivo je tudi vprašanje vaškega imena. Ko je vas v 11. st. prvič omenjena, se imenuje Grimšče (Grimizahc) (*Kos F. 1911, št. 168*). Že v 13. st. pa je povsem jasno dvojno poimenovanje,

Grimšče in Rečica. Tako 1273 skupno nastopajo kot priče Marcelin z Rečice ter Friderik in Frančišek iz Grimšč (*1273 21/7, CKSL*). Tri kmetije, ki so zapisane v briksenski urbar 1253, ležijo pri Rečici (*UBŠ, 186*). S to Rečico je verjetno mišljen potok, ki teče mimo vasi. Zdi se, da se je z novim gospodarjem začelo uveljavljati tudi novo ime, ki označuje kraj po mimo tekočem potoku. Vse poznejše omembe briksenske posesti kot tudi posesti njihovih oskrbnikov navajajo kot vaško ime le Rečico. Edina izjema so urbarialni popravki gospostva Bled iz 1591, ki obravnavajo predvsem pašne pravice. Tu so omenjeni soseska Rečica, ki je imela pašo na planini Ribenšici ("Ribenschiza"), in pa štirje podložniki, ki so bili vsi iz Grimšč in so imeli pašo na planini Klek (*Urb. popr. 1591*). Od teh štirih lahko zanesljivo poistovetimo Miho Gašperšiča, ki je živel, kot smo videli, 1565 na kmetijah 10, 11. Ali je 1591 že bil briksenski podložnik, ni gotovo, je pa verjetno.

Vzporedno z imenom Rečica je bilo še dolgo v uporabi tudi ime Grimšče. To do današnjega dne pomeni graščino na severnem robu vasi, pomenilo pa je tudi nekdanji dvor Grimšičarjev in proštijski kmetiji (10–11, 14), dokler nista postali briksenski. Grimšče je torej najpozneje od 13. st. dalje verjetno le severni del vasi. Tako se zdi, da so vaško ime Rečica uvedli šele briksenski gospodarji. Delitev vasi na Rečico in Grimšče se zato ne ujema z delitvijo na severno in južno vaško jedro, ampak je odvisna od različne zemljiškoposestne pripadnosti posameznih delov vasi.

Kakšna pa je etimologija imena Grimšče? Domačini govorijo Grinšče, zato je mogoče izpeljati ime iz stvarnega imena "grinta", ki pomeni tudi drobljiv kamnit teren (prim.: *Bezlaj 1956, 198–199*). Grinčiče bi bile torej vas, ki stoji na krušljivih kamnitih tleh. Tej oznaki ustreza severno vaško jedro, ki leži na vznožju nizke skalnate vzpetinice. Južno jedro stoji na prodnati ravnini, morda celo najizraziteje od vseh blejskih vasi, ki so sicer praviloma postavljene na neraven svet. Če torej presojamo starost obeh vaških jeder iz tega vidika, bi rekli, da je prostor severnega jedra starejši, južnega pa mlajši. Pri tem pa je zanimivo dejstvo, da je bilo zgodnjesrednjeveško grobišče najdeno tik ob hišah južnega jedra!

RAZLAGA RAZVOJA *(sl. 3.39–3.41)* 3.11.d

Zaradi zložbe in ponovne razdelitve polja je o razvoju v predhodnem obdobju precej tvegano sklepati. Kar bo povedano, lahko zato velja predvsem kot domneva. – V zvezi z začetkom vasi je treba omeniti tudi zgodnjesrednjeveško naselbino na Pristavi. Ta je stala na prisojnih pobočjih pristavskega griča od začetka 7. st. do druge polovice 10. st. Jugozahodno od nje je bilo pripadajoče grobišče, ki pa ima tudi grobove iz 6. stoletja. Ti pripadajo naselbini, ki je tedaj stala na sosednjem hribu Blejski grad in obstajala vsaj še v prvi polovici 7. st. (*Pleterski 2008a, 159–161; Pleterski 2010, 161–176; Knific 2008, 24*). Skeletni grobovi kažejo stik dveh različnih moških populacij, pri ženskah pa ta stik ni opazen (*Leben-Seljak 2000*). V prvi polovici 7. st. se na grobišču pojavi skupina žganih grobov (*Pleterski 2008*). Stavbni ostanki pristavske naselbine kažejo dva različna stavbna tipa: nivojske hiše in hiše, ki so dvignjene nad tla pobočja (*Pleterski 2008, 107–130*). Tudi materialni sledovi kuhinjske kulture kažejo dve različni tradiciji, slovansko in vlaško staroselsko (*Pleterski 2008b, 15–97*). Vse to najbolj smiselno pojasnjuje razlaga, da se je na začetku 7. st. na Bled naselilo novo, slovansko prebivalstvo. Na Pristavi pride do sobivanja staroselskih Vlahov in Slovanov, ki si tam poiščejo žene prvenstveno med vlaškimi domačinkami. Vlaška naselbina na Blejskem gradu pa je nekaj časa po slovanski naselitvi opuščena.

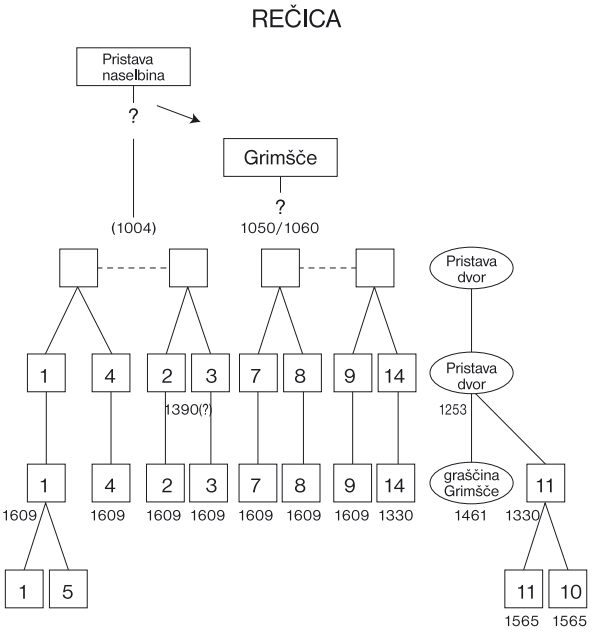

Sl. 3.41: Grimšče, Rečica in naselbina na Pristavi. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih.

Vasi na Pristavi najbližje polje so njive južno od Rečice. Če k temu prištejemo še dejstvo, da dominikalna posest blejske graščine, sredi katere leži zgodnjesrednjeveška pristavska naselbina, obsega le malo njiv, in še tiste, kar jih je, so raztresene in očitno pozno izkrčene, nadalje, če vidimo, da ta dominikalna posest s treh strani oklepa rečiško polje južno od stare struge Rečice, ki je hkrati tudi severna meja dominikalne posesti, potem se sama vsiljuje misel, da je omenjeno polje nekoč spadalo k pristavski naselbini.

Če sprejmemo to razlago, potem je tudi verjetno, da so novo vas Grinčiče (pozneje Grimšče) naselili ljudje, ki so prišli s pristavske naselbine. Ti so si izkrčili polje severno od stare struge Rečice. Grobišče so imeli dobrih 100 m južno od vasi ob poti, ki je peljala na Pristavo. Stalo je na robu starega polja, verjetno na kosu za obdelavo manj primerne zemlje. Ta oddaljenost grobišča je enaka tisti med Bodeščami in njihovim grobiščem na Dlescu (*sl. 3.12*).

Če drži navedena domneva o pristavskem polju, potem je zelo verjetno, da je kraljevo posestvo Bled, ki ga je kralj daroval Briksnu 1004, obsegalo tudi njivske površine južno od stare struge potoka Rečice. To bi pomenilo, da se je kralj polastil celotnega zemljišča pristavske naselbine.

Posestvo, ki ga je Briksen dobil v Grimščah med 1050 in 1065 (*Kos F. 1911, št. 168*), je najverjetneje obsegalo vas in njeno polje severno od stare struge Rečice. Tako je briksenska škofija postala edina lastnica celotnega zemljišča. To enolastništvo je tudi bistveni pogoj za načrtno delitev polja, ki je bila nato izvedena (glej: *3.11.b*). Morda je bila že tedaj regulirana Rečica, verjetno zaradi boljše izkoriščenosti velikega graščinskega travnika V blateh, ter hkrati speljana nova pot proti vasi Grad, ki je obšla zapuščeno pristavsko naselbino.

Zanimivo je, da zemljišče ni bilo razdeljeno v celoti enakomerno med posamezne kmetije, ampak med dve skupini kmetij, torej severno in južno vaško jedro, ter bodočo graščino Grimšče, v okviru posamezne skupine pa enakomerno po kmetijah. Zdi se, da so namerno oblikovali dva ministerijalska dvora s po štirimi ali sprva morda celo le s po dvema kmetijama in izločili kos zemljišča, ki je bil tedaj lahko oblikovan kot briksenska pristava, ki pa je bila pozneje odtujena podobno kot zagoriška (*pogl. 3.12.c*). Pridobili so si jo Grimšičarji. K omenjeni pristavi je morda že tedaj spadal travniški svet severno od njivskih površin, ki so ga Grimšičarji verjetno tudi sami nekoliko povečali na račun srenjske zemlje. Njive Na vočnah se namreč prepletajo s srenjsko zemljo, posestjo nekaterih kajžarjev, pa tudi z zemljiščem nekaterih podhomskih kmetij.

Severni dvor verjetno lahko v grobem enačimo z Grimščami, južnega pa z Rečico. Leta 1273 se namreč omenjajo oboji briksenski ministerijali iz vasi: Frančišek in Friderik kot grimšiška, Marcelin pa kot rečiški (*1273 21/7, CKSL*). Ker je že dobro desetletje pozneje omenjen tudi oskrbnik Perhtolt (*1287 28/9, CKSL*), je mogoče, da je ta živel na pristavi. Če je bil rečiški dvor južni in je njegov sedež obsegal dve kmetiji, je mogoče, da gre za poznejši kmetiji 2 in 3, katerih posest se najtesneje prepleta (*sl. 3.40*). Kmetija Martina z Rečice je bila potem verjetno 1 ali 4. Južni dvor se je torej še razmeroma najdlje obdržal skupaj, čeprav je morala vsaj ena izmed njegovih kmetij že 1253 spadati neposredno pod Briksen. Ta je imel preostali kmetiji v severnem dvoru, 7 ali 8 ali 9. Ena izmed naštetih treh je bila verjetno dvor – bivališče Grimšičarjev. Kdaj je kmetija 14 postala proštijska, ni razvidno, precej gotovo je le, da kmetija 11 ni nastala pred 14. stoletjem.

Drobljenje obeh dvorov že v 13. st. je hkrati zanimiv odsev krize odnosov med briksensko škofijo in njenimi ministerijali. – O mlajših posestnih spremembah ni dodati ničesar, o čemer ne bi govoril že prej.

3.12 ŽELEČE IN ZAGORICE

3.12.a 3.12.A. NARAVNI POGOJI *(sl. 3.42)*

Zemljišče obeh vasi se na zahodu naslanja na Blejsko jezero, na vzhodu ga omejuje struga Rečice, na severu se prepleta z grejskim zemljiščem, na jugozahodu se vzpenja na Stražo, na jugu pa sega na ravne Jarše. Severozahodni del je precej razgiban zaradi ledeniških moren in voda (Križna gorica, V brdeh, Ilove jame, Nad potokam, V dole), medtem ko jugovzhodni del leži na prodnati ravnini,

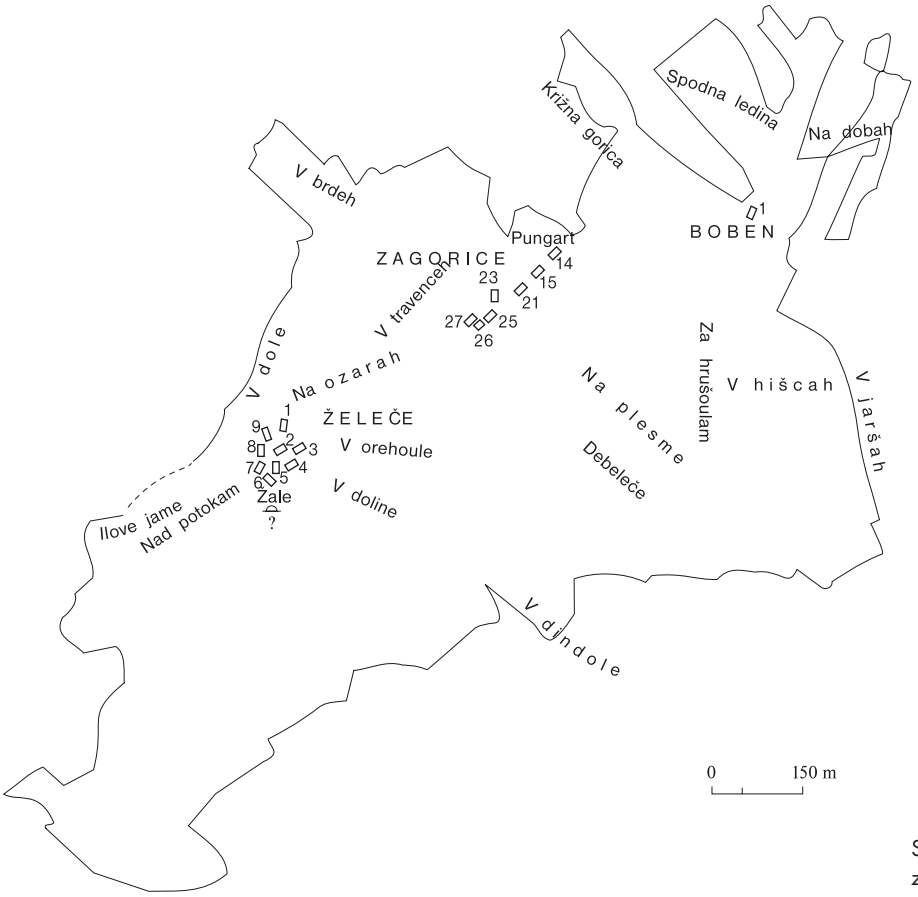

Sl. 3.42: Želeče in Zagorice. Vaško zemljišče in ledinska imena.

ki jo na jugu omejuje suha dolina nekdanjega jezerskega odtoka (V doline, V dindole). Tudi same Zagorice ležijo na hrbtu ledeniške morene. Jugovzhodno od vasi je velika sklenjena površina najboljših njiv v izmeri približno 22 ha. Donosnost polja proti jugovzhodu pada. Skrajni severovzhodni del zemljišča je nekdaj najverjetneje pokrival dobov gozd (Na dobah).

NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.42–3.44)* 3.12.b

Gre za dve vasi, gručaste Želeče in obcestne Zagorice. Vsaka ima svoj kos zemljišča, ki mejita drug na drugega v razmeroma ravni črti. Jedro njiv obeh vasi leži na istem kosu polja. Tu se deleža obeh vasi celo nekoliko prepletata. Zato je smiselno, da obe vasi obravnavamo skupaj.

Vas Zagorice se tlorisno deli na več delov, na precej oddaljeno in samotno stoječo graščinico Boben (št. 1) in na nekoliko narazen stoječi skupini kmetij 14, 15, 16, 21 in 23, 25, 26, 27 (*sl. 3.42*). Tudi v Želečah je rahlo nakazana delitev na dve skupini kmetij glede na velikost poslopij: večje 1, 2, 3, 8, 9 in manjše 4, 5, 6, 7. Poljska razdelitev tako členitev podrobneje opredeljuje. Poljsko jedro lahko iščemo v velikem kosu najboljših njiv. Okoliško zemljišče je veliko bolj razgibano, njive so slabe, močno pomešane s travniki, o mladem krčenju pa pričajo tudi ledinska imena Spodna ledina, Na dobah, Pungart, V travenceh, Na ozarah, V orehoule. Sklenjeno se njivske površine nadaljujejo le proti jugovzhodu, kjer pa je zemljišče slabše, izredno so pomešani deleži različnih vasi, pa tudi ime V jaršah kaže na mlado krčenje. Glede deleža obeh vasi v poljskem jedru je na prvi pogled opazen levji delež Zagoric. Želeče imajo le jugozahodni vogal in skrajni južni rob, kjer zemljiški donos strmo pada. Nedvomen je podrejeni položaj Želeč.

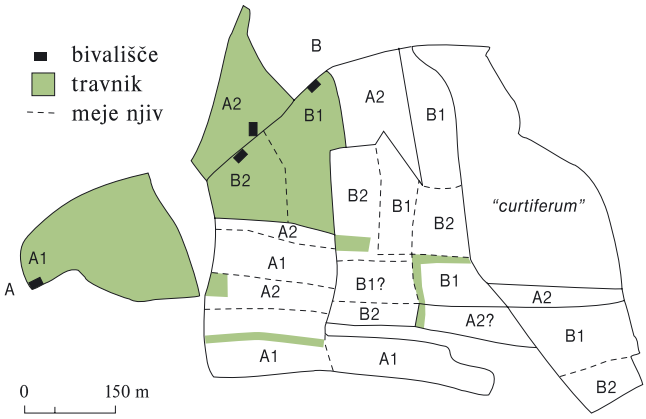

Sl. 3.43: Želeče in Zagorice. Razdelitev vaškega zemljišča.

Podrobnejša členitev polja se v grobem ujema z delitvijo vaškega tlorisa. V Želečah se posest kmetij tesno prepleta v dveh skupinah: 2, 4, 5, 6 in 1, 3, 7, 8, 9. Posest obeh skupin pa je razdeljena tako, da se na prvotnem polju njune njive tesno prepletajo, pri čemer ima prva 2,7 ha njiv, druga pa 2,4 ha (*sl. 3.44*). Vse drugo sklenjeno vaško zemljišče imata razdeljeno le v nekaj velikih kosih. Skupaj z na novo izkrčenimi njivami na tem zemljišču imata: prva 6,9 ha, druga pa 7,5 ha njiv.

Kmetiji 7 in 9 nimata njiv na prvotnem polju, kmetija 4 pa ima daleč najmanj njiv izmed vseh kmetij. Glede na to in zaradi tesnega prepletanja posesti s kmetijami 1, 5, 8, jih štejem za najmlajše. Nastale so s cepitvijo od starejših kmetij: 9 od 1, 4 od 5, 7 od 8. Velikosti njivskih površin posameznih kmetij ne navajam, ker imajo te še precej zemljišča v mlado izkrčenih Jaršah, ki je tesno prepleteno s kmetijami drugih vasi. Torej gre za mlado cepitev kmetij. V Jaršah ni opaziti razvrščanja želeških kmetij v dve skupini. Do končne razdrobitve v devet kmetij je prišlo torej že pred izkrčenjem Jarš.

Obe skupini sta imeli v starejšem obdobju po tri kmetije: 2, 5, 6 in 1, 3, 8. Njivske površine tako rekonstruiranih kmetij so: 1 – 2,7 ha, 3 – 1,9 ha, 8 – 2,9 ha in 2 – 2,2 ha, 5 – 2,6 ha, 6 – 2 ha. Pri tem je treba prvotno računati z nekoliko manjšimi površinami, ker je zelo verjetno, da so bile nekatere vštete njive v sklenjenem vaškem zemljišču izkrčene šele pozneje. Morda sta bila sedeža starejših kmetij, iz katerih so nato nastale po tri naštete, hiši 1 in 2, ki sta si sosednji. Pri eni ali drugi lahko iščemo tudi sedež prvotne obdelovalne enote, iz katere sta nastali, saj način delitve zemljišča med

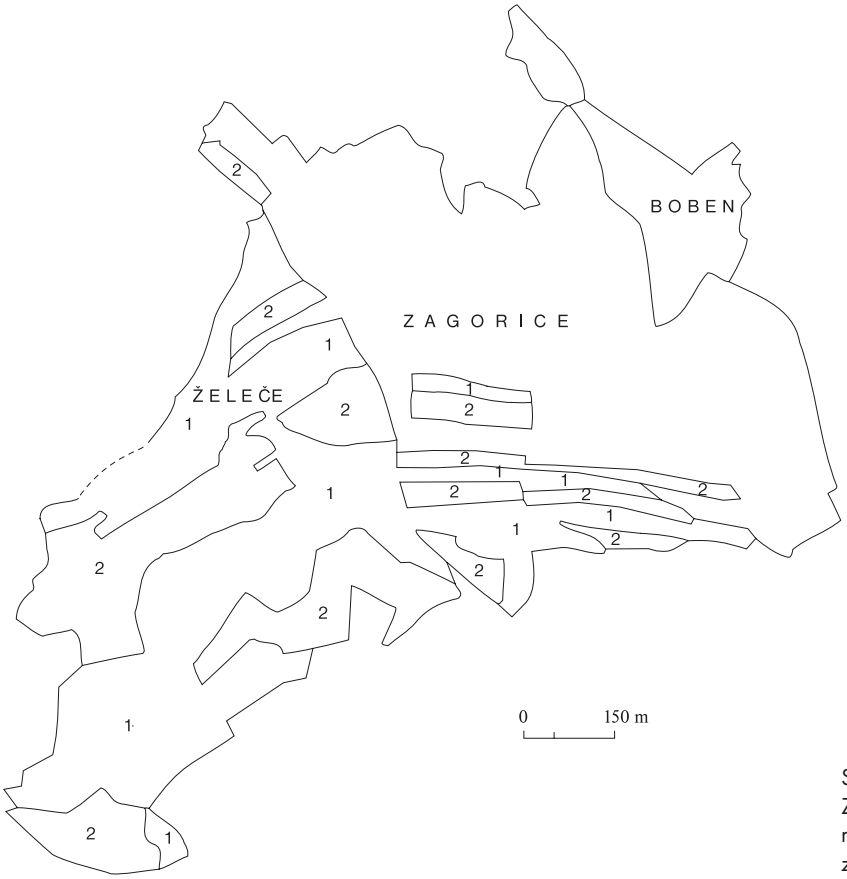

Sl. 3.44: Želeče in Zagorice. Mlajša razdelitev vaškega zemljišča.

obe skupini kmetij priča, da gre prvotno najverjetneje za eno samo obdelovalno enoto. Njive prve obdelovalne enote bi bile seštevek njiv 1 in 2 v prvotnem polju – 5,2 ha.

Podoben razvoj kaže tudi poljska razdelitev Zagoric. Iz nje najočitneje izstopa zemljišče graščinice Boben, ki leži v celku na robu prvotnega polja. Resda so njene njive še vedno prvovrstne, vendar je očitno, da so bile urejene v nekem drugem času. Vse njene njive, ki so v celku, merijo 2,6 ha. Del jih leži severno od ceste Zagorice–Lesce. Ta del vaškega zemljišča je močno prepleten z grejskim zemljiščem, velik je delež travnikov in številna kajžarska posest. Vse to kaže, da gre za mlajše krčenje.

Poljska razdelitev dopolnjuje opažanja o tlorisni delitvi vasi. Tesno prepletanje njiv opredeljuje tri skupine kmetij 14, 15, 16, nadalje 23, 27 in 25, 26. Le na ledini Debeleče se prepleta posest 15 s 23, 27, vendar je mogoče, da je ta prepletenost drugotna. K prvi skupini je treba prišteti tudi polovično kmetijo 21, ki ima na prvotnem polju le dve njivi in je očitno mladega nastanka (prim.: *3.12.c*). Nekaj posameznih njiv na prvotnem polju je bilo Zagoričanom pozneje odtujenih v korist grejske kmetije 1. Te njive je glede na lego v prvotnih obdelovalnih blokih mogoče smiselno prišteti k prvim obdelovalnim enotam, ni pa mogoče ugotoviti, katerim poznejšim kmetijam so pripadale. Delež njiv posameznih skupin na prvotnem polju je: prva skupina B1 – 5,5 ha, druga A2 – 4,1 ha in tretja B2 – 3,7 ha (*sl. 3.43*). Vse njive so najboljšega donosa. Omenjeni delež Želeč A1 – 5,2 ha je bil tudi nekoliko večji.

Če njive posameznih skupin kmetij obravnavamo kot celoto, se pokaže jasna slika prvotne zemljiške razdelitve (*sl. 3.43*). Polje je bilo razdeljeno na nekaj velikih, širokih njiv, ki so ležale kar najbolj pravokotno. Nekatere poševne meje so nastale tam, kjer se je parcelna razdelitev naslonila na obstoječe poti: Želeče–Zagorice–Lesce, Zagorice–Koritno, Zagorice–Bodešče. To podobo potrjuje tudi razprostranjenost ledinskih imen, kajti meje zemljišč, ki jih označujejo, se ujemajo z opisanimi parcelnimi mejami. V to poljsko razdelitev se smiselno vključuje tudi posest Želeč, tako glede velikosti kot tudi oblike in lege njiv. Vsaka obdelovalna enota je morda že tedaj imela okoli poslopja velik travnik, kar velja za obe vasi. Obdelovalne enote obeh vasi imajo v tej razdelitvi polja tri do pet njiv. Vse to priča o istočasni, načrtni delitvi polja med obe vasi.

Zdi pa se, da je treba sprva računati celo le z dvema obdelovalnima enotama, saj se njive Al in A2 ter B1 in B2 tesno prepletajo. Njivske površine enote A tako merijo 9,3 ha, enote B pa 9,2 ha. Sedež obeh enot lahko iščemo pri A1in B1, ki sta precej večji od A2 in B2. Med nadaljnjim razvojem poljske razdelitve so nastale iz vsake od štirih enot še po dve do tri kmetije: 14, 15, 16 – 25, 26 – 23, 27. Te imajo njive tudi že na mlajše izkrčenem zemljišču okoli vasi in tudi V jaršah. Iz navedenih razlogov se zdi, da je razdelitev na te kmetije mlada, zato tudi ne navajam njihovih njivskih površin. – Prvotno polje ima na severovzhodu močno zajedo, ki jo zapolnjujejo njive s površino 5,6 ha (glej: *3.12.c*).

ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.42–3.45)* 3.12.c

Podoba prvotne poljske razdelitve kaže, da so bile njivske površine razdeljene istočasno med obe vasi, če ju tedaj sploh smemo tako imenovati, hkrati pa marsikaj nakazuje večjo starost Želeč. Ob sami vasi so bili izkopani okostni grobovi, najverjetneje kot del zgodnjesrednjeveškega železkega grobišča, ki se je razprostiralo na ledini z značilnim imenom Žale (*Pleterski 1978, 381*). Ime Želeče je nastalo iz osebnega imena Želęta (*Bezlaj 1961, 348*). Oba podatka in soseščina dobre njivske zemlje, ki je vabila k obdelavi, govorijo o nastanku vasi še v zgodnjesrednjeveškem obdobju. Glede na enak izvor imena kot pri Bodeščah je mogoče, da gre tudi za enak nastanek vasi, morda celo v približno istem času. Tako bi lahko sklepali, da je vas nastala z naselitvijo Želęte in njegove družine najpozneje v 9. stoletju.

Da je med naselitvijo in 11. st. minilo kar precej časa, lahko sklepamo tudi po prvih listinah, ki omenjajo vas. Pri tem se v nasprotju s svojim prejšnjim mnenjem (*Pleterski 1978, 384*) pridružujem lokalizacijam F. Kosa (*Kos F. 1911, št.: 167, 259, 300, 311*), le da s podrobnejšo opredelitvijo. V Želečah si je namreč v drugi polovici 11. st. briksenska škofija pridobivala že dokaj razčlenjeno posest: med 1050 in 1065 posestvo Friderichovega ministerijala Hadolta (*Kos F. 1911, št. 167*) in med 1075 in 1090 posestvo domačina Vencegoja, poleg tega pa še njivo svojega ministerijala Grifa (*Kos*

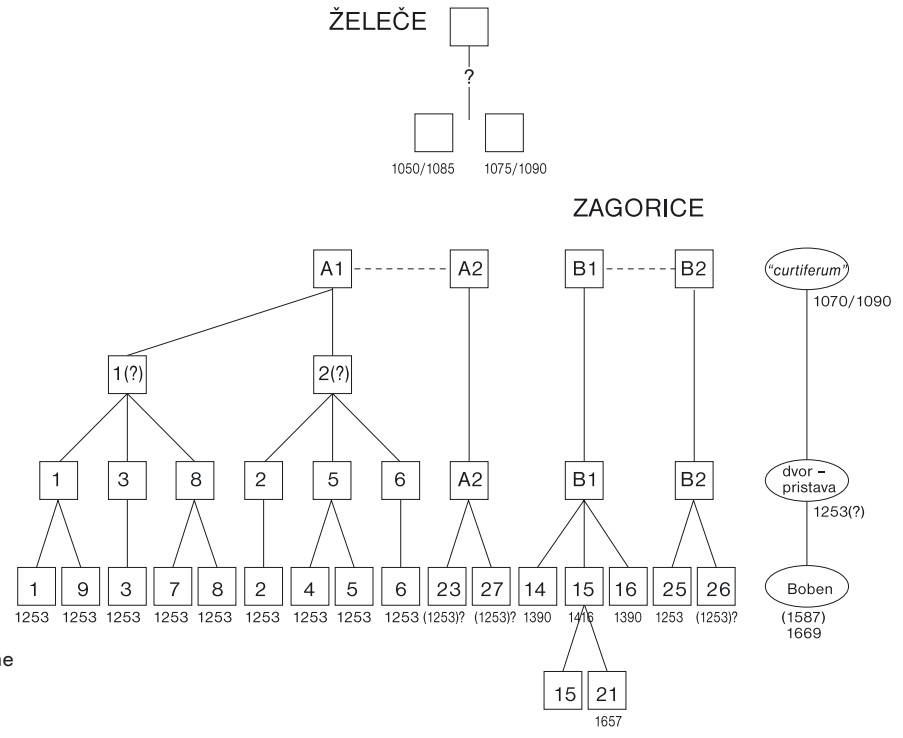

Sl. 3.45: Želeče in Zagorice. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih.

F. 1911, št. 311; prim.: *Kos M. 1970–1971, 14*). V Želečah sta bili tedaj torej najmanj dve obdelovalni enoti, od katerih je ena že prešla v roke nedomačina (prim.: *Kos M. 1970–1971, 13*).

Preden spregovorim o drugih listinah, moram omeniti še krajevno poistovetenje kraja Cilintun (*Kos F. 1911, št. 167*) oziroma Zilinta (*Kos F. 1911, št. 259*), ki ga je ponudil Ljudmil Hauptmann (*Hauptmann 1938, 102–103*). Po njegovem bi moralo biti ime pravilno zapisano "ze Lintun = zu den Linden". Ker sta imela brata Friderik in Henrik, ki se omenjata v navedenih listinah, posest "in loco Linta" na Koroškem, meni, da je tudi Cilintun ta kraj. To podkrepljuje s primerjalno preglednico zamenjav med Henrikom in briksenskim škofom. Po raziskavah Therese Meyer in Kurta Karpfa sta Friderik in Henrik iz grofovske rodbine Eppensteinskih, posest pa je verjetno ležala v kraju Lipje – Lind, pri Grabštanju – Grafenstein (*Meyer, Karpf 2009, 128–129*).

Med 1065 in 1077 je Henrik s soprogo podelil briksenski cerkvi posestva v Karantaniji in v Iselski dolini, od briksenskega škofa Altwina pa sta dobila za čas življenja to, kar je imel škof v Kranju s posestvi klerikov in ministerijalov, neki dvor v "loco Linta" in to, kar je imel v Adalberonovi grofiji. Poleg tega sta Henrik in žena podelila posestvo v Ratenju – Artegna ("loco Retin"), v Furlaniji (*Redlich 1886, št. 228*). Med 1070 in 1080 sta Henrik in žena zamenjala grad v Kranju in posestvo v istem kraju za: grad Kamen – Stein, posestvo "in loco z Obinentiges Sevves", cerkev in tri kmetije pri Sv. Danijelu– St. Daniel, nad Grabaljo vasjo – Grabelsdorf, ter vinograd, vse na Koroškem (*Kos F. 1911, št. 258*). Kmalu zatem sta še med istima letoma ponovno menjala. Vrnila sta grad Kamen – Stein, poleg tega pa sta se odpovedala posestvom, ki sta jih obljubila briksenski cerkvi šele po svoji smrti. Škof Altwin jima je prepusti] v zameno pod istimi pogoji kot prej, torej za čas življenja, grad v Kranju ter posestva in podložnike, ki so spadali pod ta kraj, poleg tega pa še dvor "loco Zilinta situm" (*Kos F. 1911, št. 259*).

Ker je Hauptmann upošteval le menjave posesti v Kranju in z njo povezanega dvora enkrat v kraju Linta, drugič pa v kraju Zilinta, se mu zdi enačenje povsem nedvoumno. Njegov sklep bi bil mogoč v primeru, da sta Henrik in žena tedaj, ko sta vračala kranjsko posest, vrnila tudi dvor v Lipju – Lindu. Le tako bi ga namreč lahko pozneje dobila nazaj skupaj s kranjsko posestjo. Hauptmann o tem očitno ni dvomil, vendar prav listine, na katere se sklicuje, dokazujejo nekaj drugega; Zilinta ni isto kot Linta = Lipje – Lind.

Henrik in žena sta pač vrnila grad v Kranju in posestvo v istem kraju, ki se je verjetno nanašalo na ministerijalsko posest, ki jima jo je Altwin izročil po prejšnji pogodbi. A dala nista ničesar več! Dvor v Lipju – Lindu, sta obdržala! Pri tretji menjavi sta vrnila grad Kamen in se odpovedala posesti v Ratenju – Artegni, ki sta jo v prvi pogodbi darovala šele po svoji smrti, zato pa sta ponovno dobila grad v Kranju ter posestva in podložnike, ki so spadali pod ta kraj, in še dvor v kraju Zilinta. Škofu je bilo očitno precej do furlanske posesti, zato je dodal še omenjeni dvor, ki pa ni mogel biti tisti v Lipju – Lindu, ker ga ni dobil nazaj (enako ugotavljata T. Meyer in K. Karpf, da je posest v Lipju – Lindu, tedaj ostala eppensteinska: *Meyer, Karpf 2009, 128*). Zilinta in Cilintun, če gre za isti kraj, torej ni Lipje – Lind.

Listini iz 1070–1080 in 1075–1090 se zelo verjetno nanašata na briksenski dvor ("curtiferum") v Želečah (*Kos F. 1911, št.: 259, 300*), ki ga je škof Altwin dal Henriku in nato dobil nazaj od njegovega brata Friderika (prim.: *Kos M. 1970–1971, 13*). Kaj je obsegal omenjeni dvor? – Najstarejša poljska razdelitev Želeč - Zagoric se izogne slabši zemlji na vzhodu, ki predstavlja na prvotnem polju kar nekako zajedo. Enotno ledinsko ime tega zemljišča je V hiščah. O kakih hišah v katastru ni sledu, velikost ledine, ki je razdeljena na veliko število lastnikov kmetij in kajž in celo grejskih posestnikov, pa priča o starem nastanku imena, vsekakor pred krčenjem njiv zunaj poljskega jedra. Ponuja se enačenje briksenskega dvora iz 11. st. in omenjene ledine. Ko so njegove stavbe prenehale obstajati, so jih prekrile njive, ki pa so ohranile spomin nanj s svojim imenom.

Kaj se je torej dogajalo v 11. st., kdaj je nastala ohranjena poljska razdelitev? Zdi se, da je še v 11. st. večina najboljše njivske zemlje pripadala Želečam. Velike površine še neobdelane zemlje v bodočih Jaršah pa so privabile briksensko škofijo, da je dala na robu vaškega polja na še neobdelanih ledinah postaviti dvor, ki bi izkoriščal to zemljo. Ali je bil to poljedelski, živinorejski ali pa poljedelsko-živinorejski dvor, lahko le ugibamo. V drugi polovici 11. st. se je briksenskemu škofu posrečilo pridobiti verjetno kar celotno želeško zemljišče in po kratki odtujitvi dvora je postal edini lastnik celotnega zemljišča. Šele sedaj je bilo mogoče razdeliti njive na novo. Najstarejša ohranjena poljska razdelitev Želeč in Zagoric torej ni starejša od zadnje četrtine 11. stoletja.

Poleg briksenskega dvora sta bila oblikovana še dva ministerijalska dvora (prim.: *pogl. 3.11.d*), ki sta obsegala po dve kmetiji. Eden je imel sedež v Zagoricah, drugi v Želečah. To bi pojasnilo, od kod nemško ime za Želeče, Schalkendorf, ki očitno izvira iz nemškega osebnega imena, morda Gotschalka. To ime je zelo pogosto v listinah briksenskega škofa Altwina iz druge polovice 11. stoletja. Do prve delitve posesti v Želečah je prišlo morda že po Gotschalkovi smrti. V 12. st. je Briksen želeško posest verjetno prevzel v neposredno last. Obširno zaledje Jarš je omogočalo krčenje novih njiv, tako da je bila moč kmetij neokrnjena kljub delitvam, ki jih je Briksen v tej vasi očitno dopuščal. Vsekakor so bile v 13. st. končane, saj je bilo v Želečah že 1253 dokončno število devetih kmetij, ki se pozneje ni več spreminjalo. Kmetije so bile obremenjene manj kot večina drugih, in to vse enako (*UBŠ, 188*). S tem smo dobili tudi *terminus post quem non* za izkrčenje Jarš. To se ni moglo zgoditi pozneje kot v prvi polovici 13. st., in kot je razvidno iz prejšnjih izvajanj, ne pred 12. stoletjem. In še ena zanimivost, gručasti tloris Želeč je drugotnega izvora, sočasen krčenju v Jaršah.

Hkrati z želeškim dvorom se je verjetno drobil tudi zagoriški, nastajale so nove kmetije in s tem so se oblikovale Zagorice. Kdaj je prenehal briksenski dvor, lahko le ugibamo, ni nemogoče, da je 1253 še obstajal, saj tedanji briksenski urbar omenja večje število dvorov: "meierhoue que solvunt" (*UBŠ, 188*). Morda je njegov konec v povezavi z nastankom graščinice Boben, katere prvi lastnik je bil znan šele v 16. st. (prim.: *Gornik 1967, 152*). Pristava je bila verjetno delno prodana, delno pa razdeljena med podložnike.

Zagorice so neposredno omenjene šele 1253, ko ima Briksen v njih 4 kmetije, od katerih sta dve činžni (mansus censualis – cenzualni, plačujeta denarno dajatev za razliko od drugih, ki plačujejo v naturalijah), eno pa ima Erchenbold, verjetno ministerijal, ki gaje briksenski škof preselil s Poljšice (*UBŠ, 188*; glej še: *pogl. 5.4)*. Zdi se, da je bila ta kmetija z osamosvajanjem ministerijalskih fevdov izgubljena za briksensko škofijo. Leta 1287 je briksenski škof Bruno eno kmetijo zastavil svojemu ministerijalu Ernestu z Rittersberga (*1287 6/10, CKSL*; prim.: *pogl. 5.1)*, s čimer je bila odtujena. Verjetno gre za eno od obeh kmetij, ki jih je imel v 18. st. beneficij Sv. Katarine iz Lesc (*RDA, fasc. 43*), 26 in 27. Morda tudi v drugi lahko slutimo nekdanjo briksensko posest iz 13. stoletja.

V letih 1306–1309 je imel Briksen v Zagoricah le še dve kmetiji (*UBŠ, 192*). Erchenboldova je bila morda tista, ki so jo imeli v 16. st. Grimšičarji in jo je 1574 od njih pridobil Krištof Fašang (*Im. knj. 4*), nekdanji blejski župnik, bivši grajski oskrbnik, luteranski pridigar (*Gornik 1967, 52–53*; prim.: *Pokorn 1904, 120*). Kmetija je nato hitro menjala lastnike, dokler 1678 ni prišla v last Seničarjeve družine (*Im. knj. 7*). Iz nekdanje grimšiške posesti se je spremenila v svobodniško lastnino. Kot taka je bila podvržena močnemu drobljenju v 17. in 18. st., ko so iz nje nastale številne svobodniške kajže v Zagoricah. Omenjena kmetija je št. 23. Briksen je imel v 18. st. v vasi le še eno kmetijo, 25 (*RDA, fasc. 17*). Ta leži v skupini kmetij 23, 25, 26, 27. Morda smemo te štiri kmetije enačiti s štirimi briksenskimi kmetijami iz 1253.

Tudi v preostalem delu vasi lahko slutimo ostanke briksenske lastnine. V letih 1390 in 1393 sta brata Mertel in Günczel z Rečice, sinova Kewleina Kranschrota, prodala Nikolaju Staynerju vsak svoj delež od dveh kmetij, katerih eno je obdeloval kmet Hafner, drugo pa, ki je bila očitno prazna, poleg svoje kmet Alchnicz (*1390 3/6, AS; 1393 21/10, CKSL*). V bistvu so torej omenjene tri kmetije. Zelo verjetno so bile vse tri v lasti Kranschrotov, saj je manj verjetno, da bi dali svojo kmetijo v obdelovanje tujemu podložniku. Ena izmed obeh prodanih kmetij je omenjena še 1428, ko jo je dobil kot svoj del dediščine Linhart Stayner (*1428 8/2, CKSL*). Do 1498 sta prešli v last radovljiškega gospostva, ko je v urbar zapisana pripomba, da sta imeli kmetiji po starih popisih dve lastništvi – "aigennschafft" (*Rad. urb. 1498*). Tej oznaki lepo ustreza dvolastništvo omenjenih rečiških bratov. Obe kmetiji, 14 in 16, je imelo gospostvo Radovljica še v 18. st. (*RDA, fasc. 282*).

Z odcepitvijo dveh njiv in pridobitvijo posesti na mlado izkrčenem svetu se je iz kmetije 15 razvila nova kmetija 21, ki je bila v 17. st. že v lasti radovljiške župnije (*Urb. žup. Rad. 1657*), v 18. st. pa je veljala za polovično kmetijo (*RDA, fasc. 5*). Preostane še usoda Alchniczove kmetije. Če so pravilna vsa prej navedena istovetenja, kmalu preide v last otoške proštije. Ta ima namreč 1416 v Zagoricah eno kmetijo (*UBŠ, 210*), ki jo obdrži vseskozi. V 18. st. je to kmetija 15 (*RDA, fasc. 18*). Iz zapisanega sledi, da je bilo drobljenje kmetij končano že sredi 13. stoletja.

3.13 MLINO IN ZAZER

3.13.a NARAVNI POGOJI *(sl. 3.46)*

Zemljišče obeh vasi je razpeto med Blejskim jezerom na severu in Savo Bohinjko na jugu. Na vzhodu ga omejujejo pobočja Straže, Dobre gore (Špika), Kozarce in Obroča, na zahodu pa Osojnice. Vmesni prostor ni raven, ampak v terasah in bregovih premošča razliko med višje ležečim Blejskim jezerom in nižjo Savo. Prostor dodatno razčlenjuje tudi potok Jezernica (Mlinščica), ki spaja omenjeni vodi. Na opisanem prostoru je največja ravnica Na mlinskem pole, Pod Dobro goro. Tu je tudi edini večji kos dobre njivske zemlje. Zahodno so še tri manjše ravnice: Vadiše, Na pole, Za pungartam. Zemlja na njih je srednje ali celo le slabo rodovitna. Preostali položnejši svet pa je ilovnat (Na iloušah) in močviren (V pijalcah, V blate).

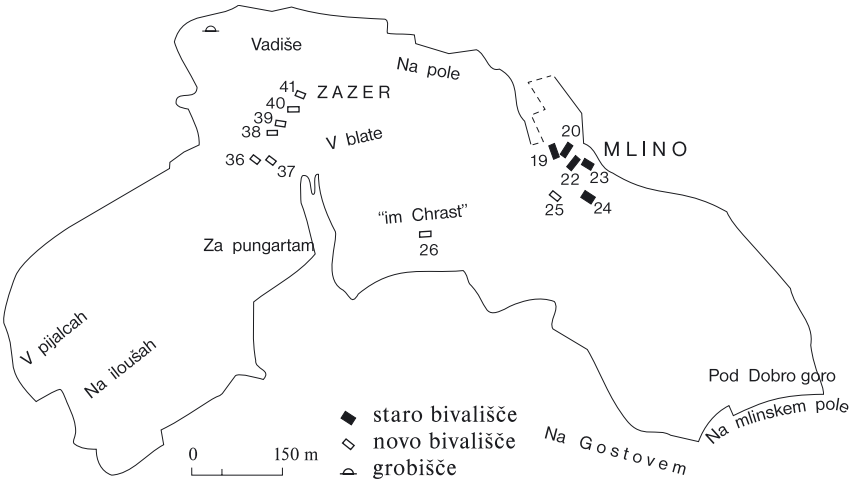

Sl. 3.46: Mlino in Zazer. Vaško zemljišče in ledinska imena.

Stavbni tloris kaže dve ločeni vasi. Nad desnim bregom Jezernice leži obcestna vas Zazer, ob levem bregu pa vas Mlino. Druga ima bolj razgiban tloris. Ta sestoji iz sedmih kmetij, ki so razporejene tako, da štiri stojijo v strnjeni skupini (19, 20, 22, 23), nekoliko stran od njih sta medsebojno razmaknjeni dve (24, 25) in precej daleč, že osamljena, je še ena (26). Tudi poljska razdelitev je podobna. Mlinske njive so na levi strani Jezernice, zazerske na desni. Notranja razporeditev zemljišča v okviru posamezne vasi pa je nekoliko drugačna.

Mlinsko zemljišče je razdeljeno na tri dele. Celotno Mlinsko polje je razdeljeno med pet kmetij (19, 20, 22, 23, 24). To je prvi del. Druga dva pa sta zahodno ležeča celka kmetij 25 in 26. Ti dve kmetiji sta torej mlajšega nastanka. Njive starejših petih kmetij pa sestavljajo enoten blok. Prvotno gre torej za eno posestnoobdelovalno enoto. Tlorisna razporeditev vasi na štiri kmetije in eno ter hišno ime Dornik za to nekoliko stran stoječo kmetijo (24) kažeta, da gre za dvor, ki je obsegal družino lastnika in štiri podložne družine. To podobo dopolnjujejo številčni podatki o njivskih površinah po posameznih kmetijah: 19 – 1,1 ha, 20 – 1,4 ha, 22 – 2 ha, 23 – 1,8 ha, 24 – 2,3 ha, 25 – 1,6 ha, 26 – 1,3 ha.

V skupini prvih petih kmetij preseneča majhnost 19 in 20. Najprej bi pomislili, da gre za polovici ene same starejše kmetije, vendar se njuni posesti ne prepletata in zato ta razlaga ni mogoča. Zdi se, da del njunih njiv manjka. Kje so? – Mlinsko polje sega kot jezik v zemljišče sosednje vasi Selo. Če v obravnavo pritegnemo še selsko zemljišče, se pokaže zanimiva podoba: južna konica Mlinskega polja je v lasti Selanov, v okviru selskega zemljišča pa ta konica predstavlja nepomembno obrobje.

Zapisano je mogoče smiselno razložiti s tem, da je bila konica prvotno mlinska in so jo šele kasneje odcepili v korist Sela. Sestavljena je iz štirih njiv. Ena leži zahodno od poti, ki razpolavlja mlinsko polje, preostale tri pa vzhodno, in to tako, da južni dve sestavljata celoto, ki je od severne ločena z omejkom (= nepreorani del zemljišča na meji med dvema njivama). Če južni dve prištejemo k eni mlinski kmetiji, drugi dve pa k drugi, dobimo naslednje njivske površine: južni njivi (0,9 ha) + 19 (1,1 ha) = 2 ha, severna in zahodna njiva (0,6 ha) + 20 (1,4 ha) = 2 ha. Tako rekonstruirana velikost kmetij 19 in 20 se povsem ujema s povprečjem vaškega jedra 2 ha njiv na kmetijo.

Od tega povprečja odstopata le še kmetiji 23 navzdol in 24 navzgor. Glede na stalno soseščino njunih njiv ni nemogoče, da si je kmetija 24 pridobila kako njivo na račun kmetije 23. Če vzamemo v poštev kot tako najmanjšo njivo (0,2 ha) kmetije 24, potem bi bila prvotna velikost kmetije 23 2 ha in kmetije 24 2,1 ha. Razdelitev Mlinskega polja med posamezne kmetije je bila torej taka: vzhodno

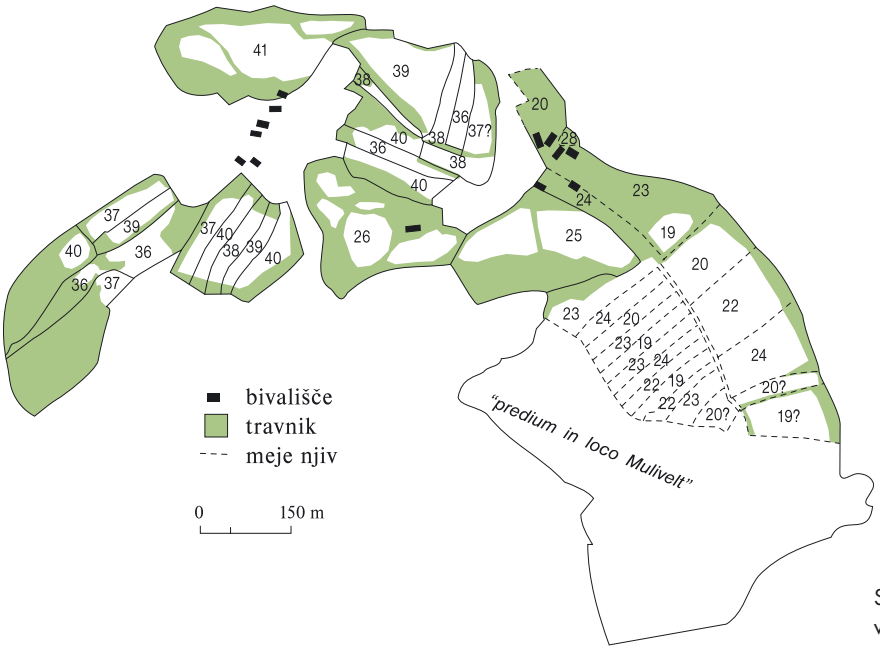

Sl. 3.47: Mlino in Zazer. Razdelitev vaškega zemljišča.

od poti, ki razpolavlja polje, je ležalo le nekaj velikih njiv dobro rodovitne zemlje. Kmetiji 22 in 24 sta imeli po eno, 19 in 20 po dve njivi. Zahodno od poti, kjer je bila slabša zemlja, so ornico razdelili na manjše njive. Vsaka kmetija je dobila po dve, le kmetija 23, ki ni imela večje njive vzhodno od poti, je imela štiri (*sl. 3.47*).

Kmetiji 25 in 26 sta po velikosti njiv manjši od obravnavanih petih kmetij. Tudi to potrjuje njun mlajši nastanek v času, ko ni bilo več na voljo veliko zemlje za njive. Glede na to, da je kmetija 26 najbolj odmaknjena od vseh in je še manjša celo od kmetije 25, je mogoče, da je od nje mlajša. Naj na kratko ponovim razvojne stopnje: nastanek dvora s štirimi podložnimi družinami, delitev polja mednje, odcepitev dela njiv kmetij 19 in 20 v korist Sela, nastanek kmetije 25 in nato še 26. Da je bil del polja izgubljen šele v obdobju po njegovi razdelitvi, je mogoče sklepati po tem, da sta prizadeti le dve kmetiji. Če bi do tega prišlo že pred razdelitvijo, bi bila nato izguba enakomerno porazdeljena med vse kmetije.

Poljska razdelitev Zazera je v primerjavi z mlinsko veliko manj urejena. Izraziti sta dve skupini polja: dominikalna proštijska kmetija 41, ki ima posest v celku na ledini Vadiše, in polje drugih petih kmetij (36–40), ki imajo njive enakomerno razporejene po celotnem zemljišču. Njivske površine po posameznih kmetijah so: 36 – 1,5 ha, 37 – 1,4 ha, 38 – 1,7 ha, 39 – 1,9 ha, 40 – 1,7 ha, 41 – 1,8 ha. Kakih ožjih skupin ni mogoče določiti. Opazno je le odstopanje v njivski velikosti pri kmetijah 36 in 37, ki sta precej podpovprečni. Njuni bivališči, ki stojita skupaj, sta nekoliko odmaknjeni od drugih štirih kmetij. Morda gre prvotno za eno samo kmetijo.

Glede na slabšo lego njiv in poljsko razdelitev, ki ne kaže razvoja, je mogoče šteti zazersko polje za mlajše od mlinskega.

3.13.c ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.46–3.48)*

Čeprav je poljska razdelitev na videz preprosta, pa razlago njenega razvoja zaplete dejstvo, da so bili severno ob vasi Zazer najdeni zgodnjesrednjeveški grobovi (*Knific 2008, 22*). Večina grobišča je uničenega, zato o njem ni mogoče reči veliko. Ker sta bila v grobovih najdena tudi lončka, je verjetno, da je grobišče obstajalo že pred 9. stoletjem, ko na Bledu v grobove niso pridajali več posod. Grobišče leži na ledini Vadiše. Pripadajoča naselbina je stala nekje v bližini, morda na isti ledini. To možnost podkrepljujejo izsledki poskusnih arheoloških izkopavanj leta 1943, med katerimi so poleg grobišča odkrili odlomke lončenine in kosti s starimi prelomi (neobjavljeno). Seveda je mogoče, da izvirajo iz mlajših obdobij, a prav odlomki lončenine in kosti so najpogostejše naselbinske najdbe.

Zgodnjesrednjeveški naselbini pripadajoče polje je najbolj smiselno iskati pod Dobro goro. Tam je desethektarski sklenjeni kos njiv mlinskega polja, ki so v velikem delu dobro rodovitne, naselbini gotovo pomenil zadostno poljedelsko osnovo. Preseneča približno 700-metrska zračna razdalja med domnevnim prostorm bivališč in poljem, ki je daleč nadpovprečna v Blejskem kotu. Pomisliti je treba tudi na možnost, da bi že zgodnjesrednjeveška naselbina stala na mestu sedanje vasi Mlino, ki leži na začetku mlinskega polja. Vendar bi v tem primeru to bila še večja izjemnost, tj. več kot polkilometrska razdalja med naseljem in pripadajočim grobiščem, kar bi bilo še veliko večje odstopanje kot pri prejšnji razlagi. Za drugo možnost tudi ne vidim razlage, medtem ko je prvo mogoče razložiti z neagrarnimi vidiki pri postavitvi naselbine (glej: *pogl. 10.2.a*).

O končni usodi zgodnjesrednjeveške vasi je mogoče posredno sklepati iz najstarejših pisnih virov, ki se nanašajo na mlinski prostor. – Že prva omemba posestva Bled iz leta 1004 (*Kos F. 1911, št. 17*) se zelo verjetno nanaša tudi na mlinsko ozemlje (prim.: *Pleterski 1978, 380*). Gre za kraljevo darovnico briksenski škofiji, ki ima določbo, da po smrti tedanjega škofa Albuina pripade tretjina dohodkov

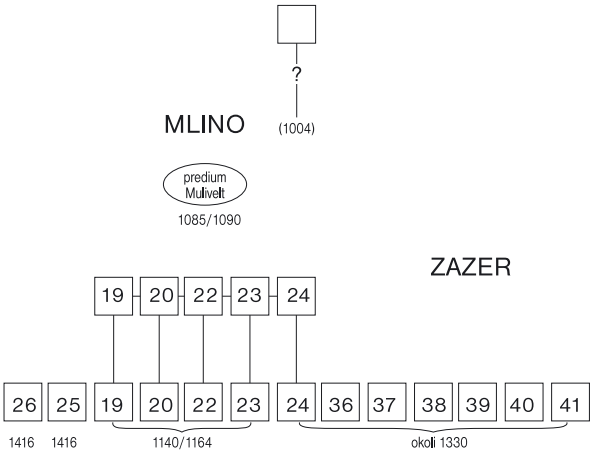

Sl. 3.48: Mlino in Zazer. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih.

blejskega posestva bratom rečene cerkve, to se pravi briksenskim kanonikom oziroma njihovemu predstojniku proštu. Čeprav je šlo za dohodke in ne materialno posest (Štih 2004, 21–22), pa so ti pač prihajali od realne materialne posesti. In če dolgo dobivamo dohodke od neke posesti, jo pač štejemo za svojo. Leta 1004 je briksenski škof dobil samo zemljišče nekdanjih dveh vasi na Pristavi in na Mlinem s cerkvijo na otoku sredi jezera ter s pripadajočim pristaniščem (glej še: *pogl. 10.3.; 10.4)*. Dohodki verjetno že tedaj romarske cerkve so lahko tako brez težav predstavljali opisano tretjino tedanjih pičlih dohodkov darovane posesti (glej spodaj). Ker nobena poznejša listina ne opisuje prihoda otoške cerkve v proštijsko posest, moramo prvi korak v to smer vendarle videti v darovnici iz 1004. S tem je bil ustvarjen zarodek posesti proštije Otok, ki je imela v svoji dominikalni posesti tudi ledino Vadiše s pristaniščem in Blejski otok s cerkvijo Sv. Marije (prim.: *pogl. 10.3)*. Druga listina, ki se nanaša na Mlino, je iz let 1085–1090, ko je svobodni Vencegoj prepustil briksenski cerkvi posestvo na Zgoši, v zameno pa je dobil posestvo v kraju "Mulivelt" (*Kos F. 1911, št. 368*). Kje in kaj je bilo posestvo Mulivelt?

Ime "mulivelt" je sestavljeno iz dveh nemških besed mul = mlin in velt = polje, torej "mlinsko polje". To pa je tudi ledinsko ime, ki se je ohranilo za tisti del prvotnega mlinskega polja, ki so ga sčasoma začeli uporabljati prebivalci sosednje vasi Selo. Mulivelt torej pomeni "Mlinsko polje" pod Dobro goro, ki je ime dobilo po mlinu ali mlinih ob sosednji Jezernici. Taka razlaga pa tudi pomeni, da Mulivelt ne označuje naselbine, ampak je ime zemljišča, sedanje vasi Mlino tedaj torej še sploh ni bilo!

Na prvi pogled je omenjeno posestvo obsegalo le njive na Mlinskem polju in nekaj travnikov severno od njih, kjer je nastala vas Mlino. Videli pa smo, da je del prvotne mlinske posesti prešel v uporabo Selanov (glej: *3.13.b*). Ali si niso ti pridobili še kaj? In res, če pogledamo selsko zemljišče, vidimo južno od Mlinskega polja številne njive in travnike z ledinskim imenom Na Gostovem. Značilna slovanska svojilna končnica -ovem kaže, da gre za lastnika ledine, katerega drugi del imena je bil "-gost", kot na primer pri Radogost. Bil je torej domačin. Enotno ledinsko ime za zemljišče, ki je sicer posestno razbito po posameznih skupinah selskih kmetij, je mogoče razložiti le z njegovo drugotno uporabo (prim. *pogl. 3.15.b; 3.15.c*). Omenjena ledina na severu meji na Mlinsko polje. Ker imajo na njej še vedno velik delež travniki, je najbolj smiselna razlaga, da gre prvotno za travnik, ki je bil sestavni del mlinske posesti. Posestvo "Mulivelt" bi tako v grobem obsegalo njive na Mlinskem polju pod Dobro goro in travnik, ki se je nato imenoval po nekem poznejšem lastniku za Vencegojem Na (-?)gostovem. Najverjetneje je šlo za lastnika, ki je izgubil travnik v korist Sela.

Vprašajmo se, od kod Briksnu omenjeno posestvo? Možni bi bili dve razlagi: da gre za razpoložljivo obdelovalno zemljišče v okviru 30 kraljevskih kmetij, ki jih je Briksen dobil 1011 (*Kos F. 1911, št. 28*), ali pa da je to zemljišče sestavni del kraljevega posestva Bled iz 1004 (*Kos F. 1911, št. 17*). Verjetnejša se mi zdi druga možnost. Bil je že govor o povezavi zgodnjesrednjeveškega grobišča na ledini Vadiše in njiv na Mlinskem polju, ki naj bi pripadali isti zgodnjesrednjeveški naselbini (glej zgoraj). Vadiše je bilo zelo verjetno sestavni del kraljevega posestva Bled in smiselno je, da je temu posestvu pripadalo celotno zemljišče tamkajšnje zgodnjesrednjeveške vasi in ne le pokopališče in naselbina(?). Tako pojmovanemu posestvu Bled je verjetno mogoče prišteti tudi Jezernico z mlinom ali mlini, če jih ni postavil šele briksenski škof v prvi polovici 11. stoletja. Da je v drugi polovici istega stoletja mlin že stal, smo potrdili z razlago imena Mulivelt. Mogoče je, da je na opisanem zemljišču 1004 že bila pristava, ki je izkoriščala tamkajšnje njive in travnike. Vsekakor je bila na ledini Vadiše proštijska pristava vsaj že 1416, ko je bil v vasi Zazer omenjen njen "mayer" (*UBŠ, 210*).

Mlinski del kraljevega posestva Bled je bil torej po dohodkih razdeljen med briksensko škofijo in briksensko otoško proštijo. Pri tem je imela druga tudi v okviru celotnega briksenskega posestva sčasoma le Blejski otok s cerkvijo Sv. Marije in Vadiše. To pa je po površini neprimerno manj od tretjine posestva, ki ga omenja listina iz 1004. Razlago lahko iščemo v tedanjem pojmovanju, ki je kot predmet lastnine imelo pred očmi predvsem stvarne in druge pravice posameznikov do donosov od stvari. Pojem tedanje lastnine je zato treba razumeti kar najbolj široko (*Vilfan 1980, 80*). Da je šlo tudi v našem primeru za tako pojmovanje, dokazuje listina iz 1485, ki potrjuje priključitev blejskih dohodkov briksenskega prošta k skupni mizi briksenskega kapitlja (*1485 3/9, CKSL*). Ko listina navaja izvor teh dohodkov, govori o darovnici iz 1004 in pri tem omenja tretjino dohodkov različnih

vrst ("tertia pars iurium fructuum reddituum et proventuum"). Pri delitvi torej ni bila pomembna velikost zemljišča, ampak dohodek, ki ga je ustvarjalo.

In kaj je proštiji prinašalo dohodek na njenem skromnem zemljišču? Najprej je treba pomisliti na cerkev Sv. Marije na Blejskem otoku, ki je obstajala že v zgodnjem srednjem veku, o čemer pričajo ostanki predromanske cerkvene arhitekture in ob njih ležeče zgodnjesrednjeveško grobišče (*Knific 2008, 22*). V poznejših stoletjih je bila znana božjepotna cerkev in je imela precejšen dohodek že samo od darov obiskovalcev. – Drugi del proštijske posesti je bila ledina Vadiše. Njeno ime je mogoče razložiti na dva načina: iz "vodišče" (voda), kajti njen severni rob obliva jezerska voda, ali pa iz ladjišče. Drugo ime bi pomenilo prostor, na katerem so bile zasidrane ladjice, ki so vozile na Blejski otok. Povezava s čolnom med otokom in bregom Na vadiše je vrisana tudi v franciscejski katastrski mapi. Proštijski dohodek so bile tako lahko tudi prevoznine.

Iz povedanega je razvidno, da je celotno zemljišče zgodnjesrednjeveške naselbine na Mlinem pripadalo kraljevemu posestvu Bled. Nastanek tega posestva tako pomeni zgornjo možno mejo časa, ko je naselbina v celoti propadla.

Mlino je v pisnih virih ponovno omenjeno v 12. st., ko je tam otoška proštija dobila precejšnjo posest: med 1140 in 1164 od neznanega darovalca 4 kmetije, 2 pa od briksenskega škofa, 1185 od briksenskega ministerijala Rudegerja s Poljšice 4 njive v Zaki in mlin Mlino ter še 2 kmetiji od briksenskega škofa (*Santifaller 1929, št. 46*). Listina v povezavi s prikazanim razvojem vaške in poljske razdelitve pove več stvari. Najočitnejša je, da sta tedaj že stala tako Mlino kot Zazer, čeprav še pod skupnim imenom Mlino, saj ne ena ne druga vas ni imela 8 kmetij. Na tej podlagi je mogoče kmetije, ki sta jih podarila briksenska škofa Hartman in Henrik, enačiti s tistimi v Zazeru, druge 4 kmetije neznanega darovalca pa s kmetijami na Mlinem (19, 20, 22, 23). Vas Zazer je torej nastala najkasneje v prvi polovici 12. stoletja.

Neznani darovalec je bil, kot se zdi, osebno svoboden, saj so drugi osebno odvisni darovalci v listini skrbno označeni. Enako je s svojo posestjo svobodno razpolagal, saj za njeno darovanje ni potreboval dovoljenja morebitnega fevdnega gospoda. Glede na položaj darovalca, in ker so darovane kmetije del nekdanjega Vencegojevega dvora, ga lahko štejemo za Vencegojevega naslednika. Z navedeno daritvijo je izgubil veliko večino mlinske posesti, saj je obdržal le kmetijo, na kateri je verjetno tudi sam živel. Zanimivo je, da je edini izmed vseh darovalcev v omenjeni listini, katerega ime ni navedeno. Zdi se, kot da odnosi med darovalcem in obdarjenim niso bili čisti. Če k temu prištejemo še predhodno izgubo dela mlinskega zemljišča v korist briksenskega Sela, se sama od sebe ponuja misel, da otoška proštija ni prišla do štirih mlinskih kmetij po mirni poti, ampak so ji padle v roke šele kot sad načrtnega pritiska briksenske škofije na lastnika mlinskega dvora. Tako je torej mogoče postaviti selsko pridobitev mlinske posesti v prvo polovico 12. stoletja. Notranja razdelitev dvora pa je bila, kot kaže zemljiška razdelitev, še starejša (glej: *3.13.b*), morda je nastala že ob sami ureditvi dvora konec 11. stoletja.

Nadaljnja usoda lastnikov mlinskega dvora bo obravnavana drugje (*pogl. 5.2*). V 15. st. niso več stanovali na Mlinem, vendar so se po njem še imenovali Seepacherji (Seepach je nemški prevod slovenskega imena Jezernica). Leta 1469 je Friderik Seepacher prodal preostalo kmetijo na Mlinem Andreju Kreigu, upravitelju briksenskega blejskega gospostva (*1469 14/1, AS*). Kmetija je bila tedaj še vedno označena kot "hoff", pač kot spomin na sedež nekdanjega dvora. Še v 16. (*Rad. urb. 1579*) in 17. st. (*Briks. urb. 1602*) se kmetje, ki živijo na njej, pišejo Duernickh, Dornigkh, hišno ime Dornik pa je ostalo v rabi do danes. Po odhodu Kreigov je kmetijo (št. 24) prevzela briksenska škofija in je bila v njeni lasti še v 18. stoletju.

Otoška proštija je imela na Mlinem leta 1416 že končno število kmetij, tj. 6 (*UBŠ, 210*). Od teh so štiri plačevale enake dajatve in jih lahko enačimo s kmetijami, pridobljenimi v 12. stoletju. Peta je bila nekoliko drugače obremenjena, verjetno gre za kmetijo 25, zadnja pa je plačevala le majhno denarno dajatev in je označena kot "im Chrast" = "v hrastu" (od hrast), torej v posebnem delu Mlinega. Zato jo enačim s kmetijo 26. Nizka obremenjenost je morda povezana z njenim nedavnim nastankom. Kmetiji 25 in 26 sta torej nastali z notranjo kolonizacijo, ki jo je izvajala proštija: 25 po 12. st., 26 pred 15. stoletjem.

V Zazeru si je Briksen obdržal še eno kmetijo, ki je navedena v briksenskem urbarju iz 1253 kot "apud lacum" = za jezerom (*UBŠ, 186*), kar je prevod slovenskega imena Zazer. V 13. st. je to

torej že imelo samostojno ime. Kmetija je bila briksenska še 1368, ko je Zazer že označen z nemško popačenko slovenskega imena — Sasern (*UBŠ, 195*). Okoli 1330 so bile v Zazeru, kot je omenjeno v briksenskem urbarju, tri puste kmetije (*UBŠ, 207*). Leta 1416 so bile vse zazerske kmetije proštijske, torej tudi preostala briksenska. Na eni je v urbarju omenjen "mayer", oskrbnik pristave (*UBŠ, 210*). Tedaj je torej bila tudi dominikalna posest Na vadiše že preurejena v kmetijo. Še 1524 je en podložnik obdeloval dve kmetiji, poleg svoje še proštijski dvor pristavo (*Briks. urb. 1524*). Pozneje je bilo kmetij spet šest. Začasna opustelost je verjetno povzročila določeno premešanost posesti, zaradi katere ni mogoče zanesljivo ugotoviti prvotnega stanja.

RIBNO 3.14

NARAVNI POGOJI 3.14.a

Vaško zemljišče se razprostira na prodnati ravnini, ki jo sekajo ledeniške morene (Pr hrifce, V goričcah), in se proti jugu spušča v dolino Save Bohinjke (Na doline, Na doleh). Vas leži na robu ravnine ob močnem izvirku, ki se zliva v Savo. Vzhodni del polja je nekoč pokrival macesnov gozd (V mecesne), travnike zahodno od vasi pa vrbe in gabri (Vrbica, Na gabrce). Na krčenje s pomočjo požiga je misliti pri njivah zahodno od vasi (V korile). Dobra zemlja je precej raztresena. Vidna sta dva velika sklenjena kosa: vzhodno od vasi (Podovenca, V macesne) in severozahodno od nje (V polinah). Med obema je še nekaj posamičnih njiv, ki so označene kot dobro rodovitne. Vmes je tudi velik travniški blok z značilnim imenom V snožečah.

NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.49)* 3.14.b

Vaški tloris kaže precej nejasno podobo. Razmeroma strnjeno stojijo kmetije 21–30, druge so bolj ali manj oddaljene proti severu. Kmetija 7, ki ima le malo zemlje in je njena gospodarska moč očitno v mlinskih kolesih, leži daleč južno pod vasjo v dolini ob potoku blizu izliva v Savo. Po vaškem tlorisu bi sklepali, da so bile kmetije, ki so stale proč od glavnega vaškega jedra, naseljene pozneje kot vas sama.

Razdelitev vaškega polja podobe o razvoju vasi bistveno ne razjasni. Prvotno njivsko jedro je mogoče določiti le zelo okvirno. Kot mlajše je šteti njive severno od V snožečah, ker se tam mešajo deleži kmetij in kajž, pa tudi drugih vasi. Tudi močan delež travnikov in mešanje s kajžarsko posestjo južno in jugovzhodno od vasi kažeta, da gre za mlajše izkrčeno zemljišče. Drugo polje je razdeljeno tako, da imajo kmetije, ki ne pripadajo strnjeni skupini vaškega tlorisa, posest pretežno na zahodnem delu polja, kmetije iz strnjenega dela vaškega jedra pa imajo večinoma vzhodni del polja. Vendar imajo oboje veliko njiv tudi na nasprotni strani. Tudi njivske površine po posameznih kmetijah v tako opredeljenem poljskem jedru niso preveč zgovorne: 17 – 2,1 ha, 18 – 2,5 ha, 19 – 2,3 ha, 20 – 3 ha, 21 – 2,5 ha, 22 – 2,5 ha, 23 – 1,5 ha, 26 – 1,8 ha, 27 – 1,9 ha, 28 – 1,3 ha, 29 – 2,l ha, 30 – 2,3 ha, 32 – 1,5 ha. Primerjava njivskih površin kaže predvsem izrazito odstopanje navzdol pri kmetijah 23, 26, 27, 28 in 32, kar daje misliti, da so nastale s cepljenjem starejših enot. Po prepletenosti posesti in glede na sosedstvo v vasi se nakazujejo naslednje skupine kmetij: 27, 28, ki sta v franciscejskem katastru edini opredeljeni kot polovični, 23, 26, 32 in 17, 18, 19, pri katerih njivske površine sicer ne kažejo na delitev, vendar na to lahko domnevamo zaradi sosedstva v vasi.

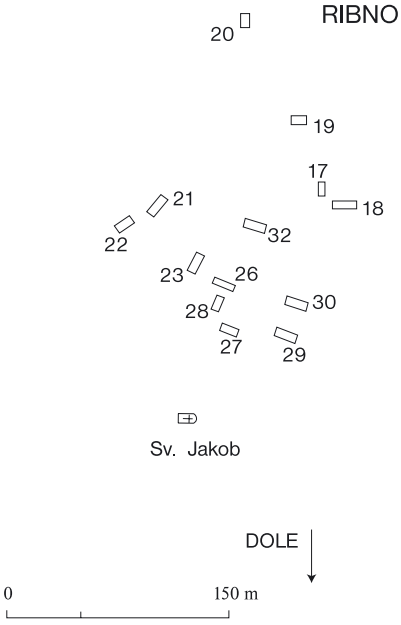

Sl. 3.49: Ribno. Vaški tloris.

Kakšno je bilo prvotno število kmetij, lahko le ugibamo, verjetno pa bistveno manjše. Morda smemo prvotno zemljiško jedro videti v njivah z dobrim donosom vzhodno od vasi (Podovenca, V mecesne), med katerimi je tudi ledina z dvema njivama Župenca. Ta je meja med dvema deloma polja, na katerem ima vsaka kmetija približno po eno njivo.

3.14.c ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI

Razdelitev vaškega polja, pri kateri bi le težko govorili o načrtnem razvoju, kaže, da gre za zelo mlado vas. Ribno pisni viri prvič omenjajo 1245, ko je bila ob mostu pri vasi izdana neka briksenska listina (*Kos F.–Kos M. 1928, št. 854*). Posestno stanje v vasi pa popisuje briksenski urbar iz 1253, po njem je imel Briksen v vasi 10 kmetij in še pol kmetije, ki jo je imel župan (scultetus) in od nje ni plačeval nič (*UBŠ, 188*). Isto število kmetij je imel Briksen tudi v 18. st. (*RDA, fasc. 17*). Zanimiv je tudi podatek, da so bile dajatve od kmetij 1253 sorazmerno precej večje kot v številnih drugih vaseh.

Iz tega je očitno, da je bilo že 1253 končno število kmetij, 17, 18 in 27, 28 pa so nastale šele z delitvijo po nastanku terezijanskega katastra. Ker so bile 1253 obremenjene vse enako, in to precej visoko, je mogoče sklepati, da je do verjetnih delitev posameznih kmetij prišlo že določen čas prej. Velika prepletenost posesti posameznih kmetij, precejšnja možnost delitve in dodatnega krčenja, pripadnost enemu samemu zemljiškemu gospodu, vse to kaže, da je Ribno vas, ki je nastala z načrtno briksensko kolonizacijo na robu še neizkoriščene ravnine med Bodeščami, Koritnim, Želečami in Zagoricami. Vas je bila postavljena ob poti z Bleda na jug čez Savo proti Pustemu gradu (Waldenbergu) in Radovljici. Morda je bila hkrati postavljena tudi cerkev Sv. Jakoba. Ker je bilo obdelovalne zemlje še dovolj, se je število kmetij večalo, njihove stavbe pa so bile postavljene zunaj vaškega jedra. Že v prvi polovici 13. st. se je število kmetij ustalilo.

Kot čas nastanka vasi zato domnevam 12. st., morda njegovo prvo polovico, ko je verjetno nastala tudi vas Zazer (prim. *pogl. 3.13.c*).

Glede lastniške zgodovine je zanimiva tudi usoda kmetije 22. Leta 1312 je omenjena v Ribnem kmetija, ki jo je dobil v fevd od briksenske škofije Ulrik der Geschleht, ministerijal z Waldenberga (*1312 29/6, CKSL*). V letih 1306–1309 je imela briksenska škofija v Ribnem še 10 kmetij, ki so bile vse enako obremenjene, torej je Ulrik morda dobil nekdanjo županovo kmetijo. Leta 1343 so bratje Geschlehti kmetijo formalno prodali nazaj Briksnu, vendar se zdi, da je ostala odtujena še naprej (*1343 5/4, CKSL*). Bratje Rainerji (prim. *pogl. 5.1)* so jo 1400 prodali kot pusto cerkvi Sv. Jakoba v Ribnem (*1400 21/5, CKSL*). Ta kmetija je bila do 1602 vključena kot sestavni del preostale briksenske posesti (*Briks. urb. 1602*). V prepisu iz 1623 je omenjeno, da gre za Sodarjevo kmetijo (*Prepis 1623*). Po franciscejskem katastru je imela kmetija 22 hišno ime Sodar.

Po urbarju iz 1602 je imel Briksen na Doleh eno kmetijo (*Briks. urb. 1602*), ki jo obdržal tudi še ves čas pozneje. Gre nedvomno za kmetijo 7, katere prvi znani lastnik je bil Wolfgang Seepacher (*1458 28/8, CKSL*). Leta 1469 jo je Friderik Seepacher prodal tedanjemu blejskemu upravitelju Andreju Kreigu kot kmetijo v dolini pod Ribnim – "ym tal vnder Reyfen" (*1469 14/1, AS*). Po odhodu Kreigov je postala briksenska. Kdaj je nastala in kdo so bili njeni prvi lastniki, lahko le ugibamo.

3.15 SELO

3.15.a NARAVNI POGOJI *(sl. 3.50)*

Vas stoji ob južnem pobočju Dobre gore (Špika). Njeno zemljišče na zahodu omejuje Kozarca, na jugu močvirne Loke ob Savi Bohinjki, na jugovzhodu Ribenska gora, na severovzhodu preskoči Hmec in seže do Jarš, na severu ga zaslanja Dobra gora, na severozahodu meji na mlinske njive. Zemljišče ni ravno (V rebernice, Rupa, V ježah, V doline, Na dindole, Na brego), na več mestih je vodnato (Slatna, V točce, Na močileh, Na mlace, Na potoko) in ga je vsaj delno nekoč pokrival gozd

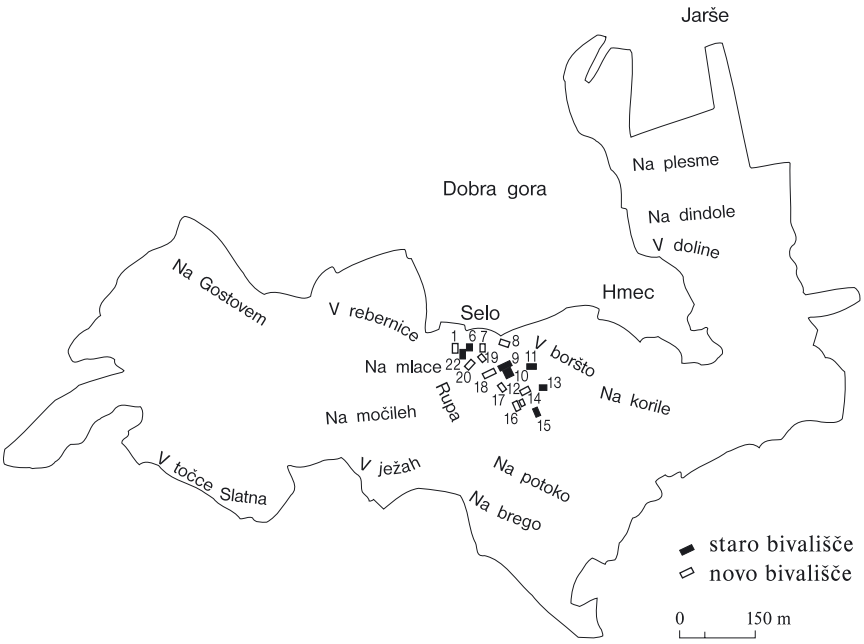

Sl. 3.50: Selo. Vaško zemljišče in ledinska imena.

(V boršto, Na korile). Dobro rodovitne zemlje skoraj ni. Sta je le dva koščka: eden vzhodno od vasi (Na korile), drugi pa že precej stran severovzhodno Na dindole.

NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.50–3.53)* 3.15.b

Naselbina je v tlorisu gručasta. Vendar je mogoče ločiti tri skupine hiš: kmetije severnega dela vasi (1, 6, 7, 8, 19–20, 22), ki oblikujejo obcestni del, strnjeno skupino kmetij sredi vasi (9, 10, 18) in druge kmetije južnega dela vasi (11, 13, 14, 15, 16, 17), ki stojijo deloma ob poti, deloma pa proč od nje. Vaške njive so razpršene po celotnem zemljišču. Glede na njegovo oblikovanost in rodovitnost zemlje je mogoče izločiti tri njivska jedra. Prvo je severozahodno blizu vasi Na Gostovem, drugo je vzhodno od vasi Na korile in tretje je severovzhodno čez Hmec Na dindole.

Njivske površine v okviru vaškega zemljišča po posameznih kmetijah so: 1 – 1,2 ha, 6 – 2 ha, 7 – 1,9 ha, 8 – 2,9 ha, 9 – 2,5 ha, 10 – 2,4 ha, 11–12 – 3,2 ha, 13 – 3,6 ha, 14 – 2,2 ha, 15 – 2,4 ha, 16 – 2,4 ha, 17 – 1,7 ha, 18 – 2,3 ha, 19–20 – 1,8 ha, 22 – 1,8 ha. Precejšnja nihanja v velikosti, zlasti nekatera izrazita odstopanja navzdol pri posameznih kmetijah, navajajo k misli, da je bilo prvotno število kmetij vendarle manjše. Resnično se v parcelni razdelitvi ponavljajo nekatere bolj ali manj izrazite skupine stalno sosednjih kmetij: 1, 6, 7; 9, 17, 18; 13, 14; 8, 22; 19–20; 11–12, 16. Prvotno je bilo v vasi pač manjše število kmetij.

Zemljišča Na Gostovem so razdeljena najbolj neenakomerno, kar kaže, da so bila pridobljena, ko je vas Selo že stala. Nasprotno pa sta površini dobro rodovitne zemlje Na korile in Na dindole razdeljeni sistematično vsakokrat na dva dela (*sl. 3.51a*). To kaže, da sta bila v vasi prvotno dva dvora, na samem začetku morda celo s samo po eno družino. Število družin v okviru vsakega dvora je kmalu naraslo na tri in tedaj so izkrčili tudi zemljišča med obema starejšima poljskima jedroma, južno od vasi proti Savi in na sever v Jarše (*sl. 3.51b*). Pozneje, ko sta dvora že razpadla na posamezne kmetije, so vasi priključili še zemljišča Na Gostovem. Tamkajšnja zemljiška razdelitev je že povsem individualizirana in ne upošteva več obdelovalnih skupin posameznih dvorov (*sl. 3.52*). V naslednjih stoletjih je sledilo nadaljnje drobljenje kmetij.

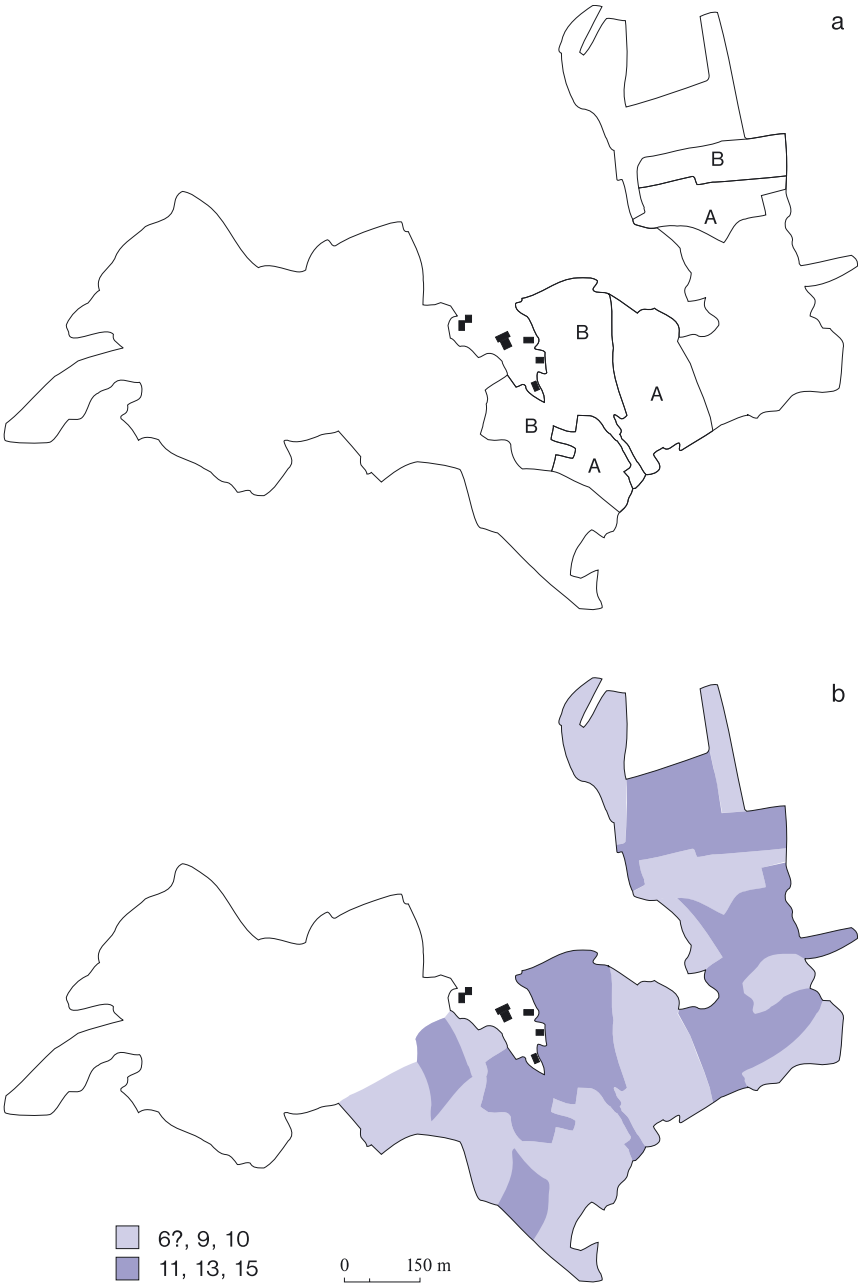

Sl. 3.51: Selo.
a – prva stopnja ureditve polja,
b – druga stopnja ureditve polja.

3.15.c ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.50; 3.53)*

Med 1075 in 1090 je bila izdana neka listina v zvezi z Briksnom v vasi z imenom Selo (*Kos F. 1911, št. 300*). F. Kos je to Selo brez utemeljitve umestil v Bled, s čimer se je pozneje očitno strinjal tudi M. Kos (*Kos M. 1975, 543*), prav tako brez utemeljitve. Glede na veliko število istoimenskih vasi na slovenskem ozemlju, in ker se listina nanaša na koroške posesti (prim.: *Meyer, Karpf 2009, 128*), se mi ne zdi verjetno, da gre za blejsko Selo. Kljub temu pa je čas nastanka vasi določljiv.

Rečeno je bilo, da leži eno od treh vaških poljskih jeder na ledini Na Gostovem (glej: *3.15.b)*, ki je bila iztrgana iz mlinskega zemljišča v prvi polovici 12. st. (glej *pogl. 3.13.c*). To je bil čas, ko je Selo že razpadlo na posamezne kmetije, torej je vas nastala pred tem. Najverjetneje je bila prvotno

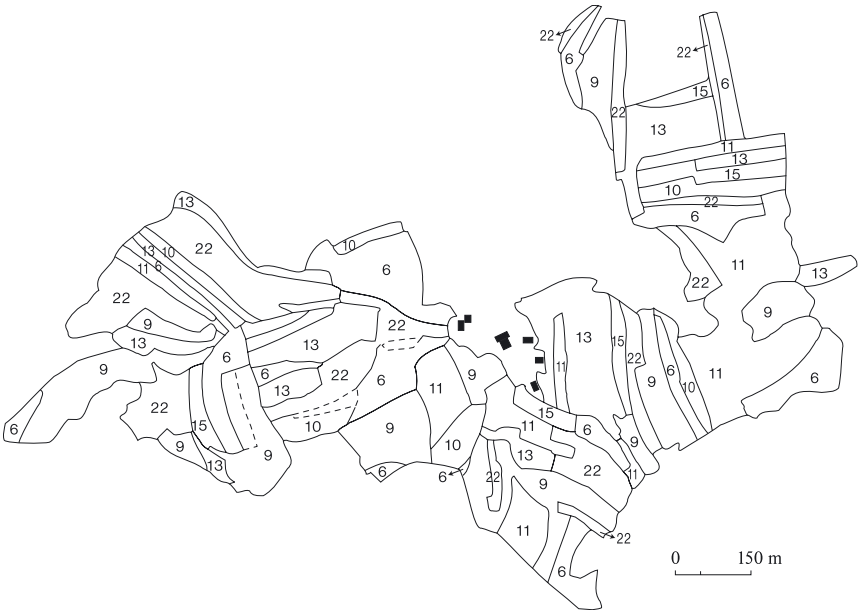

Sl. 3.52: Selo. Razdelitev vaškega zemljišča.

edina lastnica vasi briksenska škofija, saj je edina imela pravico do razpoložljivih zemljišč. To zožuje nastanek vasi na čas po 1011, ko je dobila briksenska škofija za 30 kraljevskih kmetij zemljišča med Savo Dolinko in Savo Bohinjko (*F. Kos 1911, št. 28*). Vendar je škofija sčasoma izgubila večino kmetij, morda sredi 13. st. (prim. *pogl. 7)*, in ostali sta ji le severni skupini kmetij: 1, 6, 7 in 8, 19, 22. Leta 1253 je bilo na Selu 6 briksenskih kmetij, od katerih so imeli tri ribiči (*UBŠ, 188*). Gre za prej naštetih 6 kmetij, pri čemer so ribiške – 1, 6, 7 – imele manj zemlje, in še to slabšo kot druge tri. Njihove hiše so stale v najbolj urejeni vrsti. Sredi 13. st. je bila podoba vasi torej že dokončna. V naslednjih stoletjih si je Briksen pridobil le še kmetijo 16, ki stoji stran od prejšnjih šestih. Leta 1469 jo je Friderik Seepacher prodal briksenskemu upravitelju Andreju Kreigu (*1469 14/1, AS*). Drugih osem kmetij je omenjenih prvič 1368 kot ortenburška posest (*1368 20/7, Komatar AS*). Po izumrtju grofov iz Ortenburga in Celja so kmetije postale del deželnoknežjega zemljiškega gospostva Radovljica.

Zanimivo je, da stoji kmetija 16 sredi ortenburškega dela vasi, kar kaže, da je bila verjetno nekdaj ortenburški fevd, morda v zvezi z upravljanjem selske posesti, ki pa je bil pozneje odtujen. Ni nepomembno, da je 1326 omenjen neki Chvnrat von Vsel in 1354 neki Vllein von Zelach (*1326 9/6, 1354 28/8, CKSL*), čeprav je enako ali še bolj mogoče, da sta živela v nekem drugem Selu, morda tistem pri Žirovnici. Lahko da so že od vsega začetka uživali kmetijo Seepacherji, ki so si s takimi in podobnimi fevdi pač zagotavljali obstoj.

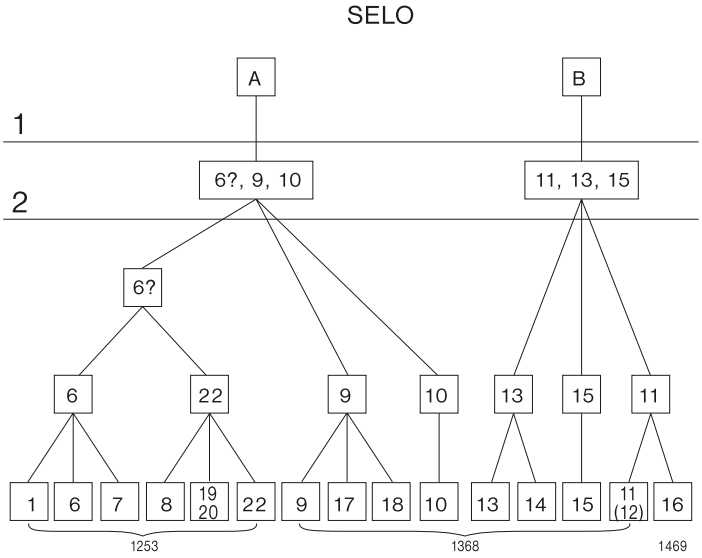

Sl. 3.53: Selo. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih.

3.16 ZGORNJA BOHINJSKA BELA

3.16.a NARAVNI POGOJI

Vaško zemljišče na severu omejuje potok Suha, na vzhodu Sava Bohinjka, na jugu savska Soteska, na zahodu pa strma pobočja Pokljuke. Vmes je precejšnja ravnina, ki se zlagoma spušča proti Savi. Njen osrednji del pokriva velik sklenjen kos dobro rodovitne zemlje, velik približno 14 ha. Vzhodno od nje je velika ledina z imenom Na dobraucah, isto ime pa ima tudi njiva v samem osrčju najboljšega vaškega polja. Verjetno je, da je celotno vaško zemljišče nekoč pokrival dobov gozd in so njive nastale šele z njegovim krčenjem. Zahodni del vaškega zemljišča seka manjši potok.

3.16.b NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.54)*

Vaški tloris spominja na kvadrat, ki se s severno stranico naslanja na potok Suho. V njem je raztresenih 11 kmetij: 20–23, 25, 26, 28–32. Ni mogoče govoriti, da bi se družile v manjše skupine. Polje leži južno ob vasi. Njive so najbolj urejene na dobro rodovitni zemlji. Obrobno zemljišče leži Na dobraucah,

Na ledinah, Pod klancam, Pod goro je zemljišče slabo rodovitno, njive na njem so raztresene med travniki. Zato je verjetno, da je bilo izkrčeno pozneje kot osrednje polje.

Njivski deleži posameznih kmetij v najstarejšem polju so: 20 – 1,7 ha, 22 – 2,3 ha, 23 – 1,9 ha, 25 – 1,9 ha, 26 – 2,1 ha, 28 – 1,5 ha, 29 – 1,9 ha, 30 –1,3 ha, 31 –1,5 ha, 32 – 0,7 ha. Takoj opazimo, da kmetija 21 tu sploh nima posesti. Ima jo le na mlajše izkrčenem zemljišču in velik del na zemljišču Sp. Bohinjske Bele. Njen nastanek je torej mlajši. Opazna je tudi majhnost zadnjih treh kmetij in kmetije 28. Razvrščenost njihovih njiv kaže, da je to zaradi delitve nekaterih kmetij. Tako je kmetija 28 nastala z odcepitvijo od kmetije 26, 30 z odcepitvijo od 29 in 32 od 31. Ker je zadnja najmanjša, je verjetno, da je tudi najmlajša. Tesnejše povezave kaže tudi posest kmetij 22 in 23, ki sta si večkrat sosedi na istih njivah, vendar je njuna posamezna posest tolikšna, da ni mogoče trditi, da sta prvotno bili celota.

V vasi je bilo sprva torej sedem kmetij: 20, 22, 23, 25, 26, 29 in 31. Njihovo polje je bilo skoraj v celoti na dobro rodovitni zemlji. Razdeljeno je bilo v tri neizrazite pasove njiv. Ti si sledijo od zahoda proti vzhodu, njive pa od severa proti jugu. Vsaka kmetija je imela njive enakomerno razvrščene po vseh treh pasovih.

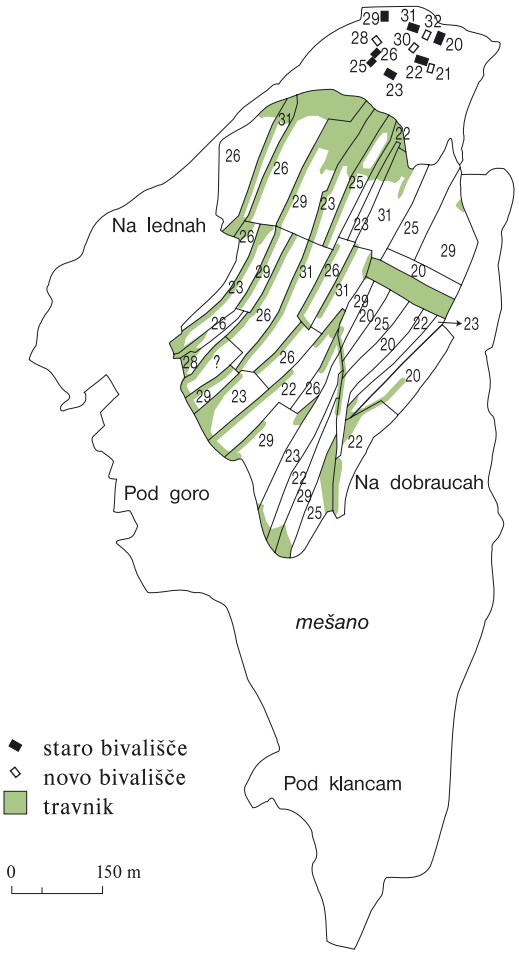

Sl. 3.54: Zgornja Bohinjska Bela. Razdelitev vaškega zemljišča.

3.16.c ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI

Vaški tloris, načrtna delitev polja, krčenje gozda, kratek razvoj polja kažejo na mlado kolonizacijo. Pisni viri prvič omenjajo vas 1253, ko je imela v njej briksenska škofija deset kmetij. Eno izmed njih je začasno hasnoval neki Gozmer (UBŠ, 186). Število kmetij se je do 16. st. povečalo za eno (*Rad. urb. 1579*), lastnik pa je bil še vedno isti. Torej je že sredi 13. st. bilo skoraj končno število kmetij. Iz zapisanega je mogoče sklepati, da je vas nastala z briksensko kolonizacijo najverjetneje v 12. stoletju. Letu 1253 je namreč treba odšteti nekaj desetletij, ki so bila potrebna za delitev nekaterih kmetij.

BLEJSKA DOBRAVA IN ZGORNJA BLEJSKA DOBRAVA 3.17

NARAVNI POGOJI *(sl. 3.55)* 3.17.a

Dobravško polje leži na terasi, ki jo omejujejo z zahoda hrib Vrše, s severa in vzhoda Sava Dolinka, z juga pa soteska Radovne. Vzhodni del tega prostora je precej razgiban (V goričecah). Njivski svet z najboljšim donosom leži severno, vzhodno in južno od vasi, zlasti na jugu v ozkem pasu (Na hribence, V dobje, V ledine, V dobraučicah, V travence). Imena Borštek, V travence, Na vošišeh, Bznica, Bzounik, Na bzuncarce, V ledine, V dobje, V dobraučicah kažejo, da je bil svet prvotno poraščen z dobom, jelšo in bezgom, deloma pa so tam že bili travniki.

NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.55; 3.56)* 3.17.b

Vas se deli na dva dela, večjega severnega s cerkvijo Sv. Štefana in manjšega južnega. Ker je še v terezijanskem katastru južni del imenovan Zgornja Dobrava (*RDA, fasc. 282*), lahko sklepamo, da se je severni del imenoval Dobrava, južni pa Zgornja Dobrava.

Tako kot vas je tudi njeno polje razdeljeno na dva dela. Dobrava ima sklenjeno njive severno od vasi, Zg. Dobrava pa južno od Dobrave in vzhodno od vasi. Vzhodno od zemljišča obeh Dobrav imajo travnike v sklenjenem kosu tudi Zasipljani in Mužjanci. Najboljše zemljišče je razdeljeno med obe Dobravi, tako da ga ima Zgornja najmanj. Travniki severno od dobravških njiv, ki so najbolj rodovitne, se imenujejo Saplie = Zaplje, za poljem(?). Taka razlaga pomeni, da se je prvotno dobravško poljsko jedro imenovalo preprosto le Polje. Ledinska imena najboljših zgornjedobravških njiv V ledine, V dobravčicah, V travence pa kažejo na dodatno krčenje še preostalega razpoložljivega dobrega kmetijskega zemljišča.

S tem so že postali jasni osnovni obrisi razvoja poljske razdelitve. Vas Dobrava je imela prvotno polje severno od vasi. Razdeljeno je bilo na dva dela, ki sta ležala drug poleg drugega. Večji zahodni del je obsegal ornico z najboljšim donosom. Meril je približno 6,9 ha. Manjši vzhodni del je obsegal manj donosno zemljišče in je bil nekoliko manjši, približno 5,7 ha. Zemljo na tako urejenem polju je

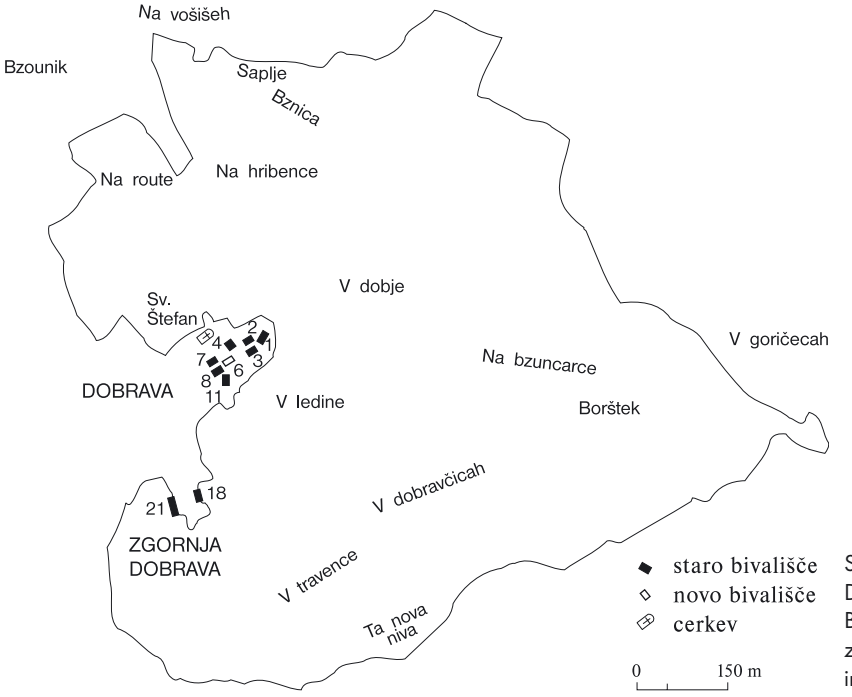

Sl. 3.55: Blejska Dobrava in Zgornja Blejska Dobrava. Vaško zemljišče in ledinska imena.

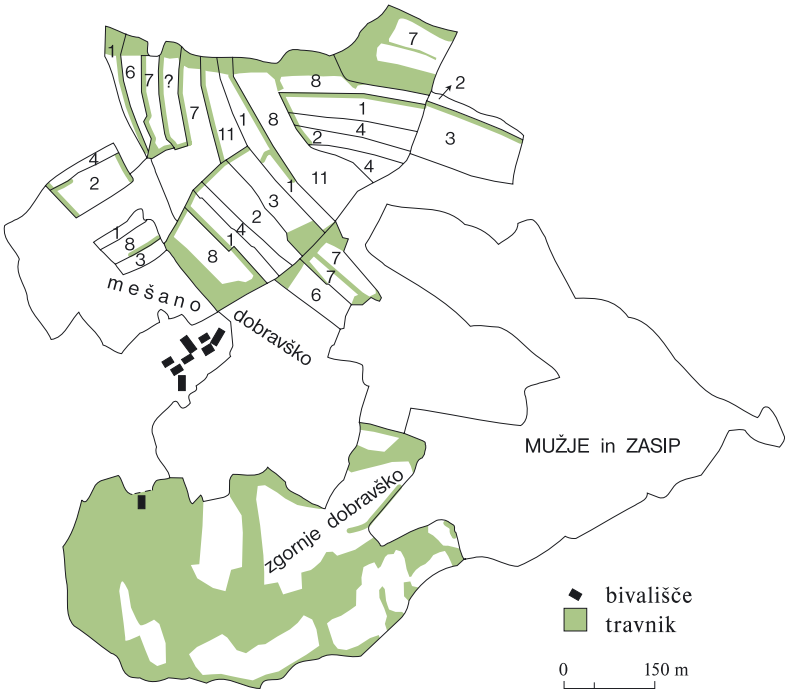

Sl. 3.56: Blejska Dobrava in Zgornja Blejska Dobrava. Razdelitev vaškega zemljišča.

imelo sedem kmetij: 1, 2, 3, 4, 7, 8, 11. Vsaka je imela v vsaki polovici polja po eno parcelo. Pozneje je prišlo do širitve polja proti zahodu in jugovzhodu. Ledinski imeni V dobje, Na route pričata, da so bile njive izkrčene tam nekoliko kasneje. Tudi tam imajo po eno parcelo skoraj vse prej naštete kmetije in še ena nova polovična, št. 6. Ta je morda nastala z odcepitvijo od kmetije 7, kajti njune njive mejijo druga na drugo. S tem je bila glavna delitev polja končana. Njivske površine posameznih kmetij si niso povsem enake. Morda zaradi različnega zemljiškega donosa, mogoče pa je tudi, da vendarle niso vse kmetije enako stare. Kakor koli že, povprečna skupna velikost njiv na kmetijo, upoštevaje tudi v drugi širitvi pridobljene njive, je merila 2 ha. Po tem času je južno od Dobrave nastala Zgornja Dobrava. Imena njenih njiv, V travence, V dobraučicah, V ledine, kažejo na mlado krčenje. Tudi ime Zgornja Dobrava dokazuje isto v odnosu do Dobrave, saj je velikokrat dokazano, da je vas, ki ima glede na neko drugo z istim imenom dodatno oznako (npr. zgornja, spodnja, velika, mala ...), mlajša (*Kos M. 1966, 89–98*). Njive ležijo na še preostalem zemljišču z dobrim donosom. Ko je bila Zgornja Dobrava pozneje posestno razdrobljena, so bile izkrčene še nekatere nove njive sredi južno ležečih travnikov. Ena izmed njih ima celo značilno ime Ta nova niva. Prvotno zgornjedobravško polje je merilo približno 4,4 ha, kar je za dobri dve povprečni dobravški kmetiji. Pri tem je zanimivo, da to razmerje navaja tudi celjska fevdna knjiga iz 1436, ki na Zg. Dobravi omenja edlinško posest, ki je iz dveh kmetij (*CF, f 40*).

Vzhodno od ozemlja obeh Dobrav je sklenjena travniška posest Zasipljanov in Mužjancev. V njej so deleži obojih temeljito pomešani, kar kaže na mlado razdelitev, ko sta bili obe vasi že razdrobljeni na posamezne kmetije (prim. *pogl. 3.1.c*). – Drugo polje je bilo izkrčeno zelo pozno, saj so na njem pomešani kajžarski in gruntarski deleži, na skrajnih koncih katastrske občine pa tudi parcele različnih bližnjih vasi.

3.17.c ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI

Dobrava je ena redkih vasi, o katere nastanku govori tudi ljudsko izročilo. Po njem naj bi bil dobravški prostor nekoč zasipška in mužjanska planina, na kateri je pozneje nastala stalno naseljena

vas. To izročilo, uporaba imena Dobrava in majhna obremenitev podložnikov po briksenskem urbarju iz 1253 so vodili pokojnega M. Kosa k sklepu, da gre za mlado vas, ki je zrasla na nekdanjem srenjskem pašniku ali planini na nizki legi (*Kos M. 1960, 138–139*). Tej misli lahko le pritrdimo in jo še dodatno utemeljimo.

Sklenjena zasipško-mužjanska posest travnikov v neposredni bližini vasi je razložljiva kot ostanek nekdanje pravice uživanja celotnega dobravškega ozemlja. Čas nastanka Dobrave je mogoče določiti le približno. Polovična kmetija 6, ki je 1253 tudi že omenjena, tedaj še ni plačevala nobenih dajatev (*UBŠ, 186–187*). Možni sta dve razlagi. Ali je dohodke od kmetije užival kdo drug in ne Briksen ali pa je bila oproščena dajatev zaradi nedavnega nastanka. Če sprejmemo drugo možnost kot verjetnejšo, kmetija je bila namreč pozneje ves čas trdno v briksenskih rokah, in če se spomnimo, da je nastala na drugi stopnji delitve polja, potem nastanka Dobrave ni mogoče postaviti daleč v 13. stoletje. Edini vaški gospod je bila briksenska škofija. Načrtno razdeljeno polje, urejeno postavljene hiše ob vaški ulici in poleg vasi stoječa cerkev kažejo Dobravo kot lep primer fevdalne kolonizacije.

Veliko bolj je nejasen nastanek Zg. Dobrave. Dopolnjevanje njenega zemljišča z zasipško-mužjanskim in odrinjenost na rob nakazujeta verjetnost, da gre za osamosvojitev dela zasipško-mužjanske posesti.

Že 1355 je krznar Primož Smrade z Bleda kupil na Dobravi kmetijo od Katarine, vdove po Nikolaju Kaulu z Bleda, in njenega sina Hansa (*1355 21/8, AS*), 1364 pa še od Hansovega brata Nikolaja iz Jame kmetijo, ki jo je obdeloval isti podložnik kot prvo (*1364 13/10, CKSL*). Morda gre za isto posest, verjetneje pa se mi zdi, da sta bili to polovici ene posesti, kar bi tudi pojasnilo njen opis iz naslednjega stoletja (glej: *3.17.b*).

Morda bi kdo mislil, da je omenjena kmetija ena izmed sedmih in pol na Dobravi, vendar je iz vrste briksenskih urbarjev od 1253 dalje razvidno, da je bila prav dobravška posest najtrdneje v briksenski lasti. Hkrati je manj verjetno, da se iz 14. in 15. st. ne bi ohranili listini, ki bi pričali o briksenski izgubi in ponovni pridobitvi posesti na Dobravi. Zato je veliko bolj sprejemljiva misel, da omenjena kmetija leži na Zg. Dobravi, da je to pravzaprav Zg. Dobrava sama.

Nikolajeva družina je bila posestnica najmanj šestih kmetij v Zasipu in Mužjah (*1352 24/9, AS*) in prav mogoče je, da je na svojem delu zasipško-mužjanske Dobrave naselila podložnika. Ime kmeta, ki je sredi 14. st. obdeloval tamkajšnjo zemljo, je zanimivo – Delopust (*1355 21/8, AS; 1364 13/10, CKSL*). Po njem bi sklepali, da je bil oproščen nekega dela (tlake?), morda v zvezi z nedavno naselitvijo.

Sčasoma je bila kmetija podeljena v fevd bratoma Ruprechtu in Niclasu, sinovoma Matka z Zgoše (*CF, f. 40*). V letih 1457–1461 je bil živ le še Niclas in je imel v lasti posest sam (*HCF, f. 29*). Omenil sem že, da je bil fevd za dve kmetiji. Tolikšna posest in dvojno lastništvo sta omogočila delitev na dvoje. Leta 1498 sta si Zg. Dobravo že delila Klemen Rožič (št. 21) in Linhart Ferčej (št. 18). Stanovsko sta bila označena kot "edlinger" in imela vsak po eno edlinško posest (*Rad. urb. 1498*). Leta 1579 je bilo stanje še enako. Isti rodbini sta imeli po pol hube v fevdu (*Rad. urb. 1579*). Po tem času sta na Zg. Dobravi nastali še dve kajži: 19, 23. To je stanje, ki ga kaže terezijanski kataster (*RDA, fasc. 282*). Tedaj tudi ni več sledi o kaki posebnosti zgornjedobravških kmetij.

SPODNJE IN ZGORNJE LAZE 3.18

NARAVNI POGOJI *(sl. 3.57)* 3.18.a

Laze so nastale na južnih obronkih Mežaklje, že razmeroma visoko nad dolino Radovne. Zgornje in Spodnje Laze razmejuje dolina manjšega potoka. Njuna polja ležijo na precej razgibanem svetu (V dole, Na hribence, V bregu, Na doli, V brdi, V bali, V grabnu, V strmine, Na slemen), ki je bil deloma še poraščen s hrastovim (Na hrastouce) in dobovim (Na dobrauci) gozdom. Tu zemlja ne rodi dobro. Spodnje Laze, ki ležijo nekoliko niže od Zgornjih, imajo malenkostno boljšo zemljo.

3.18.b NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.57–3.59)*

Vas se deli na Spodnjo, ki jo sesatvljajo tri kmetije, in Zgornjo, v kateri so štiri. Od teh štirih dve stojita druga ob drugi, tretja in četrta sta precej stran. Kmetije Sp. Laz stojijo tesno skupaj. Večji sklenjen kos njiv imajo tik južno ob vasi. Ta njivska površina je razdeljena tako, da ima vsaka kmetija na njej po dve njivi. Drugo posest imajo vse tri kmetije v večjih kosih, ki se med seboj manj prepletajo. Tu ležijo njive raztresene med travniki. Ta podoba vodi k misli, da je bila na Sp. Lazih sprva le ena kmetija s poljem južno od stavbe. Nato se je razdelila na tri kmetije, ki so si morale izkrčiti nove njive po okoliških travnikih (V ledine) in gozdovih (Na hrastouce). Vsaka je to storila na svojem koncu, staro polje pa so si razmeroma enakomerno razdelile.

To potrjujejo tudi številčni podatki o velikosti njivskih površin na kmetijo. Polje prvotne kmetije je merilo 1,8 ha. Novonastale kmetije (1, 2, 3) pa so si ga razdelile takole: 1 – 0,6 ha, 2 – 0,5 ha, 3 – 0,7 ha. Z novoizkrčenimi njivami so imele vse tri kmetije ob vasi naslednje njivske površine: 1 – 1,5 ha 2 – 2ha, 3 – 3,2 ha.

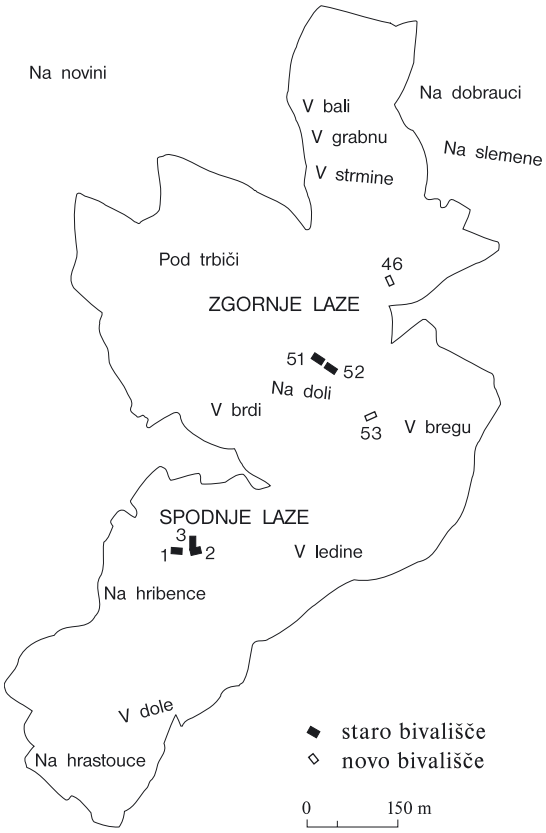

Sl. 3.57: Spodnje in Zgornje Laze. Vaško zemljišče in ledinska imena.

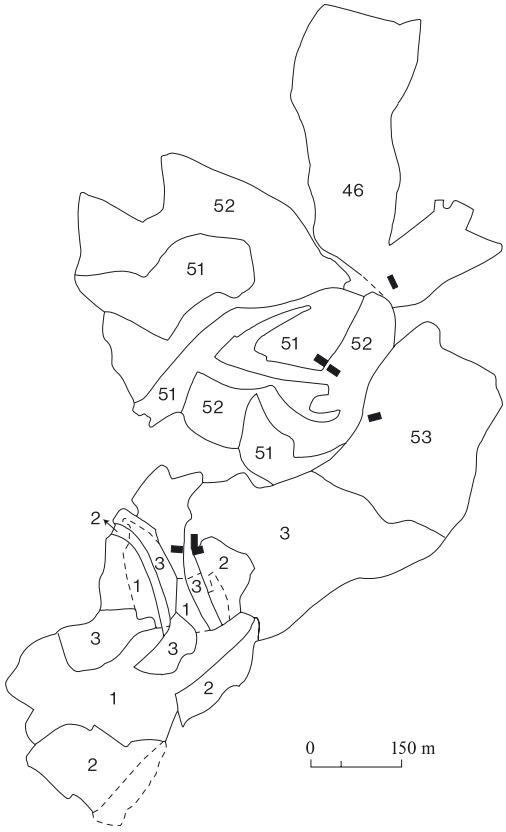

Sl. 3.58: Spodnje in Zgornje Laze. Razdelitev vaškega zemljišča.

Pri tem je treba upoštevati, da ima le kmetija 3 vse nove površine pri vasi, medtem ko sta si jih kmetiji 1 in 2 pridobili precej stran severno od vasi, prva več, druga manj. Če bi upoštevali še te njive, bi se njivske površine kmetij precej izenačile.

Na Zg. Lazih imata levji delež posesti skupaj stoječi kmetiji 51, 52. Njuna zemlja se nerazdružljivo prepleta, zato je mogoče trditi, da je bila sprva tam le ena kmetija. Proč stoječi kmetiji 53 in 46 imata vsaka svojo posest v enem kosu. Njive vseh štirih ležijo raztresene med travniki in ni mogoče določiti prvotnega poljskega jedra. Posamezne kmetije imajo naslednje njivske površine: 51 – 2,2 ha, 52 – 2,6 ha, 53 – 1,9 ha, 46 – 2,9 ha. Zadnji sem prištel tudi kajžo 47, ker se njuni posesti tesno prepletata.

Kmetija 46 je po velikosti ocenjena v terezijanskem katastru kot ena cela in dve tretjini kmetije (*RDA, fasc. 18*), kar bi pomenilo, da je bilo približno 1,8 ha njiv že dovolj za eno kmetijo. Kmetiji 51 in 52 sta večji in zato moramo računati na mlajše dodatno krčenje novih njivskih površin. Zaradi njune velikosti je verjetno, da sta starejši od kmetij 53 in 46, katerih zemljišče se delno že tudi prepleta s kajžarskim. Če bi bile istočasne, se kmetiji 51 in 52 ne bi mogli po cepitvi razviti do take moči, ki jima jo je lahko omogočil le prazen prostor. Zanimiva je močna kajžarska kolonizacija severovzhodno od vasi. Kajžarji so si pridobivali polje tudi s krčenjem dobovega gozda (Na dobrauci). Še največ zemlje so si izkrčili severozahodno od vasi (Na novini. Pod trbiči), kjer si je kajžar s Sp. Lazov (št. 12) pridobil kar za celo kmetijo njiv, 2 ha.

Na Spodnjih in Zgornjih Lazih sta bili sprva torej le dve kmetiji. Glede na to, da je tista na Spodnjih imela sklenjeno njivsko površino na zemljišču nekoliko boljšega donosa, domnevam, da je bila starejša od tiste na Zg. Lazih.

ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI *(sl. 3.59)* 3.18.c

Zg. in Sp. Laze so prvič omenjene že okoli 1330 (*UBŠ, 205*), ko je imela tam otoška proštija tri kmetije. Te je imela v lasti tudi pozneje, vse do časa terezijanskega katastra (*RDA, fasc. 18*), ko je imela na Zg. Lazih dve kmetiji (51, 52), na Spodnjih pa eno (št. 2). Ta podatek in prepletanje zemljiške posesti kmetij 51, 52 (glej: *3.19.b*) kažeta, da je do cepitve prvotne kmetije na Zg. Lazih prišlo že pred 1330 in da je kmetija nastala že pred 14. stoletjem. Za naselitev te kmetije je poskrbela otoška proštija.

Prve posestne spremembe, ki jih je opaziti v urbarjih na Zg. Lazih, so vidne šele v urbarju otoške proštije iz 1615. Tedaj je ta imela na Zg. Lazih Lazah še dve novi kmetiji, 53, 46 (*Prošt. urb. 1615*). Ti dve sta do časa jožefinskega katastra prešli v last briksenskega gospostva. Ker ju v proštijskem urbarju iz 1524 še ni (*Briks. urb. 1524*), je treba iskati njun nastanek v vmesnem času.

Prav tako v čas pred 14. st. je treba umestiti prvo kmetijo na Sp. Lazih. Že do okoli 1330 je razpadla na tri kmetije. Ena je tedaj spadala pod otoško proštijo (glej zgoraj), drugi dve sta zavedeni v listinah malo kasneje. Leta 1353 je dal Marko Lambergar ženi Elizabeti za jutrnjo med drugim tudi dohodke od svoje kmetije "dacz Haygernuczz" (*1353 21/3, CKSL*). Dve desetletji pozneje je Katarina, vdova po Nikolaju Lambergarju, prodala Viljemu Lambergarju dvor v Podhomu skupaj s travnikom in tremi kmetijami, od katerih je bila ena "ze Hagermos" (*1370 19/4, CKSL*). Konec istega stoletja je Friderik Ortenburški podaril svojemu kaplanu Jakobu, župniku v Zg. Gorjah, v zameno za tisto, kar je izgubil v Lescah, desetino v Podhomu skupaj z desetino od kmetije "ze Hegermuzz", ki je spadala k podhomski desetini (*1398 10/5, CKSL*).

Ne glede na nekoliko različne oblike zapisa imena je več kot verjetno, da gre za isti kraj: 1353, 1370 last iste rodbine, 1370, 1398 pripadnost Podhomu. Za krajevno opredelitev je najpomembnejša zadnja listina, saj je nanjo mogoče navezati urbar župnije Zg. Gorje (*Urb. žup. Zg. Gorje 1727*). Po njem je dobivala župnija desetino le od treh celih vasi: Zg. Gorij, Podhoma in Sp. Lazov. Da gre v tem seznamu za Spodnje Laze, je jasno iz števila kmetij, ki plačujejo – tri, povsem nedvomno pa postane, če pogledamo še urbar župnije Radovljica, ki v istem času pobira desetino od Zgornjih Lazov (*Urb. žup. Rad. 1725*). Tako krajevno opredelitev pa potrjuje tudi razčlenitev imena iz 14. st., katerega koren vidim v nemški besedi "Hag" = seč, stara oznaka za izkrčen svet (prim.: *Bezlaj 1961, 178*), katere pomen je enak kot pri slovenskem "laz". Podobna sinonima imamo tudi v primeru Preska = Hag, prav tako iz 14. st. (*Kos M. 1975, 480–481*).

Omenjene tri listine iz 14. st. kažejo tudi število kmetij na Spodnjih Lazih v 14. stoletju. V letih 1353 in 1370 lastnika po ene kmetije nista bila ista, zaradi česar gre verjetno za dve različni kmetiji. Ker je med obema listinama minilo 17 let, bi sicer lahko medtem prišlo tudi do spremembe lastništva, kar pa se mi zdi manj verjetno. Kmetiji (1, 3) sta ostali lamberški in bili tako vključeni v gospostvo Kamen še v 18. st. (*RDA, fase. 292*).

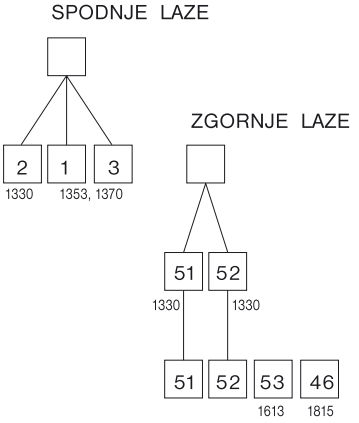

Sl. 3.59: Spodnje in Zgornje Laze. Razvojne stopnje obdelovalnih enot. Leto prve omembe v pisnih virih.

3.19 KUPLJENIK

3.19.a NARAVNI POGOJI

Vaško zemljišče se razprostira v kotlinici med pobočji Jelovice na jugu, Gradišča na zahodu, Prevala in Prelesja na severu in Homa na vzhodu. Njeno dno se zlagoma spušča do roba V korene, kjer se konča na pobočju, ki pada proti Savi Bohinjki. Zemlja je slabo rodovitna.

3.19.b NASELBINSKA IN POLJSKA RAZDELITEV TER NJUN NASTANEK IN RAZVOJ *(sl. 3.60; 3.61)*

Vas je razdeljena na dva dela: na vzhodni del, kjer precej narazen stojijo tri kmetije (12, 13, 14), in na dobrega pol kilometra oddaljeni zahodni del Mešiše s cerkvijo Sv. Štefana, pod njo stoječo mežnarijo (7) in kmetijo (6). Polje je razdeljeno tako, da ima mežnarija zemljo v enem kosu okrog cerkve. Severovzhodno od nje ima zemljišče v celku kmetija 6. Del njenih njiv leži na ledini z imenom V ledine, kar priča o mlajšem krčenju, pa tudi sicer so njene njive razmeroma majhne in močno pomešane med travniki. Vzhodno leži zemljišče treh kmetij na Kupljeniku. Kmetija 14 ima posest v celku z nekaj velikimi njivami. Podobno je s posestjo kmetije 12. Kmetija 13 ima zemljišče nekoliko bolj razbito in se zajeda enkrat v posest 14, drugič 12. Večinoma ima manjše njive.

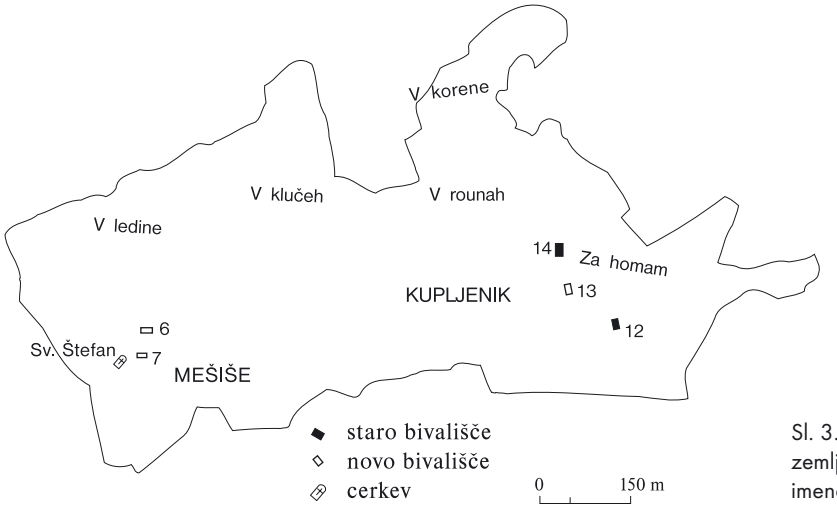

Sl. 3.60: Kupljenik. Vaško zemljišče in ledinska imena.

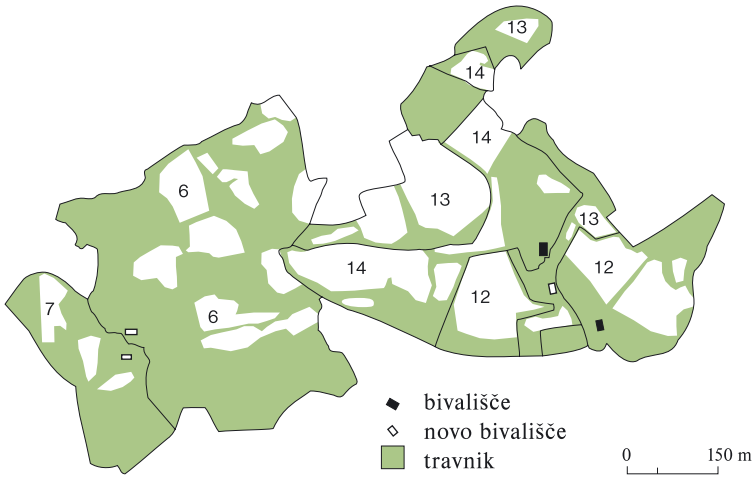

Sl. 3.61: Kupljenik. Razdelitev vaškega zemljišča.

Njive zadnjih treh kmetij ležijo na ledinah V klučeh, V rounah, Za Homam. Njive na ledini V korene so razmeroma majhne, ležijo osamljeno sredi travnikov, posestno so precej razdrobljene in so na bolj razgibanem svetu. Zato se zdi, da so mlajše.

Velikost njiv po kmetijah je taka: 6 – 2,6 ha, 12 – 3,3 ha, 13 – 2,2 ha, 14 – 3,l ha, mežnarija – 0,7 ha. Tudi velikost njivskih površin kaže na razmeroma mlajši nastanek kmetij 6 in 13. Razvoj vasi in polja bi verjetno bil tak: najprej sta nastali kmetiji 12 in 14 z zemljiščem v celku, nekoliko pozneje pa je iz njune posesti nastala še kmetija 13. Na slabšem zemljišču na zahodu je nato nastala še kmetija 6.

ČASOVNA OPREDELITEV RAZVOJA IN ZEMLJIŠKI LASTNIKI 3.19.c

O nastanku vasi govori ljudsko izročilo, ki pravi, da je bil Kupljenik sprva radovljiška planina, ki so jo nato stalno naselili pastirji. Pisni viri pojma "radovljiška" ne pojasnjujejo. Kupljenik je vpisan že v urbar otoške proštije iz okoli 1330 (*UBŠ, 205*), ko so tam navedene tri kmetije. Bile so le malo obremenjene in še to samo z denarno dajatvijo. Če gre za olajšavo naseljencem, bi bilo mogoče reči, da vas ni nastala veliko prej, morda konec 13. st. kot kolonizacija otoške proštije. Verjetno je te tri prve kmetije mogoče enačiti s kmetijami 12, 13, 14. Že 1431 je imela proštija v vasi štiri kmetije. Četrta je plačevala cerkvi Sv. Marije na Blejskem, otoku (*UBŠ, 220–221*). Verjetno gre za kmetijo 6, ki je mlajša od starejših treh. Te štiri kmetije je imela proštija tudi še v naslednjih stoletjih.

BLEJSKI DOMAČINI V DRUGI POLOVICI 11. STOLETJA

4

Med domačine ne štejem tistih, za katere se da dokazati, da so bili doma drugje (prim.: *Kos M. 1970–1971, 13–15*), prav tako k jim ne prištevam Adalfrita s sinovoma Ivanom in Preslavom, ki so darovali briksenski škofiji dva orala polja v Sebenjah in dva travnika na Poljanah (*Kos F. 1911, št. 306*). Iz prikaza podhomske posesti je razvidno, da Sebenje pri Podhomu ne tedaj in ne pozneje niso bile vas, ampak le ledinsko ime (*pogl. 3.7)*. Pač pa so Sebenje vas blizu Tržiča, kjer je imel Briksen tudi svojo posest: na primer Visoče, Vadiče, Brezje, grad Gutenberg (prim: *Pleterski 1978, 390–391*). Mislim, da gre pri navedeni daritvi za to vas. V njeni bližini je treba iskati tudi omenjene Poljane. Briksenski škof Altwin si je verjetno tam pozneje pridobil še travnik, ki sta ga podelila Gorgius in Domoslav (*Kos F. 1911, št. 378*). Zato ne prištevam vseh darovalcev k Blejcem. Enako ne prištevam tistih Kranjcev slovanskega rodu, o katerih je mogoče le ugibati, kje so bili doma.

Kljub temu ostane še vedno dvajset imen. Vsa res niso slovanska, kar pa še ne pomeni, da njihovi nosilci niso bili Slovani (prim.: *Kos M. 1970–1971, 12*). V celoti nam ta skupina lahko pokaže vsaj nekatere obrise družbene razslojitve Blejcev staroslovanskega porekla.

L. Hauptmann je menil, da se po velikosti darovane posesti ne da sklepati o stanovskem značaju darovalca, saj velikokrat celo očitni velikaši niso darovali več kot drobni posestniki (*Hauptmann 1952–1953, 272*). Gotovo se mu zdi le, da so bili gorenjski darovalci svobodnjaki (*Hauptmann 1954, 110*). Z analizo stanovskih oznak, ki so jih uporabljali Altwinovi pisarji, je ugotovil, da različni izrazi nikakor še ne pomenijo različnih svobodnjaških plasti; množica naslovov kaže le krizo, ki je tedaj zajela vse plasti svobodne gospode zaradi pritiska od spodaj (*Hauptmann 1954, 114*).

Za to zadnjo ugotovitev je B. Grafenauer s primerjalno statistično analizo dokazal, da drži lahko za Bavarsko, ne pa za Bled. Zato naj tu ne bi šlo za obrambo plemičev, ki bi hoteli z jasnejšim nazivom braniti svoj položaj pred prišleki iz hlapčevskih vrst (*Grafenauer 1955, 1140 in op. 50*).

Pa vendarle, mar gre pri blejski skupini res za kolikor toliko enotno družbeno plast? Same listine očitno ne povedo dovolj, zato si pomagajmo s podatki, ki jih je dala obravnava razvoja posameznih naselij.

Ta je pokazala, da z darovnicami blejskih domačinov briksenska škofija še zdaleč ni dobila vseh posestev v Blejskem kotu. Smiselna se zdi razlaga, da v 11. st. še zdaleč niso omenjeni vsi domači blejski posestniki in da torej tisti, ki jih poznamo, kaj dosti več od tega, kar so darovali, vsaj v Blejskem kotu niso imeli. Izjema so darovalci vinogradov, saj se samo od teh gotovo ni dalo živeti. Zato mislim, da se da vsaj okvirno sklepati o različnem premoženjskem stanju Blejcev po posesti, ki so jo darovali.

Razločiti je mogoče najmanj dve skupini. V prvi so tisti, ki so svoje zemljišče obdelovali sami, ki so torej živeli na svoji svobodni kmetiji. Med te zagotovo sodita Dobrisko (*Kos F. 1911, št. 314*) in Dobrogoj (*Kos F. 1911, št. 236*), ki imata kmetijo v Gradu (prim.: *pogl. 3.9.c*), in zelo verjetno brata(?) Hademar in Protihc (*Kos F. 1911, št. 316*) ter Bodigoj in žena Treplica (*Kos F. 1911, št. 312*), ki imajo kmetiji v Zasipu. Edina zasipška razširjena obdelovalna enota je bila verjetno še dovolj trdna, da se je še držala (prim.: *pogl. 3.1.c*).

Podskupino sestavljajo darovalci ali pa nekdanji lastniki vinogradov na Bledu, o katerih posesti lahko le ugibamo; dva Bojnoslava, ki darujeta vsak svoj del vinograda (*Kos F. 1911, št. 240)*, Trebinja, ki daruje tretjino vinograda (*Kos F. 1911, št. 239*), Marti, ki daruje vinograd (*Kos F. 1911, št. 369*), in Godeslav, ki je imel tudi vinograd (*Kos F. 1911, št. 241*). Vsi našteti iz glavne skupine in iz podskupine ne nastopajo kot priče v drugih tedanjih briksenskih listinah.

Posebej je treba obravnavati Gundrama, ki je prvič omenjen kot nekdanji lastnik dveh oralov zemlje na Koritnem (*Kos F. 1911, št. 237*). To je tudi vse, kar vemo o njegovi posesti. M. Kos ga brez posebne utemeljitve šteje za domačina (*Kos M. 1970–1971, 15*). L. Hauptmann nasprotno meni, da

gre morebiti za germanskega priseljenca, in od njega loči soimenjaka, ki je bil član briksenske "familije" (*Hauptmann 1954, 111 in op. 17*). Prvi naj bi bil tisti, ki je imel posest na Koritnem in ki se dvakrat pojavi kot priča v listinah, kjer sta med pričami tudi po dva blejska domačina, Tunzo in Ivan (*Kos F. 1911, št. 316*) ter Tunzo in Vencegoj (*Kos F. 1911, št. 372*). Drugi pa naj bi bil tisti, ki nastopa kot priča v ostalih 11 briksenskih listinah, ki so bile izdane večinoma na Kranjskem, štiri pa v Lieserhofnu (*Redlich 1886, Nr. 228a*), Rasenu (*Redlich 1886, Nr. 338*), Briksnu (*Redlich 1886, Nr. 240a*) in Glanhofnu (*Redlich 1886, Nr. 262*).

V listini iz 1085–1090 (*Kos F. 1911, št. 372*) sta navedena oba Gundrama skupaj, vsak v svoji skupini prič. O poreklu obeh lahko le ugibamo. Morda je "koritenski" res stalno živel na Bledu, o drugem pa je mogoče reči, da je bil nedomačin. Ker se prva tri njegova pričevanja nanašajo na negorenjske listine, vsa ostala pa z eno samo izjemo (*Redlich 1886, Nr. 338*) na gorenjske, ki se vse razen ene (*Kos F. 1911, št. 378*) nanašajo na posesti v Blejskem kotu, se zdi, da se je prav tu sčasoma ustalil kot briksenski ministerijal.

V drugi skupini so tisti Blejci, ki imajo posest v več krajih ali pa posestvo z več podložnimi družinami v enem kraju. Tako podeli Radogoj v Sp. Bodeščah briksenski škofiji posest *(Kos F. 1911, št. 302*), ki obsega, če je krajevna določitev pravilna, tri podložne kmetije (21, 24, 25), izvzet pa je sedež njegovega posestva (22), ki ga je verjetno obdržal zase (prim.: *pogl. 3.3.c)*.

Med 1050 in 1065 prepusti Prisnoslav Altwinu posest – kmetijo v Gradu (*pogl. 3.9.c*), v zameno za enako orne zemlje v Mužjah (*Kos F. 1911, št. 166*), med 1075–1090 pa prepusti podedovano posest v Zasipu – kmetijo (*pogl. 3.1.c*), in dobi za to do smrti dva mlina (*Kos F. 1911, št. 313*). Morda sta to dve različni osebi, saj je med prvo in drugo omembo v povprečju kar 25 let razlike. Ker pa to ni nepremostljivo obdobje, je mogoče, da gre za istega človeka, še zlasti, ker ima v obeh primerih posest na zasipškem zemljišču (prim.: *pogl. 3.1.c*). Radogoj in Prisnoslav sta v svoji skupini edina, ki ne nastopata kot priči.

Nepokor zamenja njivo orne zemlje pod gradom Bled za dve drugi in hkrati daruje posestvo v Begunjah, ki ga je nekoč dobil od mejnega grofa Udalrika (*Kos F. 1911, št. 164*). Če odštejemo begunjsko posestvo, ki ga je dobil naknadno, je moral imeti poleg navedene njive še neko matično posest, ki pa jo je obdržal. Kmalu zatem je še trikrat pričal v zvezi z darovanjem posesti na Gorenjskem (*Kos F. 1911, št.: 165, 168, 169*).

Vencegoj je daroval briksenski cerkvi posestvo v Želečah (*Kos F. 1911, št. 311*), Kranju (*Kos F. 1911, št. 370*), in zamenjal posestvo na Zgoši za posest na Mlinem (*Kos F. 1911, št. 368*), kjer si je uredil dvor s štirimi podložnimi kmetijami (*pogl. 3.13.c*). Enkrat je tudi pričal v zvezi s posestjo v Zasipu (*Kos F. 1911, št. 372*).

Zelo razprostranjeno posest so imeli bratje(?) Winrih, Ivan, Paulus in Tunzo. Prvi je daroval podedovano posest v Sp. Gorjah (*Kos F. 1911, št. 165*), ki je verjetno obsegala razširjeno obdelovalno enoto z njenim sedežem (6) in dvema podložnima kmetijama (12, 16) (*pogl. 3.2.c*), drugi pa je zamenjal podedovano posest v Zasipu – kmetijo (prim. *pogl. 3.1.c*), za posestvo v Bohinju (*Kos F. 1911, št. 372*). Vsi štirje so podarili posestvo v Grimščah (*Kos F. 1911, št. 168*), ki je verjetno obsegalo več kmetij (*pogl. 3.11.d*). Ivan, Paulus in Tunzo pa so podarili še lovsko pravico na svojem posestvu v gozdovih briksenskega škofa (*Kos F. 1911, št. 305*) in dve kmetiji na Zgoši (*Kos F. 1911, št. 307*). Le Paulus ni nastopil tudi kot priča. Winrih je pričal enkrat (*Kos F. 1911, št. 164*), Tunzo dvakrat (*Kos F. 1911, št.: 316, 372*), Ivan trikrat (Kos F. 1911, št.: *214, 316, 377*), vsi v zvezi s posestmi na Gorenjskem.

Za pripadnike obeh skupin listine navajajo silno raznolike družbene oznake, od "libertatem sortitus" do "ingenuus". Tisti izmed navedenih štirih bratov, ki je največkrat omenjen, Ivan, ima v vsaki darovnici drugačen naziv: "nobilitatem sortitus" (*Kos F. 1911, št. 168*), "nobilis" (*Kos F. 1911, št. 305*), "libertate potitus" (*Kos F. 1911, št. 307*) in "ingenuus" (*Kos F. 1911, št. 372*). Še vedno se dozdeva, da drži prej navedena Hauptmannova misel, da različne oznake ne pomenijo različnega družbenega položaja.

Vendar poskusimo še nekaj. Če razdelimo družbene oznake na "ingenuus" in "nobilis" na eno stran ter vse druge na drugo stran in pogledamo kraje, s katerimi se povezujejo, se pokaže naslednji grobi obris: vse oznake v zvezi z zasipško posestjo pripadajo prvi skupini, večina oznak v zvezi z grejsko pa drugi. V drugih krajih je le po ena oznaka, kar je premalo za jasno sliko. Če drži trditev, da

izvira svobodna zasipška posest iz staroslovanskega obdobja (*pogl. 3.1.c–e*), grejsko posest pa je dal urediti šele frankovski vladar (*pogl. 3.9.c*), potem prva skupina oznak pomeni svobodne Zaspljane, druga pa osvobojene Grejane.

Različne stanovske oznake torej vendarle imajo svoj pomen, ker pa je ta odvisen tako od različnega osebnega položaja nosilca kot tudi od različnega pravnega položaja njegove posesti, same po sebi ne morejo biti merilo družbenega položaja. In še nekaj kažejo listine. Tisti domačini, ki so tudi priče, navadno pričajo drug drugemu v njihovih darovnicah.

Kaj lahko sklepamo iz vsega povedanega? Blejske domačine je v drugi polovici 11. st. mogoče deliti na nesvobodne podložnike, ki jih listine neposredno niti ne omenjajo, na kmete svobodnjake, ki obdelujejo in imajo v lasti vsak le svojo kmetijo, na svobodnjake – posestnike, ki živijo na posestvih s podložnimi družinami, in na svobodnjake, ki se jim je posrečilo pridobiti si že precejšnjo posest v različnih krajih. Do združevanja posesti je prihajalo zaradi sorodstvenih vezi (skupina štirih bratov ima več podedovanih posestev), verjetnega podajanja v vazalne odnose, o čemer lahko sklepamo po Udalrikovem posestvu v Begunjah, ki ga je dal Nepokoru, pa tudi lovska pravica treh bratov bi lahko bila nekdanja regalija, in še kako.

Glede osebnega položaja svobodnjakov se je tedaj končal en proces in se začel drugi. Končalo se je izenačevanje sprva nesvobodnih grejskih kmetov z drugimi kmeti – svobodnjaki. Kaj je Grejanom pomagalo pri tem? Nedvomno njihova svobodna posest in odvisnost le od vladarja ali njegovega namestnika, ki je bila zagotovo manj zavezujoča, kot bi bila od neposredno navzočega gospodarja.

Po drugi strani pa se je zaradi rastoče premoženjske razlike začelo razslojevanje v družbeno skupino kmetov svobodnjakov in v skupino svobodnjakov zemljiških gospodov. Glede na to, da so slednji pričali samo drug drugemu, je mogoče sklepati, da gre že za razmeroma oblikovano skupino. Radogoj, ki bi ji lahko pripadal, se je zaradi darovanja podložnih kmetij izenačil s kmeti svobodnjaki in približno enako se je godilo Prisnoslavu. S tem pa že prehajamo k vprašanju, kako je nanje vplivala prisotnost tujih fevdalcev.

Kmetje svobodnjaki, ki so darovali svoje kmetije, so verjetno postali ministerijali (prim. *pogl. 5.8)* ali pa navadni podložniki. Dobrisko je kmetijo v Gradu zamenjal za kmetijo na Koritnem (*Kos F. 1911, št. 314*). Tudi svobodnjaki zemljiški gospodje so se večkrat umikali z zamenjavami zemljišč, ki so Altwina najbolj zanimala (prim. *pogl. 10.4)*; tako se je Vencegoj umaknil na Mlino, Ivan pa v Bohinj. Ostali so ali še vztrajali ali pa se podali v odvisnost različnim fevdalcem, bodisi kot kmetje bodisi kot ministerijali.

POSESTNIKI V BLEJSKEM KOTU OD 12. DO 15. STOLETJA

5.

Tudi v tem poglavju bom obravnaval le tiste posestnike blejskih zemljišč, ki so bili v Blejskem kotu domačini. Torej ne bo govora o briksenskih škofih in njihovih gradiščanih na blejskem gradu, niti ne o otoški proštiji in Ortenburžanih – Celjanih. Skušal bom predvsem ugotoviti krajevno in družbeno poreklo ostalih posestnikov ter izvor njihove posesti, s tem pa tudi izluščiti usodo domačih svobodnjakov iz 11. st., seveda s predpostavko, da niso vsi postali navadni podložniki.

Ker so za obravnavano obdobje znani samo urbarji nekaterih največjih fevdalcev, lahko o premoženju Blejcev sklepamo le s pomočjo številnih posamičnih listin. Ker vsaka zaobjema le delček celote, je rdeča nit, ki jih povezuje, njihova pripadnost posameznim rodbinam. Tudi za ugotavljanje družbenega izvora posameznikov je pomembno poznati njihovo družinsko poreklo. Zato je bilo treba sestaviti rodovnike posameznih družin. Pri tem se je pojavilo več ovir, ki zmanjšujejo verjetnost ugotovljenega. Na sorodstvene odnose je velikokrat mogoče sklepati le posredno, nekateri posamezniki so označeni le s pogosto nedosledno zapisanim osebnim imenom in krajem bivanja, ki pa so ga tudi menjali, kar ustvarja videz, da gre za več različnih oseb. Še najtrdnejše oporne točke so pečati posameznikov, vendar so se ohranili le redko in še to večinoma le iz 14. st., včasih pa je lastnik celo zamenjal pečat (Hans Blejski – Jamski).

Največ posestnikov se je imenovalo po Bledu. Kje so dejansko imeli svoja bivališča, lahko pogostokrat le ugibamo. Šele od druge polovice 13. st. dalje je mogoče izločiti gradiščane na blejskem gradu, zato ni nemogoče, da je bil tudi v predhodnem času kdo izmed Blejskih doma na njem. Drugi so morda živeli na tedaj verjetno še obstoječi briksenski pristavi v Gradu, tretji v vasi sami. Nekateri pa so gotovo bivali tudi v okoliških vaseh in so pač samo uporabljali osrednje ime Blejskega kota – Bled.

Prvi je sredi 12. st. omenjan briksenski ministerijal Majnhard Blejski, 1154 (*Kos F. 1915, št. 336*) in 1179 (*Kos F. 1915, št. 617*), ki pa je bil hkrati tudi fevdnik istrskega grofa Majnharda (*Kos F. 1915, št. 583*). Že ta prvi znani je torej služil najmanj dvema različnima gospodarjema, kar je bilo tudi pozneje skoraj pravilo. Le nekaj let kasneje, 1185, je omenjen briksenski ministerijal Popo Blejski, ki mu služita viteza Engelbero in Ekkerich (*Santifaller 1929, Nr. 46*). Ali sta bila Popo in Majnhard sorodnika, ni mogoče ugotoviti.

Okoli 1215 nastopa med briksenskimi pričami Rudolf Blejski (*Kos F., Kos M. 1928, št. 248*). Šele pozneje se začenjajo oblikovati podobe posameznih družin. Sredi 13. st. je na Bledu več ministerijalskih družin. Leta 1245 nastopata briksenska ministerijala brata Albert in Friderik (*Kos F. – Kos M. 1928, št. 854*). Drugi je poročen z Rikardo, ki je ministerijalka bamberškega škofa (*Kos F. – Kos M. 1928, 855*). Z njo ima neznane otroke.

Istočasno je omenjen briksenski ministerijal Wersso (Weriand) Blejski (*Kos F. – Kos M. 1928, št. 854*), ki je sin pokojnega Berona, andeškega ministerijala (*Hauptmann 1952–1953, 276*) iz Kamnika in Munze (Rihze) (*Schumi 1884–1887, Nr.: 102, 103*). Verjetno je bila njegova mati Blejka ali pa je bila doma v soseščini, o čemer priča 1247 družinska posest v Doslovčah in Vrbi (*Santifaller 1929, Nr. 116*). Poročen je bil z Willebirgo, hčerko andeškega ministerijala (*Kos F. – Kos M. 1928, XLII*) Konrada Gala Gamberškega, njegova sestra pa s spanheimskim ministerijalom Bertoldom Gradniškim (*Schumi 1884–1887, Nr.: 149, 151*; *Hauptmann 1952–1953, 276*). Vprašanje je, koliko časa je Wersso sploh živel na Bledu. Njegovih otrok tam ni mogoče ugotoviti. Omenjeno listino iz leta 1247 je pečatil v Bistrici pri Tržiču, v žigu pa se imenuje po Kamniku (de Stein) (*Baraga, Otorepec 2002, Št. 35*).

5.1 REYNMANI *(sl. 5.1)*

Največ je mogoče povedati o rodbini goriškega ministerijala Markvarda Blejskega. Prvič je omenjen 1230. leta, ko si je briksenski škof Henrik z zamenjavo pridobil njegovo hčer in sina Konrada (*Kos F. – Kos M. 1928, št. 528*). Navidezno ta družina pozneje ni več omenjena. Leta 1241 se je briksenski škof Egnon pogodil z goriškim grofom Majnhardom, da mu ta vrne grad Bled z vsemi posestvi in sodstvom razen pravice do odvetništva. Navedeno sta morala izročiti goriška ministerijala (*Kos M. 1929, 66*) Markvard z Rittersberga in njegov sin Konrad (*Kos F. – Kos M. 1928, št. 764*). V tej listini so Rittersberški prvič omenjeni in zdi se, da so izumrli z Merklinom že do 1265, ko so njegovo rittersberško posest dobili goriški ministerijali iz Višnjevka (prim.: *Kos F. 1923, 32*).

Toda Konrada najdemo zadnjikrat še 1273 na Bledu med briksenskimi pričami (*1273 21/7, CKSL*). Torej Rittersberški še niso izumrli. Videli smo, da je na Bledu dvakrat omenjen goriški ministerijal Markvard s sinom Konradom, prvič kot Blejski in drugič kot Rittersberški, zato sklepam, da je to isti mož. Verjetno je nekaj časa živel na Bledu, nekaj časa pa na Rittersbergu v Goriških Brdih in se zato imenoval zdaj po tem, zdaj po onem kraju. Enako njegov sin Konrad. Ker sta Merklin in Markvard le dve različni obliki istega imena (glej: *Ebner 1973, 119*), verjetno obe pomenita Konradovega očeta, ki je v Goriških Brdih ostal do smrti. Enačenje obeh Markvardov in obeh Konradov osmišljuje dejstvo, da sta prav ta dva predala blejsko gospostvo, saj sta kot domačina dobro poznala razmere, ki bi jima kot rojenima Rittersberškima sicer ostale nejasne.

Leta 1273 je poleg Konrada zapisan tudi Ernest (*1273 21/7, CKSL*), ki je 1287 zadnjikrat omenjen na Bledu kot briksenski ministerijal z oznako "de Rittersperch" (*Santifaller 1929, Nr. 246*). Že 1286 pa nastopa kot priča Wulfing, sin Ernesta Blejskega (*1286 8/3, CKSL*). Enačenje obeh Ernestov potrjuje tudi pečat na listini iz 1287, ki je bil ukraden, znan pa je njegov opis (*Zahn–Siegenfeld 1893, 64*). Po tem ima Ernest Rittersberški v pečatu napis "+SI: ERENESTI–DE VELDIS". Glede na to, da je Konrad prvič omenjen že 1230, je verjetno, da je Ernestov oče. Ernest je imel kot briksenski fevd Nemški Rovt v Bohinju in se mu ga je celo posrečilo prodati lastniku, briksenskemu škofu Brunu za 42 mark starih oglejskih (pfenigov) (*1287 28/9, CKSL*). Že dober teden pozneje pa mu je bil škof prisiljen zastaviti isto posest in še štiri kmetije za polovično vsoto, 20 mark starih oglejskih (pfenigov) (*Santifaller 1929, Nr. 246*). O Ernestovi trgovski žilici skoraj ni dvoma. Začetek družinskega razcveta verjetno lahko pripišemo njemu.

Wulfing Blejski je zadnjikrat omenjen 1320. leta kot priča na koroškem gradu Kellerberg (*1320 28/9, CKSL*). Listine izrecno navajajo dva njegova brata, Merchleina (Markwarda) Blejskega (*1302 5/3, CKSL; 1312 14/5, Otorepec 1995, 72*) in Germana (*1320 28/9, CKSL*). Leta 1312 je omenjen Wulfing Gorjanski (*1312 21/8, CKSL*), 1319 z natančnejšo oznako, da je iz Spodnjih Gorij (*1319 11/8, CKSL*). Tudi ta ima brata Merchleina (Markwarda), ki pa je iz Zasipa (*1312 21/8, CKSL*). Ker oba Wulfinga in oba Merchleina pripadata isti skupini bratov (glej dalje), gre očitno le za dve osebi, ki sta enkrat označeni po ožjem – Sp. Gorje, Zasip, drugič pa po širšem bivališču – Bled.

Wulfing je imel v fevdu vsaj eno briksensko kmetijo v Gradu (*1312 21/8, CKSL*), bil je porok Albertu Ortenburškemu za posojilo v Čedadu (*Fabrizi 1774, 75–76*) in sodnik ("rictarus") na Bledu (*1313 4/7, Otorepec 1995, 78*). V Čedadu si je, poleg tega da je bil porok, tudi sposojal denar (*1313 4/7, Otorepec 1995, 78*) in kupoval žito (*1312 14/5, Otorepec 1995, 72*). – O Merchleinu je mogoče dodati le še to, da ga listine zadnjikrat omenjajo 1320 kot Markwarda Gorjanskega ("Meruardo de Gruach"), viteza, ortenburškega ministerijala (*Bianchi 1844, 371*).

Poglejmo si sedaj tretjega brata Germana. Tudi ta uporablja včasih ožjo oznako – Zasipški (npr.: *1312 21/8, CKSL*), včasih pa širšo – Blejski (npr.: *1318 29/9, CKSL*). Zadnjikrat je omenjen 1333, ko izvemo za njegove brate Huga Zasipškega, Ernesta in Meinzleina, ko se skupaj odpovedujejo pravicam do kmetije blejske proštije v Sp. Gorjah (*Santifaller 1941, Nr. 513*). Bratov Wulfinga in Merchleina listina ne omenja, morda sta bila že pokojna. Meinzleina omenja le navedena listina. – Tudi Hugo uporablja enkrat ožji vzdevek – Zasipški (Santifaller 1941, št. 513), drugič širšega – Blejski (*1320 28/9, CKSL*). Bil je ortenburški ministerijal (prim.: *Santifaller 1941, št. 513*).

Za nadaljnje raziskovanje družine je najbolj zanimiv brat Ernest. Prvikrat je omenjen v Čedadu 1316. leta. Tedaj je vitez Nikolaj Blejski postavil svojega opolnomočenca v sporu z dolžnikom zaradi

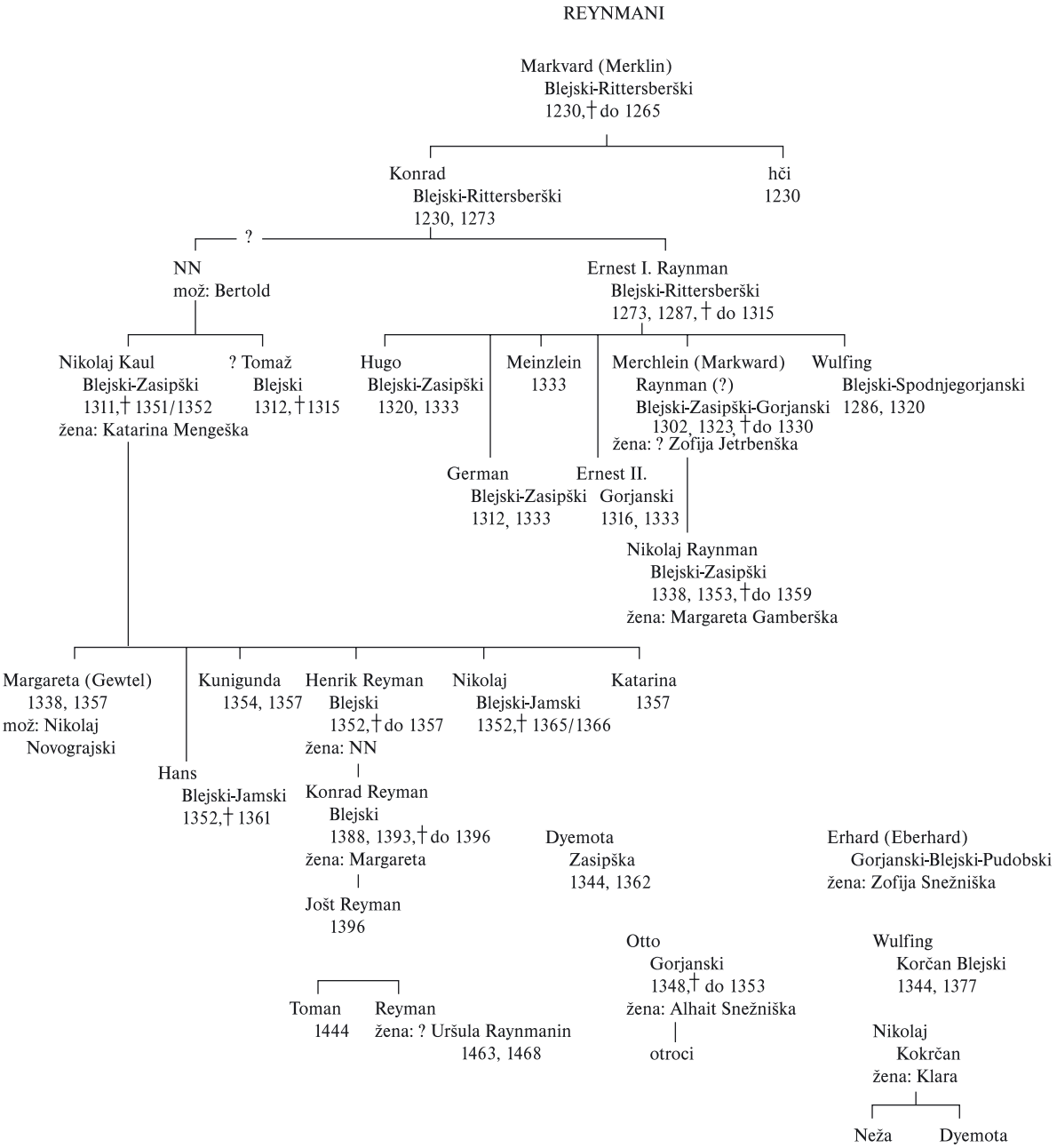

Sl. 5.1: Reynmani. Družinsko drevo.

denarja, ki ga je bil ta dolžan ali Nikolaju ali bratoma Ernestu, sinu gospoda Raymana Blejskega, ali Raymanu ("Hernisto filio domini Raymani de Veldis vel Raymanno fratribus") (*1316 13/11, Otorepec 1995, 88*). Če ne upoštevamo možnosti, da je tedaj živel na Bledu še en Ernest, gre pač za že prej omenjenega Ernesta. Iz zapisa sledi, da je imel brata Raymana in očeta Raymana z Bleda. Dvoumna pa je beseda "fratribus", saj ni jasno, ali se nanaša le na Ernesta in Raymana ali pa tudi na Nikolaja. Verjetnejša se zdi prva možnost zaradi razlogov, ki bodo navedeni v nadaljnjem. Kljub temu je nedvomna tesna povezanost vseh treh, saj so ljudje tedaj na splošno reševali denarne zadeve kar najbolj v rodbinskem krogu. – Tudi Ernest je bival v Spodnjih(?) Gorjah (*npr.: 1326 24/6, CKSL*).

Prej smo videli, da je bil oče Ernesta in bratov Ernest Blejski oz. tudi Rittersberški, sedaj pa naj bi

bil to tudi neki Rayman. Ali so bila naša sklepanja napačna? Ne, kajti pozneje v 14. st. je ime Rayman uporabljano pridevniško, kot drugo pojasnjevalno ime. In kaj pomeni? To nam pove zapis imena v manj popačeni obliki: Reynman = človek, ki živi na bregu (npr.: *1338 27/4, CKSL*). Samoumevno je pomisliti na vodni breg, torej na Blejsko jezero ali kvečjemu še na obe Savi in Radovno. Pa vendar so vsa tedanja blejska naselja odmaknjena od večjih voda. Edino Želeče so tik nad jezersko obalo, a tako nedvoumno naseljene le z navadnimi tlačani (prim.: *pogl. 3.12.c*), da tudi tega kraja ne moremo vzeti v presojo.

Pri prikazu razvoja posameznih vasi smo videli, da je ledinsko ime Breg zelo pogosto in pomeni določeno obliko zemljišča kjer koli. Reynmani so označeni kot Blejski in enkrat kot Zasipški – "Rainman von Aspe" (*1343 19/1, CKSL*). Oznaka blejski bi lahko imela poleg širšega pomena tudi ožji, ki bi se nanašal na vas Grad ali pa na blejski grad, ki pa ne pride v poštev, ker so na njem tedaj stanovali briksenski gradiščani. Pri vasi Grad ni ledinskega imena Breg, zato pa se ledeniška morena in terasa vzhodno od Zasipa imenujeta Na brego. A to ni vse. Prav na tej ledini so tudi poznosrednjeveški ostanki kvadratnega zidanega stolpa (*Sagadin 1990, 377–387*). Zato je verjetno, da se Reynmani imenujejo po zasipškem Bregu in da so stanovali prav v omenjenem stolpu. Ta stoji na posesti kmetije 30, ki je morda del Prisnoslavove posesti iz 11. st. (*pogl. 3.1.c*). Ernest Blejski oz. Rittersberški in Rayman Blejski sta torej lahko ista oseba, Ernest Rayman Blejski oz. Rittersberški, ki je bil 1315. leta že pokojni (*1315 26/6, Otorepec 1995, 82*).

Prej omenjeni brat Rayman je bil zapisan le v Čedadu; prvikrat kot sin pokojnega viteza Raymana Blejskega, ko je obljubil plačati dolžno vsoto za kupljeno orožje (*1315 26/6, Otorepec 1995, 82*), in zadnjikrat kot vitez Rayman Blejski, ko sta si z grofom Albertom Ortenburškim izposodila 117 mark solidov (*1323 18/5, Otorepec 1995, 103*). Bil je ministerijal omenjenega grofa (prim.: *1321 4/4, Otorepec 1995, 98*). Glede na pomen, ki mu ga dajejo čedajski viri, je nenavadno, da bi ga kranjske listine ne omenjale. Prej je bilo rečeno, da je bil vzdevek Rayman v rodbini v uporabi sicer samo kot dodatna oznaka. Morda je bilo enako s "čedajskim" Raymanom. Potem ga lahko enačimo z enim izmed prej navedenih bratov. Ker je bil 1330 verjetno že pokojni (glej dalje), prideta v poštev le Wulfing in Merchlein (glej prej). Prvi je nekajkrat omenjen v Čedadu, na Bledu pa biva v Sp. Gorjah, drugi pa nikoli ni omenjen v Čedadu in biva v Zasipu (glej prej). Morda smemo zato "čedajskega" Raymana enačiti z Merchleinom Zasipškim.

Ernest I. Rayman Blejski oz. Rittersberški je imel torej najmanj šest sinov: Wulfinga Blejskega oz. Spodnjegorjanskega, Ernesta II. Gorjanskega, Huga Blejskega oz. Zasipškega, Germana Blejskega oz. Zasipškega, Merchleina (Markwarda) Raymana Blejskega oz. Zasipškega oz. Gorjanskega in Meinzleina. Brate je mogoče po kraju bivanja deliti na dve veji, zasipško in spodnjegorjansko. V Zasipu so bivali Na brego v zidanem kvadratnem obrambnem stolpu. Verjetno ni naključje, da so tudi v Sp. Gorjah na ledini Na turne ostanki podobnega stolpa (*Knific 1983, 64*). Smiselno je, da je v njem stanovala gorjanska veja bratov.

Zasipški veji otrok Ernesta I. Raymana je verjetno pripadala tudi Dyemota Zasipška. Prvič je omenjena 1344. leta, ko je skupaj z Meyli Kellerberško kupila kmetijo od velesovskega samostana (*1344 14/12, CKSL*). Verjetno sta bili obe že tedaj tamkajšnji nuni, kar je izrecno navedeno 1360, ko sta s stricem Nikolajem Sumerekerjem zamenjali posest (*1360 23/2, CKSL*). Ker sta imeli skupnega strica, sta si bili sorodnici. Zadnjikrat sta omenjeni dve leti pozneje (*1362 4/4, CKSL*).

O naslednjem rodbinskem rodu ni neposrednih podatkov, je pa na podlagi virov mogoče sklepati na nekaj zelo verjetnih družinskih povezav. Leta 1338 je prvič omenjen Nikolaj Reynman Blejski (*1338 27/4, CKSL*), zadnjič pa leta 1353 (*1353 30/6, CKSL*). Njegov grb je bil ščit, ki je imel levo polovico gladko, desno pa razdeljeno z dvema progama in napisom "S. NICOLAI RAINMANI" (npr.: *1347 13/6, CKSL*), pozneje pa je grb nekoliko spremenil in je imel na desni polovici ščita le eno progo in napis "S. NICOLAI DE WELDES" (npr.: *1353 30/6, CKSL*). Njegova mati je bila Zofija Jetrbenška (*1348 1/5, CKSL*), poročena z Rutlibom Hmeljniškim že 1330. leta (*1330 2/12, CKSL*). Sedaj se seveda lahko vprašamo, kako se je potem Nikolaj Reynman znašel na Bledu in celo v Zasipu. Verjetno ga namreč smemo enačiti z Rainmanom Zasipškim (glej prej). Smiselna je rešitev, ki jo ponuja K. Trotter, da je bila Zofija poročena dvakrat, da je Nikolaj torej sin njenega prvega moža (*Trotter 1954, 104*). To je bil lahko Merchlein Rayman. Nikolaj Reynman je bil poročen z Margreto Gamberško, svak mu je

namreč bil Engelein Gall (*1348 4/3, CKSL*). O njunih otrocih listine ne govore. Verjetno sta bila brez njih. Vendar je rodbina živela še naprej. Vrnimo se nekaj desetletij nazaj.

V času sinov Ernesta I. Raymana in njegovega vnuka Nikolaja Reynmana je živel Nikolaj Kaul Blejski oz. Zasipški. Prvikrat se pojavi 1311. leta kot Kewl Zasipški (*1311 18/2, CKSL*), že drugič 1314. leta pa se imenuje Blejski (*1314 12/8, CKSL*). Kot Zasipški je zapisan le še enkrat (*1333 3/3, CKSL*), kar ni nenavadno, saj je bil v svojem razgibanem življenju verjetno le malo doma. Številne listine ga označujejo za viteza, prvič že leta 1316, ko ga najdemo v Čedadu kot upnika za 67 mark solidov (*1316 13/11, Otorepec 1995, 88*). Denar si je morda pridobil v vojski. Verjetno je, da je leto poprej sodeloval pri obleganju Villalte (21. 7. – 7. 8. 1315), kjer mu je metalni stroj ubil brata. Za njegov dušni blagor je 11. 1. 1317 izročil Marijinemu oltarju čedajske stolnice svojega podložnika Nikolaja, sina kovača iz Humina (prim.: *Trotter 1954, 105*). Zdi se, da se je nato vojaško udinjal freisinškemu škofu Konradu, ki si je leta 1318 nanj zabeležil dolg 16 mark za meč (prim.: *Trotter 1954, 105*). Na Bledu je imel svojega oprodo ("chnecht") Haertleina (*1320 4/5, CKSL*). Leta 1324 je sodeloval s tremi oboroženci v pohodu kralja Henrika Češkega proti Cangrandeju Veronskemu in je v Padovi dobil zase in spremljevalce 54 funtov plačila (*Trotter 1954, 105*). Že naslednje leto je bil maršal grofice Beatrix Goriške (*Trotter 1954, 105*). Morda je tedaj že postal goriški gradiščan na postojnskem gradu. Vsekakor je bil 20. 6. 1327 v tej službi porok, da bosta grof Ivan Henrik Goriški oziroma njegov skrbnik in sorodnik (prim.: *Grafenauer 1965, rodoslovna preglednica VIII*) kralj Henrik Češki vrnila grad Postojno oglejskemu patriarhu Paganu po določilih miru (*Trotter 1954, 105*).

V naslednjih letih je Nikolaj menjal stran. Leta 1334 je bil v Vidmu najemniški vojak Ogleja ("stipendarius Aquilegensis"), z njim pa je bil kot njegov vazal (" famulus") tudi Nikolaj Sumrecher (*1334 18/2, Otorepec 1995, 142*). Leta 1335 je prisostvoval v Ogleju podelitvi oglejskih fevdov grofu Johanu Henriku Goriškemu (*Trotter 1954, 105*). Naslednje leto je sodeloval v patriarhovi vojski in bil priča miru z goriškima ministerijaloma (prim.: *Kos M. 1954, 34–41*): Ulrikom Rihemberškim in Friderikom Vikumberškim (*1336 27/8, Otorepec 1995, 157*). Konec tega leta ga je oglejski patriarh Bertrand nagradil tako, da mu je podelil v fevd grad Jamo kot svojemu privržencu in poveljniku najemniških vojakov (*Trotter 1954, 100*). Verjetno si še kaj več od Ogleja ni mogel obetati in je ponovno prešel na goriško stran. Že 1337 je bil v Pazinu priča grofu Johanu Goriškemu (*1337 8/8, CKSL*). Leta 1341 je bil prvič označen za viteza goriškega grofa (*Trotter 1954, 105–106*). Zdi se, da je nato ostal zvest Goriškim, seveda za dobro plačilo: 1345. leta 29 guldnov (*Trotter 1954, 104*), 1349. pa kar 178 guldnov (*Trotter 1954, 104*). To pa ga ni motilo, da ne bi bil vmes še gradiščan v freisinški Škofji Loki (*1347 23/4, CKSL*).

Tako si je ustvaril precejšnje premoženje. Kot podjeten človek se je spuščal tudi v denarne posle. O prvem smo že govorili. Leta 1326 je posodil Viljemu in Jakobu iz Loke kar 240 mark oglejskih pfenigov (*1326 9/6, CKSL*). Njegova dolžnika sta bila tudi vojvodi Albreht Avstrijski in njegov brat Oto za 50 in 320 mark oglejskih pfenigov(?) (*1343 29/5, CKSL*). Malo pred smrtjo pa se je bil prisiljen celo sam zadolževati. Ohranjena je zadolžnica za 35 mark oglejskih pfenigov (*1351 23/5, AS*). V tej je tudi zadnjikrat omenjen še živ. Že naslednjo pomlad so njegovi sinovi prodajali razno družinsko posest (*1352 27/3, CKSL*). Umrl je torej enkrat vmes. Na njegovi omenjeni zadnji listini je tudi lepo ohranjen njegov grb: zmaj s spodvitim repom, ki gleda v desno.

V Furlaniji je kupoval žito in vino, tako v Čedadu za 17 mark in 60 novih oglejskih pfenigov (*1349 10/2, Otorepec 1995, 212*). Zemljiško posest si je nedvomno širil tudi z nakupi, a o tem skoraj ni ohranjenih listin. Leta 1320 je kupil kmetijo v Zasipu (*1320 4/5, CKSL*), kjer je imel kot briksenski fevd še eno hišo s kmetijo(?), pri kateri je 1329 sezidal sobo (*Santifaller 1941, Nr. 417*). Iz poznejše listine je razvidno, da je kupil tudi posest od Nikolaja Jetrbenškega (*1354 28/1, CKSL*).

Kakšno je bilo njegovo sorodstvo? Prej je bilo povedano, da je imel brata, ki je bil ubit že poleti 1315. V listini iz 1345. leta je navedeno, da je sin pokojnega Bertolda (*Trotter 1954, 105*). O tem lahko bolj ali manj le ugibamo. Morda je to ista oseba kot briksenski oskrbnik pristave Bertold Rečiški ("Perhtolt der maiger von Reschize"), ki je bil omenjen leta 1287 (*1287 28/9, CKSL*). Lahko pa, da je bil iz rodu Bertolda Gorjanskega, ortenburškega ministerijala iz 1253 (glej *pogl. 5.5)*.

Že prej je bil govor o tesni povezavi med Nikolajem Kaulom in sinovi Ernesta I. Raymana v zvezi z izplačilom dolga v Čedadu (*1316 13/11, Otorepec 1995, 88*). Nikolaj je po njih tudi dedoval. Tako

sta brata Wulfing in Merchlein Rayman kupila leta 1302 eno kmetijo v Spodnjih(?) Gorjah in dve v Doslovičah (*1302 5/3, CKSL*). Med kmetijami, ki so jih sinovi Nikolaja Kaula prodali stricu Nikolaju Sumerekerju, sta bili tudi dve v Doslovičah in ena v Spodnjih(?) Gorjah (*1352 27/3, CKSL*), torej zelo verjetno 1302. leta kupljene tri kmetije. In končno ni nepomembno dejstvo, da so vzdevek Rayman obdržali prav potomci Nikolaja Kaula.

Na podlagi zapisanega je trenutno najverjetnejša domneva, da je bil Nikolajev oče Bertold brat ali pa svak Ernesta I. Raymana. Nikolaj Kaul je bil poročen s Katarino Mengeško. Ta je imela v svojem pečatu dva grba: levo blejskega – krilati zmaj s spodvitim repom, ki gleda v levo, in desno mengeškega – v osmico zviti kači, ki se stikata z repoma (*1354 4/5, AS*).

Nikolaj Kaul je bil tast Nikolaja Novograjskega, ki je bil poročen z njegovo hčerko Margareto (*Trotter 1954, 101–102*). Njegov bratranc je bil Ernest Poljanski (*1343 2/11, CKSL*). Bil je tudi stric Linharta Zaepppela Gutenberškega (*1347 23/4, CKSL*) in Jensla "von Hof'" (*1345 10/4, CKSL*). Opazen pa je tudi podatek, da je največkrat pričal Jetrbenškim. Kot sorodnika ("vrewnt") sta navedena tudi Geiselher Posch Begunjski in Nikolaj Sumereker (*1351 23/5, AS*).

Znanih je šest njegovih otrok: trije sinovi Hans, Nikolaj, Henrik Reyman in tri hčere Kunigunda, Margareta = Gewtel, Katarina. Zdi se, da je bila najstarejša Margareta, ki se je že leta 1338 poročila z Nikolajem Novograjskim (*Trotter 1954, 101–102*). Neposredno je nastopala še leta 1357 (*1357 15/6, AS*). Najstarejši med brati je bil Henrik Reyman, ki je omenjen prvič in zadnjič 1352. leta (*1352 27/3, CKSL*). Tedaj se imenuje Blejski. Pozneje ni več omenjen v družinskih listinah, najverjetneje zato, ker je bil že pokojni. Njegov grb je bil podoben očetovemu: krilati zmaj s spodvitim repom, ki gleda na levo. Bil je poročen. Leta 1357 je omenjena njegova mlada vdova (*1357 15/6, AS*). O njunih potomcih listine neposredno ne govorijo, verjetno pa jima smemo pripisati sina Konrada Reynmana (glej dalje).

Po Henrikovi smrti je vodstvo družine prevzel srednji(?) brat Hans. Prvikrat je omenjen skupaj s Henrikom in Nikolajem (*1352 27/3, CKSL*). Skrbel je za odnose s stricem Nikolajem Sumerekerjem, ki je bil skrbnik družine in njenega premoženja od 1354 (*1354 4/5, AS*) do 1357 (*1357 15/6, AS*). Hans v besedilu listin sprva ne uporablja naziva po kraju. V prvem ohranjenem pečatu pa ima napis " + S IOhANIS D'VELS" in grb kot brat Henrik. Leta 1357 se je mudil na Dunaju (*1357 22/4, AS*). Tega leta je že imel nov pečat "+S IOhNES D'FELS" z novim grbom: leva polovica ščita gladka, desna razdeljena z dvema progama. Vsaj v pečatu je torej še ohranil naziv Blejski. Tedaj je dobil z bratom in sestrami nazaj grad Jamo od strica skrbnika Nikolaja Sumerekerja (*1357 15/6, AS*). Zdi se, da je odslej živel tam. Leta 1361 se je že imenoval Jamski in istega leta nato umrl (*Trotter 1954, 101–102*).

V senci obeh bratov je živel Nikolaj. Prvič je omenjen skupaj z bratoma, ko so prodali stricu Nikolaju Sumerekerju 14 kmetij, skoraj vse v Blejskem kotu: 2 v Zasipu, 4 v Mužjah, 2 v Doslovičah, po eno v Gradu, Gorjah in na Višelnici ter 3 v Podhomu (*1352 27/3, CKSL*). Leta 1354 se je sicer še imenoval Blejski (*1354 28/1, AS*), ker pa je skupaj s Hansom živel v Jami, se je že 1361. imenoval Jamski (*Trotter 1954, 101*). Njegov grb je bil enak bratovemu drugemu, razlika je bila le pri levi gladki polovici, ki je pri Nikolaju dvignjena, pri Hansu pa poglobljena (*1364 13/10, CKSL*). Leta 1361 ga je na polju pred Manzanom vzel skupaj s posestjo v svoje posebno varstvo in zaščito vojvoda Rudolf Avstrijski (*Trotter 1954, 102*). Oglejski patriarh Ludvik mu je naslednje leto podelil v fevd grad Jamo (*Trotter 1954, 100*). Po tem se je Nikolaj povsem pridružil avstrijskim vojvodom v njihovih bojih s patriarhom. Patriarhovi privrženci so ga 10. januarja 1365 ujeli in nato že naslednjega dne izpustili (*Trotter 1954, 102*). Grad Jamo je Nikolaj zaupal v varstvo stricu Hensleinu Mengeškemu in drugim sorodnikom ter jim 8. oktobra istega leta ukazal, naj ga nemudoma izročijo njegovemu gospodu grofu Majnhardu Goriškemu (*1365 8/10, CKSL*). Vendar ga ti niso ubogali (*Trotter 1954, 102*). Takoj zatem je Nikolaj umrl, kajti že aprila 1366 je omenjen kot pokojni, pri čemer je ostal brez naslednikov – "sine heredibus" (*Trotter 1954, 100*).

Listine omenjajo še dve sestri: Kunigundo med 1354 (*1354 4/5, AS*) in 1357 (*1357 15/6, AS*) ter Katarino (*1357 15/6, AS*).

S smrtjo Nikolaja Kaula Blejskega oz. Zasipškega je začela moč družine pešati. Stric Nikolaj Sumereker je znal svoje sorodstvo in varuštvo dobro izrabiti sebi v prid, o čemer zgovorno priča razsodba med njim in Nikolajevimi otroki (*1357 22/4, AS*). Iz te in iz poravnalne listine (*1357 15/6,*

AS) pa tudi izvemo o številnih dolgovih pri židih v Celju, Slovenjem Gradcu in še kje, ki so bili pri tem poravnani. Bilo jih je za 319 mark oglejskih pfenigov in pol ter 14 guldnov. Kaj verjetno je, da je šel dobršen del dolga, če že ne ves, na račun očeta Nikolaja Kaula.

Hčere so se pomožile, Hans in Nikolaj sta se odselila v Jamo, velik del blejske posesti so prodali. Prodani kmetiji v Zasipu sta bili verjetno tisti, ki ju je imel že oče Nikolaj Kaul. Stolp "Na brego" s posestjo je družini torej še ostal. V njem si najlaže predstavljamo Konrada Reynmana, ki je prvič omenjen 1388. leta (*1388 3/4, CKSL*). Tedaj je bil poročen z Margareto, v pečatu pa se imenuje Blejski. Njegov grb je ščit, ki ima desno polje gladko, levo pa razdeljeno z dvema progama. Zadnjikrat je omenjen l. 1393, ko pečati nečaku ali bratrancu Nikolaju Sumerekerju II. (*1393 27/10, CKSL*). Tedaj je tudi v besedilu listine omenjen kot Blejski.

Ali Reynmani tudi poslej še živijo na Bledu, lahko le ugibamo. Že čez nekaj let je Konrad umrl. Morda prav 1396. leta, ko je naveden kot pokojni v listini, s katero vojvoda Viljem Avstrijski obljublja njegovemu mladoletnemu sinu Joštu Reynmanu, da mu bo ob polnoletnosti podelil posesti in moštvo, ki jih je imel pokojni Henrik Reynman od pokojnega grofa Alberta Goriškega (*1396 5/11, CKSL*). Pozneje Jošta ni najti v listinah. Ni nemogoče, da nastopa pod kakim drugim imenom. Zanimiv je napis na hrbtu omenjene listine "Ein khundtschafft – Urlaub – Stermohl", ki kaže, da gre za strmolsko listino. Listina in grad Strmol sta torej v neki povezavi. Listina pa je hkrati tudi posreden dokaz, da je bil Konrad Henrikov sin.

Preden prilezemo predaleč po družinskem deblu, še nekaj besed o sorodnikih otrok Nikolaja Kaula Blejskega oz. Zasipškega. Poleg že omenjenih Jetrbenških in Sumerekerja je bil njihov stric tudi Wulfing Kokrčan (*1364 13/10, CKSL*). V širšem družinskem sorodstvu pa nanovo srečamo Hansa Lambergarja (*1354 4/5, AS*), Erharda Pudobskega (*1357 15/6, AS*), Majnharda Kellerbeškega, Hansa Šteberškega in Hartlena "von Prisan" (*1357 15/6, AS*).

V 15. st. o Reynmanih v Blejskem kotu ni sledi. Pa tudi sicer se to ime skoraj izgubi. Leta 1444 je omenjen Toman, Reymanov brat (*AF 1444, f. 235', 236*), ter 1463. prvič (*1463 12/4, CKSL*) in 1468. zadnjič Uršula Raymanova, prednica v Velesovem (*1468 24/4, CKSL*), morda vdova po prej omenjenem Reymanu. Družina je bila sredi 15. st. torej še živa in očitno dovolj ugledna in premožna, da je Urša postala prednica. Ali se je z njo rod končal?

Vrnimo se k Joštovi listini z napisom Strmol. Tu je bil l. 1412 lastnik dvora Jakob Strmolski. Po njegovi smrti ga njegovi hčeri prodata Juriju Rainerju, ki ga je dobil v fevd okoli l. 1462 (*AF, f. 266'*). Jurij je bil kranjski deželni vicedom (1*479 20/9, CKSL*), njegov rod pa je bil imetnik Strmola do l. 1634 (*Smole 1982, 468*). Reinerji so bili povezani tudi z Bregom pri Žirovnici. Že l. 1400 nastopajo bratje Nikolaj, Jurij in Fridel z Brega. Nikolajev pečat ima napis "S.NIKLEINS V(ON) DEM RAIN", grb pa so tri krogle na ščitu (*1400 21/5, CKSL*). Enak grb imata Jurij in Andrej Reiner na nagrobniku v Ljubljani v Križankah. Ker je Breg sosednja vas Zasipa čez Savo, ni nemogoče, da se je v njem naselila kaka veja Reynmanov. Tako bi reynmanska listina tudi lahko prišla na Strmol.

5.2 SEEPACHERJI OZ. MLINSKI

O mlinskih posestnikih do srede 12. st. je bila beseda že prej (glej *pogl. 3.13.c*). Nato poldrugo stoletje o njih ni sledi. Zdi se, da so si kljub izgubi štirih mlinskih kmetij znali pomagati in se niso spremenili v navadne podložnike. Od začetka 14. st. dalje jih pisani viri redno omenjajo.

V prvi polovici tega stoletja je živel Henrik = Aynzilo (prim.: *Ebner 1973, 118*) Mlinski oz. Blejski. V Čedadu je prvič omenjen leta 1315 kot Blejski (*1315 26/6, Otorepec 1995, 82*). Leta 1323 ima prvič oznako Mlinski (*1323 4/3, Otorepec 1995, 103*), ki jo obdrži vse do zadnje omembe leta 1347 (*1347 4/11, CKSL*). Tudi v pečatu ima napis "S HAINRICI DE SEPACH", za grb pa ima konjsko glavo (*1325 6/11, CKSL*). Njegova potovanja v Čedad so morala biti zelo pogosta in gotovo tudi z gospodarskim namenom. V Galjanu/Gagliano) je imel zemljišče, na hribu Quellati pa vinograd. Prvo je zastavil l. 1323 za 8 mark solidov (*1323 25/4, Otorepec 1995, 103*) in ponovno 1325 skupaj z drugim za 8 mark oglejskih denarjev (*1325 6/10, Otorepec 1995, 108*). Dolga se nikakor ni mogel iznebiti in ga je prelagal iz leta v leto, dokler ni bil 1335. prisiljen zemljišče v Galjanu dokončno prodati (*1335*

30/5, Otorepec 1995, 151). Pri urejanju te dolžniške zadeve sta ga zastopala tudi dva Bohinjca (*1333 23/10 in 1334 10/10, Otorepec 1995, 139, 144*). Bivanje v Čedadu, vinograd v okolici, konjska glava v grbu, prijatelji v Bohinju, vse to napeljuje na misel, da se je Henrik ukvarjal s tovorjenjem in trgovino med Bledom in Furlanijo (Čedadom) čez Bohinj. Poznamo pa tudi ime njegovega očeta. To je bil pokojni Viljem ("Guillelmi") z Mlinega pri Bledu ("de Seypach prope Weldis") (*1323 25/4, Otorepec 1995, 103*).

Desetletje za Henrikom je zapisan enkrat Hans Mlinski. Bil je prvi z vzdevkom Sepacher, kar je bil odtlej družinski priimek. Imel je ženo Dimoto, s katero sta priznavala grofa Ota Ortenburškega za svojega milostljivega gospoda (*1358 8/4, CKSL*). O sorodstvu med Henrikom in Hansom lahko le ugibamo, morda sta bila oče in sin. Kateri izmed Mlinskih se je prvi podal pod Ortenburžane, se ne ve, mogoče pa se je to zgodilo s pridobitvijo kmetije na Selu (prim.: *pogl. 3.15.c*).

Naslednji Sepacher je bil Merkhel = Markward, morda Hansov sin, ki je omenjen leta 1387 (*1387 25/11 prepis iz 1503 1/3, AS*) in 1403, ko je pečatil na Bledu Hermanu Eslu. Za grb je imel živalsko glavo z rogovi in kremplji (*1403 13/5, CKSL*).

Več podatkov je šele o naslednjem Sepacherju, Hansu II. Prvikrat ga srečamo v fevdni knjigi Celjskih iz l. 1436, ko je dobil v fevd posest, ki jo je kupil od pokojnega Viljema iz Valburge pri Smledniku (*CF, f. 48*). Leta 1442 je bil gradiščan v Smledniku in je kupil od grofa in kneza Ulrika Celjskega grad Kamen pri Radovljici ter kupljeno prejel v fevd (*1442 21/4, CKSL*). Zadnjikrat je omenjen 1445. leta, ko je dobil v zastavo desetino v Smokuču od Celjskih (*CF, f. 64 v., 65*). Hans je imel torej že precejšnje premoženje, pa tudi njegovo mesto na družbeni lestvici je bilo visoko. Najkasneje on je zapustil rodno Mlino in poslej je tekla zibelka rodu v Smledniku. Ločiti ga moramo od Hannsa Seppacherja, ki je bil med 1457 in 1461 meščan v Beljaku. Tu je imel fevd v Jezernici (Sepach) pri Beljaku in se je očitno imenoval po tem kraju (*HCF, f. 18'*). Hans II. je imel sinove Wolfganga, Andreja, Friderika in Lenarta (glej dalje).

Najpomembnejši od teh je bil Wolfgang Sepacher. Omenjen je prvič leta 1458 (*1458 28/8, CKSL*) in zadnjič 1460 (*1460 16/6, CKSL*). Kot dediščino je imel v fevdu grad Kamen in drugo posest, ki jo je imel pred njim Hans II. (*HCF, f. 9'*). Po tem lahko sklepamo, da je bil njegov sin. Njegov oče je imetje pridobival, on ga je izgubljal. Zaradi dolga pri ljubljanskem meščanu Pavlu Lustalerju je izgubil štiri kmetije družinske posesti, med njimi tudi izvorni dvor na Mlinem (*1458 28/8, CKSL*), kar je hkrati dokaz, da so smledniški Sepacherji doma z Mlinega. Nekaj zatem je prodal še grad Kamen Andreju Kreigu (*HCF, f. 46*). Kot njegova brata sta izrecno navedena Andrej in Fric = Friderik (*1460 16/6, CKSL*). Obstajal pa naj bi še brat Lenart (*SBL 3, 263*).

Zdi se, da je Wolfgang nekaj let zatem umrl in je urejanje družinskih zadev prevzel Friderik, ki pa se ni izkazal nič bolje in je odprodal še precejšen del dediščine (*1469 14/1, AS*). No, gradiščanstvo na smledniškem gradu je družini ostalo, pa tudi sicer je morala biti še dokaj premožna. Iz naslednjega rodu so bili sestra Lucija ter brata Jurij in Luka, ki je bil poročen z Marjeto Praunsperger. Iz njunega zakona je bil okoli l. 1500 rojen Peter Seebach, ljubljanski škof (1558–1568), katoliški tekmec Primoža Trubarja (prim.: *SBL 3, 263*).

5.3 GRIMŠIČARJI

Grimšičarji so edina blejska plemiška družina, ki se je obdržala v Blejskem kotu vse do 19. stoletja. O nastanku njihove pridvorne posesti smo že govorili (*pogl. 3.11.c; 3.11.d*).

Grimšičarje prvič omenjajo viri šele v drugi polovici 13. stoletja. To sta bila Friderik in Frančišek Grimšiška (*1273 21/7, CKSL*). Bila sta priči briksenskemu škofu Brunu, morda kot njegova ministerijala. Friderik pozneje ni več omenjen, o njegovem sorodstvu s Frančiškom pa vir ne govori. Frančišek je Brunu pričal tudi leta 1287, ko sta poleg navedena tudi brata Ottel in Schludi (*1287 28/9, CKSL*).

Sledi spet molk do sredine 14. stoletja, ko se l. 1343 pojavi Wulfing Grimšiški kot priča v listini, izdani briksenskemu škofu (*1343 5/4, CKSL*). Naziv Grimšiški je imel tudi v svojem pečatu (*1344 23/4, CKSL*), zato je zanj nedvoumno, da je živel v Grimščah. Zadnjikrat je omenjen 1347. leta (*1347 4/11, CKSL*).

Trideset let pozneje srečamo Nikolaja, ki se že imenuje Grimšičar, torej z nazivom, ki sčasoma postane družinski priimek (*1375 15/4, CKSL*). Tudi v pečatu nima več naziva Grimšiški, ampak Blejski (*1377 25/2, CKSL*). Leta 1377 je tudi zadnjič omenjen.

Desetletje pozneje je prvič omenjen Ahac Grimšičar kot priča v Brixnu (*1386 19/12, CKSL*). Očitno pa je bil Ahac hkrati tudi ortenburški fevdnik, saj je bil že 1407. gradiščan na Kamnu (*1407 13/3, CKSL*). To je bil tudi še l. 1418, ko je zadnjikrat omenjen (*1418 20/9, CKSL*). Zanj je očitno, da ni več živel v Grimščah, ampak v kraju svoje službe. Listina iz l. 1415 nam pove, da je bil stric otrokom pokojnega Hansa Zgoškega (*1415 24/8, CKSL*).

Istočasno z Ahacem je živel tudi Peter Grimšičar, ki je zapisan leta 1395 kot sorodnik Hansa Zgoškega (*1395 27/1, CKSL*) in leta 1412 (*1412 19/3, CKSL*).

Doslej sicer ni bilo podatkov o posesti Grimšičarjev, a fevdna knjiga Celjskih iz l. 1436 že našteva številne fevde po Kranjskem in Koroškem, ki jih imajo Hans (*CF, f 27 v*), Anton (*CF, f 23, 27*) in Andrej (*CF, f. 59 v, 67*) Grimšičar. Zadnja sta zapisana kot brata (*1449 25/7, CKSL*). Hans in Anton sta zadnjikrat omenjena leta 1461, ko imata oba posest v Grimščah (*UBŠ, 224–225*), Andrej pa 1460, ko je dobil v fevd od cesarja Friderika III. razno posest v okolici Šoštanja (*1460 13/12, CKSL*). Družina se je torej močno razmahnila in blejska posest je bila le še del njihovega imetja. Zato je tudi razumljivo, da vsi niso več stalno živeli v Grimščah.

Vsem družinskim članom se ni godilo enako dobro. Tako je leta 1485 omenjen Nikolaj Grimšičar, ki je bil služabnik ("dienar") Ane, vdove po Juriju Kreigu, in njen zaupnik (*1485 26/8, CKSL*).

5.4 KRANSCHROTI *(sl. 5.2)*

Pripadniki družine Kranschrot se pojavijo šele sredi 14. stoletja, ko odprodajajo svojo poglejsko posest, briksenski fevd. Pred tem je l. 1185 omenjen Rudeger Poglejski, briksenski ministerijal (*Santifaller 1929, Nr. 46*), in 1253 ortenburški ministerijal, vitez Erckhenpold Poglejski, ki ga je dobil briksenski škof Bruno skupaj s tremi ortenburškimi kmetijami na Poljšici (*Jaksch 1915, R. 2529a = 3082*). Te so bile verjetno sestavni del Erckhenpoldovega poglejskega fevda. Ker jih je Briksen obdržal v neposredni izrabi (prim. *pogl. 3.6.c*), se zdi, da je Bruno preselil Erckhenpolda v Zagorice, kjer je imel l. 1253 kot briksenski fevd kmetijo *(UBŠ, 188*). Pisni viri iz 13. st. sicer o briksenskih ministerijalih na Poljšici ne govorijo, a nanje lahko sklepamo na podlagi arheoloških ostalin.

Jugozahodno od Poljšice je v severnem pobočju Stolca podzemeljska jama z imenom Poglejska cerkev. V njej so se mudili ljudje od starejše kamene dobe dalje (*Brodar 1995*). Dno jame je ravnica z umetno nasutim robom, ki ga omejujeta jarek in pred njim še manjši nasip. Pri terenskem ogledu (*TDAT, 17/5 1979*) so bili na robu ravnice najdeni odlomki lončenine iz 13. stoletja. Po pripovedi domačinov naj bi se v jamo nekoč zatekali vaščani pred vpadi Turkov, zato naj bi tudi izkopali obrambni jarek.

Jama je prvič omenjena l. 1344 kot del briksenskega fevda (*1344 24/4, CKSL*). Glede na neposredno omembo je morala imeti neko vrednost, ki je bila, če upoštevamo še arheološke podatke, v njeni uporabnosti za obrambo. Navzočnost briksenskega ministerijala v 12. stoletju, obstoj jame kot briksenskega fevda v 14. stoletju, črepinje iz 13. stoletja, vse to navaja na misel, da so tudi v 13. st. živeli na Poljšici briksenski ministerijali, ki so imeli v uporabi kot briksenski fevd Poglejsko cerkev. Če prejšnji sklep drži, lahko s precejšnjo verjetnostjo rečemo, da so Kranschroti njihovi nasledniki.

Prvi se pojavi leta 1343 Sighart Kranschrot (*1343 5/4, CKSL*). Imel je brata Schroetla in Ulrika (*1344 24/4, CKSL*). Drugi je bil l. 1344 že pokojni. Sighart zadnjikrat nastopa l. 1347, ko z ženo Trautle prodasta briksenskemu škofu Mateju fevd njegove cerkve: tretjino jame, tretjino gozda pri Poljšici in pravico do tretjine dveh planin v Bohinju (*1347 4/11, CKSL*). Da je prodajal le tretjine, je razumljivo, ker je šlo le za njegov delež, delež enega od treh bratov. Verjetno je kmalu umrl, kajti že l. 1354 je naveden kot pokojni (*1354 27/4, CKSL*). Tedaj tudi izvemo, da je imel sina Nikolaja.

Sighart je leta 1343 in 1345 pečatil Andreju Hoferju (*1343 19/1, CKSL; 1345 23/11 prepis iz 1503 1/3, AS*). Ta je bil najverjetneje oskrbnik ("mayr") Andrej Rečiški, ki je dve leti pozneje pričal

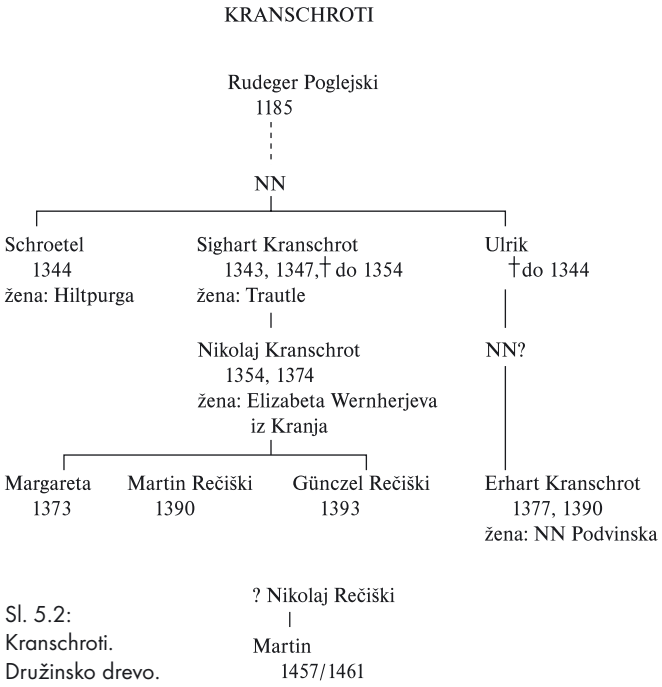

Sl. 5.2: Kranschroti. Družinsko drevo.

Sighartu (*1347 4/11, CKSL*). Ker pozneje Kranschroti živijo na Rečici (glej dalje), je možno, da je Andrej Rečiški Sighartov sorodnik.

Drugi od treh bratov je bil l. 1344 omenjeni Schroetel, ki je skupaj z ženo Hiltpurgo prodal briksenskemu Škofu Mateju fevd njegove cerkve: dvor na Poljšici, tretjino jame v gozdu poleg vasi in pravico do tretjine dveh planin v Bohinju (*1344 24/4, CKSL*). O Schroetlovih otrocih pisni viri tudi posredno molčijo.

Sighartov sin Nikolaj je prvič omenjen 1354. leta, ko je dal jutrnjo ženi Elizabeti, hčerki Wernherja iz Kranja: kmetijo na Poljšici in desetini v Žirovnici in na Selu, ki ju je imel v zastavo od Ortenburžanov (*1354 27/4, CKSL*). Od kod Nikolaju toliko denarja, da ga je lahko posojal Ortenburžanom, lahko le ugibamo. Elizabeta je še za Nikolajevega življenja odšla v samostan Velesovo (*1373 11/7, CKSL*), kar se mi ne zdi običajno. Nikolaj je bil živ še naslednje leto (*1374 2/2, CKSL*). Imel je hčer Margareto (*1373 11/7, CKSL*) in sinova Martina (*1390 3/6, AS*) in Günczla (*1393 21/10, CKSL*).

Za Nikolajem se leta 1377 omenja Erhart Kranschrot, ki proda, kot pravi, svoji lastni ("meiner aygen") planini v Bohinju – Lipanco in Javornik, ter tretjino gozda nad Poljšico (*1377 25/2, CKSL*). V tridesetih letih se je torej nekdanji briksenski fevd spremenil že v popolno lastnino. Ker sta dve tretjini prodala že Sighart in Schroetel, je Erhartova tretjina lahko le dediščina po Ulriku Kranschrotu, tretjemu bratu. Ker je bil Ulrik l. 1344 že pokojni, Erhart pa se pojavi šele dobra tri desetletja pozneje, je drugi verjetno vnuk prvega.

Zdi se, da je bil Erhart ortenburški varovanec, kajti v omenjeni listini priznava Friderika Ortenburškega za svojega milostljivega gospoda. Zadnjikrat je omenjen 1390., ko je prodal stricu Viljemu Lambergarju, gradiščanu na Waldenbergu, travnik pod Poljšico in senožet na Rčitnem. Pečatil mu je tudi svak Tomaž Podvinski (*1390 5/3, CKSL*). Verjetno je, da kaj več posesti v Blejskem kotu Erhart niti ni imel. Po uglednih sorodnikih je mogoče sklepati, da njegovo premoženje vendarle ni bilo majhno, očitno pa je imelo težišče že drugje in ne več na Bledu.

Omenili smo že sinova Nikolaja Kranschrota. Ta dva sta imela že drugačen vzdevek in sta se imenovala po Rečici. Oba sta bila omenjena le po enkrat. Leta 1390 Martin Rečiški, ko je prodal tretjino: svojega dvora na Rečici, ki je bil iz dveh kmetij, dveh kmetij v Zagoricah in ene na Poljšici (*1390 3/6, AS*). Leta 1393 je omenjen Günczel Rečiški, ki je prodal preostali dve tretjini posesti (*1393 21/10, CKSL*). Oba navajata svoje milostljivo gospostvo Ortenburg. Za njiju je pečatil tudi sorodnik Tomaž Podvinski. Verjetno nista premogla več lastnega pečata. Slutiti je drsenje po družbeni lestvici navzdol. Med 1457 in 1461 je na blejski(?) Rečici omenjen Martin, sin Nikolaja z Rečice, ki je imel tam v fevdu že od Celjanov kmetijo (*HCF, f. 74*). Če gre za našo Rečico, se je torej Nikolajeva veja Kranschrotov do srede 15. st. spremenila že skoraj v navadne kmete. Erhartova pa se je, če je imel potomce, razvijala naprej drugje.

5.5 GORJANCI *(sl. 5.3)*

Že okoli l. 1173 je v Zg. Gorjah omenjen briksenski ministerijal Nantwin, ki je imel lastniško cerkev v isti vasi in še eno v Lescah (*Kos F. 1915, št. 542*). Istočasno je živel v Sp. Gorjah briksenski ministerijal Eberhard z ženo Mahtildo (glej *pogl. 3.2.c*). Leta 1252 je omenjen gorišči vazal Mainhart Gorjanski (*Jaksch 1906, št. 2516*), leto pozneje pa ortenburški ministerijal Bertold Gorjanski, katere-

ga dva otroka je Herman Ortenburški daroval briksenskemu škofu Brunu (*Jaksch 1915, št. 2529a = 3082*).

Številne podatke o Gorjanih pa imamo šele iz 14. stoletja. Najprej je omenjen Majnhart Gorjanski že 1304. leta, ko je bil priča pri nekem ortenburškem nakupu (*1304 22/3, CKSL*). O njem je mogoče trditi, da je bil iz Zg. Gorij, kajti l. 1319 je bil porok skupaj z Wulfingom, ki je bil za razliko od Majnharda izrecno naveden kot Spodnjegorjanski (*1319 11/8, CKSL*). Tedaj je bil Majnhart označen kot vitez. Zadnjikrat je bil omenjen kot priča 1326 (*1326 24/6, CKSL*). Imel je hčer Agnezo, ki je bila poročena s Friderikom, sinom Jakoba Strmolskega (*1319 31/10, CKSL*). Znan pa je tudi njegov sin Herrant (*1335 13/7, CKSL*). Leta 1320 nastopa kot ortenburški ministerijal (*Bianchi 1844, 371*).

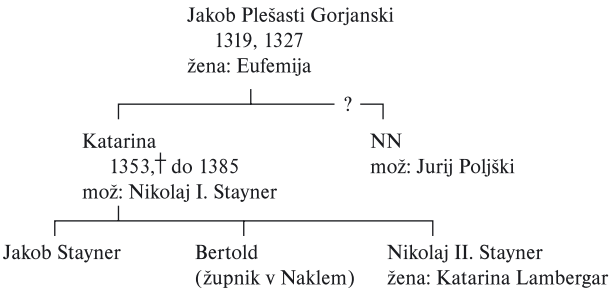

Sl. 5.3: Gorjanski. Družinsko drevo.

Herrant Gorjanski je omenjen 1335. leta (*1335 13/7, CKSL*) in 1357., ko je prodal bratrancu Pilgreimu Kellerberškemu kmetijo v Podgorjah na Koroškem (*1357 12/3, CKSL*). Verjetno je isti človek tudi Haertel Gorjanski, ki se pojavi le 1365, ko zastavi dve kmetiji v Seničnem pri Tržiču in eno v Lescah (*1365 10/5, AS*). Pečati mu tudi stric Nikolaj Sumereker. – Posest te gorjanske družine torej ni bila nepomembna, saj je segala celo na Koroško, o njenem dejanskem obsegu pa lahko le ugibamo.

Morda je Herrantovemu rodu pripadal tudi Majnhard II. Gorjanski, kar bi lahko domnevali na podlagi njegovega že prej izpričanega družinskega imena. O njem je ohranjena le listina iz l. 1375, v kateri z ženo Florey potrjujeta, da sta prejela od grofa Friderika Ortenburškega odkupnino za zastavljeno desetino na Bohinjski Beli (*1375 15/4, CKSL*). Denarna moč družine je bila torej precejšnja. Kljub temu pozneje o tej gorjanski družini ni več sledi. Verjetno je ali izumrla ali pa se je odselila.

Iz Zgornjih Gorij je bil tudi Jakob Plešasti ("Jaekel der Glatz"), kot je označen v zadnji omembi iz leta 1327 (*1327 23/6, CKSL*). Prvič je bil omenjen l. 1319, ko je kupil kmetijo v Sebenjah pri Tržiču, pri čemer mu je bil porok tudi Wulfing z izrecno oznako Spodnjegorjanski (*1319 11/8, CKSL*). Naslednje leto je bil že poročen z Eufemijo. Očitno je bil ortenburški fevdnik, kajti za jutrnjo od moža ji je nakazal grof Albreht Ortenburški dohodek od kmetije v Predtrgu pri Radovljici, dveh v Zg. Dupljah, dveh na Pivki in ene v Struževem pri Kranju (*1320 22/8, CKSL*). Pozneje sta Jakob in žena kupila še kmetijo v Poljčah (*1322 2/11, CKSL*), kmetijo v Rupi pri Kranju (*1326 2/2, CKSL*) in dve kmetiji v Strahinju (*1326 24/6, CKSL*). Jakobovo premoženje je bilo torej kar precejšnje. Listina iz leta 1400 omenja njegovo pokojno hčer Katarino (*1400 25/10, CKSL*). Zdi se (glej dalje), da sinov ni imel, sklepati pa je mogoče le še o eni hčeri, ki bi lahko bila poročena z Jurijem Poljškim (glej dalje).

Katarina je bila mati Jakoba in Bertolda (*sl. 5.3*), ki sta bila leta 1400 že pokojna, tedaj pa sta bila njena dediča Nikolaj Stayner in Jurij Poljški (*1400 25/10, CKSL*). Drugi listini nam povesta, da je imel Nikolaj brata Jakoba Staynerja (*1385 23/4, CKSL*) in brata Bertolda, župnika v Naklem, ter strica Jurija Poljškega (*1388 8/3, CKSL*). Enačenje prvih in drugih je jasno. O tem nas še podkrepi navedena dediščina po materi, ki jo je Jakob Stayner zastavil bratu Nikolaju: dvor v Gorjah, kmetijo v Sebenjah, dve v Strahinju, eno v Poljčah, dve v Sp. Dupljah (*1385 23/4, CKSL*). Našteto obsega skoraj celotno posest, ki jo je kupil Jakob Plešasti Gorjanski. – Iz zapisanega sledi, da je bila Katarina poročena z enim izmed Staynerjev, morda z vitezom Nikolajem I., ki je bil l. 1353 že poročen (*1353 30/6, CKSL*). Njegov brat Erhard je živel v Seničnem pri Tržiču (*1353 30/6, CKSL*) in je bil poročen z Elizabeto (*1359 12/3, CKSL*). Tako je tudi smiselno, da ima Nikolaj II. Stayner ime po očetu.

Jakob Stayner, Nikolaj II. Stayner in nakelski župnik Bertold so bili potemtakem otroci Katarine Gorjanske in Nikolaja I. Staynerja. Da se kot dedič po Jakobu Plešastem in njegovi hčeri Katarini pojavlja tudi stric omenjenih bratov Jurij Poljški (*1400 26/10, CKSL*), si najlaže razložimo s tem, da je bil poročen z neznano Katarinino sestro. Rod Jakoba Plešastega je torej v moški liniji izumrl in prenesel bivališče zunaj Blejskega kota.

Med Gorjane lahko štejemo tudi gorjansko vejo otrok Ernesta I. Raymana, ki so živeli v Sp. Gorjah: Wulfinga in Ernesta II. (glej *pogl. 5.1)*. Listine neposredno ne omenjajo njunih otrok. Iz sredine in druge polovice 14. st. pa sta nam znani še dve gorjanski družini, ki ju verjetno lahko postavimo v Sp. Gorje, kajti v Zgornjih sta že živeli dve družini (glej prej), kar štiri družine v isti

vasi pa si težko predstavljamo. Morda smemo v omenjenih dveh spodnjegorjanskih družinah videti potomce Ernesta II. in Wulfinga.

Prvi je leta 1348 omenjen Otto Gorjanski, ko je skupaj z ženo in otroki dobil kmetijo v Podgori pri Ložu (*1348 11/6, CKSL*). Njegova žena je bila Alhait hči Pirsa Snežniškega (*1361 19/11, CKSL*). Otto je kmalu umrl, kajti že l. 1353 je bila Alhait v samostanu Velesovo (*1353 23/4, CKSL*), kjer je bila nato večkrat omenjena kot prednica (npr.: *1359 18/5, CKSL*). Njen ugled in premoženje sta bila torej precejšnja. Da drugo ni bilo majhno, vemo iz listine, po kateri je od sestre Zofije in svaka Erharda Pudobskega odkupila njuno polovico četrtine gradu Snežnik (*1361 19/11, CKSL*). O njenih otrocih v Gorjah ni sledi. Ni nemogoče, da so se preselili v Loško dolino.

Glede tovrstne selitve je zgovoren primer Erharda Pudobskega. Ta je imel v pečatu napis "S ERHARDI DE VELS", njegov grb je bil ščit z gladko desno polovico, leva pa je bila razdeljena z dvema progama (*1354 4/5, CKSL*). V pečatu se je torej imenoval Blejski. Leta 1348 je na Bledu kot priča omenjen Eberhard Gorjanski (*1348 4/8 prepis iz 1503 1/3, AS*), ki pozneje ne nastopa več. Verjetno sta Eberhard Gorjanski in Erhard Pudobski oz. Blejski ista oseba. Če ta domneva drži, je najprej prebival v Spodnjih(?) Gorjah, nato se je, morda po poroki z Zofijo Snežniško, preselil v Pudob. Ker je dvakrat pričal kot sorodnik otrokom Nikolaja Kaula (glej *pogl. 5.1)*, je bil verjetno pripadnik spodnjegorjanske veje otrok Ernesta I. Raymana. Morda je bil Ottov brat ali pa bratranec.

Verjetno iz Spodnjih Gorij je bil tudi Nikolaj Gorjanski, ki je omenjen le leta 1352, ko sta z ženo prodala kmetijo v Lescah stricu Tomažu Podvinskemu. Poročen je bil z Dyemoto, hčerjo Frica Drniškega (*1352 30/11, CKSL*). Imel je sina Gašperja, ki je prav tako omenjen le enkrat, brez navedbe domačega kraja, ko se je poravnal glede dediščine s stricem Fridlom Drniškim, pri čemer sta mu pečatila tudi stric Tomaž Podvinski in bratranec Viljem Snežniški (*1379 12/5, AS*). V zvezi z Gorjami ga pozneje ne srečamo več in je verjetno živel drugje.

O preselitvi iz obeh Gorij priča tudi listina, ki pove, da je imel Nikolaj Kokrčan v Zg. Gorjah dva dvora in kmetijo, v Sp. Gorjah pa dvor in štiri kmetije (*1392 13/6, CKSL*). Kar težko si je misliti, da nihče od prej opisanih Gorjanov ne bi živel niti na koščku naštete posesti. Tako na primer stojijo ostanki stolpa v Sp. Gorjah na zemljišču kmetije št. 13, ki je verjetno spadala med štiri Nikolajeve kmetije v tej vasi (prim. *pogl. 3.2.c*). Od kod Nikolaju Kokrčanu vsa ta posest?

Oglejmo si njegovega kokrškega prednika, očeta(?) Wulfinga Kokrčana. Tega večkrat srečamo med letoma 1344 in 1377 (*1344 23/4*, in *1377 25/2, CKSL*), navadno v zvezi z Bledom in Blejci. Bil je stric otrokom Nikolaja Kaula Blejskega oz. Zasipškega (*1364 13/10, CKSL*), v pečatu pa je imel napis "S VLVINC ChOCRER DE VELSE" (*1352 27/3, AS*). Za grb je imel ščit, ki je bil razdeljen na tretjine, od katerih sta bili zgornji dvignjeni. Stric omenjenih otrok je bil lahko le po očetovi strani, saj je bila njihova mati Mengeška (glej *pogl. 5.1)*. Lahko bi pripadal gorjanski veji otrok Ernesta I. Raymana. To bi bila smiselna razlaga, od kod njegovemu sinu(?) tolikšna posest v Gorjah. Bil pa je tudi stric Viljema III. Lambergarja (*1372 2/2, CKSL*).

Wulfing se je verjetno že zgodaj preselil v Kokro, po kateri je tudi dobil vzdevek Kokrčan. Nikolaj Kokrčan je imel enak grb kot Wulfing, a v pečatnem napisu ni bilo več oznake Blejski (npr.: *1382 17/8, CKSL*). V primeru, da bi umrl brez moških dedičev, je za svojega dediča postavil bratranca(?) Viljema III. Lambergarja (*1382 17/8, CKSL*), kajti imel je le hčeri Nežo in Dyemoto (*1392 13/7, CKSL*).

5.6 LAMBERGARJI *(sl. 5.4)*

Čeprav ne nameravam raziskati lamberškega rodovnika, je o Lambergarjih vendarle treba spregovoriti nekaj besed, saj so bili že v 14. st. sorodniki Blejcev, posestniki v Blejskem kotu, nekateri med njimi pa so tam tudi živeli. Tako je v listini iz leta 1356 Hans Lambergar označen kot Zasipški (*1356 23/4, CKSL*), razmeroma velika posest v Podhomu, ki jo je imel Nikolaj Lambergar, pa nakazuje možnost, da je tam tudi živel (prim.: *1370 19/4, CKSL*). Zasipški je bil tudi Viljem III. Lambergar, saj je imel v pečatu napis: "+. S. WILhALMI. LAMBG. DAZPE" (*1372 2/2, AS*).

V zvezi z Bledom in Blejci v 14. st. velikokrat naletimo na Viljema Lambergarja. Zato nekaj več besed le o njem. Omenjen je že l. 1326 (*1326 2/2, CKSL*) in l. 1344 izvemo, da je bil omenjeni Hans

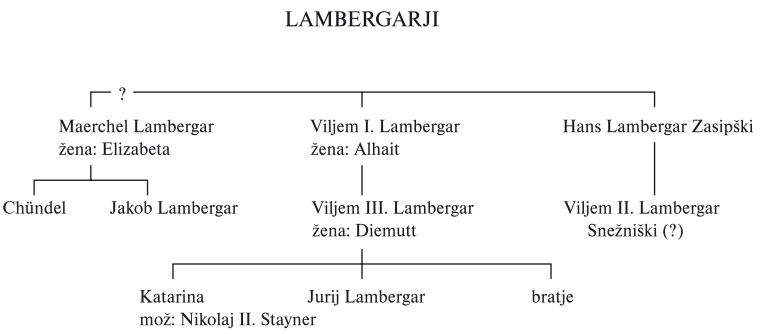

Sl. 5.4: Lambergarji. Družinsko drevo.

Lambergar Zasipški njegov brat (*1344 24/4, CKSL*). Hans je bil l. 1372 že pokojni in je imel sina Viljema II. Lambergarja, ta pa je imel bratranca Viljema III. Lambergarja, ki je bil sin tedaj tudi že pokojnega Viljema I. Lambergarja (*1372 2/2, CKSL*). Navedeno listino je pečatil tudi Viljem III., ki je imel za grb ščit z gladko levo polovico, desna pa je bila predeljena s progo. Tisti Viljem, ki je bil nato ortenburški gradiščan na Waldenbergu, je imel enak grb (*1379 12/5, AS*). Ker ni opaziti, da bi se pozneje pojavljala dva Viljema Lambergarja, ampak le eden, lahko sklepamo, da je bil to Viljem III. Pač pa poleg njega nastopa tudi njegov bratranec(?) Viljem Snežniški, ki je tudi imel posest v blejsko-radovljiškem kotu (*1391 16/8, CKSL*) in ga zato morda smemo enačiti z Viljemom II. Lambergarjem.

Viljem III. Lambergar je bil poročen z Diemuto (*1386 30/3, CKSL*) in je imel z njo več otrok; med sinovi Jurija Lambergarja (*1399 25/5, CKSL*), od hčera pa je znana Katarina, ki se je poročila z Nikolajem II. Staynerjem (*1386 30/3, CKSL*), ki je bil potomec Jakoba Plešastega Gorjanskega (*pogl. 5.5)*. Sorodstvo med Staynerji in Lambergarji je bilo že od prej, kajti že Katarinin oče Viljam III. Lambergar je naveden kot stric Jakoba in Nikolaja II. Staynerja (*1385 23/4, CKSL*).

Posest v Zasipu je imel tudi Maerchel Lambergar, ki je bil poročen z Elizabeto (*1353 31/3, CKSL*), njegova otroka Jakob Lambergar in Chündel pa sta bila bratranca Viljema III. Lambergarja (*1380 19/3, CKSL*). Iz teh podatkov sledi verjeten sklep, da je bil Maerchel brat Hansa in Viljema I. Ker je Hans živel v Zasipu, prav tam pa je imel posest tudi Maerchel, sta si zasipško premoženje torej že delila. Zato je verjetno, da je bil v Zasipu doma že eden od njunih staršev. Kako so se Lambergarji tam znašli, lahko le ugibamo. Posestno so nasledili lastnika nekdanje razširjene obdelovalne enote (glej *pogl. 3.1.c*).

Prav Viljem III. je bil tisti, ki je lamberško posest v Blejskem kotu najbolj razširil z nakupi zemljišč v Zasipu (*1380 19/3* in *1394 2/7, CKSL*), na Poljšici in okolici (*1390 5/3, CKSL*) ter v Podhomu (*1370 19/4, CKSL*) in verjetno tudi z dednimi pogodbami z bratrancem(?) Nikolajem Kokrčanom (*1382 17/8, CKSL*) in nečakom Nikolajem II. Sumerekerjem (*1397 25/4, CKSL*). Če k temu prištejemo še sorodstvo s Staynerji, ki so prav tako množili blejsko posest (*1390 3/6* in *1393 21/10, CKSL*), ni nenavadno, da so prav Lambergarji in njihovo poznejše gospostvo Kamen postali tretji največji zemljiški posestniki v Blejskem kotu, za briksenskim blejskim in deželnoknežjim radovljiškim gospostvom.

5.7 DRUGI

Največ družinsko neopredeljenih oseb je povezanih z imenom Bled ali Grad. Tako ni mogoče niti ugibati o Viljemu Blejskem, ki se je sredi 13. st. skupaj z Gerlohom Jetrbenškim polastil blejskega gradu (*Kos F. – Kos M. 1928, št. 854*).

Iz druge polovice 13. st. poznamo tudi malega briksenskega fevdnika Matijo, imenovanega "Gvsman", ki je imel od briksenskega škofa v Gradu v fevdu kmetijo. To so l. 1273 njegov sin Anselin ter hčeri Mia in Ritza vrnili briksenskemu škofu Brunu in ga prosili, da jo podeli v fevd nekemu Lamprehtu in njegovi ženi Truti, ki sta jo kupila (*1273 21/7, CKSL*). Ne prej in ne pozneje ti ljudje niso več omenjeni, zato ne moremo niti ugibati o njihovem rodovniku.

Vsaj nekaj besed pa lahko spregovorimo o njihovem družbenem položaju. O kaki privezanosti na kmetijo ni govor, njihovo ravnanje je enako ravnanju drugih fevdnikov pri prodaji fevdov svojega fevdnega gospoda. Dejansko so bili kaj verjetno svobodni. Vzdevek "gusman" (livar) je Matija pač dobil zaradi dela, ki ga je opravljal. Njegovi dohodki torej niso izvirali le iz fevdne kmetije, ampak morda celo predvsem iz njegove obrti, predelave kovine – železa(?). Po njegovi smrti otroci obrti mogoče niso nadaljevali in so bili zato prisiljeni kmetijo prodati.

Vas Grad v najširšem obsegu je bila torej že v 13. st. tudi obrtno središče Blejskega kota. O tem pričajo tudi drugi viri. Že v začetku 14. st. je imel Briksen v Gradu za svoje podložnike tkalca, kovača in krojača, ki so vsi obdelovali tudi kmetije, kovač celo dve (1306–1309, *UBŠ, 193*). Leta 1342 je v Čedadu omenjen neki Janez ("Janisso") kovač, sin pokojnega Martina z Bleda (*1342 1/8, Otorepec 1995, 188*). Verjetno ni pretirano sklepati, da je bil že Martin kovač na Bledu v Gradu(?) in da je šel njegov sin Janez s trebuhom za kruhom v Čedad. Sredi 14. st. pa je v Gradu živel tudi krznar Primož, o katerega domnevnem družbenem izvoru je že tekla beseda (*pogl. 3.9.c*). Bil je zet Vlleina s Sela (*1354 28/8, CKSL*). Njegov poklic mu je prinesel vzdevek Smrade (*1355 21/8, AS*) in denar, s katerim je kupil za 21 mark oglejskih pfenigov desetino na Zg. Dobravi nad Otočami (*1354 28/8, CKSL*) ter za 17 in pol mark oglejskih pfenigov kmetijo na Blejski Dobravi (*1355 21/8, AS*) in pozneje še njeno drugo polovico za 14 mark beneških pfenigov (*1364 13/10, CKSL*).

Poznamo pa še enega Blejca z začetka 14. stoletja. Kot priča je l. 1312 enkrat omenjen Tomaž Blejski v vrsti za bratoma Merchleinom in Germanom Zasipškima (*Santifaller 1941, Nr. 164*), zato ni nemogoče, da gre za njunega sorodnika, morda prav neznanega brata Nikolaja Kaula, ki je bil ubit že čez tri leta (glej *pogl. 5.1)*.

Posest, in to briksenski fevd v Gradu, je imel tudi neki Herman der Schirmer, šlo je za poznejši kmetiji 45 in 46 (glej *pogl. 3.9.c*). Leta 1347 sta ju po njegovi smrti njegova sinova Nikolaj in Gabrijel prodala briksenskemu škofu Mateju (*1347 1/11, CKSL*). Po vzdevku "schirmer" je mogoče domnevati, da je oče Herman na blejskem gradu morda opravljal neko obrambno-zaščitniško službo in je bila omenjena posest sprva službeni fevd. Od kod je bil Herman in kam sta šla njegova sinova, viri ne povedo.

Iz srede 15. st. je treba omeniti Klementa iz Čadovelj, ki je l. 1450 kupil za 100 funtov dobrih dunajskih pfenigov njive v polju pri Zasipu in desetine v Grimščah, Sebenjah in na Poljšici, ki so bile celjski fevd (*1450 25/9, AS*). Že v listini iz l. 1455 je Klement označen kot Blejski. Tedaj je prodal desetino na Poljšici Andreju Kreigu in temu jo je nato grof Ulrik Celjski podelil v fevd, pri tem pa poudaril, da z željo, da se ne bi njegovi fevdi zmanjšali, ampak bi jih imeli plemiči – "ritterlicher manschafft" (*1455 20/9, CKSL*). Iz tega besedila sledi, da Klement ni bit plemič. Pozneje v zvezi z Bledom ni bil več omenjen in je vprašljivo, ali je tam sploh kdaj živel in se je po Bledu nekaj časa le imenoval.

Sredi 13. st. je v zvezi z Zagoricami omenjen Erchenbold, najverjetneje s Poljšice, ki je tam imel od briksenske škofije v fevdu(?) kmetijo (*UBŠ, 188*). Lahko bi živel na briksenski zagoriški pristavi (glej *pogl. 3.12.c*). Leta 1273 je med briksenskimi ministerijali kot priča briksenskemu škofu naveden Ulrik Zagoriški (*1273 21/7, CKSL*). Lahko, da je bil Erchenboldov naslednik. Listine iz 14. in 15. st. ne omenjajo morebitnih Ulrikovih potomcev v Zagoricah. Mogoče so se spojili z rodbino Kranschrotov (prim. *pogl. 3.12.c*). S precejšnjo verjetnostjo lahko trdimo le, da Briksen v 14. st. v Zagoricah ni imel več ministerijalov.

Tudi na Rečici je l. 1273 živel Marcelin Rečiški, ki je naveden med briksenskimi ministerijali kot priča briksenskemu škofu (*1273 21/7, CKSL*). Leta 1278 pa je med briksenskimi ministerijali kot priča briksenskemu škofu naveden oskrbnik pristave ("maiger") Bertold Rečiški (*1287 28/9, CKSL*). Enako službo je imel l. 1347 Andrej Rečiški (*1347 4/11, CKSL*), ki je bil verjetno že v sorodu s Kranschroti (prim. *pogl. 5.4)*, ki so pozneje živeli na Rečici.

Nepojasnjen ostaja Nikolaj z vzdevkom Wasserman, ki je z ženo prodal kmetijo v Sp. Bodeščah briksenskemu škofu (*1387 25/11, prepis iz 1503 1/3, AS*). Njegova žena je bila hči Ossleina Steberškega, kar kaže, da je moral biti Nikolaj dovolj ugleden mož, in krepi verjetnost, da ni živel v Blejskem kotu.

Videli smo, da so praviloma vsi obravnavani Blejci ministerijalskega porekla, z izjemo Mlinskih, Primoža Smradeta in morda Matije Gusmana. Zato bo nadaljnji pregled posvečen ministerijalom. Skušajmo najprej ugotoviti njihovo najmanjše možno število in njihove fevdne gospode. Goriški grofje so imeli ministerijale v Gorjah in Zasipu. (*pogl. 5.1; 5.5)*, Ortenburžani v Zasipu, Podhomu(?) (*pogl. 5.6)*, Gorjah (*pogl. 5.5)* in na Poljšici (*pogl. 3.6.c)*, briksenski škofi pa v Zasipu (*pogl. 3.1.c)*, Podhomu (*pogl. 3.7.c)* obojih Gorjah (*pogl. 5.5)*, na Poljšici (*pogl. 5.4)*, v Grimščah (*pogl. 5.3)*, na Rečici, v Zagoricah (*pogl. 5.7*) v Želečah (*pogl. 3.12.c)*, Sp. Bodeščah (*pogl. 3.3.c)* in gradiščane na blejskem gradu.

Velika večina ministerijalov v Blejskem kotu je bila torej briksenska. Zato si te oglejmo natančneje. O njih lahko sklepamo že na podlagi listin iz 11. stoletja. Te sicer ne govorijo o podeljevanju fevdov ministerijalom na Kranjskem, vendar ni dvoma, da so tudi tu živeli škofovi ljudje. Tako Altwin med 1065 in 1077 izrecno omenja posesti ministerijalov, ki spadajo k imetju v Kranju (*Kos F. 1911, št. 244*). Če pa je imel Briksen svoje ministerijale pri Kranju, jih je imel gotovo tudi na Bledu, kjer je bilo težišče njegove kranjske posesti.

Od kod Briksnu blejski ministerijali? Pri tem vprašanju nas zanima njihov krajevni izvor v pomenu prišleki – domačini. Najjasneje nam listine govorijo v 11. st. o prvih. M. Kos je v podrobni obravnavi kot naseljenca opredelil Mantwina in Albgerja (*Kos M. 1970–1971, 14–15*). Omenjena sta v devetnajstih listinah, od teh v desetih skupaj eden poleg drugega. Tako že v prvi, ko ju je med 1070 in 1080 v Aufhofnu plemeniti Henrik daroval briksenskemu škofu (*Redlich 1886,Nr. 240b*). Kaj verjetno je, da sta bila brata. Albger je nato med 1075 in 1090 pričal v Brixnu (*Redlich 1886, Nr. 288a*), pozneje pa le še v Kranju, z izjemo ene same zadeve, ki jo je bilo treba dokončati v Glanhofnu na Koroškem (*Kos F. 1911, št. 314*). Po 1075–1090 Albgerja ne srečamo več. Njegov brat(?) Mantvin je pričal le v Kranju in samo prvikrat v nekem Selu. V listinah je omenjen še tudi pozneje kot Albger, in kar je zanimivo, zadnjikrat med 1085 in 1097, ko je podelil Altwinu kmetijo na Zgoši, ki mu jo je prepustil svobodni Preslav (*Kos F. 1911, št. 377*).

Med naseljence je šteti vsaj enega Gundrama, če ne kar oba (glej *pogl. 4)*. Nadalje je bil naseljenec, če ni bil celo domačin, neki Heceman, ki je pričal kar trinajstkrat, in to le v Kranju. Prvič med 1050 in 1065 (*Kos F. 1911, št. 162*), zadnjikrat pa med 1075 in 1090 (*Kos F. 1911, št. 316*).

Na Kranjskem se je naselil tudi Mazili, ki si je za nekaj časa pridobil vinograd na Bledu od nekega Godeslava (*Kos F. 1911, št. 241*). Prvikrat je omenjen kot priča med 1050 in 1065 v Motnici (Mettnitz pri Sachsenburgu) na Koroškem (*Redlich 1886, Nr. 109b*). Poslej je pričal le še v Kranju, prvič med 1060 in 1070 (*Kos F. 1911, št. 214*), zadnjikrat pa med 1075 in 1090 (*Kos F. 1911, št. 311*).

V naših krajih se je ustalil tudi neki Orendil. Prvikrat je omenjen kot priča med 1050 in 1065 (*Redlich 1886, Nr. 107*). Altwina je spremljal tudi na Kamnu (*Kos F. 1911, št. 158*) in Aufhofnu (*Redlich 1886, Nr. 131*). Kmalu pa se je pojavil v Kranju (*Kos F. 1911, št. 164*), kjer je odslej pričal, zadnjikrat med 1065 in 1075 (*Kos F. 1911, št. 241*). Nato je pričal še enkrat v nekem Selu med 1075 in 1090 (*Kos F. 1911, št. 300*). Vmes je med 1050 in 1065 zamenjal z Altwinom dva orala ornice na Brezjah za dvor v Radovljici (*Kos F. 1911, št. 169*).

Našteli smo šest do sedem naseljencev na Kranjskem. Njihovo število je lahko bilo tudi večje, vendar so se samo ti dovolj pogosto pojavljali, da jih je mogoče zanesljivo določiti. In še od teh šestih ali sedmih sta imela izpričano posest v Blejskem kotu le dva, Gundram in Mazili. Primerjajmo to z domnevnim številom ministerijalov, ki naj bi jih Briksen imel v Blejskem kotu v 11. stoletju. Kako izračunati njih število?

V oči zbode dejstvo, da jih ni v nobeni vasi, ki je nastala v 12. st.: Blejski Dobravi, Zg. Bohinjski Beli, Zazeru, Ribnem. Da jih ni v še mlajših vaseh, je odveč poudarjati. Taka razprostranjenost dokazuje, da je mreža briksenskih ministerijalov v celoti nastala že v 11. stoletju. In med njimi smo dokazali le dva naseljenca. Ne glede na približnost izračuna se ne bomo zmotili, če bomo trdili, da je bila vsaj polovica briksenskih ministerijalov v Blejskem kotu v 11. st. domačega rodu, lahko pa jih je bilo še več. Te je najbolj smiselno iskati med tistimi, ki so darovali briksenski cerkvi vse svoje premoženje,

kar je hkrati pomenilo, da so izgubili tudi vir preživljanja. Prehod med briksenske ministerijale je bil sprejemljiva rešitev za njihov obstoj.

Zakaj toliko ministerijalov? Zdi se, da je Briksen v 11. st. vso posest, ki jo je pridobil, razdelil med ministerijale (glej *pogl. 10.4)* in da je obdržal le pridvorna zemljišča v Gradu (*pogl. 3.9.c*), Zagoricah (*pogl. 3.12.c*) in Grimščah (*pogl. 3.11.d*) ter še nekaj posameznih posesti, ki jih je porabil za zamenjave. S tem je povezana tudi razdelitev zemljišča na Koritnem, v Zagoricah - Želečah in na Rečici - Grimščah, ki kaže ureditev v obliki dvorov s podložnimi kmetijami, po dva v vsaki vasi. Briksen je torej v 11. st. izkoriščal posest neposredno z dominikalnimi pristavami in posredno preko ministerijalskih dvorov. Prve so mu dajale gmotne dobrine, drugi pa vojaško (in s tem sicerršnjo) moč. Podobnost med ministerijalskim dvorom in razširjeno obdelovalno enoto iz zgodnjega srednjega veka je očitna. Organizacija pridelave je bila v tem času pri obeh enaka: vodilna družina (ministerijal ali svoboden lastnik) ter podložne družine. Pač pa je bil briksenski ministerijalski dvor lahko na boljšem pri izrabi srenjskih zemljišč, ki so bila v briksenski lasti (prim.: *pogl. 10.4)*.

Precej manj je mogoče povedati o ministerijalih drugih zemljiških gospodov. Listine o njih se niso ohranile. V 11. st. je izpričan le ministerijal Hadolt, čigar posestvo v Želečah je njegov gospod Friderik daroval briksenski cerkvi (*Kos F. 1911, št. 167*). Ali je bil Hadolt domačin ali naseljenec, lahko le ugibamo. Verjetno so tudi drugi fevdalci tedaj nastavljali svoje ministerijale, saj so imeli v Blejskem kotu le posamezne dele posesti, ki so si jo pridobili od domačinov (*Kos F. 1911, št.: 158, 241*), nekateri pa tudi od frankovskega vladarja, na primer mejni grof v Gradu (prim. *pogl. 3.9.c*). Zemlja v oddaljenem Blejskem kotu jim neposredno ni prinašala veliko, zato so jo dali svojemu ministerijalu ali pa, kar je bilo morda pogosteje, z njo trgovali naprej (npr.: *Kos F. 1911, št. 158*).

O obsegu nebriksenske nedomačinske posesti v Blejskem kotu viri 11. st. neposredno ne govorijo, lahko pa nanjo sklepamo vsaj posredno. Če odštejemo zemljišče kraljevega posestva Bled (glej *pogl. 10.3)* in upoštevamo, da je glavni del briksenske posesti pridobil šele podjetni Altwin, da je bilo pridobivanje domačinske posesti torej odvisno predvsem od osebnih sposobnosti, je verjetno, da so imeli domačini v rokah še vedno večino nebriksenske posesti. Morda je bil Hadolt celo edini nebriksenski ministerijal v 11. stoletju.

Verjetno so nebriksenski ministerijali nastajali večinoma šele v naslednjih stoletjih. O njihovem izvoru ni nikakršnih podatkov, vendar ni razlogov, ki bi govorili proti razlagi, da so bili domačini, ki so se sčasoma po sili razmer podali pod fevdne gospode. O tem bi pričal tudi podatek, da še v prvi polovici 14. st. med posestmi v Blejskem kotu ni sledov nebriksenskih fevdov. Res je, da so tudi briksenski, ki jih je moralo biti nekdaj veliko, tedaj že zelo redki, pa vendar se je težko otresti občutka, da gre v glavnem za staro alodialno posest.

O osebnem položaju blejskih ministerijalov ne bom podrobneje govoril, ker ga dovolj dobro prikazuje razprava L. Hauptmanna (*Hauptmann 1952–1953, 274–284*). Čeprav so bili še v 13. st. osebno nesvobodni, pa so jim fevdnost različnim fevdnim gospodom, posest alodov, še bolj pa nemoč briksenske škofije v 13. st. in neprestani nasledstveni boji velikih fevdalcev 13. in 14. stoletja močno utrdili položaj.

Za konec 12. in celo 13. st. so značina nasprotja med briksenskimi škofi in njihovimi odvetniki grofi Tirolsko-Goriškimi. Ti drugi so si poleg drugega stalno prizadevali odtujevati briksenske ministerijale in z njimi njihove posesti v svojo korist (Fajkmajer 1908, 160–191). Prav mogoče je, da so bili tudi goriški ministerijali v Blejskem kotu nekoč briksenski, še zlasti, ker ni sledi o zemljiški posesti Goriških v tem prostoru.

Blejski briksenski ministerijali so se osamosvojili verjetno tudi zato, ker so briksenski škofi v 13. st. kar dvakrat izgubili blejsko gospostvo: prvič med letoma 1236 in 1241 in drugič med letoma 1288 in 1296 (*Gornik 1967, 117*).

Enako zanimivo je opazovati spreminjanje briksenskih fevdov v alode. Že v drugi polovici 13. st. je bilo briksensko lastništvo nad njegovimi fevdi le še formalno. O tem je poučna listina o prodaji kmetije Matije Gusmana v Gradu (*1273 21/7, CKSL*). Bila je briksenski fevd in sta jo od otrok Matije Gusmana kupila Lampreht in žena Truta. Briksenski škof Bruno jima jo je podelil v fevd s pogojem, da ima pravico odkupa za vsoto kupnine, če mu Lampreht ali dediči ne bi ustrezali, za morebitne nove zgradbe pa bo dodana odškodnina po cenitvi dveh poštenih mož. Lampreht in Truta imata

pravico kmetijo prodati ali podariti za blagor svojih duš, vendar s pravico predhodnega odkupa, ki jo ima briksenski škof. Dejansko je tak položaj fevdov pripeljal do tega, da so jih morali briksenski škofi v 14. st. odkupovati nazaj za enake vsote kot posest, ki ni bila nikoli njihova, kar pomeni, da denarno za škofovsko blagajno ni bilo razlike med briksenskim fevdom in tujim alodom.

Najnazornejši je primer odkupovanja poglejskega fevda od Kranschrotov (*pogl. 5.4)*, pri katerem je značilno to, da je tisti del fevda, ki ni bil odkupljen v prvi polovici 14. stoletja, konec 14. st. že veljal za alod ("aygen") Kranschrotov (npr.: *1377 25/2, CKSL*). To dejstvo pa za metodo retrogradne analize hkrati pomeni, da že v 14. st. oznaka "aygen" lahko pomeni tudi nekdanji fevd. Dogajanje je bilo seveda tudi obratno, kar je razvidno že iz nastanka fevdne posesti v Blejskem kotu, ki je večinoma nastala iz nekdanjih alodov. Že v 14. st. je bila torej zmešnjava popolna in brez poznavanja starejših virov je sklepanje za nazaj bolj ugibanje kot pa kar koli drugega.

Videli smo, da so se blejski ministerijali ukvarjali tudi s trgovino. Verjetno so jih enako gmotno okrepile nasledstvene vojne med Habsburžani in Goriško-Tirolskimi grofi na začetku 14. st. (*Grafenauer 1965, 374–379*). To dokazuje življenje Nikolaja Kaula, ki si je kot najemniški vitez ustvaril pravo bogastvo in se povzpel do številnih visokih služb, zaradi česar ga lahko štejemo med nekaj najpomembnejših kranjskih plemičev njegovega časa (*pogl. 5.1)*. Kot drugi kranjski ministerijali so bili tudi blejski pravno dokončno osvobojeni z deželnim privilegijem iz leta 1338 (*ZAP 1980, 151*). Pridobljeni denar so vlagali v nakup nepremičnin, pri čemer jim je na primer kupljena kmetija zagotavljala zaradi dajatev podložnika tudi redni dohodek, imenje. Precej pa so se s spremenljivo srečo ukvarjali tudi z denarnimi posli.

Osebna svoboda, spreminjanje fevdov v alode in s tem izginjanje fevdne odvisnosti, vse to je krhalo razmerje med briksenskimi škofi in njihovimi ministerijali. Dokončen prelom pa je verjetno pomenilo leto 1371, ko je briksenski škof zastavil Konradu Kreigu blejsko gospostvo za 3000 guldnov (prim.: *Gornik 1967, 119*). Poslej v Blejskem kotu ni več sledov briksenskih fevdov ali briksenskih ministerijalov. Za Briksen so izgubili vsak pomen in obratno. Družbena in gospodarska naloga, ki so jo imeli v 11. st., je dokončno prenehala.

Glede na širjenje njihove posesti zunaj Blejskega kota je razumljivo njihovo seljenje za novimi službami. Sorodstveno so bili zelo povezani z briksenskimi in ortenburškimi ministerijali v Radovljiškem kotu, povezave s Koroško in Loško dolino pa gredo na račun velike rodbine Reynmanov, a tudi te se gibljejo v okviru ortenburške posesti. Zato ni čudno, da so po briksenskem umiku blejski plemiči prehajali v ortenburško službo. Vsaj tisti, ki jim je bilo mogoče slediti do konca 14. st. in včasih še dlje, so večinoma postali ortenburški in pozneje celjski fevdniki (*pogl. 5.2; 5.3; 5.4)*.

Izumrtje manjših družin vsaj v moški črti, zamenjava fevdnih gospodov, odseljevanje, vse to je že konec 14. st. pomenilo za Blejski kot, da je ostal brez velike večine plemičev. Po drugi strani pa so tesne sorodstvene povezave omogočile preostalim, da so začeli kopičiti posest v Blejskem kotu (*pogl. 5.3; 5.5; 5.6)*. Del posesti je, kot je bilo razvidno iz prikaza posameznih vasi, prešel na njihovega fevdnega gospoda, pozneje torej v deželnoknežje gospostvo Radovljica. Nekaj posesti se je posrečilo Briksnu pridobiti nazaj, ostala pa je prišla v lastništvo različnih cerkvenih ustanov, verjetno kot beneficiji za dušni blagor.

EDLINGI 15. STOLETJA 6

V 15. st. se v pisnih virih za Blejski kot pojavi nova družbena skupina, edlingi. Zaradi njene pomembnosti in boljše preglednosti ji je vredno posvetiti posebno poglavje, čeprav so bili njeni posamezniki že skoraj vsi obravnavani v drugih poglavjih. Urbarski popis iz leta 1498 omenja edlinge v petih vaseh: Poljšici, Zg. Gorjah, Višelnici, Podhomu in Zg. Blejski Dobravi (*Rad. urb. 1498*).

Na Poljšici je edlinška posest ("edlinggutt") prvič omenjena l. 1436 kot bivši ortenburški fevd (*CF, f. 40*). Gre za kmetijo št. 8(?), ki je po nastanku najmlajša, najverjetneje s konca 14. st., in je bila podeljena v fevd pobiralcu dajatev (*pogl. 3.6.c*). Za edlinški značaj kmetije je bil torej odločilen osebni položaj njenega hasnovalca. V lasti sta jo imela bratranca Jeronim in Niclav in poleg nje še njivi v zgornjegorjanskem polju. Verjetno je bila to vsa zemljiška posest, ki sta jo imela. Pisni viri druge ne omenjajo, pa tudi njuni nasledniki ostajajo na istem (*pogl. 3.6.c*). Njiv je bilo 3,3 ha, skupaj z zgornjegorjanskimi njivami pa 4,4 ha. V povprečju je bila to kar precejšnja posest, nekako za dve tedanji kmetiji, kar pa še vedno pomeni, da sta bila po dejanskem gospodarskem položaju enaka drugim kmetom; preživljala sta se z delom svojih rok na lastni kmetiji. Od drugih sta se ločila zaradi osebne svobode in po posebni službi, ki sta jo opravljala in s tem v nekem smislu plačevala za svojo kmetijo.

Najbolj je bila razdrobljena edlinška posest v Zg. Gorjah. Že l. 1436 je bila razdeljena na tri skupine lastnikov: brata Primoža in Niklasa Jaegerja edlinga, sinova pokojnega Jaunita(?) iz Zg. Gorij, Uršulo, hčer pokojnega Janeza lovca iz Zg. Gorij ter Jakoba strica Uczeta, Janeza Ferčeja in Uršo Spaetleinovo hčer. Prva dva sta imela eno edlinško posest ("edlinggutt") skupaj (*CF, f. 40*), Niklas pa še posebej pol edlinške posesti ("edlingtumb"), hišo in domec v Zg. Gorjah v vasi med hišama Janeza lovca in Matuša Lambergarjevega podložnika (*CF, f. 28v*). Janezova hči Uršula je imela pol edlinške posesti (*CF. f. 40*), skupina zadnjih treh pa eno edlinško posest (*CF, f. 40*). Pri vseh gre še za ortenburške fevde.

Med letoma 1457 in 1461 je bilo stanje spremenjeno samo pri prvi skupini (*sl. 6.1*). Brata Primož in Niklas sta bila tedaj že pokojna in njuno celotno posest sta imela v fevdu Primoževa sinova Simon in Janowitt (*HCF, f. 29'*). Že l. 1498 je bila vsa zgornjegorjanska edlinška posest vpisana v urbar radovljiškega gospostva (*Rad. urb. 1498*). Tudi tedaj je bila razdeljena na tri dele, ki so vsi opisani kot ena edlinška posest ("edelthumb"). Ker so navedene tudi dajatve, ki so jih plačevali, je mogoče nekoliko ugibati tudi o njihovi velikosti. Jenawin Gregor, verjetno naslednik Jaunita in Janowitta, je plačeval od prvega dela 80 soldov. Štefan cerkovnik je plačeval 66 soldov, v kar je všteta tudi dajatev

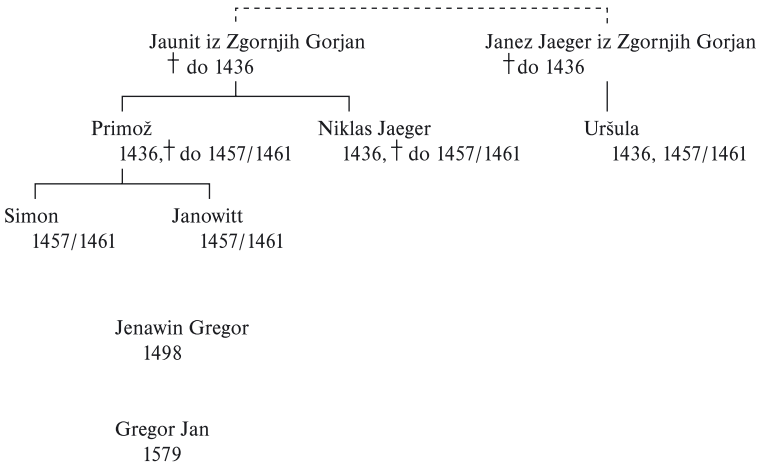

Sl. 6.1: Gorjanski edlingi. Družinsko drevo.

od rovta, Zellnerica pa 26 soldov. Ker je po istem urbarju najvišja dajatev od rovta v Radovni kar 26 soldov, je mogoče reči, da sta Štefan in Zellnerica skupaj plačevala približno toliko kot Jenawin.

Enako je bilo razmerje starih dajatev tudi po urbarju iz l. 1579, le da je ta nekoliko določneje označil velikost posesti. Gregor Jan, ki je bil naslednik Jenawina Gregorja, je imel pol kmetije, Klemen, sin Primoža z Bleda, ki je nasledil Zellnerico, pa je imel majhen del enega lastništva ("aigenthumb"). Tretji del je še vedno označen kot edlinška posest in sta ga imela naslednik Štefana cerkovnika Matevž Štefan in Tomaž Ferčej, ki je živel kot edling na Višelnici (*Rad. urb. 1579*).

Iz posestnega razvoja vasi je razvidno, da je omenjene tri dele najbolj smiselno enačiti s hišnimi številkami 16, 9, 3 (*pogl. 3.5.b; 3.5.c*). Tudi pripadajoče njivske površine se v grobem ujemajo s prej navedenim sorazmerjem dajatev: 3 – 0,2 ha, 9 – 0,7 ha, 16 – 0,75 ha. Št. 16 bi tako lahko bil delež Jaunita, sosed Janez imetnik št. 9, št. 3 pa bi bil delež, ki so si ga delili Jakob, Janez in Urša.

Tolikšna razdrobljenost že na začetku 15. st. posredno dokazuje, da je posest kot celota obstajala najpozneje v 14. stoletju. Da sta lastnika glavnih delov Jaunitov sin Niklas in Janez označena kot lovca, pomeni, da je bila zgornjegorjanska edlinška posest prvotno ortenburška lovska huba. Ta razlaga je mogoča, če so imeli Ortenburžani v Blejskem kotu lovske pravice. To ni nemogoče, saj so izpričane tudi njihove sodne pravice, ki so si jih pridobili na blejskem sodišču že sredi 13. st. (*Jaksch 1915, Nr. 2529a = ω3082*). O ortenburški izrabi tega prostora priča tudi njihova naselitev Sp. Laz (*pogl. 3.18.c*) in morda tudi Zg. Blejske Dobrave (*pogl. 3.16.c*) posredno preko ministerijalov ali pa mogoče celo neposredno.

Če je cela edlinška kmetija v Zg. Gorjah obsegala komaj 1,6 ha njiv, je bila, razkosana na tri dele in razdeljena še med več lastnikov, nevomno premajhna, da bi preživljala vse naštete. Glavni vir za preživljanje so morali dobivati od drugod.

Videli smo, da je Tomaž Ferčej iz 16. st. živel na Višelnici in prav mogoče je, da je bilo že z njegovim prednikom Janezom Ferčejem iz 15. st. enako. Zanimivo je, da Janezova vilevniška posest še ni bila zapisana v fevdnih knjigah, ampak šele v urbar iz l. 1498, ko je moral njegov naslednik, edling Valentin Ferčej plačevati za edlinško posest 50 soldov in poleg tega še pomagati pri tovorjenju prtljage deželnega kneza na potovanju od Karavank do Naklega in nazaj (*Rad. urb. 1498*). Tomaž Ferčej te dolžnosti ni imel več, zanimivo pa je, da je v njegovem urbarju zapisano, da ima svojo polovico kmetije v fevdu že od grofov Ortenburških in Celjskih (*Rad. urb. 1579*), kar je seveda v nasprotju z molkom fevdne knjige. Tomaž je živel na kmetiji št. 4, ki je imela 1,9 ha njiv (*pogl. 3.4.b; 3.4.c*), toliko kot povprečna kmetija v vasi. Ni jasno, zakaj jo urbar označuje za polovično.

Pomembni sta dejstvi, da so Ferčeji edini edlingi v Blejskem kotu, ki so živeli na domnevnem sedežu zgodnjesrednjeveške razširjene obdelovalne enote (*pogl. 3.4.b*), in edini, ki so neposredno služili deželnemu knezu. Zato je zanje mogoče domnevati, da je njihov osebni položaj izviral še iz prejšnjih obdobij, medtem ko je bil njihov posestni položaj konec 15. st. le nasledek dolgega razvoja, v katerem so izgubili podložni kmetiji in jim je ostala le še tista, na kateri so živeli. Za to, da je bil Valentin že vpisan v urbar, so vsaj trije razlogi: lastništvo edlinške posesti v Zg. Gorjah, edlinški sorodniki, služnost deželnemu knezu Habsburžanu, ki je bil tedaj tudi že hkrati gospod drugim edlingom.

O podhomski edlinški posesti je bilo že vse povedano (*pogl. 3.7.b; 3.7.c*). Obsegala je kmetijo št. 11, ki je imela za 3,3 ha njiv. Že v 15. st. se je delila na dva dela: enega je imel Andrej iz Podhoma, drugega pa Helena, hči pokojnega Martina iz Žirovnice in žena pokojnega Kristana iz Podhoma (*CF, f. 40*). Helenin brat Janez je tudi imel v Žirovnici edlinško posest (*CF, f. 12v*). Verjetno je, da sta bila Andrej in Kristan sorodnika, morda celo brata. Če drži misel, da so bile vse kmetije v vasi, ki v 15. st. niso bile briksenske, v pisnih virih omenjene že v 14. st. (prim. *pogl. 3.7.c*), potem je bila med njimi tudi obravnavana edlinška posest, kmetija št. 11. Še sredi 14. st. je bila torej navadna kmetija in je dobila značaj edlinške posesti šele z naselitvijo edlinga na njej, torej zaradi njegovega osebnega položaja. Le ugibamo lahko, ali je šlo tudi v tem primeru za službeni fevd. Mogoče je šlo le za kakega manj uglednega člana kake izmed zgornjegorjanskih plemiških družin, ki je dobil kmetijo kot svoj dedni delež, podobno kot bi to lahko bilo pri Martinu z Rečice (*pogl. 5.4)*. Lahko pa bi celo šlo za fevd kakega plemiškega služabnika – knechta, od katerih je v 14. st. v Blejskem kotu izpričan Haertlein (*1320 4/5, CKSL*).

Tudi edlinška posest na Zg. Blejski Dobravi je bila že podrobno obravnavana (*pogl. 3.17.b; 3.17.c*). Obsegala je kmetiji 18 in 21 ter je imela kar za 4,4 ha njiv. Ko jo je sredi 14. st. kupil krznar

Primož Smrade iz Gradu, je imela še značaj aloda. Glede na Primožev trdni gmotni položaj (prim. *pogl. 5.7*) je kmetija lahko postala fevd Ortenburžanov šele v času njegovih naslednikov. Leta 1436 sta imela posest v fevdu brata Ruprecht in Niklas, sinova Matka z Zgoše (*CF, f. 40*). Kako je prešla kmetija od Primoža na Zgoške, lahko le ugibamo. Možni sta dve poti: z nakupom ali pa po sorodstvenih vezeh. Kakor koli že, tudi na Dobravi je obravnavana posest dobila edlinški značaj šele od svojega hasnovalca.

Gledano v celoti naštejmo najprej skupne značilnosti blejskih edlingov in njihove posesti v 15. stoletju. V vseh petih vaseh je bilo razvidno, da je pravni položaj edlinške posesti drugoten, da je le posledica osebnega položaja neposrednega imetnika. Nihče od edlingov ni imel več kot eno kmetijo, čeprav je res, da so bile te različno velike. Edlingi so bili med seboj povezani tudi s sorodstvenimi vezmi. Tako lahko domnevamo sorodstvo višelniških edlingov z zgornjegorjanskimi in dobravskimi, kjer se je že l. 1498 pojavi kot imetnik polovice edlinške posesti Linhart Ferčej (*Rad. urb. 1498*). Podhomski edlingi so bili v sorodu z žirovniškimi.

Vse to ustvarja videz, da so bili edlingi v 15. st. v Blejskem kotu dokaj enoten družbeni sloj. Edlingi in edlinška posest so kot taki v obravnavanem prostoru prvič navedeni šele v celjski fevdni knjigi (*CF*), za katero se mi zdi, da edlinge označuje kot pripadnike posebne družbene skupine na fevdalni lestvici, ki služijo svojemu fevdnemu gospodu. Njihovi fevdi naj bi bili že ortenburški, edlinška služba pa se je že l. 1436 spreminjala v denarno dajatev, kot kaže primer kranjskega meščana Janeza Krulca. Ta je moral Celjanom služiti zavoljo posesti v Malem Naklem kot drugi edlingi, vendar mu ni bilo treba drugega, kot da je letno plačeval eno marko (*CF, f. 15*). Edlinška posest je bila dedna in deljiva, kar je povzročilo, verjetno v povezavi s tem, da je izgubila prejšnji pomen plačila za službo, da je bila že v 15. st. precej razdrobljena.

Po drugi strani smo videli, da je izvor edlinške posesti zelo različen: službeni fevd na mlado urejeni kmetiji – Zg. Gorje, preostanek stare alodialne posesti svobodnjaka, ki služi deželnemu knezu – Višelnica, službeni(?) fevd na stari podložniški kmetiji – Podhom, mlad fevd iz prejšnjega aloda na mlado nastali kmetiji – Zg. Blejska Dobrava. Na podlagi zapisanega je mogoče reči, da so se edlingi in edlinška posest v Blejskem kotu izoblikovali šele v drugi polovici 14. st. in da so se že do konca 15. st. močno približali drugim podložnikom, ko so bili vpisani v urbar. Pri tem je očitno, da pojem edling konec 15. st. ni več pomenil isto kot še stoletje poprej.

Morda ni naključje, da so se edlingi v Blejskem kotu pojavili približno tedaj, ko so iz njega dokončno izginili ministerijali. Zdi se, da so jih nekako nadomestili, očitno pri opravljanju drobnih služb v okviru ortenburške posesti. S prehodom pod Celjane in verjetno z že bolj uradniško vodenim gospodarstvom pa je njihov družbeno-gospodarski pomen izginil. S tem se je izgubila tudi najvidnejša razlika med njimi in drugimi kmečkimi podložniki, zaradi česar so se oboji sčasoma povsem izenačili.

ŽUPANI V BLEJSKEM KOTU OD 12. DO 15. STOLETJA 7

V tem poglavju nas bo prvenstveno zanimala starost službe župana in možnost preko te sklepati na starejše stanje. Pisni viri so o blejskih županih sicer precej molčeči, ker pa je skrajno tvegano prenašati podobo stanja iz na primer 18. st. za več stoletij nazaj, bomo govorili le o tistih županih, ki jih omenjajo pisni viri do konca 15. stoletja. Taki pa so le v desetih vaseh in še te je mogoče deliti na dvoje: bolj zgodnji – Ribno, Koritno, Sp. Bohinjska Bela, Selo, Zg. Bohinjska Bela, in bolj pozni – Mlino, Zagorice, Podhom, Mužje, Zg. Bodešče.

Najstarejša omemba župana v Blejskem kotu je iz l. 1253 v Ribnem, kjer je imel po urbarju "scultetus" polovično kmetijo, od katere ni plačeval ničesar (*UBŠ, 188*). Ker je malo verjetno, da bi živel na njej, jo je očitno užival kot plačilo za svojo župansko službo. Le posredno lahko sklepamo, od kdaj so v vasi imeli župana. Videli smo, da je Ribno nastalo z briksensko kolonizacijo v 12. st. (*pogl. 3.14.c)*. Več podatkov nakazuje, da je župan v vasi že od njenega nastanka.

Ker že v naslednjem urbarju v Ribnem župan ni omenjen (*UBŠ, 192*), bi sklepali, da je šlo že v 13. st. za službo, ki je odmirala. Zdi se, da je kmetijo, ki jo je župan užival, briksenska škofija podelila v fevd in ji je bila vrnjena šele po več sto letih. To je bila poznejša Sodarjeva kmetija, št. 22. Njeno poslopje stoji v vrsti glavne skupine kmetij, rahlo odmaknjeno od ostalih na zahodnem robu (prim. *pogl. 3.14.b; 3.14.c*). Prav tako je zanimiv podatek, da se dve njivi v domnevnem najstarejšem vaškem polju imenujeta "župenca". Če je tudi to ime nastalo pri izkrčenju polja, potem bi bil to dodatni dokaz za starost župana v vasi.

Enako je 1253. leta na Zg. Bohinjski Beli omenjen neki Gozmer, ki je imel za čas svojega življenja kmetijo, od katere dosmrtno ni plačeval dajatev (*UBŠ, 186*). Mogoče bi bilo, da je šlo za fevd, a verjetneje se mi zdi, da je šlo za zgornjebelškega župana, ki je užival imenovano kmetijo kot plačilo za službo. Dostavek o dosmrtnosti je smiseln, če ne gre za dednega župana. Kmetija je bila torej povezana s službo in ne z osebo. V tej vasi so župani verjetno ostali še tudi pozneje. Leta 1579 je omenjen neki Jenej Zupan (*Rad. urb. 1579*). Ker je to čas, ko se ravno oblikujejo priimki med podložniki, je negotovo, ali gre za službo ali že za priimek, lahko pa tudi za oboje. Zupanova kmetija je št. 20 in stoji ob severovzhodnem robu vasi, ob vhodu vanjo.

Naslednji župan je omenjen l. 1416 na Koritnem (*UBŠ, 210*). Imena nima navedenega, ampak le oznako "suppan". Od svoje kmetije je otoški proštiji plačeval le nekaj manj kot drugi. Imel še eno kmetijo, pusto, kar pa ni nujno povezano z njegovo službo, saj ni bil edini v vasi, ki je poleg svoje kmetije obdeloval še pusto. Leta 1431 je bil na Koritnem župan Jenuin = Ingenuin, Kernerjev sin (*UBŠ, 219*). Zanimivo je, da je Kerner naveden že l. 1416 poleg župana. V tem primeru je torej dokazano, da županstvo ni bilo dedno. To pove tudi urbar iz l. 1431, ki pravi, da Ingenuin služi nekoliko manj kot drugi podložniki le, če je župan. Tudi Ingenuin je obdeloval dve kmetiji, svojo, tj. župansko, in očetovo, a to le zaradi pomanjkanja delovne sile, saj sta imela istočasno še dva druga sovaščana po dve kmetiji. Nastanek županske službe v vasi si najlaže predstavljamo šele v tistem času, ko je otoška proštija dobila večino kmetij, torej najverjetneje po sredini 12. st. (prim. *pogl. 3.10.c*).

Na Selu je župan ("suppan") Martin omenjen šele l. 1498 (*Rad. urb. 1498*). Čeprav starejših urbarjev za to posest ne poznamo, je prav mogoče, da je bil župan v vasi že precej prej. Tudi Selo je vas, ki je nastala z načrtno kolonizacijo šele v 11. stoletju. Martin je imel kmetijo, od katere pa je plačeval enako kot ostali. Šele po urbarju iz l. 1579 je plačilo vsakokratnega župana travnik za dva dni košnje (*Rad. urb. 1579*). Martinova kmetija je št. 15 in je bila ena izmed najstarejših v vasi, stala pa je na južnem začetku vasi (*pogl. 3.15.b; 3.15.c*). Tudi to kaže, da je bil župan v vasi verjetno že ob njenem nastanku. Kot večina vaških podložnikov je tudi on menjal zemljiškega gospoda, od briksenske škofije je prešel k Ortenburžanom.

Tudi župan Križan ("Crisann suppan") na Sp. Bohinjski Beli je naveden šele l. 1498 (*Rad. urb.*

1498). Imel je kmetijo, od katere je plačeval toliko kot drugi, kot župan je bil oproščen le dajatev kur in jajc. Njegova kmetija je št. 17, stala je na levem bregu Belice in je bila najmlajša v vasi (*pogl. 3.8.b; 3.8.c*). Zato je verjetno, da so župana v vasi postavili šele Ortenburžani, ko so dobili celotno vas in jo preuredili po svoje .

Če bi vas pridobili s podreditvijo kakega svobodnjaka, bi v tem v 13. in 14. st. pričakovali katerega ministerijala, a viri o tem molčijo. Če so si jo pridobili od briksenske škofije, bi to lahko bilo istočasno s pridobitvijo posesti na Selu, torej pred l. 1253, morda v zvezi z odškodnino, ki jo je moral plačati škof Egnon, da je dobil nazaj Blejski grad. Pri tem mu je bil namreč porok ortenburški grof Herman, ki se je imel pravico odškodovati od posestev briksenskega škofa zaradi škode, ki bi jo lahko imel zaradi poroštva (*Kos F. – Kos M. 1928, št. 854*). Če škof torej ni imel dovolj denarja, ga je dal Herman, ki je v zameno dobil posest. Kaj verjetno je, da se je to tudi v resnici zgodilo.

Zanimivo je, da l. 1579 nihče od petih kmetov na Sp. Bohinjski Beli ni naveden kot župan. Zapisano je le, da tisti, ki je župan, služi samo en dan tlake (*Rad. urb. 1579*). Po tem bi lahko sklepali, da se je županska služba tedaj pogosto menjala.

Na Mlinem je prvi župan omenjen l. 1431. Tedaj je bil "amptman" Mihel, Ruprehtov sin. O njem je zapisano, da zaradi svoje službe ne plačuje dajatev, če pa ni župan, plača kot drugi (*BRIKS. URB. 1431*). V starejšem urbarju iz l. 1416 je njegov oče Rupreht izenačen z drugimi kmeti in o kakem županu v vasi ni govora (*Briks. urb. 1416*). Mihel je bil torej prvi in morda se je pomembno spomniti, da se je to zgodilo nekako tedaj, ko so se Seepacherji odselili iz vasi (*pogl. 5.2)*. Matjaž Bizjak sicer ugiba, da je v tem primeru šlo za uradnika s pristojnostjo nad celim gospostvom in da bi bila v tem razlika z navadnim županom (*UBŠ, 87*). Vendar je funkcija župana v vasi nedvomno obstajala. Leta 1524 je bil vaški župan ("suppan") Jakob Strupec, ki je za svojo službo dobil dajatev v žitu, kurah in jajcih (*Briks. urb. 1524*). Živel je na kmetiji 22, ki je bila ena od prvih štirih podložniških kmetij v vasi (*pogl. 3.13.c*).

V radovljiškem urbarju iz l. 1498 je omenjen tudi zagoriški župan Kristan Muesel, ki je imel kmetijo, od katere je bil kot župan oproščen plačevanja kur in jajc (*Rad. urb. 1498*). Živel je na kmetiji št. 14, ki je bila del Kranschrotske posesti, ki je zadnjikrat omenjena še v prvi polovici 15. st. (*pogl. 3.12.c*). Verjetno je bil župan v vasi postavljen šele po tem času. Urbar iz l. 1579 župana ne omenja več (*Rad. urb. 1579*).

Tudi v Podhomu je prvi znani župan Jenuin iz leta 1498 (*Rad. urb. 1498*). Tudi on je imel kmetijo, od katere kot župan ni služil zdroba, boba, kur in jajc. Živel je na kmetiji št. 5, ki je bila kot ostale nebriksenske kmetije omenjena verjetno že v 14. st. (*pogl. 3.7.c*). Tedaj o kakem županu še ni sledu, zato se mi zdi verjetno, da je bil tudi tu vpeljan šele v 15. stoletju.

V Mužjah je l. 1474 omenjen Tomaž, ki je bil tisti čas župan ("diezeitt suppan") (*1474 21/4, AS*), kar bi kazalo, da tudi v tej vasi ta služba ni bila preveč trdno povezana z neko osebo. Ni nemogoče, da je opravljal županske poste tudi za Zasip. Nastanek njegove službe si najlaže zamislimo v 15. st. zaradi lamberškega kopičenja posesti v omenjenih dveh vaseh (*pogl. 3.1.c; 5.6)*.

V Zg. Bodeščah je živel l. 1579 ali nekoliko prej, ker je desetinski seznam nekoliko starejši od ostalega urbarja, neki Luka Zupan, podložen otoški proštiji (*Rad. urb. 1579*). Res se Zupan piše, je pa precej verjetno, da izvira iz županske družine, kar bi pomenilo, da vsaj konec I5. st. morda tudi v Zg. Bodeščah lahko že računamo z županom. Luka je živel na kmetiji št. 17, torej na stari podložniški kmetiji (glej *pogl. 3.3.a*).

V celoti gledano nikakor ni mogoče dokazati zgodnjesrednjeveških korenin blejskih županov. Celo posredno po njihovih kmetijah se ne da sklepati o tem. Za nikogar ni mogoče dokazati, da bi živel na sedežu kakega dvora, ki je obstajal že v zgodnjem srednjem veku. Še več, vse, kar je bilo zapisano, kaže, da gre za mlado službo, ki je bila v Blejski kot uvedena v 12. st. ob tedanji načrtni naselitvi posameznih vasi. Briksenska škofija, ki se je do tedaj pri upravljanju in izkoriščanju zemljiškega gospostva naslanjala na ministerijale, je imela za to v novih vaseh župane, ki kot "pooblaščeni" podložniki niso bili tako kot ministerijali nevarni za odtujevanje posesti in dohodka. Zato lahko v ta čas štejemo župane v Ribnem, na Selu, na Zg. Bohinjski Beli(?) in Koritnem na novourejeni posesti, ki je bila iz ministerijalske spremenjena v neposredno. Župana bi tedaj pričakovali tudi na Blejski Dobravi, v Zazeru pa ga je lahko uspešno zamenjal tamkajšnji oskrbnik pristave (*pogl. 3.13.c*). Nekoliko mlajši, verjetno iz srede 13. stoletja, je župan na Sp. Bohinjski Beli. Nov val županov pa je prišel šele v 15. st., kar je morda v povezavi z izginotjem malih plemičev po vaseh (Mlino, Zagorice, Mužje?, Podhom), morda celo s prenehanjem nekaterih edlinških služb.

BLEJSKE PLANINE 8

V tem poglavju nas bo zanimala starost blejskih planin (*sl. 8.1*) in s tem starost planinske živinoreje v Blejskem kotu. Zaradi številnih posestnih sprememb bomo izhajali iz sodobnega stanja in se nato postopoma spuščali v starejša zgodovinska obdobja. Obravnavali bomo le srenjske planine, ne pa tudi privatnih, ki so mladega nastanka.

Načrtna obravnava planin v Julijskih Alpah je pripeljala do ugotovitve, da so pastirji stan na svoji planini (v pomenu naselja) najraje postavljali na stičišče dveh gospodarskih pasov, gozdnega in travniškega visokogorskega pasu, kar je olajšalo gospodarsko izkoriščanje obeh. Gozd je dajal les za stavbe in kurjavo, goličavje pa obsežne pašnike med ruševjem in skalovjem (*Melik 1950, 51–52*). Od te ugotovitve do predpostavke, da so s prirodnimi, velikimi, visokimi planinami povezane zlasti starejše in najstarejše vasi, je le še korak (*Melik 1950, 92*).

V Blejskem kotu so do nedavna obstajale naslednje planinske srenje: blejska ali grajska z vasmi Grad, Zagorice, Želeče, Mlino (z Zazerom); Rečica; gorjanska z vasmi Zg. Gorje, Sp. Gorje, Poljšica, Višelnica; Podhom: Blejska Dobrava; Laze; Bohinjska Bela; Selo s Kupljenikom; ribenska z vasmi Ribno, Koritno, Bodešče; Zasip z Mužjami. Grajska ima Grajsko planino, vas Grad pa sama Lipanco. Rečica ima Brdo in Rečiško planino, gorjanska srenja Kranjsko dolino, Podhom ima Mejo dolino (= Medvedja dolina v vseh zapisih do 18. st.) in Klek. Blejska Dobrava ima Klek in tik ob njem ležeči Pekel. Laze imajo Kozjek, Bohinjska Bela pa Belsko planino. Selo s Kupljenikom ima Selsko planino, ribenska srenja Ribensko planino, Zasip z Mužjami ima Zasipško planino v Sp. Krmi in Zg. Krmo. Večina planin leži na Pokljuki razen Kozjeka, ki je na Mežaklji, ter Selske in Ribenske planine, ki sta na Jelovici. Visoke planine so le na Pokljuki: Lipanca, Brdo, Zgornja Krma, Klek (Melik 1950, 164). – Zaradi nadaljnje obravnave je treba omeniti, da je planino Brdo verjetno treba enačiti z nekdanjo rečiško planino Jastrebico (*Melik 1950, 100*).

V nobenem izmed starejših popisov planin pred 18. st. dobravska planina Pekel ni omenjena. Ker leži tik ob drugi dobravski planini Klek, gre očitno za mlado širjenje te planine. Ker starejši popisi ne omenjajo vedno vseh vasi, saj niso bili sestavljeni z namenom, da bi dajali pregled nad celoto, ampak le nad dohodki posameznega gospostva, bomo spremljali samo spremembe hasnovalnih pravic.

Opis planin gospostva Bled iz 1609 prvi kaže sledove starejšega stanja. Rečiška planina je označena kot Rečiška Ribenšica in jo imajo poleg Rečice tudi Grimšče. Te imajo pašo tudi na planini Klek, kjer se poleg Podhoma pojavi tudi Poljšica. Grajska planina se imenuje Blejska Ribenšica in na njej pase grajska srenja, v kateri je naveden tudi Zazer. Belska planina se imenuje "Naseskhindola" (*Opis 1609*).

Po urbarju iz l. 1602 se Belska planina imenuje "Nasseskim pallu". Tega leta je tudi "prvič" omenjeno, da ima planino Lipanco vas Grad. Grajska planina se imenuje Spodnja Ribenšica, Rečiška planina pa "Ribenšica na polji". Izvemo, da ima s Poljšice le en kmet pašo na Kleku (*Briks. urb. 1602*), česar v podobnih primerih nisem upošteval, ker gre za individualno pašo, tu pa je podatek upoštevan, saj kaže starejše stanje (glej dalje).

Urbarijalni popravki gospostva Bled iz l. 1591 dajo spet nekaj novih podatkov za starejše čase. Grajska planina se imenuje Za Ribničico. Grimšče se omenjajo le v zvezi s Klekom. Nov podatek je, da imajo Klek tudi Gorje, ne da bi bilo navedeno katere. Belska planina se imenuje "Naschebsskhim dallu" (*Urb. popr. 1591*).

O pašnih pravicah podložnikov gospostva Radovljice nas pouči še nekoliko starejši urbar iz l. 1579. Tudi tu so nekatere spremembe. Bohinjski Beli imata belsko planino. Beseda belska je tu še

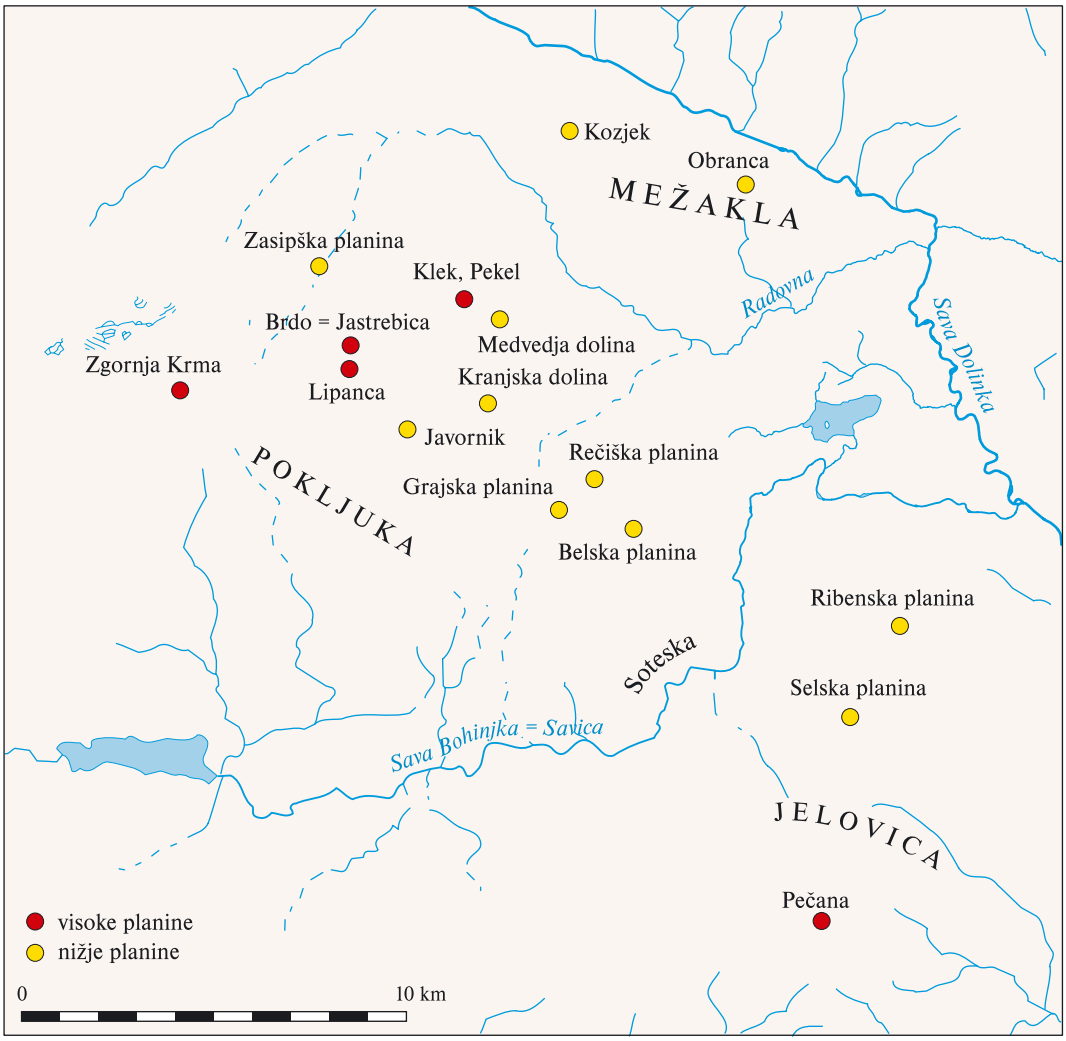

Sl. 8.1: Blejske planine.

povsem navaden svojilni pridevnik in ni ime planine. Planino Medvedjo dolino skupno uporabljata srenji Podhom in Sp. Gorje, Klek pa poleg že znanih še Poljšica ter Sp. in Zg. Gorje (*Rad. urb. 1579*).

Najobčutnejše spremembe pa so se začele že stoletje prej, v drugi polovici 15. stoletja, ko so po izumrtju Celjanov dobili Kreigi v zastavo tudi gospostvo Radovljica. O spremembah izvemo iz pritožb blejskih kmetov med letoma 1493 in 1501 (*Kaspret 1889, 109–148*). Glede blejskih planin so se pritoževali: planina Klek je nekdaj služila gradiščanu na Waldenbergu, nato pa so si jo prilastili Kreigi. Vasem Podhom, Sp. Gorje, Višelnica, Laze je Kreig vzel eno planino in jo dal svojim ljudem. Zagoriškemu županu Kristanu Mueslu je Kreig začel preprečevati pašo na Ribenšici ("Rawenschitza"). Podložniki iz Zg. Gorij so se pritožili, da je bila planina Krma nekdaj last Celjskih grofov, da pa so se je po njih izumrtju, ko so postali upravitelji gospostva Radovljica, polastili Kreigi in jo dali vasema Zasip in Mužje za vsakoletno dajatev. Nadalje so se pritožili, da za časa Celjskih niso ničesar plačevali od planin Krma, Klek, Kranjska dolina, Jastrebica, Lipanca ("Wopllinga") in tudi Kozjeka, šele Kreigi so si jih začeli prilaščati in uvajati plačevanje.

Iz teh pritožb lahko sklepamo, da so bile planine Krma, Klek, Kranjska dolina, Jastrebica, Lipanca in Kozjek v prvi polovici 15. st. celjske in niso bile činžne. Na vseh(!) je imela pašne pravice zgornjegorjanska srenja. V pašno srenjo so bile nekoč združene tudi vasi Podhom, Sp. Gorje, Višelnica, Laze, ki so izgubile eno planino v korist podložnikov gospostva Bled. Že konec 15. st. so podložniki iz Zagoric pasli na Ribšici.

Poskušajmo na podlagi vseh navedenih podatkov obnoviti podobo pašnih skupnosti in razdelitve planin sredi 15. st., torej pred posegi Kreigov in naslednikov. Visoke planine Lipanca, Jastrebica (Brdo), Krma, Klek so spadale v okvir celjske posesti in niso bile činžne. Enako tudi nižji planini Kranjska dolina in Kozjek. Pomemben je zlasti podatek o neobdavčenosti, ker daje vtis, da gre za staro srenjsko posest. Vse navedene planine sestavljajo sklenjeno skupino. Vse so izkoriščale Zg. Gorje. Ali so bile Zg. Gorje v pašni skupnosti s prej navedenimi štirimi vasmi? To je mogoče domnevati vsaj za nekatere planine, kjer se pozneje še pojavljajo tudi nekatere iz te skupine: Klek (Zg. Gorje, Sp. Gorje, Podhom), Kranjska dolina (Zg. Gorje. Sp. Gorje), Kozjek (Zg. Gorje, Laze). Prav verjetno je, da je v to veliko pašno skupnost že tedaj spadala tudi vas Poljšica, vsaj glede Kleka, kjer je pasla z drugimi v 16. st., morda pa tudi glede Kranjske doline, čeprav je tam po virih izpričana šele v 18. st. (*Briks. urb. ok. 1731*). Prav tako je mogoče, da so na Kleku pasle že v 15. st. tudi Grimšče, tako kot že zapisano, tudi na koncu 16. stoletja. V zvezi z Blejsko Dobravo, Podhomom in Klekom pa je še živo ustno izročilo, ki pravi, da so si Podhomci z zvijačo pridobili Klek od Dobravcev, tako da so izrabili ženitev Podhomca z Dobravko ter se kot njene dote polastili te planine. Zdi se, da je bilo zgodovinsko jedro ravno obratno, saj so bili Podhomci del širše pašne skupnosti, ki je čvrsto držala Klek. Torej so bili Dobravci tisti, ki so se vrinili. Najverjetneje je do tega prišlo v času Kreigovskih reform v korist briksenskih podložnikov in s tem tudi upravnikov gospostva Bled, kar so Kreigi tedaj bili. Ni nemogoče, da tako sredi 15. st. niti Dobravci niti Zasipljani in Mužjanci niso imeli niti ene izmed obravnavanih planin.

Pomudimo se še pri vprašanju, katero planino izgubijo vasi Podhom, Sp. Gorje, Višelnica in Laze. Na podlagi prej zapisanega se ponuja misel, da gre za poznejši dobravški del Kleka. Ker pa so na tej planini pasli tudi podložniki iz Zg. Gorij, ki so sicer zelo natančno navedli vse krivice, ki so se jim zgodile, a te prilastitve niso omenili (*Kaspret 1889, 118*), je verjetneje, da je šlo za neko drugo planino. Ni nemogoče, da je bil to Javornik, ki bi ga Kreig tako pridobil za briksenske podložnike v Bohinju. Javornik tudi lepo zapolnjuje vrzel med Lipanco in Kranjsko dolino. – Verjetno je, da druge planine, ki so že prej spadale pod gospostvo Bled, niso doživljale sprememb, saj so bile ves čas pod istimi gospodarji.

V odnosu med planinami in starostjo vasi se iz tako rekonstruiranega stanja sredi 15. st. izluščijo tile grobi obrisi: skupino celjskih planin Javornik(?), Lipanco, Jastrebico, Krmo, Klek, Kranjsko dolino, Medvedjo dolino in Kozjek so imele vasi Zg. Gorje, Sp. Gorje, Poljšica, Višelnica, Laze, Podhom, Grimšče. Med temi planinami so vse visoke. Druge planine na Pokljuki (Grajska, Rečiška, Belska) in na Jelovici (Selska, Ribenska) pa so imele vasi Rečica in Grad, ki sta si Javornik in Lipanco pridobili verjetno šele v 16. st., Zagorice, Želeče, Mlino, Zazer, Zg. in Sp. Bohinjska Bela, Selo, Kupljenik, Ribno, Bodešče, Koritno(?).

V zvezi s to delitvijo planin velja opozoriti na dejstvo, da se ujema tudi z dvema skupinama imen. Prve imajo oblikovana imena že konec 15. st., pri drugih se šele oblikujejo. Selska planina se še l. 1749 imenuje le Jelovica (*1749 24/7 Seznam služnosti, RDA, fasc. 17*). Tako imajo vse planine druge skupine imena po vaseh, ki jih hasnujejo, medtem ko ni niti enega takega imena med planinami prve skupine. Že samo na podlagi te imenske razčlenitve bi lahko, gledano v grobem, planine prve skupine šteli za starejše od planin druge skupine.

Kako je s pripadajočimi vasmi? Tudi tu je podoba enaka. Vasi Poljšica, Zg. Gorje, Višelnica, Sp. Gorje, Podhom so starejše od vasi Rečica, Zagorice, Mlino, Zazer, Selo, Ribno, Koritno. Izjemi sta Laze in Grimšče v prvi skupini, ki sta mladi, ter Bodešče v drugi, ki so stare (prim.: *pogl. 10)*. Ker so vasi druge skupine nastajale od konca 10. st. dalje, predvsem v 11. in 12. st., vasi prve skupine pa prej, je mogoče, da vsaj nekatere planine prve skupine tudi izvirajo iz zgodnjega srednjega veka. Vse namreč niso enako stare. Tako Kozjek, ki ga pozneje izkoriščajo le Laze, ki so zelo mladega nastanka (*pogl. 3.18.c*), zelo verjetno ni starejši od te vasi. S tem se je prostor najstarejših planin omejil le še na Pokljuko, pa tudi tam je verjetno, da so nižje planine (Javornik, Kranjska dolina, Medvedja dolina) mlajše od visokih (Krma, Lipanca, Jastrebica, Klek), saj so prve umetne, druge pa naravne (glej začetek poglavja).

Še vedno pa nismo razrešili vprašanja splošne izrabe planin. Videli smo, da so tudi izjeme. Medtem ko je razumljivo, da se lahko znajde mlajša vas na starejši planini (Laze, Grimšče), pa je

težje razložljivo, zakaj je stara vas Bodešče na mladi planini. Prav tako zanimive izjeme so tako stari vasi Zasip in Mužje kot tudi mlada vas Blejska Dobrava, ki so vse celo brez planin. Razmeroma jasna podoba iz srede 15. st. je torej še vedno le neka stopnja starejšega razvoja. Poglejmo spet v pisne vire, ki so o planinah v starejšem obdobju sicer silno skopi, a nekaj jih vendarle je.

Že v 14. st. sta omenjeni planini v Bohinju, Lipanca in Javornik (prim.: *pogl. 5.4)*, prvikrat še brez navedenega imena in kot briksenski fevd že l. 1344 (*1344 24/4* in *1347 4/11, CKSL*), zadnjikrat l. 1377 z imenom in kot alod, ki ga je kupil Konrad Kreig (*1377 25/2, CKSL*). Ker je ta odkupil tretjino, ostali dve pa že prej briksenski škofi, sta se torej obe planini ponovno znašli v gospostvu Bled. Na tej podlagi lahko za starejše obdobje sklepamo, da gre za razmeroma star fevd, ki se je že sredi 14. st. delil na tretjine. Zato verjetno ni pretirana domneva, da sta planini kot briksenski fevd obstajali že v 13. stoletju. Hkrati je zanimivo, da zemljepisno pripadata Bohinju, kar bi kazalo, da sta bili nekdaj tudi gospodarsko izrabljani od tam. Po drugi strani pa dejstvo, da sta bili fevd, pomeni, da je bila od njiju neka korist. Pri tem sta dve možnosti. Prva je, da so Kranschroti dobivali od njiju činž, kar je v nasprotju z navedbami Gorjancev, da je bila Lipanca činža prosta. Druga možnost je, da so Kranschroti na njiju pasli svojo lastno živino. Ta se mi zdi verjetnejša, zlasti še če upoštevamo podatek, da so imeli na Rčitnem ogromne senožeti, velike kar za 12 dni košnje (*1390 5/3, CKSL*), ki so jih nedvomno potrebovali zaradi reje precejšnje črede živine. V to razlago se smiselno vključuje dejstvo, da je Javornik nizka planina, Lipanca pa njej najbližja visoka, kar omogoča selitev živine z druge na drugo glede na letni čas in povečuje možnosti izrabe.

Za mlajšo dobo pa navedeni podatki o Lipanci in Javorniku postavljajo vprašanje, kdaj in kako sta planini od Kreigov prešli pod Celjane. Če smo videli, da nekoč niti Javornik niti Lipanca nista pripadali gorjanski srenji, se lahko vprašamo tudi o pripadnosti drugih planin. Zanimivo je, da so sredi 15. st. tako na Jastrebici kot na Krmi pasle le Zg. Gorje, ne pa tudi druge vasi gorjanske srenje, hkrati pa sta ti planini tako kot Lipanca najdlje stran od Bleda. Gorjanska srenja je pri paši v celoti zastopana le na visoki planini Klek in deloma v Kranjski in Medvedji dolini.

Zanimiv je tudi podatek iz začetka 14. st., da je v okviru gospostva Bled 14 sirnic (*UBŠ, 189*). Ker Briksen tedaj ni imel gorskih kmetij (prim. *pogl. 10.5)*, ni nemogoče, da je šlo za poznejše nižje planine. Če je ta domneva pravilna, so te nastale z načrtno briksensko kolonizacijo.

Če drži razlaga besede "alpis", ki jo je ponudil A. Melik (*Melik 1950, 101*), potem je prva omenjena planina Pečana že v letu 973 (*Kos F. 1906, št. 445*). Tudi ta spada med visoke planine (*Melik 1950, 101*). Vendar omenjenega leta niti Bled še ni bil briksenski, kaj šele Pečana. Kdaj je lahko postala del briksenskega gospostva?

L. Hauptmann je menil, da si je briksenski škof v 11. st. prisvojil gozdove na desnem bregu Savice/Save Bohinjke (gre predvsem za Jelovico) kar na lastno pest (*Hauptmann 1952–1953, 271*), saj naj ne bi bilo nobene darovnice za posest na Jelovici. Ali je res ni?

Leta 1063 je kralj Henrik IV. podelil briksenskemu škofu Altwinu dve gori "Staeinberch et Otales", ki ju omejujeta kraja "Linta" in potok "Steinbach", vse v grofiji mejnega grofa Udalrika (*Kos F. 1911, št. 228*). Po F. Kosu je Otales Otaleški vrh južno od Cerknega, Linta naj bi bila vas Ledina zahodno od Žirov, Staeinberch pa pogorje Kamnik zahodno od Ledin (*Kos F. 1911, 140*). Taka krajevna določitev pa mu je hkrati tudi dokaz, ker je bil Udalrik II. kranjski mejni grof, da je Kranjska v 11. st. obsegala tudi Otalež na Tolminskem (*Kos F. 1911, XL*). Ta lokalizacija je bila doslej nesporna. Proti njej lahko navedemo dva pomisleka: da je edini dokaz, da je Kranjska tedaj segala tudi na Tolminsko, in da pozneje Briksen tu ni imel posesti. Lahko se vprašamo, ali je omenjena lokalizacija edina možna.

Pomemben je opis meja gospostva Bled iz l. 1721, ki omenja mejni potok "Steinpach oder Camenegk genannt", ki se izliva v Savo Bohinjko (*Opis meja 1721*). Gre za potok severno od Brd, ki priteče v Bohinjko pod Bodeščami. Potok je kot meja bodeške gmajne naveden že l. 1579, tedaj celo le s slovenskim imenom "Khameneckh" (*Rad. urb. 1579*). Po istem opisu je bodeški gmajni pripadal tudi senožetni pašnik Talež. Nova razlaga bi torej bila, da je Otales Talež južno od Bodešč, Steinbach pa potok Kamnek severno od Brd. Listina iz l. 1063 se torej nanaša na del Jelovice, ne pa na Tolminsko. Taka krajevna določitev odpravlja izjemen obseg Kranjske v 11. st., hkrati pa pojasnjuje briksensko posest na Jelovici.

Tako moramo tudi Staeinberch in Linto iskati ob mejah briksenske posesti na Jelovici. Leta 1721 je bil južna meja na Jelovici Ratitovec, z njega pa je šla meja na "Petschana Galle Verch" in od tam naprej proti zahodu (*Opis meja 1721*). Iz tega lahko sklepamo, da je bil še v 18. st. današnji Kosmati vrh Ratitovec, Goli vrh pa Pečana. Pečana torej ni bila le planina, ampak tudi hrib južno nad njo. Tako je mogoče, da je Staeinberch v 11. st. Pečana (Goli vrh), Linta pa bi potem lahko bilo močvirje Ledine severovzhodno od Pečane na robu Jelovice. – Briksen je torej dobil Pečano leta 1063.

Že leta 1040 darovnica omenja planine na Pokljuki, ki jih je s tamkajšnjim gozdom dobil od kralja briksenski škof Popon (*Kos F. 1911, št. 107*). Vendar je tudi tu mogoče postaviti vprašanje, ali gre že za dejansko uporabljene planine ali le za primerne prostore. Vsekakor pa darovnica tako možnost izrabe zemljišča predvideva.

Po ljudskem izročilu so nekdaj na Pečani pasle vasi Zagorice, Želeče, Mlino z Zazerom(?) (*Melik 1950, 135*). Ker so vse te vasi nastale šele proti koncu 11. st. (*pogl. 10.4)*, lahko izročilo velja šele za dobo od tega časa dalje. Pečano so imeli pozneje Bohinjci, Nemški Rovt (*Melik 1950, 176*). Še danes pa sega do nje katastrska občina Selo, kar dokazuje, da so ta prostor nekoč gospodarsko izrabljali Blejci.

Ljudsko izročilo tudi razrešuje vprašanje zasipške planine, ki je bilo postavljeno prej. To pravi, da je bila Blejska Dobrava nekoč zasipška (in mužjanska) planina (prim.: *Kos M. 1960, 138*). In hkrati dokazuje, da ni nujno, da bi imela stara vas, kot je Zasip, visoko planino, ampak je potrebe po paši lahko zadovoljevala že razmeroma blizu vasi. Ni torej rečeno, da so si vasi že takoj na začetku svojega obstoja odbrale svoje planine v gorah (prim.: *Melik 1950, 97*).

O bližnjih planinah govori le še eno ljudsko izročilo, in sicer tisto, ki pravi, da je bil Kupljenik nekoč radovljiška planina (*pogl. 3.19.c*). V tem primeru z "radovljiška" verjetno niti ni nujno mišljen kraj Radovljica, ampak morda gospostvo Radovljica. Tako bi bil lahko Kupljenik planina blejskih podložnikov radovljiškega gospostva, najverjetneje vaščanov s Sela ali s Sp. Bohinjske Bele.

O nekdanji paši pri vaseh pa priča tudi ime Plesmo. Njegov osnovni toponomastični pomen je verjetno ograja (*Bezlaj 1961, 96*). V Blejskem kotu se pojavlja pri štirih vaseh: Zg. Gorjah, Višelnici, Selu, Zagoricah, vedno v zvezi Na plesme. Ledine Na plesme ležijo v prvotnih poljskih jedrih naštetih vasi. Pri Selu, ki je imelo najstarejše njive na več različnih koncih, leži tik ob nedvomno najstarejših vaških njivah. Pri Zagoricah pa imajo kar tri ledine na najstarejšem polju to ime, kar kaže, da je prvotno in da je to najstarejše ledinsko ime na polju nekoč pomenilo veliko širši prostor kot danes. Obravnavano ime tako kaže, da so bile sklenjene vaške njive sprva obdane z ograjo. Ta pa tam gotovo ni bila le v okras, ampak je varovala posevke pred živalmi.

Verjetno je, da so imele take ograje tudi druge vasi, le da se tam spomin nanje ni ohranil v obliki ledinskega imena. Tako ne moremo z gotovostjo sklepati, kdaj so začeli njive ograjevati in od kdaj so bile take ograje – plesma, v uporabi. Vsaj okvirno pa lahko določimo obdobje uporabe v zvezi z naštetimi vasmi. Zg. Gorje in Višelnica sta nastali najpozneje v 9. st., Selo v 11. st. in Zagorice konec 11. st. (*pogl. 10)*. Plesma so bila v Blejskem kotu v uporabi verjetno torej najmanj od 9.–11. stoletja.

Podoba izrabe planin v Blejskem kotu bi na podlagi povedanega lahko bila taka: edina visoka, naravna in s tem najstarejša planina Blejcev je Klek. Na njej je pasla gorjanska srenja, kar verjetno ni naključje, saj je bil gorjanski konec Blejskega kota najgosteje naseljen in je zato razumljivo, da je tam najprej začelo primanjkovati paše. Ker pa ni postal tak kar naenkrat, ampak šele postopoma (*pogl. 10.2)*, lahko na izrabo Kleka računamo šele razmeroma pozno, skoraj gotovo ne veliko pred 10. stoletjem. Dotlej so blejske vasi za pašo izkoriščale prostor v svoji bližnji okolici.

Vrsto novih vprašanj postavljajo nedavna arheološka raziskovanja na planinah Klek in Pečana, ki so odkrila antične, poznoantične in zgodnjesrednjeveške ostanke poselitve ter sledove pridobivanja železa (*Ogrin 2006, 103–104; Ogrin 2010, 206*). Ker so nižje planine ob poteh do visokih planin (*Štular 2006, 237*), ni sporno, da so ljudje gospodarsko najprej izrabljali visoke planine. Vendar se zdi, da je bilo v tem začetnem obdobju pomembno predvsem rudarjenje. Trenuten vtis o razmeroma neprekinjeni uporabi prostora Kleka in Pečane najmanj v zadnjih dveh tisočletjih odpira tudi vprašanja o možnostih preživetja predslovanskih staroselcev Vlahov v času zgodnjega srednjega veka.

Kot že zapisano, so prve uvedle planinsko živinorejo vasi gorjanske srenje, morda že nekaj pred 10. stoletjem. Tej so v 10. st. pripadale vasi Poljšica, Zg. Gorje, Višelnica, Sp. Gorje, Podhom.

Pripadnost Grimšč sredi 15. st. pa je verjetno le posledica mlajših fevdalnih sprememb hasnovalnih pravic. Ko je število kmetij po vaseh še naraslo, so si izkrčili še planini Kranjsko in Medvedjo dolino. Morda že v 11. st. je uvedla planinsko živinorejo tudi briksenska škofija, ko je tedaj na novo nastalim vasem Želeče, Zagorice, Zazer dala v izrabo visoko planino Pečano. Tej srenji so se verjetno sredi 12. st. pridružili tudi Mlinjani, ko so posredno prišli pod Briksen (*pogl. 3.13.c*). Prav lahko pa, da so vsi začeli pasti na Pečani šele sredi 12. st., ko so bile Jarše, ki bi jih lahko dotlej uporabljali kot dolinski pašnik, spremenjene v polje. Če je bil iz Bohinja uporabnik Pečane ves čas Nemški Rovt, potem je bila ta planina blejska vsaj do srede 13. st., ko je nastal Nemški Rovt (*Pleterski 1978, 393*).

Prepustitev Pečane Bohinjcem, dejstvo, da so nekatere planine izkoriščali ministerijali, dokončana kolonizacija, vse to je večalo potrebe po planinah. V briksenskem urbarju iz l. 1253 sicer še ni glasu o sirnicah (*UBŠ, 185–188*), zato pa so te že zapisane pol stoletja pozneje (*UBŠ, 189*). Tako lahko načrtno krčenje blejskih planin postavimo v drugo polovico 13. st., ko so verjetno nastale Grajska, Rečiška, Belska, Selska in Ribenska planina. Tedaj šele je postala planinska živinoreja splošna. S tem postane razumljivo, zakaj so se stare Bodešče znašle v planinski srenji z mladimi vasmi na še mlajših planinah.

POTI V BLEJSKEM KOTU 9

Da so tudi v zgodnjesrednjeveškem obdobju obstajale poti, ki so med seboj povezovale posamezne kraje in pokrajine, menda ni treba še posebej utemeljevati. Slika poti tistega časa v Blejskem kotu je seveda le domnevna. V bistvu gre za mrežo, ki je zarisana v mapah franciscejskega katastra. Res je časovna razlika sicer tisočletna, toda mar ni enako tudi s poljsko razdelitvijo? Za to pa smo videli, da oblike, ki jih kažejo omenjene mape, sežejo globoko v zgodnji srednji vek (*pogl. 10.2)*. Zakaj ne bi bilo enako s potmi, saj je bilo razlogov za njihovo spreminjanje še veliko manj kot pa za preurejanje polj. Monografska obravnava poti v tem delu Slovenije je nedavno naštela vrsto dobrih argumentov za kontinuirano uporabo mreže poti od prazgodovine dalje (*Jarc 1999; Jarc 2004*).

Za gospodarsko izkoriščanje zemljišč, njiv pa tudi travnikov, pašnikov in gozdov so seveda potrebne poti. Vendar o tako podrobni mreži poti ne bom razpravljal, saj jo je časovno težko opredeliti, hkrati pa se je z menjanjem narave obdelovalnih površin najbolj spreminjala. Zato naj poudarim samo to, da poti, ki bodo predstavljene, zanesljivo še zdaleč niso bile edine v svojem času.

Omejil sem se na poti, ki so trajnejše. To so tiste, ki ne povezujejo med seboj le dveh vasi, ampak sežejo še dlje v sosednje kraje ali celo dežele. Ureditev takih poti narekujejo širši vidiki in zato niso podvržene spremembam krajevne poselitve. Gre torej za poti, ki so povezovale Blejski kot s sosednjim ozemljem, in za njihov potek v samem Blejskem kotu (*sl. 9.1; 9.2*).

Naravna omejenost obravnavanega ozemlja nam močno olajšuje delo, saj je v Blejski kot le malo dostopov. Poglejmo si poti, ki jih povezujejo. Zaradi lažjega prikaza so posamezne označene s črkami.

Pot a. Ta pelje po južnem obrobju Blejskega kota in se ne oddaljuje preveč od toka Save Bohinjke. Pri Mlinem se dotika južnega roba Blejskega jezera. Od tod pelje proti zahodu skozi Bohinjsko Belo, zaradi neprehodnosti Soteske čez Pokljuko v Bohinj in naprej v Posočje in Furlanijo. Od Mlinega gre proti vzhodu severno od močvirij ob Savi Bohinjki, mimo (Zg.) Bodešč in se tam spusti po dolini do Save ter jo prečka pred tesnijo, potem pa se po desnem bregu nadaljuje proti Radovljici in Kranju. Pot je tako povezovala Gorenjsko (Karniolo) in Furlanijo.

Pot b. Ta prečka Savo Dolinko in se ob potoku Rečici dvigne na blejsko ravnino. Danes tu pelje glavna cesta na Bled. Nato zavije proti jugu in gre skozi Megre med Stražo in Dobro goro na Mlino, kjer se priključi poti **a**. Proti vzhodu je ta pot povezovala Blejski kot s sosednjim središčem iz zgodnjesrednjeveškega obdobja (*pogl. 10.2.b*) in skozi Drago čez Ljubelj s Koroško. – Potek poti južno od Straže v zgodnjem srednjem veku nakazuje ledinsko ime Megre = medgorje (*Bezlaj 1961, 16*), ki se v Blejskem kotu pojavi trikrat, vselej ob starih prehodih med dvema hriboma.

Pot c. Tudi ta prečka Savo Dolinko, ko se izvije iz soteske pod vasjo Breg. Nato se vzpne na blejsko ravnino pri Mužjah in potem zavije proti jugu do Gradu ter od tam čez Pristavo do Blejskega jezera, skozi Zako in Megre(!) do Sp. Bohinjske Bele, kjer se priključi poti **a**. Pot **c** je povezovala Blejski kot proti severovzhodu z Žirovnico, Mostami (prim.: *ANSI, 168*), Završnico in čez Ljubelj s Koroško. Starost te poti so potrdile tudi najnovejše arheološke raziskave na Bledu v nekdanji vasi Grad, ki so pod nasutji sedanje ceste odkrile dobro ohranjeno rimskodobno tlakovanje.

Pot d. To je pot, ki teče ob severnem robu Blejskega kota. Pri Mužjah in Zasipu se priključi na pot **c**, gre skozi Megre(!) mimo Gorij v dolino Radovne in po njej do Dovjega ter od tam skozi Zgornjesavsko dolino na Koroško.

Pot e. Ta se začne v Zgornjesavski dolini in pride pri Jesenicah čez Poljane s severa v Blejski kot. Nato prečka Radovno, gre mimo Sp. Gorij severno od Turnča, zavije proti jugu čez Pristavo in skozi Grad ter nato v ravni črti do (Zg.) Bodešč, kjer se priključi na pot **a**. Ima še tri stranske odcepe: **el** pelje severno od (Zg.) Bodešč do Sp. Bodešč, **e2** gre severno od Pecovce od Zagoric do Gradu, **e3** je bližnjica proti Zaki in Bohinju, saj se izogne ovinku čez Pristavo. Ta pot je na dveh mestih tudi

Sl. 9.1: Poti v Blejskem kotu.

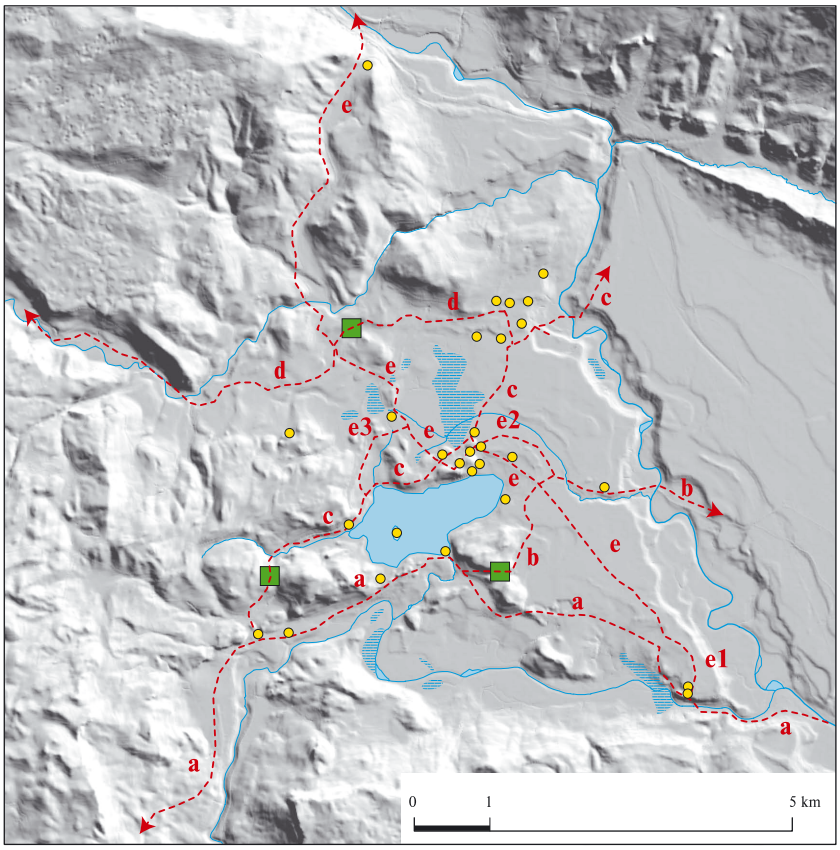

močvirje
arheološko najdišče
pot
a oznaka poti
ledinsko ime Megre

arheološko dokazana: križišče na Pristavi (*Pleterski 2008a, 75–96*) in del **el** ob grobišču na Dlescu pri Bodeščah (*Knific – Pleterski 1981, 496–497*). Odsek **e2** pomeni potniku, ki se ob Rečici povzpne na blejsko ravnino in je namenjen skozi Grad, da lahko pride do njega po ravnini, ne da bi se ponovno spustil v dolinico južno od Pecovice.

Opisane poti izrabljajo naravno oblikovanost zemljišča, se večkrat držijo robov ravnin in se z nekaj izjemami skrbno ogibajo dobro rodovitni njivski zemlji. Skoraj vsa arheološka najdišča iz obdobij pred naselitvijo Slovanov ležijo ob prikazani mreži poti ali v njeni bližini, kar vodi k verjetnemu sklepu, da je ta še starejša od zgodnjega srednjega veka (*sl. 9.1*). S tem se ujema tudi dejstvo, da vse naselbine iz najstarejšega obdobja zgodnjega srednjega veka (*pogl. 10.2.a*) ležijo ob križiščih glavnih poti ali v njihovi bližini: predhodnica Gradu na križišču **e**, **e2** in **c**, naselbina na Pristavi ob križišču **e** in **c**, Zasip blizu križišča **c** in **d**, Sp. Gorje blizu križišča **d** in **e**, predhodnica Mlinega blizu križišča **a** in **b,** predhodnica Sp. Bodešč blizu križišča **a** in **e** (prim. *sl. 9.1; 10.3*). V tem vidim vpliv obstoječe mreže poti na izbiro prostora za zgodnjesrednjeveške naselbine. Pri tem se mi zdi, da je naseljencem šlo bolj za dobro prometno povezanost kot pa za namen, da bi nadzorovali prihode v Blejski kot, čeprav verjetno tudi ta razlog ni zanemarljiv.

Opazno je vozlišče severno od Blejskega jezera, ki predstavlja prometno srce Blejskega kota.

Če s cestno mrežo primerjamo še razprostranjenost kraljevega posestva Bled (prim. *sl. 9.2; 10.6*), vidimo, da je presekalo vse glavne poti skozi Blejski kot: z zavzetjem predhodnice Gradu in naselbine na Pristavi poti **c** in **e**, z zavzetjem predhodnice Mlinega južno od Blejskega jezera pa poti **a** in **b.** To verjetno ni bilo naključje, zlasti če upoštevamo prehodnost tega prostora v smereh proti osrednjemu delu Karniole, proti Karantaniji in Furlaniji.

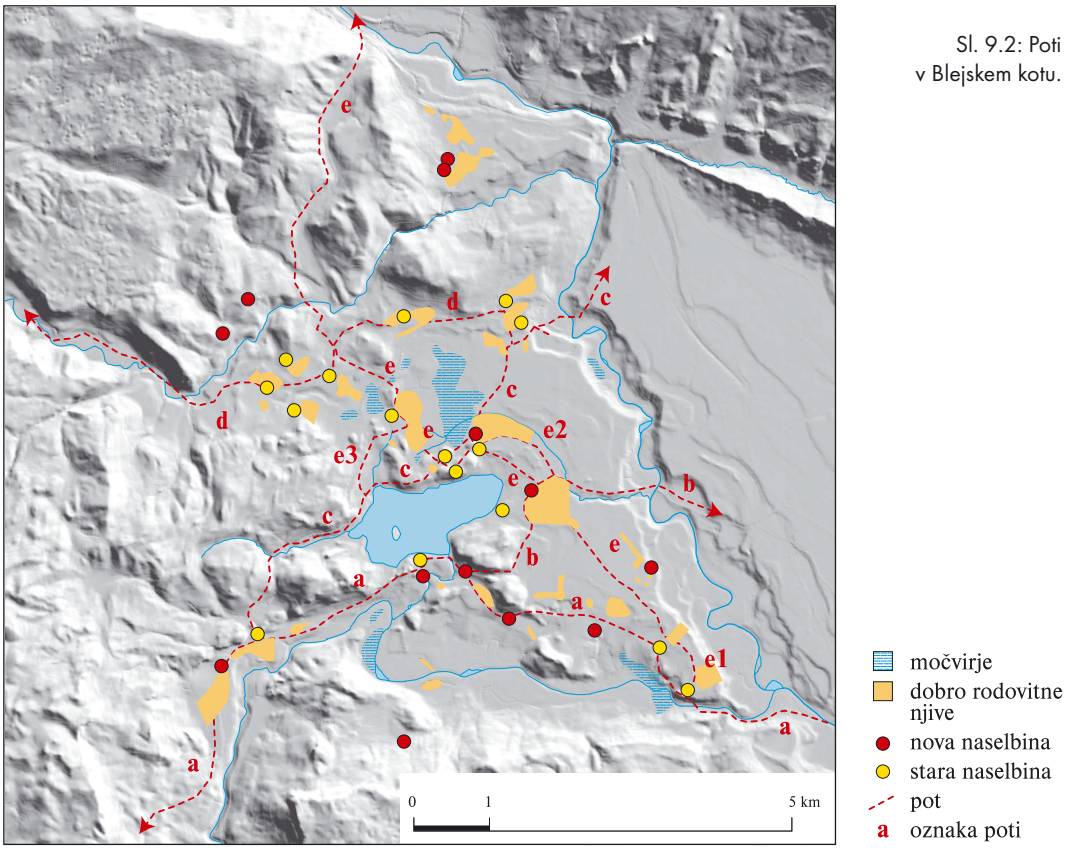

Sl. 9.2: Poti v Blejskem kotu.

Ko je bila opuščena naselbina na Pristavi, je tamkajšnje križišče izgubilo pomen. Briksenski škofje so speljali novo pot severno od Pristave. Sicer pa so ob opisani mreži poti nastajale naselbine še v 12. stoletju. Šele ko se je kolonizacija usmerila na bolj odročna zemljišča, so se od starih poti odmaknile tudi nove vasi (*sl. 9.2*).

ZEMLJIŠKO-POSESTNI IN DRUŽBENI RAZVOJ V BLEJSKEM KOTU 10

BLEJSKI KOT NA ZAČETKU 7. STOLETJA 10.1

Prostor, ki ga obravnavamo – Blejski kot, je pokrajina, ki jo omejujejo: na severovzhodu Sava Dolinka, na severu Mežaklja, na zahodu Pokljuka, na jugu Jelovica in na vzhodu Sava Dolinka (*sl. 8.1*). Naravno gospodarsko zaledje so mu sosednje gorske planote Mežaklje, Pokljuke in Jelovice. Značilno podobo vmesni nižini je dal predvsem triglavski ledenik s svojimi sunki ob poledenitvah. Ustvaril je Blejsko jezero in obširno močvirje Blata med Gradom, Rečico in Podhomom ter številne morene, ki se vlečejo od Podhoma do Mužij, ob potoku Rečici, med Gradom in Zagoricami ter med Stražo in Bodeščami. Vzhodni del obravnavanega prostora je nasula Sava s svojim prodom (prim.: *Šifrer 1969, 159–220*). K oblikovanosti pokrajine pa prispevajo tudi številni osamelci severno in južno od Blejskega jezera, ki jim je mimo drseči ledenik obrusil pobočja v strme, pogostokrat celo prepadne stene. Zelo strma so tudi pobočja dolin obeh Sav. Vse to je seveda vplivalo na možnosti poljedelske izrabe zemljišč v Blejskem kotu.

Menda ni treba utemeljevati, da je za njivo primernejša dolinska ravnina kot strmina in visokogorska planota. Velik kos sklenjene dolinske ravnine je le v vzhodnem delu Blejskega kota (*sl. 10.1*), katerega poljedelsko vrednost v severnem delu zmanjšujejo močvirna Blata. Tudi ravnine v dolini obeh Sav so močvirne in poplavne. Drugje je ravnin razmeroma malo, še največ pri Bohinjskih Belah, Selu, na Blejski Dobravi in v Gorjanskem kotu.

Če vrišemo še arheološka najdišča iz obdobij pred zgodnjim srednjim vekom (*ANSl, 162–164; Knific 2008, 13–20; TDAT*), vidimo zanimivo podobo (*sl. 10.1*). Večina najdišč leži na stiku pobočij z ravnino. Taka lega nakazuje njihov agrarni značaj, saj po eni strani varuje plodno ravnino, hkrati pa je tik ob njej. Vidni sta dve večji skupini najdišč: na območjih Pristave, Gradu, Želeč in Zasipa, Mužij. Obe se navezujeta na severni del vzhodne blejske ravnine. Istemu predelu pripada tudi najdba na Rečici. Hkrati preseneča praznina drugje, saj so tam le sem in tja osamljeni sledovi stare poselitve, čeprav je ravnine še dovolj. Za poselitev so bili torej potrebni še drugi pogoji.

Poglejmo si, kako je nanjo vplivala rodovitnost zemljišča. Podatke sem vzel iz jožefinskega katastra, ki deli zemljišča na tri skupine: slabo, srednje in dobro rodovitna. Ker gre pri tem za relativne vrednosti, ne pa za dejanski donos, in ker franciscejski katastri za Blejski kot teh podatkov nimajo, se mi zdi jožefinski kataster za naš vidik preučevanja dovolj dober. Podatki o rodovitnosti hkrati združujejo več naravnih danosti: podnebne razmere, vrsto prsti, oblikovanost zemljišča. Zaradi večje jasnosti sem v sliko Blejskega kota vnesel le dobro rodovitne njivske površine in ne tudi travniških, saj ni nujno, da iz dobrega travnika nastane dobra njiva, osnova naše raziskave pa so prav slednje.

Ko govorimo o razmerju plodna zemlja – poselitev, se moramo vprašati, kaj od obojega je bilo starejše. Trebljenje naravnega rastja in obdelovanje zemlje namreč spreminjata prst (*Lovrenčak 1981, 122*), to pa vpliva tudi na rodovitnost. Tudi zaradi tega karte ne kaže obravnavati v podrobnostih. Vendar pa prav velike plodne površine, kjer ni arheoloških najdišč (glej dalje) in so bile izkrčene šele razmeroma zelo pozno, kažejo, da je rodovitnost v Blejskem kotu prvenstveno posledica naravnih danosti.

Osnovna je ugotovitev, da so vse dobro rodovitne njive na dolinskih ravninah. Večinoma so na manjših raztresenih površinah, velika dobro rodovitna polja so redka. Največ jih je predvsem na območju Rečice - Grimšč, Gradu in Zagoric - Želeč ter na ozemlju Blejskih Dobrav, Bohinjskih Bel in Zasipa - Mužij. Arheoloških najdišč iz obdobij pred zgodnjim srednjim vekom na dobro rodovitnih njivah praviloma ni, večinoma pa ležijo v njihovi soseščini. Hkrati je opazno, da največji skupini najdišč (Rečica - Želeče, Zasip - Mužje) ležita ob največjih površinah dobro rodovitnih njiv.

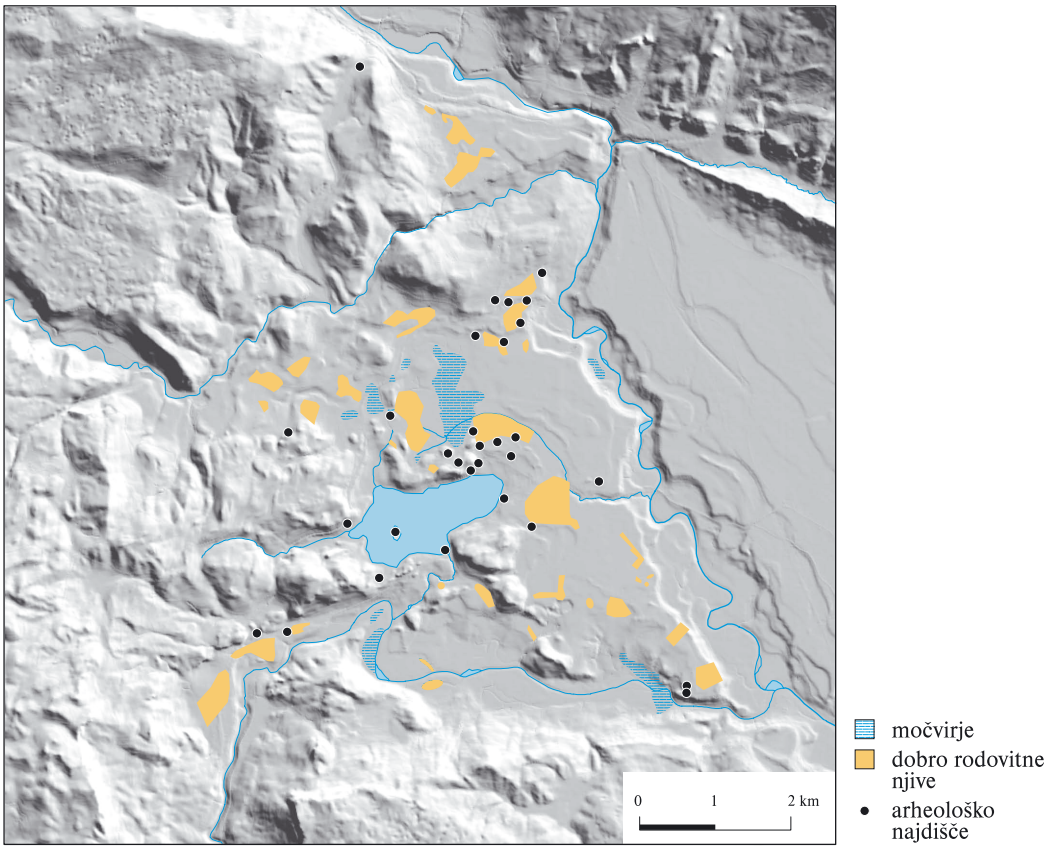

Sl. 10.1: Blejski kot pred zgodnjim srednjim vekom.

Poljedelski vidiki poselitve že v teh starejših obdobjih so tako jasni. Hkrati pa je vidno odstopanje v dveh pogledih: izstopajo najdišča iz širše okolice Zazera, ki nimajo nikakršne povezave z rodovitno zemljo, in dobre njive, ki so brez arheoloških najdišč (Blejska Dobrava). Prvi odklon so verjetno povzročili neagrarni razlogi, odgovor na drugega vidim na sliki, ki skuša prikazati obseg gozda v zgodnjem srednjem veku (*sl. 10.2*).

Za izhodišče je bila vzeta današnja poraščenost z gozdom. Znano je, da se od druge polovice prejšnjega stoletja gozdne površine pri nas večajo na račun opuščenih kmetijskih površin, kljub temu pa verjetno lahko mirno trdimo, da je današnji obseg gozda še vedno manjši, kot je bil na začetku 7. stoletja. Zato sem današnjemu gozdu prištel še vse tiste površine, o katerih njihova ledinska imena pričajo, da jih je nekoč preraščal takšen ali drugačen gozd.

Upošteval sem ledinska imena, ki pomenijo posamezne drevesne vrste (razen sadnih), gozd (kot so imena "boršt", dromaž", "lesec" ali njegovo krčenje. Tako se je pokazalo, da je gozd nekdaj pokrival tudi dobršen del dolinskih ravnin v Blejskem kotu. Pri tem je gozd na Jaršah domneven. Ledinska imena ga dokazujejo v okolici Ribnega in Bodešč, kjer gre za starejše izkrčeno zemljišče kot na Jaršah, zato se mi zdi verjetno, da je tudi Jarše poraščalo drevje. Iz istega razloga je verjetno, da je bil obseg gozda precej večji tudi na območju Bodešč, Koritnega, Sela, Podhoma, Gorjanskega kota. Nedvomno pa je gozd nekdaj poraščal predel Blejskih Dobrav in Zg. Bohinjske Bele.

Obseg tako rekonstruiranega gozda je seveda lahko le približen, a grobe obrise vendarle nakazuje. Če vrišemo v to sliko arheološka najdišča iz časa pred zgodnjim srednjim vekom (*sl. 10.2*), vidimo, da skoraj vsa ležijo ob večjih goličavah ali na njih. Izjema so le tista, ki so kazala odstopanje že na prejšnji karti. V primerjavi z njo (*sl. 10.1*) je vidno, da je gozd marsikje pokrival celo dobro rodovitno njivsko zemljo. Tam tudi ni stare predzgodnjesrednjeveške poselitve. Poljedelske možnosti Blejskega kota so bile torej na začetku 7. st. le deloma izkoriščene.

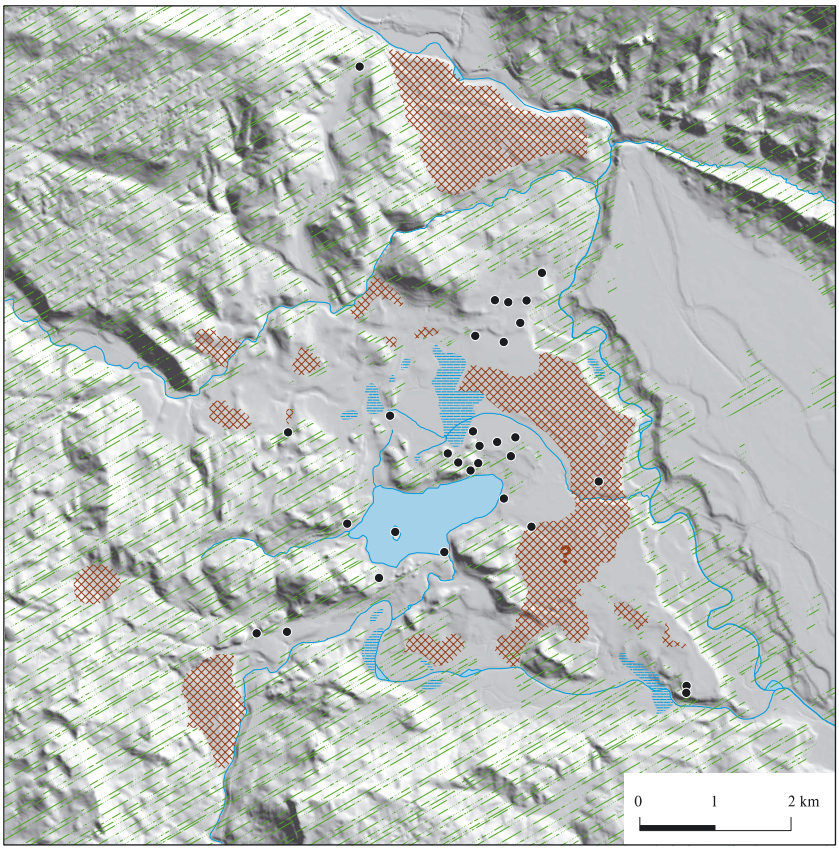

Sl. 10.2: Blejski kot pred zgodnjim srednjim vekom.

Določiti je mogoče predvsem dve stalni območji poselitve v teh predhodnih obdobjih: ozemlje med Blejskim jezerom in potokom Rečico ter območje Zasipa - Mužij. Na obeh najdemo tudi najdbe iz časa 6. in 7. st. (*ANSl, 163; Knific 2008, 20–24; TDAT*). – Kakšen je bil torej tedaj Blejski kot? Velik del ravnin so verjetno še pokrivali gozdovi. Med njimi sta bili izkrčeni vsaj dve veliki goličavi z njivskimi površinami: ena severno in vzhodno od Blejskega jezera, druga na zemljišču poznejših Mužij in Zasipa. Verjetno je na obeh živelo še nekaj staroselcev.

OD 7. STOLETJA DO TRETJE ČETRTINE 10. STOLETJA 10.2

OBDOBJE STAREJŠE POSELITVE V 7. IN 8. ST. *(sl. 10.3)* 10.2.a

Ne bom govoril o vprašanju, kdaj so Slovani poselili vzhodne Alpe, saj bo to moralo biti predmet posebne študije. Za pričujočo raziskavo je dovolj, če se trenutno zadovoljimo z ugotovitvijo, da so na Bledu že v 7. st. nastali prvi grobovi, ki jih je mogoče povezati s Slovani (*Pleterski 2008, 35–37*). Živi stik Slovanov s staroselci in asimilacijo slednjih ilustrirajo antropološke (*Leben-Seljak 2000*) ter arheološke najdbe s Pristave (*Pleterski 2008a; 2008b; 2010*).

K najstarejšim zgodnjesrednjeveškim naselbinam v Blejskem kotu prištevam tiste vasi, ki kažejo največ razvojnih stopenj svojega polja: Sp. Gorje – **4,** in tiste, ki imajo pripadajoča grobišča, na katerih je močno zastopana starejša stopnja tvarne kulture karantanskih Slovanov: Pristava – **1**, predhodnica Gradu – **2,** predhodnica Mužij – **3**. Obstoj slednje potrjuje tudi razvoj zasipškega polja in grobišča na zasipških Žalah (*pogl. 3.1.b–e*).Čeprav se razdelitev bodeškega polja ni ohranila, prištevam k prvi skupini tudi predhodnico Sp. Bodešč – **6,** saj razvoj polja obojih Bodešč jasno kaže

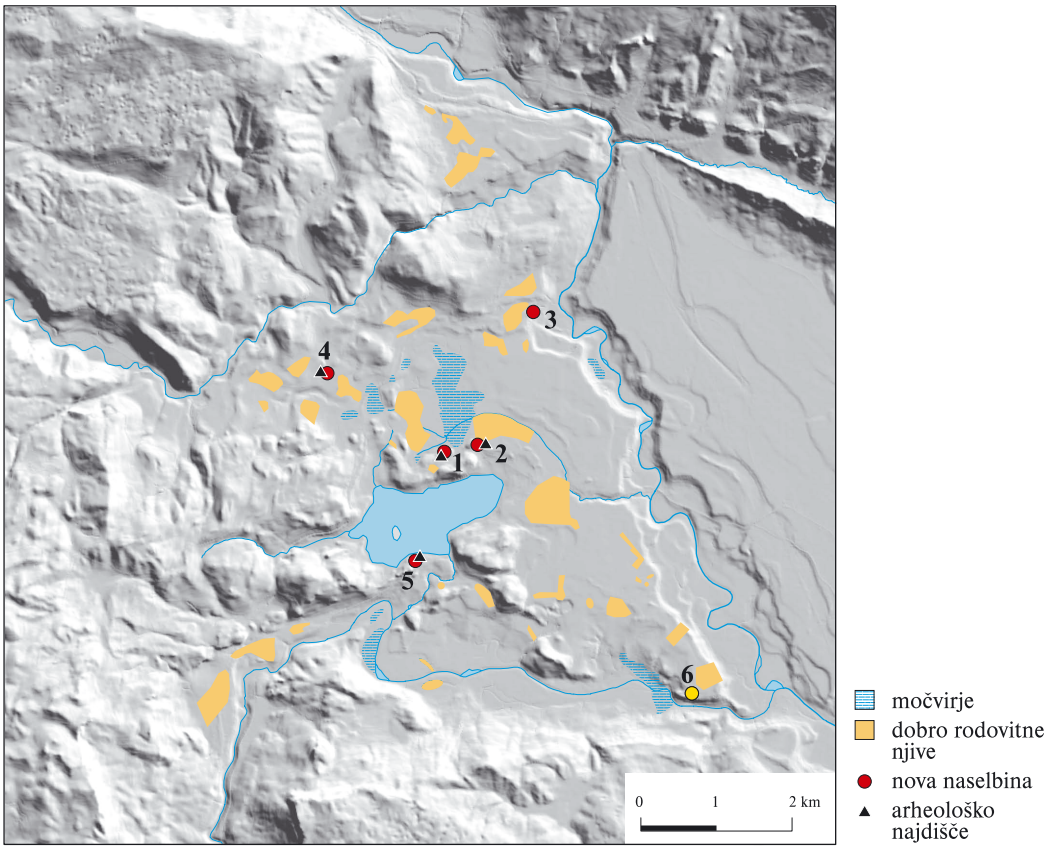

Sl. 10.3: Blejski kot. Poselitev v 7. in 8. stoletju.

njen obstoj (*pogl. 3.3.b; 3.3.c*). K drugi skupini pa morda smemo z določeno previdnostjo prišteti tudi predhodnico Mlinega – **5** (*Knific 2008, 22*). Pri slednji in pri predhodnicah Mužij in Gradu je lega naselbine domnevna (*pogl.* 3.1.e; 3.9.e; 3.13.c). Tudi grobišče in selišče predhodnice Sp. Bodešč bo treba še arheološko dokazati. Izmed še danes stoječih vasi je bilo odkrito pripadajoče grobišče le pri Sp. Gorjah, žal je večinoma uničeno (*Knific, Pleterski 1993, 235–240*). Negotova je lokacija grobišča pri Mužjah (*pogl. 3.1.c*), zato v karto ni vneseno.

Vse naselbine stojijo na robovih ravnin. Predhodnici Mužij – **3,** in Gradu – **2,** stojita ob velikih površinah dobro rodovitne njivske zemlje, Pristava – **1,** v njihovi bližini, predhodnica Sp. Bodešč – **6,** in Sp. Gorje – **4,** pa ob nekoliko manjših jedrih rodovitne zemlje. Izstopa predhodnica Mlinega – **5,** ki v bližini nima rodovitne zemlje (*sl. 10.3*)**. 1** in **2** stojita v južnem jedru predzgodnjesrednjeveške poselitve, **3** pa v severnem jedru. **5** stoji na predelu, kjer so se iz prejšnjih obdobij ohranila najdišča nepoljedelskega značaja (*pogl. 10.1)*, **4** in **6** sta na območju, ki je bilo v prejšnjih časih komajda naseljeno.

V čas slovanske naselitve je tako mogoče postaviti naselbini na Pristavi – **1,** in predhodnico Gradu – **2**. Ni nemogoče, da so predhodnica Mužij – **3,** Sp. Gorje – **4,** in predhodnica Sp. Bodešč – **6,** nekoliko mlajše. Za še natančnejšo časovno umestitev predhodnice Mlinega – **5,** trenutno ni dovolj podatkov. Odločilni razlog pri izbiri prostora za naselitev je bila Slovanom torej že izkrčena, poljedelsko kultivirana pokrajina.

Od vseh šestih naselbin se je prvotna zemljiška razdelitev ohranila le pri Sp. Gorjah – **4.** Prvo stopnjo njenega polja vzporejam s časom nastanka naselbine. Tedaj gre tam le za eno obdelovalno enoto. Njene njivske površine so bile velike vsaj 6,4 ha. Njive so ležale sklenjeno in so obsegale najboljšo zemljo pri naselbini. Polje je bilo razdeljeno na tri dele (*sl. 3.7a*).

Zanimivo je vprašanje, koliko ljudi je obsegala obdelovalna enota. Za odgovor je treba vzeti v poštev celotno zgodnjesrednjeveško obdobje. Večanje števila obdelovalnih enot na posameznih

razvojnih stopnjah blejskih vasi je moralo imeti svojo osnovo v skladnem naraščanju prebivalstva. To za obdobje mlajše zgodnjesrednjeveške poselitve dokazujeta razčlenitvi grobišč na Dlescu pri Bodeščah in Žalah pri Zasipu. Ti hkrati kažeta, da se v začetnih razvojnih stopnjah posameznih vasi število obdelovalnih enot ujema s številom družin v vasi (*pogl. 3.1.d; 3.3.d*). Družine, ki so bile tam pokopane, so sestavljene iz očeta in matere, njunih otrok ter tu in tam še kakega odraslega, gre torej za ožje družine.

Število ljudi v družini je vprašljivo, zlasti če upoštevamo možnost, da na grobišču niso pokopani tisti vaščani, ki so se odselili iz takšnih ali drugačnih razlogov. Poleg tega je število nihalo tudi zaradi visoke smrtnosti otrok – skoraj polovica grobov na Dlescu in Žalah je otroških. Morda družina od otrok do starcev v povprečju ni imela manj kot sedem članov.

Vsekakor se mi zdi verjetno, da je bila tudi v najstarejšem, začetnem obdobju v okviru ene obdelovalne enote le ena družina. To misel podkrepljuje razčlenitev zgodnjesrednjeveškega grobišča na blejski Pristavi, ki se je prav tako razvilo iz majhnega jedra (prim.: *Knific 1983, sl. 28*).

Slovanov bi tako bilo ob njihovi naselitvi v Blejskem kotu le nekaj družin, v celoti torej samo nekaj deset ljudi. Glede na to izredno majhno skupino ljudi je verjetneje, da so bili med seboj tudi krvno(?) povezani že pred naselitvijo, da se torej niso prvič srečali šele v Blejskem kotu. Že samo zaradi nevarnosti v obdobju preseljevanja je neverjetno, da med njimi ne bi obstajala vsaj najmanjša stopnja organiziranosti, da je torej moral obstajati tudi voditelj omenjene skupine ljudi. Prišleki so od staroselcev prevzeli polja in nekatera orna orodja (*Pleterski 1987, 257–281*), žene (*Leben-Seljak 2000*) in nekatere sestavine bivalne kulture (*Pleterski 2008b; 2010*).

Pomemben se zdi podatek, da je bilo najstarejše polje v Sp. Gorjah razdeljeno na tri dele, nekoliko mlajše zasipško pa na štiri. Ker na začetni stopnji ureditve polja to ne more biti posledica posestne členitve ene obdelovalne enote, lahko razlago iščemo v načinu njivske obdelave. Pojav, da je eni poljedelski obdelovalni enoti pripadajoče zemljišče razdeljeno na približno tri enake dele, je povezan z načinom natriletnega kolobarjenja, pri katerem je v prahi vsako leto tretjina njiv (sejejo ozimno in jaro žito), razdelitev na dva dela (lahko z več njivami, na katerih sejejo samo ozimno žito) pa je povezana z nadveletnim kolobarjenjem (*ZAP 1970, 227–228*), pri katerem je v prahi vsako leto polovica njiv. To bi pomenilo, da so ljudje v Blejskem kotu najkasneje v 8. st. poznali in vzporedno uporabljali tako sistem nadveletnega kolobarjenja kot tudi natriletnega.

Ta razlaga se ne zdi nemogoča, saj so način natriletnega kolobarjenja poznali alpskim Slovanom sosednji Bavarci zelo verjetno že v prvi polovici 7. st. (*ZAP 1970, 228*). B. Dostál pa domneva pri slovanski poselitvi Břeclava-Pohanskega na Moravskem način nadveletnega kolobarjenja s praho že v 6. st. (*Dostál 1982, 49*). Prav verjetno je, da so Slovani razvitejšo obliko natriletnega kolobarjenja prevzeli od staroselcev skupaj z razvito obliko ral (*Pleterski 1987, 257–281*).

Na podlagi vsega zapisanega pa lahko sklenem, da so blejski Slovani že od naselitve uporabljali poljedelski način z ustaljenimi njivami in ustaljeno razdelitvijo zemlje med posamezne obdelovalne enote. Ob takem načinu obdelovanja se že uveljavi družinska ali osebna pravica tudi do obdelanega zemljišča in ne samo do njegovih plodov (*ZAP 1970, 239*).

No, tak lastniški odnos do zemlje je verjetno nastal hkrati tudi že sam po sebi, če je vsaka naselbina ali vsaj velika večina naselbin sprva obsegala le eno družino s pripadajočim zemljiščem. V tem obdobju zato verjetno niti še ni mogoče govoriti o srenjski zemlji in srenjskih pravicah, saj sta bili družina in vaška srenja eno in isto. Do širše skupne izrabe istega zemljišča je lahko prihajalo samo ob povezavi več posameznih naselbin. Spričo obširnega praznega prostora okrog njih pa je malo verjetno, da bi se gospodarska območja naselbin že na tej začetni stopnji prekrivala. Edini možni izjemi bi lahko bili blizu stoječi naselbini na Pristavi – **1,** in predhodnica Gradu – **2**. Ni nemogoče, da je potreba po urejanju skupnih zadev pospešila notranje razslojevanje vsaj v eni od njiju.

Ko že govorimo o razlikah, še nekaj besed o predhodnici Mlinega. Rečeno je bilo, da so na izbiro prostora za njeno postavitev vplivali nepoljedelski vidiki, kar seveda še ne pomeni, da se ni preživljala s poljedelstvom. Ti vidiki bi lahko bili kakršni koli, toda morda je bil odločilen tisti, na katerega bi lahko kazalo staro ljudsko izročilo, ki ga po Breckerfeldu povzema že A. T. Linhart *(Linhart 1981, 260*). Govorilo naj bi, da je na otoku sredi Blejskega jezera nekoč stalo svetišče staroslovanskega boga Radegasta, na otok pa je s kopnega vodil lesen most. Čeprav podatek o mostu in Radegastu zelo ver-

jetno izvira iz učene literature, pa se zdi izročilo o poganskem svetišču avtentično (več o tem: *Pleterski 1995, 127–128*). Če upoštevamo, da je bil v "zgodovinskih" obdobjih glavni dostop na Blejski otok z Mlinega (ledina Vadiše!), potem je verjetno, da je "most" povezoval otok in predhodnico Mlinega.

Obstoj staroslovanskega svetišča tudi osmišljuje nastanek cerkve na otoku. Hkrati pa se mi v odnosu do predzgodnjesrednjeveških obdobij ne zdi nemogoče, da je imel Blejski otok tudi glede na nepoljedelski značaj tega prostora že v tistih časih (*pogl. 10.1)* verski pomen (prim.: *Šribar 1971, 11*). Skratka, zdi se, da so že prvi "Mlinjani" prvenstveno skrbeli za prevoz na otok, morda pa so imeli v zvezi s tamkajšnjim svetiščem še kakšne posebne naloge. Arheološka izkopavanja na Blejskem otoku so pod temelji najstarejše zgodnjesrednjeveške cerkve odkrila obrise lesene pravokotne stavbe, ki bi po izsledkih izkopavanj lahko segala še v čas zgodnjega srednjega veka (*Šribar 1971, 12 in 29*). Ob taki časovni opredelitvi ni nemogoč sklep, da gre za ostanke predkrščanskega svetišča.

Če drži ta razlaga vzroka postavitve naselbine v bližini poznejšega Mlinega, se mi zdi mogoče, da je med blejskimi naselbinami tedaj obstajala določena delitev dela, kar bi ponovno pričalo o njihovi celostni organizaciji.

Množenje prebivalstva je narekovalo krčenje novih njivskih površin. Tako je prišlo do druge stopnje razvoja poljske razdelitve, ki se nam je ohranila pri Sp. Gorjah – **4** (*sl. 3.7b*), slutimo pa jo lahko pri predhodnici Sp. Bodešč – **6** (*pogl. 3.3.b*). Iz prebivalstvenih razlogov je smiselno, da je med prvo in drugo stopnjo minil čas najmanj enega rodu. Če primerjamo naselbine med seboj, seveda ni nujno, da se je to dogajalo istočasno, zato je primerjava stopenj različnih naselbin le okvirna.

V Sp. Gorjah sta nastali dve obdelovalni enoti, iz stare torej še ena nova. Ker gre tudi pozneje in pri vseh vaseh v glavnem le za delitev na dvoje in kvečjemu na troje, se mi zdi, da je to bolj posledica možnosti gospodarske izrabe zemljišča (preureditev starega polja, napor, potreben za krčenje novih njiv) kot pa prebivalstvenega razvoja. Prebivalstvo je tako lahko naraščalo le skladno z večanjem kmetijske pridelave, čeprav je bil seveda hkrati potreben zadosten prebivalstveni prirastek, ki je povzročal pritisk. Pri tem predpostavljam, da so bile neagrarne možnosti preživljanja komaj omembe vredne in da je imelo poljedelstvo v preživljanju bistven delež v primerjavi z živinorejo pa tudi z lovom in ribolovom.

V Sp. Gorjah sta si novi enoti enakomerno razdelili staro polje tako, da je imela v njem vsaka po dve skupini njiv, poleg tega pa sta si izkrčili še nekaj novih njiv, ki jih je imela vsaka le v enem kosu. Tako sta imeli obdelovalni enoti v Sp. Gorjah do 4,2–5,5 ha njiv (*pogl. 3.2.b*). Določljiva je le zgornja možna meja skupnih njivskih površin, kajti mogoče je, da so bile posamezne manjše obrobne njive izkrčene tudi pozneje.

Z večanjem števila obdelovalnih enot v posamezni vasi je nastalo tudi vprašanje skupne izrabe nenjivskih površin. Od travnikov so bili tedaj razdeljeni kvečjemu le tisti ob njivah, pa še ti so bili uporabljeni bolj za ozare kot za kaj drugega. Druge površine so bile najverjetneje pašniki (prim. *pogl.* 8).

Če vzamemo Sp. Gorje za vzorec, ki ga posplošujemo na ves Blejski kot, potem je bilo v času prve polovice 8. st. v Blejskem kotu najmanj 15–20 obdelovalnih enot z enakim številom družin. Naraslo prebivalstvo, delitev njiv, skupno izkoriščanje pašnih površin, vse to je zahtevalo urejene odnose tako v naselbinah kot tudi med njimi. To je verjetno vplivalo tudi na razslojevanje v okviru Blejskega kota (urejanje zadev med naselbinami) kot morda tudi v posameznih večjih vaseh (urejanje vaških zadev). Zdi se, da so že zorele razmere za družbeni premik. Z njim začenjam obdobje mlajše zgodnjesrednjeveške poselitve.

10.2.b OBDOBJE MLAJŠE POSELITVE OD DRUGE POLOVICE 8. ST. DO SREDINE 9. ST. *(SL. 10.4)*

V tem času se je število naselbin podvojilo, poleg starih šestih je namreč nastalo še novih šest naselbin: Zg. Bodešče – **7**, Želeče – **8**, Grimšče – **9,** Višelnica – **10,** Zg. Gorje – **11,** Poljšica – **12**, Zasip – **14**. Tudi nove naselbine so bile tako kot stare postavljene na robove ravnin, poleg večjih še razpoložljivih površin dobro rodovitne njivske zemlje. Lega in časovna uvrstitev Želeč in Grimšč sta le domnevni, saj nanju kažeta le pripadajoči grobišči (prim. *pogl. 3.11; 3.12.c*). V celoti je bilo raziskano grobišče Zasipa in (Zg.) Bodešč, katerega lega je na videz nekoliko nenavadna, saj leži sredi ravnine,

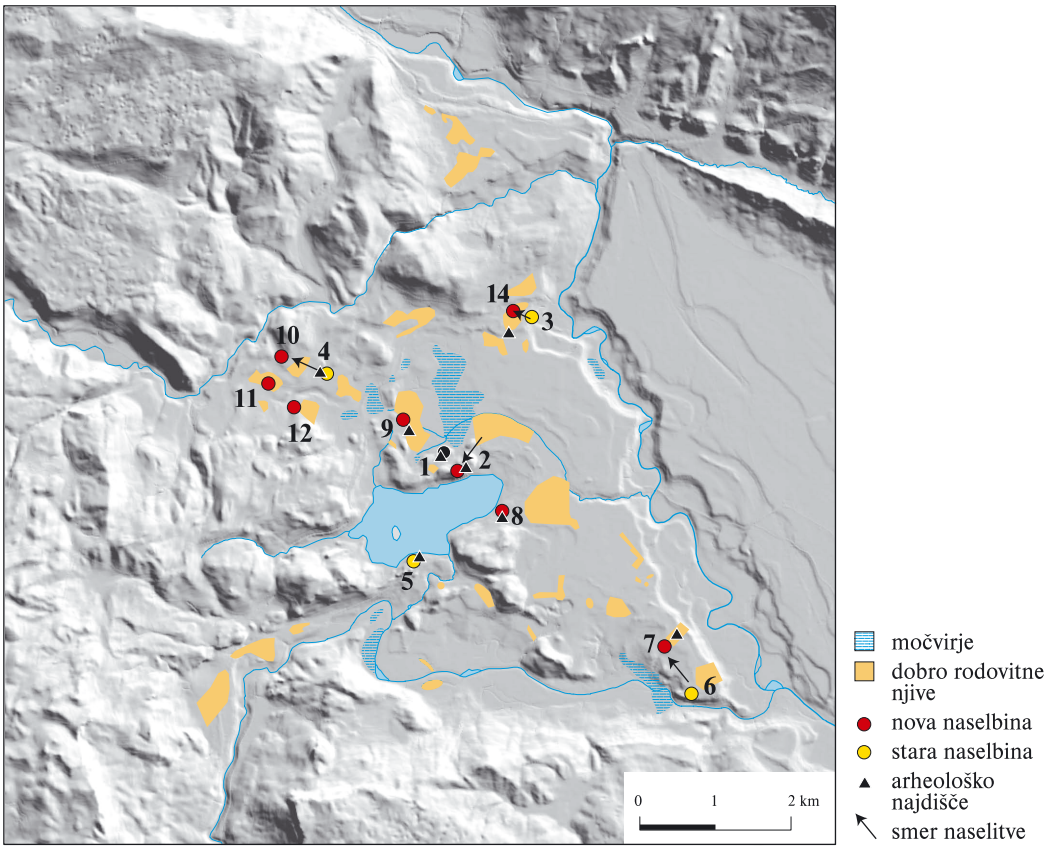

Sl. 10.4: Blejski kot. Poselitev od druge polovice 8. st. do sredine 9. stoletja.

sredi dobro rodovitne ornice, vendar na ledeniški gomili, ki se ji njive izognejo (*Knific – Pleterski 1981, sl. 3*). – Pri starih naselbinah pa je treba opozoriti na premik predhodnice Gradu – **2** (*pogl. 3.9.c*). Tu se je naselbina odmaknila od svojih njivskih površin, zapustila je rob ravnine in se povzpela na Blejski grad. Zdi se, da je poljedelski vidik lege naselbine izgubil pomen in da je prevladal vojaški zaradi izrednega obrambnega položaja in odlične razglednosti. Preselitev je bila dobra poteza tudi zato, ker je z Blejskega gradu najlaže nadzorovati celotno prometno vozlišče v Blejskem kotu (prim.: *sl. 9.2*).

Razvoj poljske razdelitve kaže zelo verjetno izhodišče naselitve Višelnice – **10,** iz Sp. Gorij – **4** (*pogl. 3.4.c*), Zasipa –**14,** iz predhodnice Mužij – **3** (*pogl. 3.1.c*), in (Zg.) Bodešč – **7,** iz predhodnice Sp. Bodešč – **6** (*pogl. 3.3.c*). Glede na bližino starih naselbin bi bila možna izhodišča posameznih naselbin še: Želeče – **8,** iz predhodnice Gradu – **2**, Grimšče – **9,** iz naselbine na Pristavi – **1**, Zg. Gorje – **11,** in Poljšica – **12,** iz Sp. Gorij – **4.** Vsekakor je opazno kopičenje naselbin ob Sp. Gorjah. Po drugi strani pa je zanimiva praznina ob predhodnici Mlinega – **5**. To praznino lahko razložimo s pomanjkanjem ornih površin.

Vzrok za nastanek novih naselbin vidim v pomanjkanju orne zemlje v bližnji okolici starih vasi. Na videz ta razlaga ne drži, saj se je še po tem času tudi polje starih vasi še precej širilo. To je sicer res, a te nove površine so bile slabše rodovitne, zato so si ljudje raje poiskali boljšo zemljo nekoliko bolj stran, dokler je bilo to mogoče. Ob novem polju so nastale tudi nove naselbine z novimi grobišči, od katerih štiri poznamo, ostala pa lahko pričakujemo.

Od sedmih novih naselbin se nam je ohranila poljska razdelitev pri petih: Zg. Bodeščah – **7** (*sl. 3.12*), Višelnici – **10** (*sl. 3.19.b*), Zg. Gorjah – **11** (*sl. 3.22a*), Poljšici – **12** (*sl. 3.25a*), in Zasipu – **14** (*sl. 3.2a*). Pri vseh je ob naselitvi nastala po ena obdelovalna enota, katerih njivske površine so merile 6,3–7,4 ha, le pri Zg. Gorjah nekoliko manj – 4,8 ha. Slednja je hkrati tudi edina vas, kjer je najstarejše polje nastalo na nekoliko slabši zemlji in je bila boljša izrabljena šele na naslednji stopnji

razvoja polja. (Zg.) Bodeščam pripadajoče grobišče kaže, da se je tu sprva naselila le ena družina (*pogl. 3.3.d*), po njenem glavarju Bodeh(š)u pa je naselbina tudi dobila ime. Ker so Želeče – **8,** dobile ime po Želeti, je morala tudi to naselbino ustanoviti le ena družina. Tudi zasipško grobišče ima na začetku eno samo družino (*pogl. 3.1.e*). Glede na druge naselbine je za Grimšče – **9,** zelo verjeten enak način naselitve.

Pri vseh petih novih naselbinah z ohranjeno poljsko razdelitvijo vidimo, da so se na naslednji stopnji povečale (*sl. 3.2b; 3.13; 3.19c; 3.22b; 3.26b*). Razen v Zg. Gorjah, kjer so iz prvotne obdelovalne enote nastale kar tri, sta se v vseh krajih oblikovali po dve obdelovalni enoti. Staro polje so si enakomerno razdelile, novo pa so imele vsaka v kar najbolj sklenjeni posesti. Celotne njivske površine po posameznih novih obdelovalnih enotah so merile od 4,6 ha v Zasipu do 6,9 ha na Poljšici. V primerjavi s prejšnjim obdobjem se velikost njivskih površin na obdelovalno enoto torej ni bistveno spremenila.

Sočasno nastanku Višelnice lahko pripišemo tretjo razvojno stopnjo v Sp. Gorjah – **4,** kjer sta se iz ene izmed dveh starih obdelovalnih enot oblikovali dve novi (*sl. 3.7c*). Vas je bila na tej stopnji torej sestavljena iz treh obdelovalnih enot. Novooblikovani sta imeli vsaka enako njivsko površino kot njuna prednica. Staro in novo polje sta si enakomerno razdelili.

Samoumevno je vprašanje, ali je mogoče nastanek sedmih novih naselbin umestiti v isti čas. Točen odgovor bi lahko dala le v celoti raziskana pripadajoča grobišča. Razčlenitev grobišč Sedlo na Blejskem gradu (*Pleterski 1982*), Žale pri Zasipu (*pogl. 3.1.d*) in Dlesc pri Bodeščah (*pogl. 3.3.d*) kaže, da so nastala približno istočasno in so trajala štiri rodove. To bi bilo le težko naključje, zdi se verjetneje, da je znak skladnega prebivalstvenega razvoja v Blejskem kotu, ki je posledica enkratne, sočasne naselitve. Zato se mi zdi upravičeno postaviti nastanek novih sedmih naselbin vsaj okvirno v isto obdobje. Konec koncev tudi enake oblike razvoja polja pri tej skupini kažejo, da so vsaj okvirno nastajale sočasno, zlasti še, ker so bile nekatere družbene spremembe takšne, da jih ni mogoče umestiti poljubno v čas (glej dalje).

Zapisali smo, da je Zasip nastal v drugi polovici 8. st. (*pogl. 3.1.d*) in (Zg.) Bodešče v njegovi zadnji četrtini (*pogl. 3.3.d*). Glede na sočasnost grobišč s tistim na Blejskem gradu je verjetno tudi tamkajšnja naselbina nastala nekako takrat kot Zasip in Bodešče. Okrog te časovne osi razvrščam tudi nastanek ostalih novih naselbin tistega obdobja. S tem smo dobili tudi zgornjo časovno mejo trajanja prejšnjega, najstarejšega obdobja zgodnjesrednjeveške poselitve.

Če gledamo obravnavano obdobje v celoti, lahko izluščimo tudi nekatere obrise družbenega razvoja. Pri razmerjih znotraj posameznih naselbin ni opaziti razlik od prejšnjega obdobja. Še neizkoriščene ornice so dajale vsaj približno enake življenjske možnosti vsem. Po drugi strani pa se je že v prejšnjem obdobju zaostrilo vprašanje urejanja skupnih zadev med posameznimi naselbinami. Zato niti ni presenetljivo, da se je sedaj prav na območju, kjer se je vprašanje najprej postavilo (*pogl. 10.2.a*), izločila cela vas – **2**, ki je z novim seliščem tudi vidno označila svoj posebni pomen.

Ta je bil lahko vsaj trojen: sodni – urejanje skupnih zadev, vojaški – ki ga izraža lega naselbine, duhovni . Misel o zadnjem naj bo zdaj le delovna predpostavka, ki jo bo treba v prihodnosti utemeljiti s podrobno razčlenitvijo pripadajočega grobišča. Vsekakor je bil v tem obdobju že povsem izoblikovan vodstveni položaj te vasi v okviru Blejskega kota. O njenem notranjem ustroju nam bo v prihodnosti lahko še kaj povedalo pripadajoče grobišče. Trenutno vsekakor že lahko rečemo, da za kolektivno vodstvo pač ni šlo, da je imel v okviru te naselbine in s tem Blejskega kota glavno besedo le en človek.

Taka podoba hkrati kaže, da je bil Blejski kot teritorialna upravna enota. Sorodniško povezanost ob naselitvi je zamenjala teritorialna. Zapisano se ujema z rekonstruirano podobo župe pri Slovanih (*ZAP 1980, 22–30*), zato bom odslej govoril o blejski župi in njenem županu. Naj se pri tem še na kratko pomudim ob vprašanju, ali je res obsegala le Blejski kot. To se mi zdi zelo verjetno iz več razlogov. Naravno je omejen na treh straneh z gorami, s četrte pa ga deli Sava Dolinka od radovljiške Dežele. Tudi tam pisni viri v 11. st. govorijo o kraljevem posestvu (*Kos F. 1911, 106*; prim.: *Pleterski 1978, 390*). Če je tudi to nastalo na enak način kot kraljevo posestvo Bled (*pogl. 10.3)*, potem je radovljiško Deželo obsegala samostojna, od blejske ločena župa.

Dodati je treba, da je opisani razvoj polja v tem obdobju zajel že večino poznejših poljskih površin, kar je povzročilo nov družbeni premik, ki označuje naslednje obdobje.

V tem času nastane razmeroma malo novih naselbin in še od teh sta dve – **3** in **6**, nastali z obnovitvijo starejših vasi, ki sta bili uničeni (*pogl. 3.1.e; 3.3.a*). Poleg tega tudi za (Sp.) Bohinjsko Belo – **15**, ni povsem zanesljivo, ali spada v ta čas ali pa je celo nekoliko mlajša, saj njena poljska razdelitev (*sl. 3.32*) še najbolj spominja na mlinsko (*sl. 3.47*)**,** ki je nastala šele konec 11. stoletja. V obravnavano obdobje jo prištevam tako bolj zaradi njene posestne ureditve, ki jo je mogoče slutiti, kot pa zaradi časa nastanka. Z večjo verjetnostjo uvrščam med nove naselbine Podhom – **13**, in Mužje – **3**, prvega zaradi poljske razdelitve, kakršna se pozneje ni na novo oblikovala (*sl. 3.30*), druge zaradi jasne povezanosti z razvojem zasipškega polja (*sl. 3.3*). Taka povezanost hkrati kaže na priselitev Mužjancev iz Zasipa – **14**, in podobno prebivalcev obnovljenih Sp. Bodešč – **6**, iz (Zg.) Bodešč – **7** (*sl. 3.14*). – Nove naselbine so nastale enako kot stare ob še razpoložljivih površinah dobre ornice in na robovih ravnin.

Pri starih in novih naselbinah, kjer se nam je ohranila njihova poljska razdelitev, je v tem obdobju nastala le ena stopnja oblikovanja polja. Zanjo je v starih vaseh značilno (*sl. 3.3; 3.8; 3.19c; 3.22c; 3.26c*), da se število obdelovalnih enot sicer ni več povečalo, marveč so se povečale njihove obdelovalne površine. Razdelitev starega polja se ni spremenila, nove njive pa si je vsaka obdelovalna enota pridobila, če je bilo le mogoče, v enem kosu. Krčenje novih njiv je bilo v mejah dodeljenega zemljišča ponekod postopno, zato je mogoče ugotoviti le končne njivske površine, ki so verjetno večje od prvotnih. Po drugi strani pa so ob poznejših cepitvah obdelovalnih enot in njihovih njiv nastajali vzdolž novih meja številni travnati omejki, ki so zmanjšali prvotne njivske površine. V tem primeru so bile slednje večje od poznejših. Iz obeh razlogov so številke o prvotnih njivskih površinah teh razširjenih obdelovalnih enot lahko le okvirne. Zanimivo je, da so med njimi precejšnje razlike: od več kot 5,6 ha v (Zg.) Bodeščah do manj kot 12,7 ha v Sp. Gorjah. Te razlike so nastale zaradi različnih potreb po novih njivah, zaradi različnih naravnih danosti pri pridobivanju ornice, bili pa so še drugi razlogi, o katerih je trenutno mogoče le ugibati.

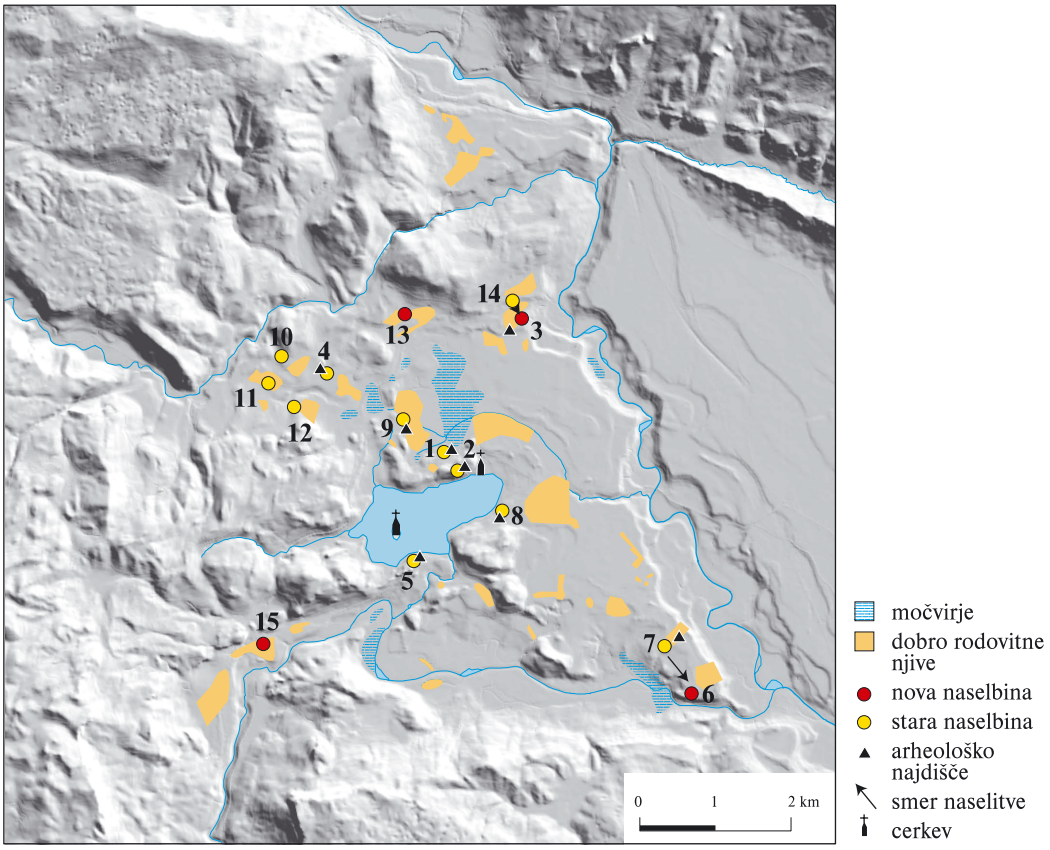

Sl. 10.5: Blejski kot. Poselitev od sredine 9. st. do sredine 10. stoletja.

Med starimi naselbinami sta nekoliko drugačni vasi Zasip – **14** (*sl. 3.3*), in Sp. Gorje – **4** (*sl. 3.8*). Pri obeh so nekatere stare obdelovalne enote ostale nespremenjene, v Sp. Gorjah ena, v Zasipu pa kar tri. To bi lahko bila posledica notranjega razslojevanja najstarejših vasi, ki se je začelo že prej.

Zasip pa je izjema med starimi vasmi še v nečem; edino tu v tem obdobju nastane ena manjša obdelovalna enota, ki verjetno preživlja samo eno družino (*pogl. 3.1.b*). S tem smo načeli vprašanje, koliko družin obsegajo razširjene obdelovalne enote. Grobišče Dlesc pri Bodeščah kaže, da sta tedaj v (Zg.) Bodeščah živeli v okviru ene enote dve družini, v okviru druge pa tri družine (*pogl. 3.3.d*). Tudi grobovi na Žalah pri Zasipu kažejo obstoj enote s tremi družinami (*pogl. 3.1 d*). Pozneje je vsaka razširjena enota z več družinami razpadla na enako število kmetij (*pogl. 3.1.b; 3.3.b*). Ker so tudi drugje razširjene obdelovalne enote pozneje razpadle na posamezne kmetije, vidim v številu teh kmetij število družin na začetku razširitve obdelovalnih enot. Pri vseh je to število 2–3, za katero se mi zdi verjetno, da so ga bolj določale možnosti in način preživljanja kot pa naraščanje prebivalstva. Hkrati se to število ujema s stopnjo rasti v prejšnjem obdobju (*pogl. 10.2.b)*. Povprečna njivska površina na družino razširjene obdelovalne enote je bila v primerjavi s prejšnjim obdobjem manjša za 1,8 ha.

Enako podobo kot stare kažejo tudi novonastale naselbine. Na (Sp.) Bohinjski Beli je nastala verjetno ena obdelovalna enota z morda tremi družinami in poljem, manjšim od 7 ha. V Podhomu so nastale tri obdelovalne enote z neznanim številom družin in neznanimi njivskimi površinami. V Sp. Bodeščah sta nastali dve obdelovalni enoti s po tremi družinami in z 8,7 ter 9,2 ha njiv. V Mužjah sta nastali le dve manjši obdelovalni enoti verjetno s po eno družino in 3,8–4 ha njiv.

Zakaj povečane obdelovalne enote z večjim številom družin, kakšna je bila njihova notranja ureditev? Vzrok za njihov nastanek vidim v rasti prebivalstva ob hkratnem hitrem manjšanju možnosti preživljanja na podlagi poljedelstva. Videli smo, da je bila večina dobre ornice izkoriščena že v prejšnjem obdobju (*pogl. 10.2.b)*. Ob nespremenjenem načinu obdelovanja je bilo ob omejenih možnostih dodatnega krčenja možno pridelati več hrane le še z drugačno organizacijo dela. Prej je vsaka družina obdelovala svoje njive sama, sedaj so dve do tri družine obdelovale njive skupno, kar je omogočilo boljšo izkoriščenost zemljišča in lajšalo napore pridobivanja novin. S tem pa je bil v posameznih vaseh za dolgo dobo dosežen okoljski maksimum, ki ni dovoljeval večanja prebivalstva. To je zato lahko le stagniralo.

Gostota poselitve je sedaj morda že pripeljala tudi do spremembe v načinu živinoreje. Prej je bilo dovolj prostora za pašo okoli posameznih naselbin, sedaj pa se zdi, da je povečanje prebivalstva v Gorjanskem kotu, kjer so bile vasi tudi najgostejše, zahtevalo, da so za živino poiskali tudi bolj oddaljene pašnike. Morda so odslej vasi gorjanske srenje gonile živino na visoko naravno planino Klek (*pogl. 8)*.

Naraščanje prebivalstva je bilo tako kot v prejšnjih obdobjih posledica naravnega prirastka. Prej smo videli, da iz ene družine v naslednjem rodu v isti vasi običajno nastaneta dve (*pogl. 10.2.b)*, če pa jim prištejemo še tiste, ki so se odselile in si zasnovale nove naselbine, lahko govorimo o dveh do treh družinah. To pa je isto kot v najmlajšem obdobju. Skupine družin v novih razširjenih obdelovalnih enotah so torej imele istega očeta in mater, bile so si v najožjem sorodstvu.

Njihov medsebojni odnos je narekovala notranja ureditev družine. Ni dvoma, da je bila ta patriarhalna (prim.: *Grafenauer 1952, 459*). V Blejskem kotu potrjuje to tudi razčlenitev grobišča na Dlescu pri Bodeščah, ki jasno kaže nadrejeni položaj moških (*Knific – Pleterski 1981, 503*). Če hkrati upoštevamo, da razširjene obdelovalne enote niso mogle nastati čez noč, si o njihovih prebivalcih lahko ustvarimo tole podobo: lastnik je bil sprva oče, ki je obdeloval zemljo s pomočjo dveh ali treh sinov. Z njegovo smrtjo se je nato začel temeljni premik k vedno večjim družbenim razlikam (glej dalje).

Razvita osebna lastnina nad poljem, hierarhična ureditev družine in hkratna potreba po boljši izkoriščenosti zemlje s pomočjo skupinske obdelave so povzročili protislovno rešitev, po kateri je bil lastnik zemlje le eden od bratov, druga dva sta na njej lahko samo delala in živela. To pa ju je potisnilo po družbeni lestvici navzdol. Lahko domnevamo, da so bili sicer vsi osebno svobodni, toda zaradi razmerja lastnik – nelastnik je med njimi prišlo do velike neenakosti. Še do nedavna so bili bratje in sestre gospodarja na kmetiji skoraj izenačeni z navadnimi hlapci (prim.: *Kumer 1981, 73–75*). V prvem rodu so tesne sorodstvene vezi še lahko blažile neenakost, v poznejših pa te omilitve ni bilo več, saj so krvne vezi vse bolj slabele. Prav lahko si predstavljamo, da so bile poroke možne le stanu

primerno, kar je še dodatno poglabljalo družbeni prepad. Tisti, ki niso bili lastniki zemlje, od katere so živeli, so tako sčasoma postali navadni podložniki brez možnosti odločanja in upravljanja, nekaj časa morda še z določeno stopnjo osebne svobode, ki pa so jo postopoma izgubili. Ko si je v drugi polovici 11. st. briksenski škof Altwin v Blejskem kotu pridobival številne posesti domačinov, v nobeni darovnici niso izrecno omenjeni podložniki. Veliko verjetneje se mi zdi, da so bili ti pač mišljeni kot sestavni del darovanega, kot pa da je šlo le za zemljo brez ljudi, saj bi to zahtevalo izreden dotok novega prebivalstva. Tega pa briksenska škofija ni imela na pretek, saj smo videli, da si je morala celo ministerijale iskati večinoma med domačini (*pogl. 5.8)*.

Poiščimo ime tem razširjenim obdelovalnim enotam. V poznejših stoletjih na njih živijo razni majhni fevdalci, ki bivajo v domnevnih bivališčih nekdanjih lastnikov razširjenih obdelovalnih enot. Bivališče teh fevdalcev viri iz 14. st. in poznejših stoletij omenjajo kot "hof". V bistvu gre za navadne kmetije s prebivalci višjega stanu. Ko pa so se ti odselili, so na kmetiji živeli navadni podložniki. Ta prehod v druge roke je bil najbolj množičen v 14. st., delno je bil starejši, delno pa še mlajši (*pogl. 5.8)*.

Petnajsto stoletje pa je že čas, ko nastajajo priimki tudi za podložnike. Spomin na nekdanji "hof" se je ohranil in dal značilno oznako novim prebivalcem. Kmet, ki je živel na nekdanjem "hofu", je dobil vzdevek Dvornik (npr. *pogl. 3.13.c*). Resda tak poznejši priimek ni nastal vedno, kar je verjetno tudi posledica časa, ki je minil med naselitvijo podložnika in prvim zapisom priimka, je pa hkrati dovolj pogosten (Zg. Gorje, Podhom, Grimšče, Grad, Mlino), da je iz njega mogoče narediti splošen sklep. Dvornik je torej človek, ki je tedaj prebival na dvoru. Hof in dvor je potemtakem isto. Ker pa so imeli omenjeni mali fevdalci prvotno v posamezni vasi po več kmetij, ki so v starih vaseh sestavljale že zgodnjesrednjeveške razširjene obdelovalne enote (npr. *pogl. 3 6.c*), hkrati pa prav tako razširjene obdelovalne enote tudi v mlajših vaseh (Grimšče - Rečica, Mlino, Zagorice - Želeče, Koritno), je mogoče sklepati dvoje; da je "hof" oz. "dvor" prvotno pomenil célo razširjeno obdelovalno enoto in ne le njenega sedeža. Pomenska zožitev je posledica poznejše drobitve in tudi ime "dvor" je z razširjenimi obdelovalnimi enotami prevzeto še iz zgodnjesrednjeveškega obdobja.

Torej: zgodnjesrednjeveška razširjena obdelovalna enota = dvor. Zdi se, da se beseda dvornik nanaša na lastnika zgodnjesrednjeveškega dvora. Dvor kot razširjeno obdelovalno enoto v poznejših obdobjih bom imenoval fevdalski dvor. Oznaka ministerijalski dvor se mi zdi preozka, ker ne obsega tudi fevdno neodvisnih lastnikov. V Blejskem kotu je ministerijalski dvor sicer isto kot fevdalski dvor, ni pa obratno.

Morda ni brez pomena dejstvo, da je v Sp. Gorjah kot hof označena tudi kmetija št. 5, ki sicer izvira še iz zgodnjesrednjeveškega obdobja, a je kot obdelovalna enota dotlej obsegala le eno družino (*pogl. 3.2.b; 3.2.c*). To odpira problem poimenovanja navadnih obdelovalnih enot z eno družino v zgodnjesrednjeveškem obdobju. So se tudi te imenovale dvori? Ni nemogoče. Prvotno bi torej dvor lahko pomenil vsako obdelovalno enoto ne glede na število družin, ki so na njej živele. Ker pa je dandanes za obdelovalno enoto z eno družino običajen izraz kmetija, ga bom uporabil tudi jaz. Za razločevanje mu bom dodal oznako zgodnjesrednjeveška iz istega razloga kot pri dvoru. Zgodnjesrednjeveška obdelovalna enota z eno družino = zgodnjesrednjeveška kmetija. Morda se je tudi njen lastnik imenoval dvornik, toda za nas naj bo terminus technicus svobodnjak.

V obdobju najmlajše poselitve je bila družba v blejski župi že precej razslojena. V starih vaseh so se deloma ohranili svobodnjaki na zgodnjesrednjeveških kmetijah, ponekod so zaživeli tudi še na novo (npr.: Mužje, Zasip). Večino polja pa so obsegali zgodnjesrednjeveški dvori, na katerih so živeli dvorniki in njihovi podložniki. Premoženjska razlika med dvorniki in svobodnjaki je verjetno tudi med njimi zlagoma povzročala družbene razlike, ki jih kažejo pisni viri v 11. st. (prim. *pogl. 4)*. Ker so bile vasi večinoma sestavljene iz dveh ali treh zgodnjesrednjeveških dvorov, je bilo to dovolj nizko število, da so lahko urejali skupne zadeve. Morda je bil izjema Zasip z Mužjami s šestimi svobodnjaki proti enemu dvorniku, ki bi lahko imel neko prvenstvo v vasi.

Kakšni pa so bili odnosi v celotni župi? Z nastankom sloja dvornikov je med svobodnjaki in županom nastala skupina ljudi, ki so se dvignili zaradi svoje gospodarske moči, saj so imeli večjo zemljiško posest in svoje podložnike. Večja moč dvomikov v primerjavi s svobodnjaki je verjetno povzročila težnjo po prevladi prvih v vaseh, kjer so živeli oboji. Vsaj v posestnem smislu se nikomur ni posrečilo v vasi popolnoma prevladati. Tudi vodstvo gorjanske pašne srenje je bilo lahko izziv za

enega izmed tamkajšnjih dvornikov. Moč dvornikov bi mogla oslabiti osrednjo oblast blejskega župana. Vendar je ta znal iz razmer svojega časa črpati nove moči.

Če že komu, potem je bilo prav njemu najlaže, da se je v svoji vasi uveljavil kot edini lastnik njenega zemljišča. Ljudi, ki so na njej živeli, je spremenil v svoje podložnike. Prav na te pa je lahko najbolj računal pri uveljavljanju svoje oblasti. Že zaradi števila ljudi, s katerimi je razpolagal, je bil močnejši od posameznih blejskih dvornikov. Še od prej je imel v rokah vojaško poveljstvo in sodno oblast v župi. Zdi pa se, da je bila moč blejskega župana v tem obdobju oprta še na neko novo silo – krščanstvo. Z naukom, da je oblast od boga, se je namreč izgubljala odgovornost župana do vsakogar, ki je bil na družbeni lestvici pod njim.

Tedaj sta nastali dve novi zgodnjesrednjeveški grobišči proč od vasi, prvo na Blejskem otoku ob cerkvi (*Šribar 1971, 11–21*) na mestu domnevnega svetišča, drugo na jugovzhodnem vznožju Blejskega gradu, prav tako ob cerkvi (o njej *pogl. 3.9.c*). Prva cerkev Sv. Marija bi tako nasledila in zamenjala predkrščanski verski prostor. Ob njej so začeli tudi pokopavati, a ne za dolgo. Za osrednje krščansko pokopališče blejske župe je ob njej premalo grobov. Zdi se, da je osrednja pokopališčna cerkev postala drugo omenjena, tj. Sv. Martin.

Za postavitev cerkve sta bila potrebna denar in privolitev pristojnega oblastnika. Težko si je predstavljati, da blejski župan ne bi imel odločilne besede pri gradnji Marijine cerkve. Hkrati se zdi skoraj nedvomno, da je dal drugo cerkev zgraditi prav on, saj stoji na robu zemljišča njegove vasi. O povezanosti blejskega župana s prodirajočim krščanstvom pa verjetno priča tudi grobišče Sedlo na Blejskem gradu, ki pripada županovemu dvoru. Lastnika obeh tam najdenih okrasnih zaponk z izrazito krščanskima upodobitvama dveh svetnikov in božjega jagnjeta sta bila moška (*Leben-Seljak 1996, 286–287*). Pripadala sta tretjemu rodu, ki je bil tam pokopan, torej sta živela v drugi polovici 9. st. (prim.: *Pleterski 1982, sl. 5 in 146*). Če bi bila tujca, kristjana, bi bila pokopana na cerkvenem pokopališču, ne pa na staroverskem grobišču. Zato se mi zdi verjetneje, da gre za domačina, člana županske družine, ki sta se srečala s krščanstvom tudi na potovanjih zunaj župe Bled. Če je bilo tako z njima, je bilo lahko tudi s kom drugim. Zato se mi zdi mogoče, da bi lahko bili duhovniki v blejski cerkvah županovi sorodniki.

Zanimivo je, da med grobovi četrtega rodu, ki je bil pokopan na Sedlu, skoraj ni več moških grobov, na Dlescu pa jih v istem času sploh ni. To bi lahko pomenilo, da so bili že pokopani ob cerkvi. Krščanski pokop je bil torej tudi prestižnega pomena, zato je bil, gledano v grobem, najprej uporabljen za družinske glavarje. – Glede na vse zapisano je uvajanje krščanstva, pri katerem je imel odločilno besedo blejski župan, močno okrepilo njegov položaj. Njegovo prvenstvo v blejski župi je bilo nesporno. To pa je imelo usodne posledice v naslednjem obdobju (*pogl. 10.3)*.

Poglejmo si še okvirne časovne meje obravnavanega obdobja. Grobišče na Dlescu kaže nastanek zgodnjesrednjeveških dvorov v Bodeščah v drugi polovici 9. st. (*pogl. 3.3.d*). Morda se je to zgodilo ponekod še prej, drugje malo pozneje, kot npr. v Zasipu (*pogl. 3.1.d; 3.1.e*). Zgornjo mejo pomeni prelom v tretji četrtini 10. st., ko pride Karniola dokončno v meje srednjeveškega rimskega cesarstva. Čeprav je tako omejeno obdobje čas madžarskih vpadov, ti sami po sebi niso bili prelomni. Vendar niso bili brez posledic. Madžarska puščica v plasti žganine na naselbini Pristava pod Blejskim gradom je bila tja izstreljena okoli leta 900 (*Pleterski 2010, 170*). Verjetno s tem istim napadom lahko povežemo popolno uničenje naselbin pri Bodeščah in Zasipu (*pogl. 3.1.e; 3.3.a*), ki je pomenilo tudi pomor prebivalstva, saj sicer ne bi bilo treba povsem na novo urediti polja in postaviti novih vasi. Druge vasi je lahko tako kot Pristavo doletelo ropanje in požiganje, a vsaj življenje so si rešili in obnovili svoja bivališča. Omenjeni vasi sta bili prvi na udaru, ker sta ležali ob dostopih v Blejski kot z vzhoda (*sl. 9.2*), od koder so prišli Madžari.

Zanimivo je vprašanje, ali je bila v obdobju najmlajše poselitve v privatni lasti le njivska zemlja ali pa so si posamezniki prilaščali tudi druge vrste zemljišč. Res zemljišče zgodnjesrednjeveških dvorov pogostokrat obsega nekaj več travnikov kot prej zgodnjesrednjeveške kmetije. Še najbolj prepričljiv dokaz pa so ledinska imena, nastala iz osebnih imen lastnikov. Toda tudi pri teh je treba biti previden, saj so lahko nastajala še razmeroma zelo pozno, celo okoli leta 1100 (*pogl. 3.13.c*), in zato ne morejo odgovoriti na naše vprašanje. Najbolj prepričljiva so imena, ki označujejo del starega vaškega zemljišča. Ta so tri: v Sp. Gorjah travniki in pozneje tudi njive vrh hriba Radolca ter potok

Dobrul, v Podhomu pa travniki V Sebenah. Nejasen pa je čas nastanka ledinskih imen proč od vasi: reke Radovne, travnikov na Hotunjah pri Zg. Gorjah in Ratne doline pod Pokljuko. Tu bi lastništvo domačina lahko nastalo tudi z darovnico konec 10. st. ali na začetku 11., seveda pa to ni nujno. Kakor koli že, do prilaščanja travniških površin in morda tudi posameznih voda (ribolov?, mlini?) je že prihajalo, čeprav še ne v večjem obsegu. Koliko je bil pri tem udeležen blejski župan, lahko le ugibamo, verjetno pa ni stal križem rok.

Županovemu bivališču na Blejskem gradu pripada grobišče Sedlo, ki je nasledilo ravninsko grobišče Žale - Brdo, kar nakazuje, da so župani živeli sprva v dolinski ravnini in se šele pozneje preselili na Blejski grad (*pogl. 3.9.c*). Obe grobišči se po svojih izstopajočih najdbah (orožje, prestižni nakit: *Knific 2004, 102–108*) ločita od okoliških grobišč, kar lahko razumemo kot indic, da je bila županska funkcija ves čas v isti družini že od začetka župe v 7. stoletju.

Postavlja se tudi vprašanje, ali so bili Blejci dolžni plačevati županu kakršne koli dajatve. Če je bil res financer gradnje cerkva, je moral imeti dovolj velike dohodke, ki so bili samo od skromnega polja, ki mu je bilo na voljo, zanesljivo premajhni. Misliti je še vsaj na živinorejo in morebitno neagrarno dejavnost. Zelo verjetno pa so mu pripadale stalne dajatve za njegovo sodno dejavnost in tudi cerkvi sta morali ustvarjati določen dohodek, potem ko sta bili zgrajeni.

DRUGA POLOVICA 10. STOLETJA 10.3.

Dokončen prehod Karniole in s tem Blejskega kota v okvir srednjeveškega rimskega cesarstva v tretji četrtini 10. st. je prinesel pomembne spremembe tako v poselitvi kot v družbeni ureditvi. Oboje so bile posledica nastanka kraljevega posestva v središču Blejskega kota. Poskušajmo najprej ugotoviti, kaj je obsegalo.

O njegovih prvotnih sestavnih delih lahko sklepamo na podlagi njihove poznejše usode. Za poglavitne sestavine štejem tiste, ki so imele stvarno uporabno vrednost, neobdelani svet je namreč tako ali tako sam po sebi pripadal kralju. Zato tudi ni mogoče določiti jasnih meja, pokazati je mogoče le skupek bistvenih sestavnih delov. Večino sem jih ugotovil že pri obravnavi posameznih vasi: naselbina na Pristavi in njeno polje (*pogl. 3.11.d*), naselbina na Blejskem gradu s poljem in cerkvijo Sv. Martina (*pogl. 3.9.c*), Blejski otok s cerkvijo Sv. Marije in Mlinemu predhodna naselbina s poljem (*pogl. 3.13.c*). Temu verjetno lahko prištejemo tudi vinograde pod Blejskim gradom vsaj v tolikšni meri, kot jih je prej imel blejski župan. Da so bili čez sto let v drugi polovici 11. st. posestno močno razdrobljeni, nas ne sme motiti, saj zemljiškoposestna politika tedanjih vladarjev ni bila taka, da bi pridobljeno posest dolgo držali v svoji lasti. Kako si je kralj vse omenjeno pridobil, o tem listine molčijo.

Zgodnjesrednjeveška naselbina na Pristavi pod Blejskim gradom je bila na začetku druge polovice 10. st. uničena v požaru (*Pleterski 2010, 174–175*). O drugih dveh vaseh še ni arheoloških podatkov, a težko si predstavljamo, da bi blejski župan mirno prepustil svoje bivališče. – Zdi se, da prehod v cesarstvo ni bil miren.

Frankovski kralj se je polastil živčnih vozlov blejske župe: naselbine – predhodnice Mlinega, ki je bila verjetno povezana z verskim središčem na Blejskem otoku (cerkev Sv. Marije), županove naselbine, ki je bila upravno in vojaško središče župe, ter njenih pritiklin, polja, vinogradov in pokopališčne cerkve Sv. Martina (*sl. 10.6*). Še najbolj je nejasno, zakaj se je polastil naselbine na Pristavi. V skladu s prej povedanim je morala biti pomembna za vso župo. Morda je bila središče rokodelske dejavnosti, ki jo nakazuje zlatarski talilni lonček, ki je bil najden na njej (*Knific 2004, Sl. 12: 19*). Da je kraljevo posestvo obsegalo tudi vozlišče poti skozi Blejski kot, sem že omenil (*pogl. 9)*.

In kako si je kralj pridobljeno uredil v posestvo? Na Blejskem gradu si je postavil grad, ki je nedvoumno omenjen že leta 1011 (*Kos F. 1911, št. 28*). Uničenih naselbin ni obnavljal, na istem mestu sta ostali le obe cerkvi in vinogradi. Zdi se, da je večina polja sprva ostala neobdelana, vsaj za mlinsko polje to lahko domnevamo s precejšnjo gotovostjo. Kaj se je zgodilo s preživelimi premaganci, lahko le ugibamo. Z delom prebivalcev županove vasi – "gradišča", je ustanovil ob njenem polju novo vas, Grad. Njeni prebivalci so bili sprva osebno nesvobodni, zemljo pa so imeli v alod (prim. *pogl. 4)*. Bilo

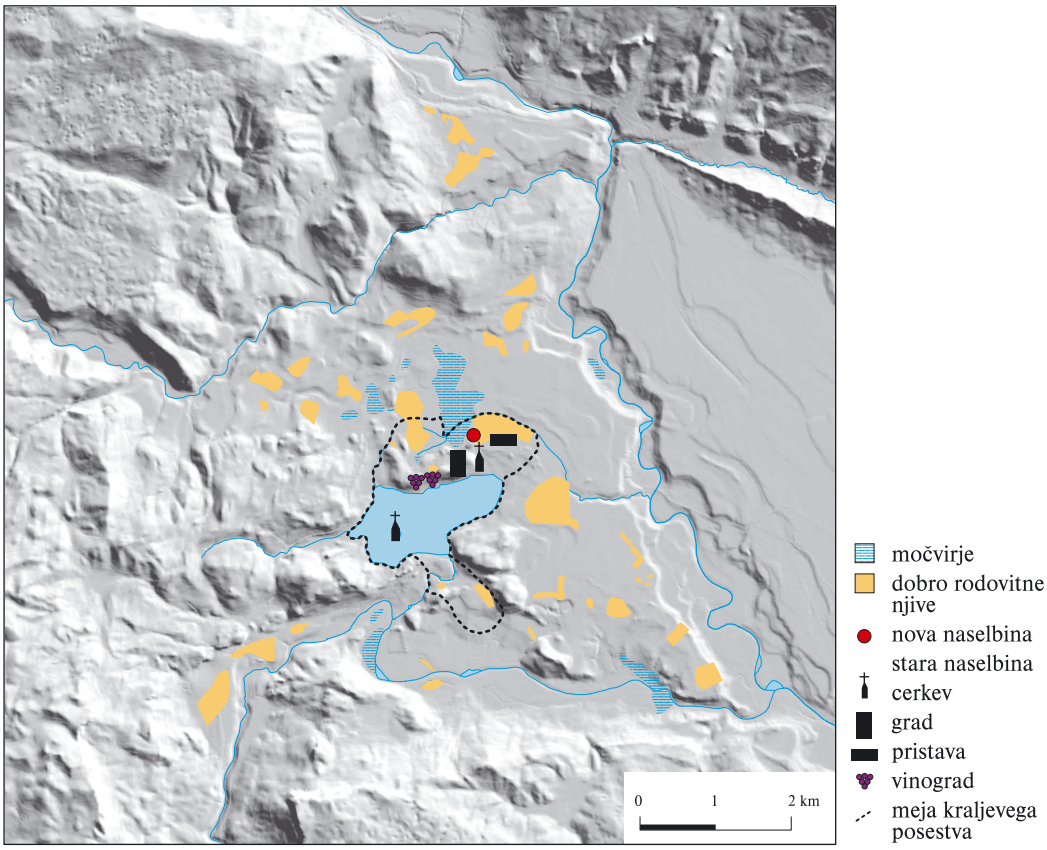

Sl. 10.6: Blejski kot. Kraljevo posestvo konec 10. stoletja.

jih je šest družin, ki so imele od 2,2 do 2,8 ha njiv (*pogl. 3.9.b*), torej gre za prave kmetije. Zanimivo je vprašanje, od kdaj njihova nesvoboda.

Kralj seveda ni podeljeval alodov iz čistega človekoljubja, ampak v zameno za določene usluge. Običajno je šlo za pomoč z orožjem. Ker so morali opravljati vojaško službo vsi svobodni, se mi ne zdi verjetno, da bi Grejane uporabljal kot vojake. Najbolj smiselna se mi zdi razlaga, da so bili kraljeva opora pri uveljavljanju in izvajanju oblasti v blejski župi, torej neke vrste policija. Odgovora na zgornje vprašanje bi bila lahko dva: nesvobodni so bili že v prejšnjem obdobju, svobodo jim je vzel šele kralj.

Postavimo rešitvi na tehtnico s primerjavo obeh obdobij: svobodni s svojo zemljo postanejo nesvobodni s svojo zemljo, nesvobodni brez zemlje postanejo nesvobodni s svojo zemljo. Če pri tem pomislimo na službo, ki naj bi jo ti ljudje opravljali, je edina smiselna druga rešitev, saj izboljšuje položaj ljudi in s tem vladarju zagotavlja zvestobo. Če drži izročilo, da Grejani izvirajo iz naselbine na Blejskem gradu, potem je kralj v bistvu prevzel blejskemu županu njegove podložnike. Da so bili ti orodje oblasti verjetno že v prejšnjem obdobju, smo že govorili (*pogl. 10.2.c)*. Temelji kraljeve oblasti v blejski župi so bili torej v mnogočem isti kot prej pri županu – cerkev in "policija".

Za potrebe novega gradu je ob grejskem polju kralj oblikoval dvor – pristavo (*pogl. 3.9.c*). Imel je tudi obe cerkvi in vinograde (*sl. 10.6*). Posestvu verjetno lahko prištejemo še Blejsko jezero zaradi ribolova, morda pa še potoka Mlinščico in Jezernico severno in južno ob jezeru, če ju je izrabil za postavitev mlinov, vendar o teh lahko le ugibamo, saj je enako mogoče, da jih je postavil pozneje šele Briksen. Vendar ni povsem nemogoče, da ne bi izvirali še iz prejšnjega obdobja.

Skratka, kraljevo posestvo Bled je težko opredeljiv pojem, vendar bi na podlagi zapisanega lahko sklepali, da je imelo za kralja veliko bolj kot gospodarski predvsem oblastveni pomen. Duhovi domačinov so se zaradi nove oblasti razmeroma hitro pomirili, še zlasti, ker ni vidnih kraljevih posegov

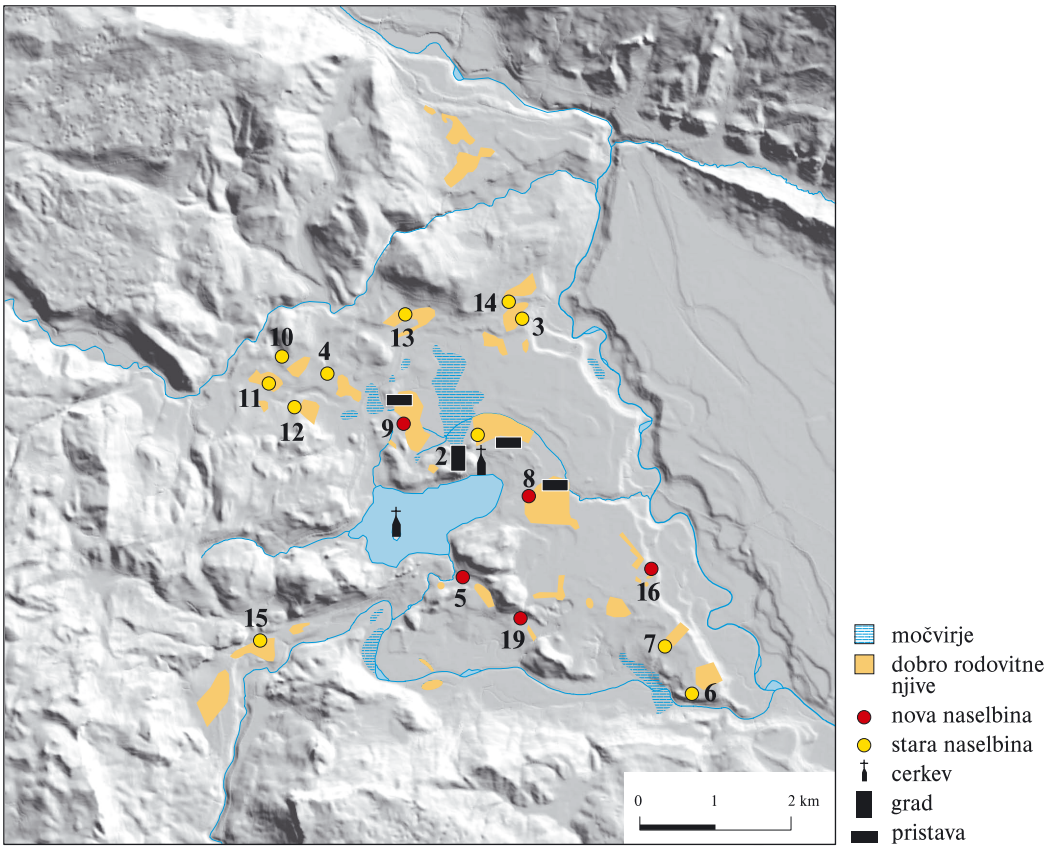

Sl. 10.7: Blejski kot. Poselitev v 11. stoletju.

v posestno strukturo ostalih delov blejske župe. To pa je bil njen konec, kajti ko je postala kraljeva oblast nesporna, kraljevo posestvo pa kot sredstvo njenega utrjevanja nepotrebno, ga je začel kralj v skladu s težnjami tedanje dobe deliti. Dvor pristavo je daroval kranjskemu mejnemu grofu (*pogl. 3.9.c*). Vinograde, če jih je imel, je razdelil večinoma med domačine (*pogl. 3.9.c*). Cerkev Sv. Martina je podelil nekemu velikašu, morda tudi kranjskemu mejnemu grofu (*pogl. 3.9.c*). Od kraljevega posestva je tako hitro ostalo le še malo in ni čudno, da je na začetku 11. st. veljala cerkev Sv. Marije z ledino Vadiše kar za tretjino posestva (*pogl. 3.13.c*). Do vseh omenjenih daritev je moralo priti že pred letom 1004, ko je vse ostanke dobil v dar briksenski škof Albuin (*Kos F. 1911, št. 17*; *Štih 2004, 9–27*).

BLEJSKI KOT V 11. STOLETJU 10.4

Da si je briksenski škof Albuin izgovoril prav Bled, morda ni naključje, če upoštevamo, da je imel družinsko posest v pokrajinsko podobni Podjuni (*Kos. F. 1906, št.: 517, 529, 532*). Zdi se, da je Bled poznal, še preden ga je dobil, da si ga je torej želel tudi iz povsem čustvenih razlogov. Po njegovi smrti so 1006. leta pripadli dohodki (*Štih 2004, 21–22*) cerkve Sv. Marije na Blejskem otoku in ledine Vadiše – brodnina za vožnjo na otok? – briksenskim kanonikom (*pogl. 3.13.c*). Izredno pomembna pa je kraljeva darovnica iz l. 1011, s katero je briksenska cerkev dokončno dobila blejski grad in pravico do obdelovalne zemlje v velikosti tridesetih kraljevskih kmetij med obema Savama (*Kos F. 1911, št. 28*), kar je v Blejskem kotu pomenilo, da je vsa neobdelana zemlja postala briksenska. Vsem drugim, torej domačinom, je bil s tem onemogočen kakršen koli zemljiški razmah z novim krčenjem. Zgodnjesrednjeveški dvori in zgodnjesrednjeveške kmetije so bili tako fosilizirani.

Briksen je svojo posest in s tem moč v Blejskem kotu gradil postopno, a načrtno. Prvi korak je zastavil tam, kjer ni nikogar bolelo. Zelo verjetno že v prvi polovici 11. st. je v praznem prostoru med Želečami – **8**, in Zg. Bodeščami – **7**, naselil na robu ravnine nad dolino Save Dolinke novo vas Koritno – **16** (*sl. 10.7*). Urejena je bila v obliki dveh ministerijalskih dvorov, od katerih je imel vsak pet velikih kosov zemljišča (*sl. 3.37*; *pogl. 3.10.c*). O prvotnem številu družin, ki so se preživljale na vsakem dvoru, lahko le ugibamo, saj se zdi, da niso bile izkrčene vse njive naenkrat, ampak šele postopoma. Torej je tudi število družin lahko naraščalo. Zdi se, da je zahodni dvor začel posestno razpadati že v 11. st. (*pogl. 3.10.c*). Podobno sta v 11. st. nastala briksenska dvora na Selu – **19** (*pogl. 3.15.b; 3.15.c*).

V prvi polovici 11. st. je morda nastala tudi briksenska pristava dvor ob vzhodnem robu želeškega ozemlja. Lahko pa se je to zgodilo šele v drugi polovici stoletja v času škofa Altwina, ki ima nedvomno največje zasluge za večanje briksenske posesti v Blejskem kotu. Posrečilo se mu je pridobiti celotno želeško zemljišče in prav tako grimšiško. Prvo je na novo razdelil in uredil dva ministerijalska dvora s po dvema družinama ministerijalov in podložnikov (*sl. 3.43*; *pogl. 3.12.c*). Grimšiško polje in polje nekdanje naselbine na Pristavi je združil in na novo razdelil. Iz severnega dela je oblikoval svojo pristavo dvor, ostalo pa je razdelil med dva ministerijalska dvora – **9**, s po dvema(?) družinama ministerijalov in podložnikov (*sl. 3.40*; *pogl. 3.11.d)*.

Ali je bil vsak ministerijalski dvor sprva le ena obdelovalna enota ali že dve, ni gotovo. Morda je verjetnejša druga razlaga, saj si je poljska razdelitev obeh vasi veliko bolj podobna, če jo gledamo kot razdeljeno na kmetije. Te so imele vsaka po nekaj velikih njiv, ki so po površini merile skupno na vsako kmetijo od 3,7 ha do manj kot 5,8 ha. Vsekakor pa je bil ministerijalski dvor posestna celota. Dvora v Želečah sta imela 9,3 in 9,2 ha njiv, v Grimščah manj kot 11,2 ha in 11,7 ha, dvora na Koritnem pa manj kot 9,8 in 13,7 ha. Velikost in notranja ureditev ministerijalskega dvora je bila torej zelo podobna, če ne celo enaka zgodnjesrednjeveškemu dvoru.

Notranja razslojenost slednjih je tako kot nekdaj v županovi naselbini že napredovala tako daleč, da so na teh dvorih poleg svobodnih lastnikov živeli tudi nesvobodni podložniki (*pogl. 10.2.c*). S tem pa je upadla zavzetost slednjih za skrbno obdelavo zemlje, saj so se morali znojiti za tujo korist. Morda tudi po zgledu ministerijalskih dvorov so dvorniki sčasoma začeli deliti zemljo podložnikom v neposredno obdelavo, da bi tako povečali njeno izkoriščenost, s tem pa tudi svoj dohodek. Razlika med obema vrstama dvorov je bila torej le še formalna: dvorniki so bili osebno svobodni z neodvisno posestjo, ministerijali pa fevdno podložni.

To, da je Altwin le del posesti neposredno izkoriščal v obliki pristav dvorov, ki jim je pridružil še nekdanjo pristavo dvor v Gradu – **2**, ostalo pa je razdelil med svoje ministerijale, je povečalo njegovo stvarno moč v Blejskem kotu. Zato je lahko stopnjeval pritisk na posameznike, ki so mu drug za drugim predajali svojo posest in se mu verjetno mnogokrat hkrati podvrgli tudi osebno, bodisi kot ministerijali, v slabšem primeru kot podložniki (*pogl. 4; 5; 8)*. Ta usoda je doletela tako dvornike kot svobodnjake z zgodnjesrednjeveškimi kmetijami. Z drugimi so se izenačili tudi Grejani, ki se, potem ko je kralj razdal svojo blejsko posest, niti po stvarnem niti po osebnem položaju niso več ločili od svobodnjakov (*pogl. 4)*. Od starih družbenih skupin so nekoliko pridobili le podložniki, ki so sčasoma lahko začeli obdelovati zemljo v lastni organizaciji. Zgodnjesrednjeveški dvori so kot obdelovalne enote tako razpadli na posamezne kmetije, od katerih je tudi dvornik eno obdeloval neposredno.

Če se spet povrnemo k Altwinu, je opazna njegova težnja, da bi si pridobil najboljšo zemljo v središču Blejskega kota (*sl. 10.7*), če je bilo mogoče, pa seveda tudi drugje. Pri tem si je pomagal tudi z zamenjavami, ko je dal slabše ali bolj oddaljeno zemljišče za boljše v središču. Najlepši primer je zamenjava z Vencegojem, od katerega je dobil posesti v Želečah, Kranju in Zgoši, dal pa mu je zemljišče na Mlinem (glej *pogl. 4)*, ki je bilo opustelo in ne ravno najboljše.

Vencegoj se je na "darovanem" naselil kot dvornik in si osnoval dvor s štirimi podložnimi družinami, ki jim je verjetno že razdelil zemljišče v individualno obdelavo (*pogl. 3.13.c*). To je bilo tisto zemljišče, ki ga ni obdeloval sam. Tako je nastala vas Mlino – **5**. Ta dvor se od zgodnjesrednjeveškega loči po času nastanka, številu podložnih družin in po tem, da je verjetno že bil sestavljen iz več obdelovalnih enot. Zato ga bom imenoval fevdalski dvor.

Altwin je darovane posesti večinoma spreminjal v ministerijalske dvore in na njih v glavnem pu-

ščal domačine. Razlika med dvornikom in ministerijalom, med zgodnjesrednjeveškim dvorom in ministerijalskim dvorom je tako ponekod že izginila, drugje pa je bila le še formalno v različnem izvoru.

Posest od domačinov so si tu in tam pridobivali tudi razni posamezniki od drugod (prim.: *Kos M. 1970–1971, 13–15*). Čeprav to poznamo samo v primeru, ko je pozneje prišla pod Briksen, pa je verjetno mogoče reči, da so domačini tako izgubili le malo zemlje.

Na podlagi obravnave posameznih vasi lahko za konec 11. st. izračunamo približno razmerje med briksenskimi ministerijalskimi dvori, med katere so všteti tudi propadli zgodnjesrednjeveški dvori, in še preostalimi zgodnjesrednjeveškimi kmetijami, zgodnjesrednjeveškimi dvori ter Vencegojevim dvorom. Prvih je bilo 14, drugih približno 22. Podobno je razmerje med briksenskimi kmetijami in ostalimi: 27 proti 48. Konec 11. st. je tako bila v Blejskem kotu briksenska že dobra tretjina polja.

Ker sta v 11. st. na novo nastali le dve vasi, dve pa sta bili preurejeni, je bilo za to skromno širitev gotovo na voljo dovolj domačega prebivalstva.

BLEJSKI KOT V 12. IN 13. STOLETJU 10.5

Dvanajsto stoletje je prineslo v Blejski kot številne spremembe. Njihov najopaznejši zunanji znak je bila načrtna briksenska kolonizacija, ki je dodobra izkoristila še razpoložljive obdelovalne površine (*sl. 10.8*). Nastala je vrsta novih naselbin, ki jih je večinoma omogočilo krčenje na Jaršah in njihovem obrobju: Ribno – **18**, Želeče – **8**, in Zagorice – **17**. Zadnji dve sta se izoblikovali kot dve vasi s cepitvijo posameznih kmetij, potem ko sta razpadla oba ministerijalska dvora (*pogl. 3.12.c*). Južno od Blejskega jezera je nastal Zazer – **20**. Naštete vasi so se morale zadovoljiti že z nekoliko slabšo zemljo. S krčenjem dobovih gozdov pa sta nastali še dve vasi z njivami na dobro rodovitni ornici: Zg. Bohinjska Bela – **21**, in Blejska Dobrava – **22**. Kot prej so tudi sedaj nove vasi postavljali na robove ravnin v bližino dobre ornice.

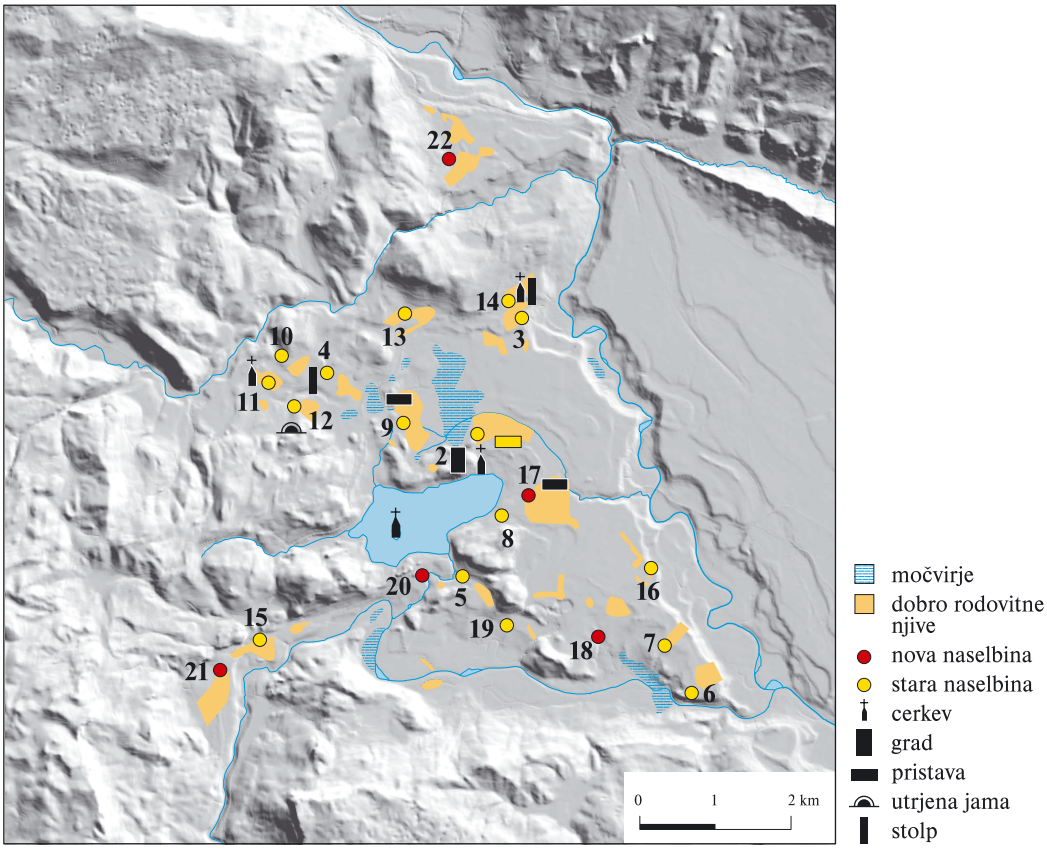

Sl. 10.8: Blejski kot. Poselitev v 12. in 13. stoletju.

Novih vasi Briksen ni več delil med ministerijale v obliki ministerijalskih dvorov, ampak jih je upravljal in izrabljal neposredno s pomočjo vaških županov (prim. *pogl. 7)*. Te nove vasi so bile razdeljene na posamezne kmetije, ki so imele običajno 3–4 njive razvrščene na posameznih delih vaškega polja (*sl. 3.47; 3.54; 3.56*). Njivska površina posameznih kmetij si je bila v eni vasi v grobem podobna, med vasmi pa so bile precejšnje razlike. Tako je imela v Zazeru povprečna kmetija 1,6 ha njiv, na Zg. Bohinjski Beli pa verjetno 2,4 ha. Vsekakor pa so to le začetne površine, ki si jih je vsaka kmetija kasneje na račun travnikov ob vasi ali pa tudi daleč stran še povečala toliko, kolikor je bilo mogoče. Isto se je dogajalo tudi v starih vaseh, ki so razpadle na posamezne kmetije, te pa so si z nenačrtnim krčenjem povečevale njivske površine. V posameznih primerih so se cepile še naprej, kar je povzročilo, da se je tudi v starih vaseh povečalo število kmetij. Te so se cepile tudi v novih vaseh, dokler je bilo še kaj razpoložljive zemlje. Tako je bilo že v 13. st. v Blejskem kotu doseženo skoraj končno število kmetij, ki se pozneje ni več bistveno povečalo.

Večanje števila prebivalstva je narekovalo potrebo tudi po večji prireji živine, hkrati pa je pridobivanje novih polj zelo skrčilo pašni prostor v okolici vasi. Zato je Briksen dodelil svojim starim vasem ob jezeru visoko planino Pečano. Morda nekoliko pozneje pa so začeli načrtno krčiti gozdove za planine na Pokljuki in Jelovici za druge nove vasi, potem ko so se dodobra oblikovale (prim. *pogl. 8)*.

Že v 12. st. Briksen torej ni več naseljeval novih ministerijalov. Tudi posest, ki jo je dobil najkasneje v prvi polovici 12. st. v Zg. Bodeščah, je obdržal v neposredni lasti. Postopno so si briksenski škofi prizadevati celo obratno, zmanjševati število ministerijalov in zopet pridobivati njihove fevde. Tako si lahko razlagamo razpad ministerijalskih dvorov na Koritnem (prim. *pogl. 3.10.c*) in Želečah Zagoricah (prim. *pogl. 3.12.c*).

Briksnu so namreč postali ministerijali nepotrebni in še več kot to, celo škodljivi. Z naraščajočo težnjo po osebni in stvarni osamosvojitvi so Briksen slabili (prim.: *Hauptmann 1952–1953, 276–277*). Postajali so fevdniki tudi drugih gospodov, hkrati pa so briksenski škofiji odtujili večino fevdov, ki so jih imeli od nje, in zato jih ne srečamo v briksenskem urbarju iz leta 1253 in tudi pozneje ne. V 14. st. se je ohranilo le še nekaj redkih sledov nekdanjih briksenskih fevdov (npr. *pogl. 3.6.c; 3.9.c; 3.7.c; 3.1.c*). Briksenski ministerijal je v Zg. Gorjah že sredi 12. st. imel lastniško cerkev (*pogl. 3.5.c*), ki je pozneje postala celo sedež samostojne župnije.

Zanimivo je, da se je darovanje zemljišč cerkvi Sv. Marije na otoku sredi Blejskega jezera začelo šele sredi 12. stoletja. Iz njih je zrasla posest otoške proštije, posredno torej briksenske škofije. Ta je bila tedaj očitno že prešibka, da bi si neposredno pridobivala posesti, zato se je zatekala tudi k izrabljanju dušebrižništva posameznikov.

Preostali dvorniki in svobodnjaki so se v 12. in 13. st., če niso postali navadni podložniki, povezali z briksenskimi ministerijali in si deloma poiskali tudi fevdne gospode, izmed katerih so v 13. st. izpričani Ortenburžani in Goriški (prim. *pogl. 5)*. Število tistih, ki so bivali v Blejskem kotu, se je zaradi ženitev, selitev, izumrtja družin zlagoma krčilo in v njihovih bivališčih je bilo vse več navadnih podložnikov. Med njimi in briksenskimi ministerijali ni bilo več razlik in že v 13. st. so sestavljali enoten sloj, pisni viri jih namreč ne ločijo med seboj.

Nekaterim se je posrečilo, da so ohranili svojo neodvisnost. Konec 13. st. so bili taki vsaj trije, dvornika z Mlinega in Višelnice ter "zadnji" Grejan (glej *pogl. 5)*. Morda pa so se tedaj obdržali tudi še drugi neodvisni posamezniki v nekaterih vaseh (Sp. Bodešče, Zasip, Sp. Gorje, Višelnica, Zg. Gorje), ker pa je to mogoče utemeljevati predvsem z "argumentum ex silentio", je njihov obstoj zelo vprašljiv.

Posestna osnova prvih treh je bila borna. Mlinski in višelniški dvornik verjetno nista imela kaj dosti več od svoje kmetije, Grejan pa je imel sploh samo to. Zdi se, da so svojo gospodarsko moč črpali predvsem iz nekmetijske dejavnosti. Čeprav govorijo o njej šele pisni viri iz 14. st., ne vidim razloga, zakaj ne bi obstajala že prej. Tako se je mlinski dvornik ukvarjal verjetno s tovorništvom ter prekupčeval z vinom in žitom iz Furlanije (prim.: *pogl. 5.2)*, višelniški je verjetno tudi tovoril, saj njegovi potomci menda niso tovorili samo za deželnega kneza (prim. *pogl. 6)*. Grejan pa se je ukvarjal s krznarsko obrtjo (*pogl. 5.7)*, ki je dopolnjevala obrtno ponudbo briksenskih podložnikov v Gradu (prim. *UBŠ, 193*).

Z nekmetijstvom so se verjetno ukvarjali tudi drugi. Osamosvajanju briksenskih ministerijalov je bila v prid dvakratna prekinitev briksenskega lastništva na Bledu v 13. st. (*Gornik 1967, 117*).

Zunanji znaki osamosvajanja malih fevdalcev v Blejskem kotu so bili lastniški cerkvi v Zg. Gorjah in v Zasipu (*pogl. 3.1.c*) ter stolpa utrdbi v Zasipu in Sp. Gorjah (*pogl. 5.1)*. Verjetno ni naključje, da si je prav briksenski ministerijal s Poljšice, ki se je na veliko ukvarjal z živinorejo (*pogl. 8)* utrdil bližnjo jamo Poglejsko cerkev (*pogl. 3.6.a*).

Že v tem obdobju tako ni več sledi o zgodnjesrednjeveški družbi, pa tudi gospodarstvo je imelo že povsem drugačen ustroj.

Podložniki so bili še sredi 13. st. malo obremenjeni. Ker pa je bila velika kolonizacija končana, je bilo mogoče dohodke večati, ali če upoštevamo še odtujevanje fevdov in s tem manjšanje koristi, vsaj obdržati na prejšnji višini le s povečanjem dajatev. Večji dohodek pa so terjale tudi nenehne vojne tistega časa (prim.: *Hauptmann 1952–1953, 277*). Briksenski kmetje so tako že na začetku 14. st. plačevali več kot v 13. st. in še več sredi 15. st. (*UBŠ, 88–89*).

BLEJSKI KOT V 14. IN 15. STOLETJU 10.6

V 14. st. se je že oblikovalo nekaj posameznih naselbin, ki pa so se pomaknile že više na pobočja Mežaklje, Zg. Laze – **24**, Sp. Laze – **25**, pobočja Jelovice, Kupljenik – **26**, le Zg. Blejska Dobrava – **23**, je nastala še v nižini na dobro rodovitnem svetu, ki pa ga je bilo treba še izkrčiti (*sl. 10.9*). Vse te naselbine so nastale iz samostojnih kmetij s poljem v celku, ki pa se je ponekod zaradi delitve posameznih kmetij razdrobil (*sl. 3.56; 3.58; 3.61*). Zaradi postopnega krčenja tudi ni mogoče ugotoviti prvotnih njivskih površin.

Na briksensko nemoč v tem času kaže dejstvo, da nobene nove vasi niso neposredno naselili briksenski škofi, čeprav je bila njihova cerkev formalno lastnica vse razpoložljive okolice.

V 14. st. je bila razdeljena briksenska pristava v Gradu med posamezne tamkajšnje kmetije (*pogl. 3.9.c*). Grimšiško pristavo so v prvi polovici 15. st. kupili Grimšičarji (*pogl. 3.11.c*), zagoriška pa je bila prav tako prodana najkasneje v 16. st. (*pogl. 3.12.c*). Briksenska pristava na sedanjem mestu s svojim zemljiščem pod Blejskim gradom se je verjetno oblikovala šele po odprodaji grimšiške.

Tako kot drugi kranjski ministerijali so se tudi blejski po osebni svobodi leta 1338 izenačili z visokim plemstvom (*pogl. 5.8*), s čimer so izginile tudi zadnje morebitne razlike med njimi in preostalimi "neodvisnimi" domačini. Zaradi izumrtja in izseljevanja se je njihovo število že do konca 14. st. zelo skrčilo. Hkrati se je njihova posest vse bolj kopičila v rokah preostalih družin in tudi deželnega kneza, s čimer se je že v 15. st. v grobem oblikovala posestna struktura, ki je pozneje ostala nespremenjena več stoletij.

Briksen je svojo posest počasi povečeval z nakupi in tako šele v 16. st. dosegel približno tak obseg, kot bi ga bil lahko imel že v 13. st., če ne bi bil izgubil večine fevdov.

Ko so bili ministerijali odpravljeni kot sodelavci pri upravljanju in izkoriščanju zemljiške posesti velikih fevdalcev, so jih v Blejskem kotu nadomestili novi fevdniki – edlingi, ki so imeli v fevdu svojo kmetijo, za katero so opravljali določeno službo in imeli zato poseben osebni položaj. V 15. st. so njihove službe, verjetno zaradi bolj uradniškega načina vodenja gospostev, počasi prenehale, zato so se čedalje bolj izenačevali z navadnimi podložniki. Konec tega stoletja so bili že vpisani v urbar. Z njimi se je izenačil tudi višelniški dvornik, ki se po dejanskem položaju tedaj od njih ni več razločeval (prim. *pogl. 6)*.

Morda je z zatonom edlinškega sloja povezana uveljavitev županov v starih blejskih vaseh, kjer jih tedaj še ni bilo. Očitno je, da so se zemljiški gospodje odslej pri gospodarjenju s svojo posestjo opirali nanje (glej *pogl. 7)*. S tem se je dokončno izoblikoval sloj vaških županov, katerih služba je običajno ostajala v družini, a to ni bilo pravilo, pa tudi olajšave, ki so jih imeli, niso bile tolikšne, da bi se zaradi tega iz njih izoblikovala posebna družbena skupina.

Rekli smo že, da so se dajatve podložnikov že do začetka 14. st. zelo povečale. S tem pa se jim dohodki niso zmanjšali, kajti zanje so imeli dodaten vir v trgovini. O trgovanju s pokrajinami oglejskega patriarha priča listina, ki jo je l. 1332 izdal oglejski patriarh Paganus trgovcem in drugim podložnikom gospoda Henrika ab Vilandersa, briksenskega gradiščana na Bledu. Z njo jih je z blagom vred vzel v varstvo ("affidamus"), kadar so prišli na njegovo področje zaradi kupovanja in prodajanja

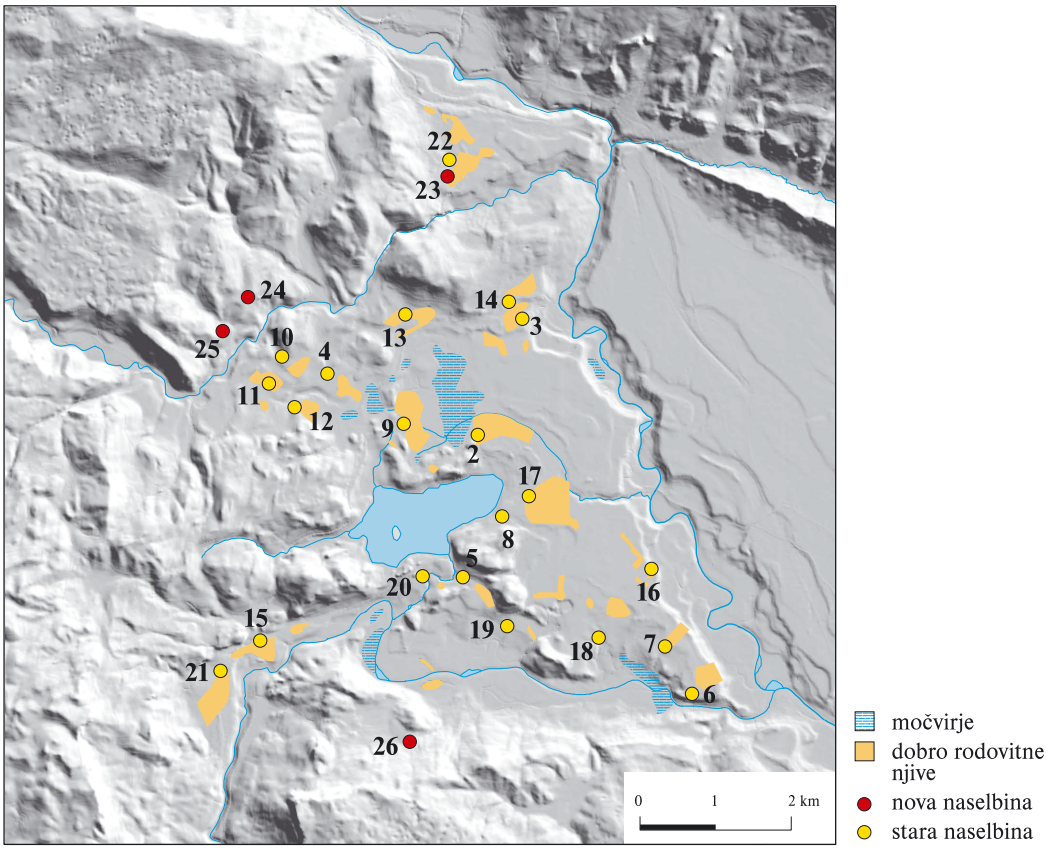

Sl. 10.9: Blejski kot. Poselitev v 14. stoletju.

ali drugih trgovskih poslov (*1332 19/6, CKSL*). Listina hkrati priča o nemirnih časih, spopadih med oglejskimi patriarhi in goriškimi grofi, ki jih je znal tako dobro izkoristiti Nikolaj Kaul Blejski oz. Zasipški (prim. *pogl. 5.1)*. Tako je bil položaj podložnikov na Bledu verjetno dokaj zmeren vse do krize druge polovice 15. st. (prim.: *ZS 1979, 228–250*), ki je ustvarila plodna tla kmečkim uporom.

IMENA, KRAJI, POSEBNI IZRAZI

11

(sl. 11.1; 11.2)

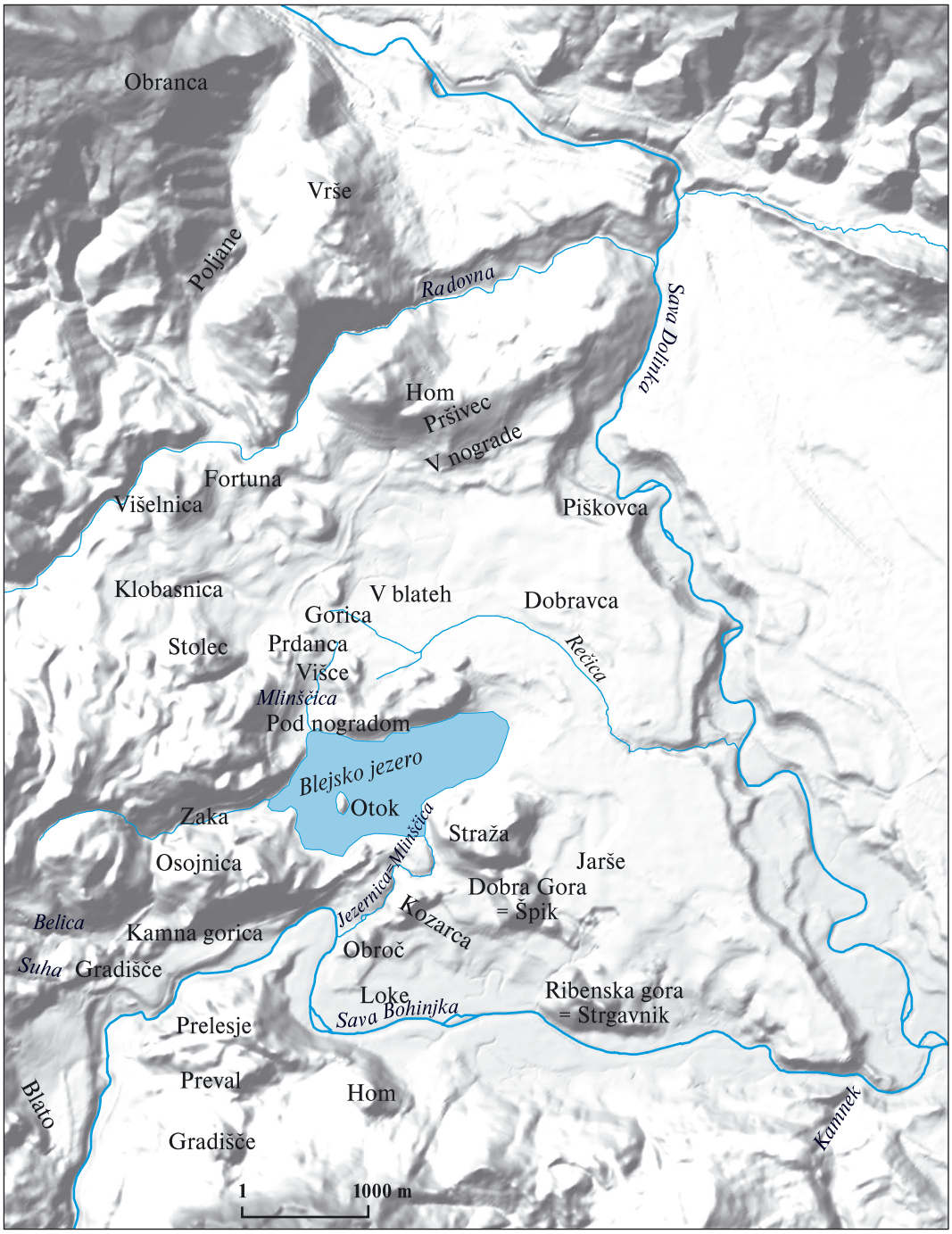

Sl. 11.1: Imena v Blejskem kotu.

Sl. 11.2: Imena na Gorenjskem.

PISANJE OSEBNIH IMEN

V srednjem veku še ni bilo pravopisa imen, zato je ista oseba v različnih listinah pogosto zapisana na različen način. Opazen je tudi vpliv, ki ga je na to imela materinščina pisarja. Imena so zato približana sodobnemu pravopisu in slovenskim oblikam, ker obravnavamo ljudi z ozemlja slovenskega govornega območja. Hkrati je ohranjene dovolj izvirne oblike, da je mogoča identifikacija z zapisi v dokumentih, čeprav to pomeni, da se je zato pogosto ohranilo variantno zapisovanje imena iste osebe.

POMEN IMEN

antr. = antroponim
gmf. = geomorfologija
veg. = vegetacija
ar. = arheologija
agr. = agrarno

V seznamu so samo tista imena, na katerih temeljijo interpretacije v knjigi. Razlage imen dolgujem slavistu Dušanu Čopu. Ledinska imena so predstavljena v obliki, kot so zapisana v jožefinskem katastru s konca 18. stoletja.

ime	vrsta	osnova	pomen
Blata	gmf.	blato	
Borštek	veg.	Forst (nemško)	gozd
Brdo	gmf.	brdo	
Bznica	veg.	bezeg	
Bzounik	veg.	bezeg	
Curkovca	gmf.	curek	
Delopust	antr.	delo, pust	brez delovne dolžnosti
Dobravca	veg.	dob	hrastov (dobov) gozd
Dornik, Duornickh	antr.	dvor–nik	tisti, ki živi na dvoru
Dou	gmf.	dol	
Goldschan	antr.	Goldschein (nemško)	zlati lesk, sij
Grad	ar.	grad	
Hom	gmf.	holm	
Hotunje	antr.	Hotimir	zemljišče lastnika Hotimira
Ilove jame	gmf.	ilovica, jama	ilovnata jama
Kolbl	antr.	Kohle (nemško)	oglje, kot priimek oglar
Križna gorica	gmf.	križati, gorica	vzpetina ob križišču
Loka	gmf.	loka	močvirnat travnik
Mlinsko polje	agr.	Mlino, polje	polje vasi Mlino, ki se imenuje po mlinih
Mužje	gmf.	muža	vodna kotanja
Na blatenci	gmf.	blato	
Na boršto	veg.	Forst (nemško)	gozd
Na brde	gmf.	brdo	
Na brego	gmf.	breg	
Na bzuncarce	veg.	bezeg	
Na dindole	gmf	Devinji dol	dolina (mitske) Deve
Na dobah	veg.	dob	hrastov (dobov) gozd
Na dobraucah	veg.	dob	hrastov (dobov) gozd
Na dobrauci	veg.	dob	hrastov (dobov) gozd
Na doleh	gmf.	dol, dolina	
Na doli,	gmf.	dol, dolina	
Na doline	gmf.	dolina	
Na došce	agr.	dolg	dolga njiva
Na dounicah	agr.	dolg	dolge njive
Na gaberce	veg.	gaber	gabrov gozd
Na gabrce	veg.	gaber	
Na globeli	gmf.	globel	
Na Gostovem	antr.	Gost	zemljišče lastnika Gosta
Na hrastouce	veg.	dob	hrastov gozd
Na hribe	gmf.	hrib	
Na hribence	gmf.	hrib	zemljišče na hribu
Na hrušce	veg.	hruška	
Na iloušah	gmf.	ilovica	
Na ilovcah	gmf.	ilovica	
Na jame	gmf.	jama	kotanja
Na ježah	gmf.	ježa	
Na klance	gmf.	klanec	
Na klancih	gmf.	klanec	
Na korile	agr.	kuriti	zemljišče, pridobljeno s kurjenjem/požiganjem
Na križne gorice	gmf.	križati, gorica	vzpetina ob križišču

ime	vrsta	osnova	pomen
Na ledince	agr.	ledina	neobdelan travnik
Na lipje	veg.	lipa	
Na meukuše	gmf.	miolki	plitva dolina
Na mlace	gmf.	mlaka	
Na mlinskem pole	agr.	Mlino, polje	polje vasi Mlino, ki se imenuje po mlinih
Na močileh	gmf.	močilo	kotanja, napolnjena z vodo
Na novini	agr.	nov	na novo izkrčeno zemljišče
Na opate	gmf	lopata	zemljišče lopataste oblike
Na ozarah	agr.	ozara	travnik ob koncu njive, na katerem obračajo plug
Na pecovce	gmf.	peč	skalnat hrbet
Na plesme	agr.	plesmo	s pletenim plotom ograjen prostor za pašo živine
Na počivalšo	ar.	počivališče	(počivališče pogrebnega sprevoda?)
Na pogorence	agr.	pogoreti	zemljišče na pogorišču
Na potoko	gmf.	potok	
Na rebre	gmf.	rebro	pobočje
Na rivouce	agr.	goreti	zemljišče na pogorišču
Na route	agr.	Gereut (nemško)	krčevina
Na slemen	gmf.	sleme	
Na spodneh selišeh	ar.	selišče	naselbina
Na straže	ar.	straža	
Na turne	ar.	Turn (nemško)	stolp
Na uobočence	gmf.	izbočiti	izbočeno zemljišče
Na vanišnce	veg.	lan	zemljišče za lan
Na vočnah	veg.	loka	
Na vošišeh	veg.	jelša	jelšev gozd
Na vrskah	gmf.	vrh	
Na zabreznem	veg.	breza	brezov gozd
Na zgorneh selišeh	ar.	selišče	naselbina
Nad bregam	gmf.	breg	
Nad lescam	veg.	les, lesec	gozd, gozdiček
Nad potokam	gmf.	potok	
Pod lipjam	veg.	lipa	lipov gozd
Pod nogradom	agr.	vinograd	
Pod plazam	gmf.	plaz	
Pod rojam	gmf.	arrugia (romansko)	vodni jarek
Pod skavo	gmf.	skala	
Pod strmoglavko	gmf.	strm, glava	strma vzpetina
Pod trbiči	agr.	trebiti	na novo otrebljeno zemljišče
Pod vasjo	agr.	vas	
Podovenca	agr.	podolgovata njiva	
Pr Dobrule	antr.	Dobrul	zemljišče lastnika Dobrula
Pr hrifce	gmf.	hrib	
Pr potoko	gmf.	potok	
Pretaka	gmf	pretočiti	zemljišče se prevesi; voda se pretaka
Pri lipah	veg.	lipa	
Pungart	veg.	Baumgarten (nemško)	sadovnjak
Radolca	antr.	Rado	zemljišče lastnika Rada
Radolca	antr.	Radol	zemljišče lastnika Radola

ime	vrsta	osnova	pomen
Ratna dolina	antr.	Rat(imir)	dolina lastnika Ratimira
Rupa	gmf	rupa	kotanja, vdolbina
Sagradam = Zagradam	ar.	grad	kraj za gradom
Slatna	gmf.	slatina	mineralna voda
Spodna ledina	agr.	ledina	neobdelan travnik
Ta nova niva	agr.	nov, njiva	na novo izkrčena njiva
Turnč	ar.	Turn (nemško)	stolp
V bale	gmf.	vallis (romansko)	dolina
V bali	gmf.	vallis (romansko)	dolina
V batnece	gmf.	blato	
V beržiči	gmf.	breg	
V blate	gmf.	blato	
V blateh	gmf.	blato	
V boršteče	veg.	Forst (nemško)	gozd
V boršto	veg.	Forst (nemško)	gozd
V brdeh	gmf.	brdo	
V brdi	gmf.	brdo	
V brego	gmf.	breg	
V bregu	gmf.	breg	
V brsce	gmf	brdo	
V brzeh	gmf.	brdo	
V dindole	gmf.	Devinji dol	dolina (mitske) Deve
V dobje	veg.	dob	hrastov (dobov) gozd
V dobraučicah	veg.	dob	hrastov (dobov) gozd
V dole	gmf.	dol	
V doline	gmf.	dolina	
V dougem brde	gmf.	dolgo brdo	
V dromažu	veg.	drma	gozd
V goričcah	gmf.	gorica	
V goričecah	gmf.	gorica	
V goričicah	gmf.	gorica	
V grabnu	gmf.	Graben (nemško)	jarek
V hišcah	ar.	hiša	
V hribeh	gmf.	hrib	
V jamah	gmf.	jama	kotanja
V jaršah	agr.	jar-išče	na novo izkrčeno zemljišče
V ježah	gmf	ježa	
V klanci	gmf.	klanec	
V klučeh	agr.	ključ	ovinki (poti)
V kobasence	gmf.	klobasa	dolina v obliki klobase
V konci zglavnica	agr.		zadnja ali prva njiva na polju
V korile	agr.	kuriti	zemljišče, pridobljeno s kurjenjem/požiganjem
V krnišnce	gmf.	krnica	zaključni strmi del doline
V ledine	agr.	ledina	neobdelan travnik
V macesne	veg.	macesen	
V mecesne	veg.	macesen	
V megrah	gmf.	med gore	pot med dvema hriboma
V mlake	gmf.	mlaka	
V nograde	agr.	vinograd	

ime	vrsta	osnova	pomen
V novinah	agr.	nov	nove njive
V orehoule	veg.	oreh	skupina orehovih dreves
V pijalcah	gmf.	piti	vodnato zemljišče
V polinah	gmf.	polje	ravno zemljišče
V poljinah	agr.	polje	
V potoceh	gmf.	potok	
V potoko	gmf.	potok	
V rebernice	gmf.	reber	
V rebre	gmf	reber	
V rekovniku	gmf.	Dreck? (nemško)	blato, blatno zemljišče
V Sebenah	antr.	Seben(oslav)	zemljišče lastnika Sebenoslava
V seče	agr.	sekati	
V snožečah	agr.	seno, žeti	travnik, na katerem so kosili travo za seno
V strmine	gmf.	strmina	
V točce	gmf.	potok	
V travence	veg.	travnik	
V travenceh	veg.	travnik	
V travenci	veg.	travnik	
V vošeh	veg.	jelša	
V žalah	ar.	žalьje (praslovansko)	grobišče
Vadiše	ar.	ladja, ladjišče	pristanišče
Vobočenca	gmf.	izbočiti	izbočeno zemljišče
Vrbica	veg.	vrba	
Za bajerjam	gmf.	Weiher (nemško)	mlaka
Za brscam	gmf	brdo	
Za Gorjame	agr.	Gorje	za vasjo Gorje
Za hrušoulam	veg.	hruška	hruškova drevesa
Zagradam = Sagradam	ar..	grad	kraj za gradom
Zaplje	agr.	polje	zemljišče za poljem
Župenca	antr.	župan	zemljišče, ki ga je užival vaški župan

POSEBNI IZRAZI

ime	**pomen**
dežela	Pravni termin, ki je izpeljan iz iste osnove kot beseda *država*. Zdi se, da se je pojem *dežela* v zgodnjem srednjem veku nanašal na *župo*.
dvor, pl. dvori	Prvotno pomeni ograjen prostor z vrati. Pozneje lahko pomeni tako poslopja kot tudi pripadajoče obdelovalno zemljišče. Lahko je različno velik, z različnim številom družin. V slednjem primeru gre za razširjeno obdelovalno enoto.
edlingi	Osebno svobodnih ljudje, ki so bili s svojo malo posestjo pogosto podrejeni neposredno samo deželnemu knezu.
fevdalni dvor	Dvor, ki je bil podeljen v fevd.
grunt, pl. grunti	Kmetija, ki v celoti omogoča preživetje eni družini. Stavbe in zemljišče.
hoffmes	Šestina *modija*.
huba	Podložna kmetija v zemljiškem gospostvu v velikosti *grunta*.
kajža	Stavba z malo zemlje, ki ne more preživeti ene družine.
kajžar, pl. kajžarji	Tisti, ki živi na *kajži*.

ime	pomen
kosez, pl. kosezi (Kosezi)	Koseze je mogoče razlagati kot slavizirano iranskojezično pleme. Po drugi teoriji so *kosezi* v zgodnjem srednjem veku vzhodnih Alp poseben družbeni sloj, ločen od drugih svobodnjakov in ne neka plemenska skupina. Vsekakor je ob koncu srednjega veka beseda *kosez* slovenska sopomenka besedi *edling*.
ministerialski dvor	*Dvor,* na katerem živi ministerial.
modius	Votla mera. V srednjeveškem blejskem briksenskem gospostvu morda 122,3 l.
obdelovalna enota	Funkcionalna celota ljudi in obdelovalne zemlje. Nadpomenka h gruntu, kmetiji, kajži, dvoru ...
oglejska marka	Denarna enota. Ima 160 pfenigov.
oral	Površinska mera. Kolikor en orač preorje v enem dnevu.
pfenig	glej Glej oglejska marka.
plesmo	Pletena premična ograja na polju.
razširjena obdelovalna enota	Obdelovalna enota, ki jo sestavlja več družin.
rovt	Obdelovalno zemljišče, izkrčeno v gozdu.
soha	Lahko dvozobo oralo, kakršna so nekoč Slovani uporabljali za obdelavo požganic.
sold, solid	Pfenig.
urbarium	Popis prihodkov in pravic zemljiškega gospostva ter podložniških dajatev in obveznosti.
zadruga	Patriarhalno organizirana skupnost družin s skupno posestjo, proizvodnjo in porabo.
zgodnjesrednjeveška kmetija	Kmetija, ki jo v zgodnjem srednjem veku obdeluje svobodni lastnik kot svojo lastnino.
župa	Pri starih Slovanih teritorialna in krvna pravna skupnost. Z vključitvijo v fevdalni sistem dobi različne oblike in vsebine.
župan	Predstojnik *župe*. Že v poznem srednjem veku v vzhodnih Alpah samo še oznaka za predstojnika vasi kot najnižjega člena v upravljanju zemljiškega gospostva.

VIRI IN LITERATURA 12

SPLOŠNE KRATICE

ANSl = Arheološka najdišča Slovenije.
AS = Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana.
IzA = Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana.
SBL = Slovenski biografski leksikon.
UBŠ = Urbarji briksenske škofije.
ZAP = Zgodovina agrarnih panog.
ZIMK = Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana.
ZS = Zgodovina Slovencev.

LITERATURA

ADAM, Stanislav 1983, *Grimšice in Grimšici*. – Radovljica.

Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975.

BEZLAJ, France 1956, *Slovenska vodna imena*. – Dela 2. razreda SAZU 9/1, Ljubljana.

BEZLAJ, France 1961, *Slovenska vodna imena*. – Dela 2. razreda SAZU 9/2, Ljubljana.

BEZLAJ, France 1976, *Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga, A–J*. Ljubljana.

BLAZNIK, Pavle 1974, Jožefinski kataster v luči jožefinske davčne občine Spodnji Bitenj. – *Loški razgledi* 21, 47–57.

BLAZNIK, Pavle 1978, Železniki in franciscejski katastrski elaborati. – *Loški razgledi* 25, 11–23.

BRODAR, Mitja 1995, Končni paleolitik iz Poljšiške cerkve pri Poljšici. – *Arheološki vestnik* 46, 9–24.

CIGLENEČKI, Slavko 2000, *Tinje nad Loko pri Žusmu. Poznoantična in zgodnjesrednjeveška naselbina. Tinje oberhalb von Loka pri Žusmu. Spätantike und frühmittelalterliche Siedlung*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 4, Ljubljana.

DOSTÁL, Bořivoj 1982, *K časně slovanskému osídlení Břeclavi – Pohanska*. – Studie Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně 10/2, Praha.

EBNER, Herwig 1973, Kurz- und Kosenamen beim innerösterreichischen Adel während des Spätmittelalters. – Blätter fur Heimatkunde 47/4, 112–122.

FAJKMAJER, Karl 1908, Die Ministerialen des Hochstiftes Brixen. – Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg, Dritte Folge, 52. Heft, 95–191.

GEARY, Patrick J. 2005, Mit narodov. Srednjeveški izvori Evrope. – Ljubljana 2005. (= The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe. – first published 2001).

GORNIK, Franc 1967, *Bled v fevdalni dobi*. – Bled.

GORNIK, Franc 1990, *Zgodovina blejske župnije*. – Celje.

GRAFENAUER, Bogo 1952, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*. – Dela 1. razreda SAZU 7, Ljubljana.

GRAFENAUER, Bogo 1955, Vprašanja županov, "Hrvatov" in ustoličevanje koroških vojvod. – *Naša sodobnost* 3, 1125-1146.

GRAFENAUER, Bogo 1965, *Zgodovina slovenskega naroda 2*. – Ljubljana.

HARDT, Matthias 1998, Supan. – *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, V. Band, Berlin, 84–88.

HAUPTMANN, Ljudmil 1938, *Mariborske studije*. – Rad JAZU, Historičko-filologički i filozofičko-juridički razred, Knjiga 260 (117), Zagreb.

HAUPTMANN, Ljudmil 1952–1953, Razvoj družabnih razmer v Radovljiškem kotu do krize petnajstega stoletja. – *Zgodovinski časopis* 6–7, 270–284.

HAUPTMANN, Ljudmil 1954, *Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu*. – Dela 1. razreda SAZU 10, Ljubljana.

ILEŠIČ, Svetozar 1950, *Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem*. – Dela 4. razreda SAZU 2, Ljubljana.

JARC, Tine 1999, *Srednjeveške poti in železarstvo na visoki Gorenjski*. – Radovljica.

JARC, Tine 2004, *Starodavne poti pod Karavankami*. – Bled, Radovljica, Žirovnica.

KNIFIC, Timotej 1983, *Bled v zgodnjem srednjem veku*. – Filozofska fakulteta, Ljubljana 1983, doktorska disertacija.

KNIFIC, Timotej 1983a, Nožič z zavojkoma s staroslovanskega grobišča Dlesc pri Bodeščah. – *Arheološki vestnik* 34, 361–374.

KNIFIC, Timotej 2004, Arheološki sledovi blejskih prebivalcev iz pozne antike in zgodnjega srednjega veka. – [v:] Dežman, Jože (ur.), *Bled tisoč let. Blejski zbornik 2004*, Radovljica, 93–117.

KNIFIC, Timotej 2008, Zgodovina arheoloških raziskovanj v Blejskem kotu. Forschungsgeschichte im Bleder Winkel. – [v:] Pleterski, Andrej (ur.), *Zgodnjesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi. Najdbe. Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Funde*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 14, Ljubljana, 13–25, 231–240.

KNIFIC, Timotej – PLETERSKI, Andrej 1981, Staroslovansko grobišče Dlesc pri Bodeščah. – Arheološki vestnik 32, 482–532.

KNIFIC, Timotej – PLETERSKI, Andrej 1993, Staroslovanski grobišči v Spodnjih Gorjah in Zasipu. Altslawische Gräberfelder in Spodnje Gorje und Zasip. – *Arheološki vestnik* 44, 235–267.

KOCJANČIČ, Jakob 1940, Naša lepa in napredna vas, Gorje pri Bledu v stalnem razvoju: – *Jutro* 21/145, 16.

KOROŠEC, Paola 1979, *Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov*. – Dela 1. razreda SAZU 22: 1, 2, Ljubljana.

KOS, Franc 1923, Goriška Brda v srednjem veku. – *Jadranski almanah za leto 1923*, 10–50.

KOS, Milko 1929, Leo Santifaller, Die Urkunden der Brixen Hochstifts. Archive 845 bis 1295. – *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 10, 65–66.

KOS, Milko 1954, *Urbarji Slovenskega Primorja 2*. – Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3, Ljubljana.

KOS, Milko 1960, O nekaterih planinah v Bohinju in okoli Bleda. – *Geografski vestnik* 32, 131–139.

KOS, Milko 1966, "Vas" in "selo" v zgodovini slovenske kolonizacije. – *Razprave 1. razreda SAZU* 5, Ljubljana, 77–98.

KOS, Milko 1970–1971, Naselitev Gorenjske v ranem srednjem veku. – *Arheološki vestnik* 21–22, 7–16.

KRAWARIK, Hans 1994, *Zur Typologie und Genese von Althöfen.* – Schriftenreihe des Oberösterreichischen Musealvereins – Gesellschaft für Landeskunde, 14, Linz.

KUMER, Zmaga 1981, *Od Dolan do Šmohora*. – Celje.

LEBEN, Nika – LUX, Judita 2007, Bohinjska Bela. – *Varstvo spomenikov*, Poročila 43, 21–22.

LEBEN-SELJAK, Petra 1996, *Antropološka analiza poznonatičnih in srednjeveških grobišč Bleda in okolice*. – Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za biologijo, Ljubljana,1996 (dissertation).

LEBEN-SELJAK, Petra 2000, Etnogeneza Slovencev : rezultati antropoloških raziskav. The ethnogenesis of the Slovenes: the results of the anthropological researches. – [v:] Rajko BRATOŽ (ur.), *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze = Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese*, Situla 39, Ljubljana, 549–558.

LINHART, Anton Tomaž 1981, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*. – Ljubljana.

LOVRENČAK, Franc 1981, Pedo in vegetacijskogeografske značilnosti Gorenjske. – *Zbornik 12. zborovanja slovenskih geografov Kranj - Bled, 15.-17. 10. 1981*, Ljubljana, 120–129.

MELIK, Anton 1950, *Planine v Julijskih Alpah*. – Dela 4. razreda SAZU 1, Ljubljana.

MEYER, Therese – KARPF, Kurt 2009, Besitz und Herrschaft im Raum Treffen am Beispiel der Eppensteiner und ihrer Nachfolger, der Grafen von Treffen. – *Carinthia I* 199. Jg., 103–134.

MIRNIK-PREZELJ, Irena 1998, Slovenska zgodnjesrednjeveška arheologija med preteklostjo in sedanjostjo – pogled z "Zahoda". Slovene Early Medieval Archaeology between the Past and Present – View from the West. – *Arheološki vestnik* 49, 361–381.

OGRIN, Marija 2006, Arheološke raziskave v Julijskih Alpah. Bohinj in Blejski kot. – [v:] Tone Cevc (ur.), *Človek v Alpah. Desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*, Ljubljana, 96–110.

OGRIN, Marija 2010, High altitude archaeological sites in the Bohinj region. – [in] Franz Mandl, Harald Stadler (ur.), *Archäologie in den Alpen, Alltag und Kult*, Forschungsberichte der ANISA Band 3, Nearchos Band 19, Haus i. E., 199–208.

PLETERSKI, Andrej 1978, Uporaba arheoloških najdb in zgodovinskih virov pri srednjeveškem zgodovinskem raziskovanju (na primeru Bleda in razvoja tamošnjega briksenskega gospostva). – *Zgodovinski časopis* 32, 373–396.

PLETERSKI, Andrej 1981, K skupini z lončevino ter k odnosu karantansko-ketlaškega kulturnega kroga do drugih. – *Arheološki vestnik* 32, 590–591.

PLETERSKI, Andrej 1982, Časovna izpovednost plastovitosti staroslovanskega grobišča Sedlo na Blejskem gradu. – *Arheološki vestnik* 33, 134–150.

PLETERSKI, Andrej 1983, Nožiči z zavojkoma v zgodnjem srednjem veku. – *Arheološki vestnik* 34, 375–395.

PLETERSKI, Andrej 1986, *Župa Bled. Nastanek, razvoj in prežitki. Die Župa Bled. Entstehung, Entwicklung und Relikte*. – Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Dela 1. razreda 30, Ljubljana.

PLETERSKI, Andrej 1987, Sebenjski zaklad. Der Hortfund von Sebenje. – *Arheološki vestnik* 38, 237–330.

PLETERSKI, Andrej 1995, The trinity concept in the Slavonic ideological system and the Slavonic spatial measurement system. – *Światowit* 40, 113–143.

PLETERSKI, Andrej 2008, Zgodnjesrednjeveški žgani grobovi v vzhodnih Alpah. – [v:] Ulla Steinklauber (ur.), *Frühmittelalterarchäologie in der Steiermark. Beiträge eines Fachgesprächs anlässlich des 65. Geburtstags von Diether Kramer*, Schild von Steier, Beiheft 4, Graz, 33–39.

PLETERSKI, Andrej 2008a, *Zgodnjesrednjeveška naselbina na Blejski Pristavi. Najdbe. Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Funde*. – Opera Instituti archaeologici Sloveniae 14, Ljubljana.

PLETERSKI, Andrej 2008b, *Kuhinjska kultura v zgodnjem srednjem veku. Küchenkultur im Frühen Mittelalter*. – Ljubljana.

PLETERSKI, Andrej 2010, *Zgodnjesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi. Tafonomija, predmeti in čas. Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Taphonomie, Fungegenstände und zeitliche Einordnung*. – Opera Instituti archaeologici Sloveniae 19, Ljubljana.

REISP, Branko 1983, *Blejski grad*. – Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 122, Ljubljana.

SAGADIN, Milan 1990, Novejše antične najdbe na Gorenjskem. Neuere antike Funde in Gorenjsko (Oberkrain). – *Arheološki vestnik* 41, 375–388.

Slovenski biografski leksikon 3. – Ljubljana 1960–1971.

SMILJANIĆ, Franjo 2010, *Studije o srednjovjekovnim slavenskim / hrvatskim institucijama*. – Posebna izdanja Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru, Knjiga 3, Zadar.

SMOLE, Majda 1982, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. – Ljubljana.

SNOJ, Marko 1997, *Slovenski etimološki slovar*. – Ljubljana.

ŠIFRER, Milan 1969, Kvartarni razvoj Dobrav na Gorenjskem. – *Geografski zbornik* 11, 99–220.

ŠKRUBEJ, Katja 2002, *Ritus gentis Slovanov v vzhodnih Alpah. Model rekonstrukcije pravnih razmerij na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva*. – Ljubljana.

ŠRIBAR, Vinko (1971), *Blejski otok – oris zgodovine*. – Bled.

ŠTEFANČIČ, Marija – LEBEN-SELJAK, Petra 1992, Antropološka analiza staroslovanskega grobišča Dlesc pri Bodeščah. Anthropological analysis of the Old Slavic necropolis Dlesc near Bodešče. – *Arheološki vestnik* 43, 191–203.

ŠTIH, Peter 1996, Kranjska (Carniola) v zgodnjem srednjem veku. – [v:] Janko Kos, Franc Jakopin, Jože Faganel, Peter Štih, Marijan Smolik, Darko Dolinar (ur.), *Zbornik Brižinski spomeniki*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 45, Ljubljana, 13–26.

ŠTIH, Peter 2004, Prva omemba Bleda v pisnih virih. Listina kralja Henrika II. za briksenškega škofa Albuina z dne 10. aprila 1004 (D. H. II. 67). – [v:] Dežman, Jože (ur.), *Bled tisoč let. Blejski zbornik 2004*, Radovljica, 7–34.

ŠTULAR, Benjamin 2006, Prostor blejskih planin v srednjem veku. – [v:] Tone Cevc (ur.), *Človek v Alpah. Desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*, Ljubljana, 230–241.

ŠTULAR, Benjamin 2006a, Analiza gospodarskega zaledja v arheologiji krajin. – [v:] Drago Perko (ed.), Janez Nared (ed.), Marjan Čeh (ed.), David Hladnik (ed.), Marko Krevs (ed.), Tomaž Podobnikar (ed.), Radoš Šumrada (ed.). *Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 2005-2006*. Ljubljana, 199–210.

TAYLOR, Christopher 1974, *Fieldwork in Medieval Archaeology*. – B. T. Batsford Ltd. London and Sydney.

TROTTER, Kamillo 1954, *Die Burgrafen von Lienz und zum Lueg*. – Schlern–Schriften 105, Innsbruck.

VALIČ, Andrej 1967, Rečica pri Bledu. – *Varstvo spomenikov* 11, 132.

VILFAN, Sergij 1966, Koseščina v Logu in vprašanje kosezov v vzhodni okolici Ljubljane. – *Razprave 1. razreda SAZU* 5, Ljubljana, 181–215.

VILFAN, Sergij 1980, Zemljiška gospostva. – [v:] *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog*, II. zvezek, Družbena razmerja in gibanja, Ljubljana, 75–239.

ZAHN, Josef – SIEGENFELD, Alfred 1893, *Steiermärkisches Wappen-Buch von Zacharias Bartsch 1567*. – Facsimile – Ausgabe, Graz und Leipzig.

Zgodovina agrarnih panog 1. – Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Ljubljana 1970.

Zgodovina agrarnih panog 2. – Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Ljubljana 1980.

Zgodovina Slovencev. – Ljubljana 1979.

OBJAVLJENI PISNI VIRI

BARAGA, France – OTOREPEC, Božo 2002, *Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku 6/1 (listine 1246–1255)*. – Thesaurus memoriae, Fontes 2, Ljubljana.

BIANCHI, Giuseppe 1844, *Documenti per la storia del Friuli 1*. – Udine.

FABRIZI, Carlo 1774, *Delle usure del Friuli nel XIV secolo e della marca ad usum curiae*. – Udine.

JAKSCH, August 1904, *Monumenta historica ducatus Carinthiae 3*. – Klagenfurt.

JAKSCH, August 1906, *Monumenta historica ducatus Carinthiae 4*. – Klagenfurt.

JAKSCH, August 1915, *Monumenta historica ducatus Carinthiae, 1. Erganzungsheft zu Band 1-4 (811-1269)*. – Klagenfurt.

KASPRET, Anton 1889, Ueber die Lage der oberkrainischen Bauernschaft beim Ausgange des XV. and im Anfange des XVI. Jahrh. – *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* 2, 69–148.

KOS, Franc 1902, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 1*. – Ljubljana.

KOS, Franc 1906, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 2*. – Ljubljana.

KOS, Franc 1911, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 3*. – Ljubljana.

KOS, Franc 1915, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 4*. – Ljubljana.

KOS, Franc – Kos Milko 1928, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 5*. – Ljubljana.

KOS, Milko 1975, *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)*. – Ljubljana.

KOVAČ, Karel 1909, Ein Zehentverzeichnis aus der Diözese Aquileja vom Jahre 1296. – *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 30, 607–637.

OTOREPEC, Božo 1995, *Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270–1405*. – Viri za zgodovino Slovencev 14, Ljubljana.

POKORN, Franc 1904, Doneski k zgodovini Bleda in okolice. – *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 14, 1–8, 110–125, 145–168.

REDLICH, Oswald 1886, *Acta Tirolensia, Urkundliche Quellen zur Geschichte Tirols 1*. – Innsbruck.

SANTIFALLER, Leo 1929, *Die Urkunden der Brixner Hochstifts–Archive 845-1295*. – Schlern–Schriften 15, Innsbruck.

SANTIFALLER, Leo – APPELT, Heinrich – RICHTER-SANTIFALLER, Bertha 1941, *Die Urkunden der Brixner Hochstiftsarchive 1295–1336*. – Leipzig.

SCHUMI, Franz 1884–1887, *Urkunden and Regestenbuch des Herzogthums Krain. II. Band 1200-1269*. – Laibach.

WALLNER, Julius 1889, Herbard von Auersperg and die Veldeser Herrschaft. – *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* 2, 149–262.

Urbarji briksenske škofije (Die Urbare des Hochstifts Brixen) 1253–1464. – Ed. Matja BIZJAK, Srednjeveški urbarji za Slovenijo 5, Thesaurus memoriae, Fontes 3, Ljubljana 2006.

ZAHN, Joseph 1875, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, I. Band: 798–1192*. – Graz.

ARHIVSKI VIRI

AF = Avstrijski fevdi 1440–1441, 1470-1480 (Kranjski fevdi). Fotokopija v zbirki ZIMK. Original: Ms. 17/5 (stara sign. 1656), fol. 87-106, Niederosterreichisches Landesarchiv, St. Pölten.

AF 1444 = Avstrijski fevdi 1443-1469. Mikrofilm in fotokopija, Zgodovinski arhiv Ljubljana. Original: Staatsarchiv, Wien, Ms. W 724, fol. 216-277, W 725, fol. 159-254'.

Bled–Mlino = Grabung bei Suvobor 19. –21. Juli 1943, Bled–Mlino, arhiv IzA.

Briks. urb. 1524 = Urbar otoške proštije 1524, izvleček v zapuščini Milka Kosa, arhiv ZIMK.

Briks. urb. 1602 = Urbar Bled 1602, izvleček v zapuščini Milka Kosa, arhiv ZIMK.

Briks. urb. ok. 1731 = Urbar gospostva Bled iz okoli 1731, Gr. A. III., Bled, Rusticalia, knj. 3, AS.

CF = Celjska fevdna knjiga začeta leta 1436, tipkopisni prepis Boža Otorepca, arhiv ZIMK. Uporabljam foliacijo prepisa, ki upošteva tudi prazne strani.

Cenitev 1684 = Schäz Libell vber das Guett Grimbschiz 1684, Deželni stanovi za Kranjsko, fasc. 3, snopi 43-69, signatura: Stan. I., zaporedna št. 5, snopi 56, Grimschitz Gut, AS.

CKSL = Centralna kartoteka srednjeveških listin za Slovenijo, arhiv ZIMK.

Franciscejski kataster za Blejski kot – seznam katastrskih občin in krajev, ki jih obsegajo: Občina Bled, L 317 Bled (Grad); Občina Bohinjska Bela, L 335 Bohinjska Bela (Sp. in Zg. Bohinjska Bela); Občina Dobrava, L 35 Dobrava (Blejska Dobrava in Zg. Blejska Dobrava); Občina Podhom, L 22 Podhom (Podhom); Občina Poljšica, L 210 Poljšica (Poljšica); Občina Rečica, L 227 Rečica (Grimšče in Rečica); Občina Ribno, L 224 Ribno (Koritno, Ribno, Sp. in Zg. Bodešče); Občina Selo, L 343 Selo (Kupljenik in Selo); Občina Sp. Gorje, L 310 Sp. Gorje

(Sp. Gorje in Zg. Laze); Občina Višelnica, L 322 Višelnica (Sp. Laze in Višelnica); Občina Zasip, L 9 Zasip (Mužje in Zasip); Občina Zg. Gorje, L 179 (53) Zg. Gorje (Zg. Gorje); Občina Želeče, L 243 (št. 70) Želeče (Mlino, Zagorice, Zazer, Želeče); AS.

HCF = Fevdna knjiga Habsburžanov za bivšo celjsko posest iz okoli 1457—1461, tipkopisni prepis Boža Otorepca, arhiv ZIMK.

Im. knj. 1 = Imenjska knjiga 1, 1539, AS.

Im. knj. 2 = Imenjska knjiga 2, 1546–1549, AS.

Im. knj. 3 = Imenjska knjiga 3, 1547–1554, AS.

Im. knj. 4 = Imenjska knjiga 4, 1546–1618, AS.

Im. knj. 7 = Imenjska knjiga 7, 1662–1757, AS.

Jožefinski kataster za Blejski kot – seznam katastrskih občin in krajev, ki jih obsegajo: Jožefinski kataster občina Bled (Grad); Jožefinski kataster občina Bohinjska Bela (Sp. in Zg. Bohinjska Bela); Jožefinski kataster občina Dobrava (Blejska Dobrava in Zg. Blejska Dobrava); Jožefinski kataster občina Podhom (Podhom, Zg. Laze); Jožefinski kataster občina Poljšica (Poljšica); Jožefinski kataster občina Rečica (Grimšče in Rečica); Jožefinski kataster občina Ribno (Koritno, Ribno, Sp. in Zg. Bodešče); Jožefinski kataster občina Selo (Kupljenik in Selo); Jožefinski kataster občina Sp. Gorje (Višelnica, Sp. Gorje); Jožefinski kataster občina Zasip (Mužje in Zasip); Jožefinski kataster občina Zg. Gorje (Višelnica, Sp. Laze, Zg. Gorje); Jožefinski kataster občina Želeče (Mlino, Zagorice, Zazer, Želeče); AS.

Komatar AS = Schumi — Komatarjeva zbirka prepisov listin 1261-1400 škatla 70, AS.

Lamb. urb. 1650 = Urbar donosa blejskih imenj in podložnikov barona Adama pl. Lamberga 1650, Gr. A. III., Bled, Rusticalia, fasc. 14, AS.

Menjava 1646 = 1646 izvleček menjalne pogodbe med briksenskim škofom Johannom in Sigmundom Pasarellijem z Javornika, Gr. A. III., Bled, Dominicalia, fasc. 6, AS.

Opis meja 1721 = Meje gospostva Bled 1721, prepis v zapuščini Milka Kosa, arhiv ZIMK.

Opis 1609 = Opis vasi in kmetij gospostva Bled 1609, Gr. A. III., Bled, Dominicalia 7, AS.

Prepis 1623 = Župnijski arhivi, župnija: Bled-Ribno, signatura: SAL/ŽA, fasc. 16a, vsebina: spisi, Listina iz l. 1400 (prepis 1623), spis 1783, Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Prošt. urb. 1615 = Urbar proštije na Otoku 1615, Proštija, Bled-Otok, fasc. 4, Rusticalia, AS.

Rad. urb. 1498 = Urbar gospostva Radovljica 1498, RDA, fasc. 282, AS.

Rad. urb. 1579 = Urbar gospostva Radovljica in Wallenburg 1579, Zbirka imenjskih knjig, AS.

RDA = Rectificierte Dominical-Acten (terezijanski kataster): fasc. 5, Laibach Probstei Radmannsdorf; fasc. 17, Veldes Herrschaft; fasc. 18, Probstei Inselwerth bei Veldes; fasc. 43, Lees Beneficium U. L. Fr.; fasc. 49, Obergörjach Pfarrhof; fasc. 181, Radmansdorf 23 Zukirchen; fasc. 247, Grimschitz Gut; fasc. 253, Katzenstein Herrschaft; fasc. 282, Herrschafft Rattmansdorff; fasc. 292, Stain Herrschaft; AS.

TDAT = Terenski dnevnik arheološke topografije Blejskega kota, arhiv IzA.

1499 26/2, Zap. inv. = 1499 26/2, regest v: Inuentarium weillandt herrn Hannss Jacoben von Lamberg, iz l. 1596, 11/5, Zap. inv. XXIX a — L-7, str. 97/št. 108, AS.

1562 4/12, Zap. inv. = 1562 4/12, regest v: Inuentarium weillandt herrn Hannss Jacoben von Lamberg, iz 1. 1596 11/5, Zap. inv. XXIX – L-7, str. 42, št. 35, AS.

Urb. popr. 1591 = Urbarialni popravki gospostva Bled 1591, Gr. A. III., Bled, Rusticalia, fasc. 14, AS.

Urb. Sv. Katarine 1667 = Inventar in urbar beneficija Naše Gospe in Sv. Katarine v Lescah pri Radovljici na Gorenjskem 1667, 22 u, AS.

Urb. žup. Rad. 1657 = Cerkveni inventar in urbar v ljubljansko proštijo inkorporirane župnije Radovljica 1657, 32 u, AS.

Urb. žup. Rad. 1725 = Inventar in urbar ljubljanske proštije in fare Radovljica iz leta 1725, 35 u, AS.

Urb. žup. Zg. Gorje 1727 = Inventar in urbar fare Zg. Gorje na Gorenjskem leta 1727, 13 u, AS.